

*Rozwój polskiej edukacji na Ukrainie poprzez wsparcie Katedry Filologii
Słowińskiej Chmielnickiego Narodowego Uniwersytetu*

JĘZYK POLSKI W UKRAIŃSKIEJ EDUKACJI – PERSPEKTYWY W ASPEKCIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ

Rzeczpospolita Polska
Ministerstwo
Spraw Zagranicznych

*Projekt współfinansowany przez Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej
Ministerstwa Spraw Zagranicznych w ramach konkursu «Współpraca w dziedzinie
dyplomacji publicznej 2014»*

Jezyk polski w ukraińskiej edukacji – perspektywy w aspekcie integracji europejskiej

Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції

Випуск 1

Збірник наукових праць видано у рамках міжнародного українсько-польського проекту «Розвиток польської освіти в Україні через підтримку кафедри слов'янської філології у Хмельницькому національному університеті», наданого Міністерством закордонних справ Польщі у контексті гранту «Співпраця в галузі громадської дипломатії у 2014 р.»

Redakcja:

Natalia Torczyńska

Irena Saszko

Kielce-Chmielnicki

2014

Recenzent:

prof. dr hab. Mychajło Torczyński

Komitet redakcyjny:

Dr Nela Podlewska (przewodnicząca komitetu) (Chmielnicki)

Dr Krzysztof Kalita (Kielce)

Dr Inna Goriaczok (Chmielnicki)

Dr Ludmiła Stanisławowa (Chmielnicki)

Dr Nela Szpyszko (Lublin)

Dr Anna Petlak (Łódź)

Redaktor techniczny:

Natalia Torczyńska

Projekt okładki:

Wołodymyr Dubczak

Język polski w ukraińskiej edukacji – perspektywy w aspekcie integracji europejskiej : publikacje naukowe. Tom 1. – Kielce-Chmielnicki : ChCNII, 2014. – 281 s.

Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті європейської інтеграції : збірник наукових праць. Випуск 1. – Кельце-Хмельницький : ХмЦНІІ, 2014. – 281 с.

ISBN 978-617-683-033-7

Збірник наукових праць видано у рамках міжнародного українсько-польського проекту «Розвиток польської освіти в Україні через підтримку кафедри слов'янської філології у Хмельницькому національному університеті», наданого Міністерством закордонних справ Польщі у контексті гранту «Співпраця в галузі громадської дипломатії у 2014 р.»

© Autorzy artykułów & Chmielnicki Uniwersytet Narodowy, 2014

ЗМІСТ

Білан Наталія, Шендрик Людмила. Польська складова в експозиції музею історії Полтавської битви	6
Вишневецька Оксана. Балади «Втеча» А. Міцкевича та «Маруся» Л. Боровиковського: компаративний аналіз.....	11
Гавриш Марія. Соціальна комунікація в Галичині II пол. XIX – поч. XX ст.: статус польської мови	17
Горячок Інна. Місто Городок Хмельницької області як осередок розвитку польської мови на Поділлі.....	23
Григорук Наталія. Власні назви польських футбольних команд: семантика, словотвір і функціонування	28
Зубар Людмила. Номінації художніх творів Станіслава Лема, польського письменника-фантаста.....	41
Kaleta Ewa. Nauczanie języka polskiego jako ojczystego i jako obcego	47
Коваль Таїсія. Трансформація освіти: педагогічні ідеї (українсько-польський досвід)	54
Коваль Яна. Прикладка як різновид означення та przydawka rzeczowna (означення іменникове)	67
Ліщук Тетяна. Вербалізація концепту «зовнішність людини» в мовному просторі Ю. Андруховича та П. Хюлле (компаративний аспект)	73
Маліновська Юлія. Рецепція образу селянина І. Франком у польській літературі та його художнє втілення в комедії «Рябина».....	83
Міщук Ірина. Культурологічний аспект у вивченні польської мови	89
Осіпчук Галина. Фольклорна основа творів Яна Кохановського	94
Папушина Валентина. Формування естетичної культури студентів засобами польської та української літератури	102

Передерій Ірина. Польські романтики «української школи» як складова культурної скарбниці України: візія В'ячеслава Липинського	110
Подлевська Неля. Допрофільна філологічна підготовка учнів з іноземної (польської) мови у загальноосвітніх навчальних закладах	122
Поліщук Тетяна. Різновиди вправ під час вивчення фразеологічних одиниць на уроках польської мови.....	137
Приймак Інна. Жіноча проза міжвоєнного періоду: польсько-українські контексти.....	142
Прискока Олег. До питання про виникнення та розвиток польської історичної лексикології у зіставленні з аналогічним процесом в українському мовознавстві.....	148
Ранюк Оксана. Фразеологічні засоби розвитку риторичних умінь студентів під час вивчення польської мови у ВНЗ.....	162
Романовська Людмила. Соціально-педагогічна підтримка діяльності польських дитячих товариств і дитячих відділень на українських землях на початку ХХ століття..	171
Saszkó Irena. «Bóg, Honor, Ojczyzna!» Chrześcijańsko-patriotyczne wychowanie współczesnej młodzieży na lekcjach języka polskiego jako obcego	176
Sierkowa Julia. Stan obecny i perspektywy szkolnictwa polskiego na Ukrainie	190
Szypczko Nela. Polszczyzna na Podolu.....	198
Станіславова Людмила. Антитеза в афоризмах С. Є. Леца: характеристика і переклад.....	218
Терещенко Людмила. Структура, семантика і дериваційно-мотиваційна типологія бібліонімів (на матеріалі байок Ігнаці Красіцького в перекладі Микити Годованця).....	226
Торчинська Наталія. Українсько-польські паралелі (на прикладі елементів чужого мовлення).....	238

<i>Торчинський Михайло.</i> Формування лінгвістичної компетенції у студентів польських ВНЗ.....	249
<i>Чередник Людмила.</i> Філософські аспекти поезії Віслави Шимборської.....	257
<i>Шелехова Галина.</i> Особливості формування вмінь сприймати українське мовлення учнями 5 – 7 класів шкіл із польською мовою навчання.....	263
<i>Янчишина Яна.</i> Історія мікротопонімічних досліджень у Польщі.....	271
<i>Інформація про авторів</i>	275
<i>Noty o autorach</i>	279

ПОЛЬСЬКА СКЛАДОВА В ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ

Музей історії Полтавської битви має більше ніж вікову історію. Заклад був заснований викладачем історії Петровського Полтавського кадетського корпусу І. Ф. Павловським 1909 року у дні відзначення 200-річчя Полтавської битви. Музей проіснував до 1918 року, після декількох пограбувань у роки громадянської війни припинив свою роботу, вдруге був відновлений 1950 року. 1981 року комплекс пам'яток поля Полтавської битви разом із музеєм оголошено Державним історико-культурним заповідником «Поле Полтавської битви» загальною площею 771,5 га.

У формуванні другої колекції музею разом із різними інституціями колишнього Радянського Союзу брало участь і Посольство Польщі, яке надало копії історичних документів (переписка відомих державних діячів).

Чільне місце в експозиції музею історії Полтавської битви займає виклад матеріалу, присвяченого історії Польщі XVII – XVIII століть і представленого картами, гравюрами, портретами польських державних і військово-політичних діячів. Історія України XVII – XVIII століть розглядається в контексті загальноєвропейської, а відтак і у тісному зв'язку з польською історією. Українські книжники, козацькі літописці вважали, що поляки й українці походять від сарматів (теорія сарматизму), тобто з одного кореня. Подібної думки дотримувалися і польські хроністи, зокрема Веспасіян Коховський із приводу Гадяцької угоди 1658 року наголосив, що відбулося «... вікопомне склеєння знову в одне відщепленого дерева» [1, с. 148].

Українська національна революція середини XVII століття, створення Козацької держави за гетьмана Богдана Хмельницького стали знаковим явищем східноєвропейської історії. Гадяч 1658 року був результатом наполегливої роботи українських і польських дипломатів, а «ідеї, закладені до тексту Гадяцької унії, радикально змінювали політичне тло Східної Європи, сформоване

Переяславом 1654 року, нав'язуючи до рівноваги, яка тут існувала напередодні знакового 1648 року» [2, с. 3]. Незважаючи на те, що Гадяцька угода залишилася на папері, ідеї, закладені в ній, впливали на досягнення подальших польсько-українських угод другої половини XVII – початку XVIII століття.

Крах намірів польського короля та саксонського курфюрста Августа II Сильного у союзи з московським царем Петром I та данським королем Фрідріхом IV здобути преференції у Балтійському регіоні призводять до переорієнтирів польської еліти – обрання королем Станіслава Лещинського та союзу зі Швецією. До цього союзу восени 1708 року долучається гетьман Іван Мазепа.

До і після Полтавської битви шведсько-польсько-українська співпраця спрямована на подолання військової потуги московського царя Петра I. Серед найближчого оточення Карла XII був польський князь і шведський генерал Станіслав Понятовський, котрий врятував життя шведському монархові на полі Полтавської битви. Незважаючи на повторне королівство Августа II, польська еліта підтримувала гетьмана в екзилі Пилипа Орлика у його прагненні домогтися незалежності України. На цих ключових моментах східноєвропейської історії й акцентується увага в сучасній експозиції музею історії Полтавської битви.

Відома істина, що історія не знає умовного способу. Але вона вчить і застерігає від помилок у минулому. Красномовно про це зазначив Генрик Сенкевич у романі «Вогнем і мечем»: *«Міжусобні війни тяглися тривалий час. Потім прийшла моровиця, потім шведи. Татари стали постійними гістьми на Україні та щоразу юрбами гнали місцевий люд у неволю. Порожніла Річ Посполита, порожніла й Україна. Вовки вили на руїнах міст, квітучий колись край перетворився на гігантську гробницю. Ненависть уросла у серця й отруїла кров народів-побратимів»* [3, с. 373].

Війною між Україною і Річчю Посполитою скористалася Московська держава: майже одночасно обидві країни втратили державну незалежність. Це був непростий період у житті обох країн.

Українсько-польські зв'язки періоду XVII – початку XVIII століття в експозиції музею історії Полтавської битви

представлені низкою експонатів. Карта французького інженера Гійома Левасера де Боплана, який сімнадцять років перебував на польській службі, дає уявлення про заселення території України першої половини XVII століття у складі Речі Посполитої. У цей же період під керівництвом Боплана було зведено декілька фортець, зокрема Кременчук на Полтавщині. Характеризуючи стан освіти в тогочасній Україні, наголошуємо, що чимало визначних українських державних діячів здобували освіту у польських навчальних закладах (Богдан Хмельницький, Юрій Немирич, Іван Мазепа та ін.).

У залі «Козацька держава до подій Великої Північної війни» ці зв'язки розкрито найповніше. В експозиції представлено портрет польського короля Яна II Казимира роботи сучасного українського художника О. Гречановського, текст Гадяцької угоди. Характеризуючи життєвий шлях гетьмана Івана Мазепи, згадують про перебування його на службі у польського короля. У розділі, присвяченому полтавській фортеці, зазначається, що її зведення відбулося під керівництвом коронного польського гетьмана Станіслава Жолкевського 1608 року.

Із початком Великої Північної війни детально аналізується так званий «польський вузол». Цей період представлений картографічним матеріалом, портретами Августа II Сильного роботи художника Є. Путрі та Станіслава Лещинського роботи художника С. Зеніна.

Полтавська битва відбувалася за участю польських підрозділів на боці шведської армії. Польські інструктори брали участь у битві на річці Прут 1711 року. Численний польський загін допомагав гетьману Пилипу Орлику у боротьбі проти московських військ на Правобережній Україні протягом 1711 – 1714 років. До цього періоду належить і малюнок короля Станіслава Лещинського із зображенням Карла XII на коні, копія якого представлена в експозиції музею.

Нині інтерес до подій трьохсотлітньої давнини не втрачений. І українські, і польські вчені досліджують період XVII – початку XVIII століття. Вагомою джерельною базою для українців стали історичні архіви Польщі, завдяки яким відкриваються нові факти зносин України, Польщі, Швеції, Росії.

Знаковою подією в науковому житті Полтави стала *Міжнародна науково-практична конференція «Полтавська битва 1709 року в історичній долі України, Росії, Швеції та інших держав», що відбулася в червні 2009 року напередодні відзначення в місті 300-річчя Полтавської битви*. У ній взяли участь 66 науковців із України, Росії, Швеції, Фінляндії, Польщі, Білорусі. Польщу представляли історики Пьотр Кролль, Конрад Бобятинський, Кшиштоф Коссаржецький (Uniwersytet Warszawski Instytut Historyczny Zakład Dydaktyki Historii). Матеріали конференції знайшли відображення у центральних та регіональних засобах масової інформації, наукові доповіді були видані окремим збірником [4].

Музей історії Полтавської битви приваблює найбільшу серед туристичних об'єктів регіону кількість іноземних туристів. У попередні роки найактивніше заклад відвідували росіяни і шведи (у 2014 році через події на сході України притік іноземних туристів помітно знизився). Протягом 2011–2014 років музей відвідали 280 поляків переважно із Варшави, Гданська, Кракова, для яких проведено 35 екскурсій. До послуг для цієї категорії відвідувачів надана також аудіоекскурсія залами музею польською мовою. Більшість польських екскурсантів – студентська та шкільна молодь. Серед почесних гостей музею 2013 року були Голова представництва Європейського союзу в Україні Ян Томбінський і Надзвичайний та Повноважний посол Польщі в Україні Генрик Літвін. Обидва історики за фахом виявили велику зацікавленість подіями 300-літньої давнини, трактуванням їх сучасною українською історичною наукою, залишили схвальні відгуки про відвідання музею.

Список використаної літератури

1. Кролль П. Коронна шляхта і Гадяцька унія / Гадяцька унія 1658 року : зб. наукових праць / редкол. П.Сохань, В.Брехуненко та ін. / П. Кролль. – К., 2008. – С. 148 – 176.
2. Гадяцька унія 1658 року : зб. наукових праць / редкол. П.Сохань, В.Брехуненко та ін. – К., 2008. – 342 с.
3. Сенкевич Г. Вогнем і мечем / Г. Сенкевич. – К., 2010. – 381 с.

4. Полтавська битва 1709 року в історичній долі України, Росії, Швеції та інших держав: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Х. : ТОВ С.А.М., 2009. – 480 с.

Резюме

Білан Наталія, Шендрик Людмила. Польська складова в експозиції музею історії Полтавської битви

У статті стисло охарактеризовано українсько-польські зв'язки періоду XVII – початку XVIII століття, про які йдеться в музеї історії Полтавської битви. Акцентовано увагу на основних експонатах, що є доказом цих зв'язків, співпраці із сучасними польськими істориками. Проаналізовано відвідуваність музею польськими туристами.

Ключові слова: українсько-польські зв'язки, музей, експозиція.

Streszczenie

Bilan Natalia, Szendryk Ludmila. Element polski w ekspozycji Muzeum Historycznego Bitwy pod Poltawą

Dany artykuł ukazuje relacje polsko-ukraińskie okresu XVII – początku XVIII wieku, które są przedstawione w Muzeum Historycznym Bitwy pod Poltawą. Zwrócono uwagę na główne ekspozycje, które dowodzą te relacje, jak również współpracę muzeum ze współczesnymi historykami polskimi. Zbadano regularność zwiedzania muzeum przez turystów polskich.

Słowa kluczowe: relacje ukraińsko-polskie, muzeum, ekspozycja.

Summary

Bilan Natalia, Shendrik Lyudmila. The Polish part of the museum of Poltava Battle

This article summarizes the Ukrainian-Polish relations of the 17th – early 18th century, which are in question at Poltava battle history museum. Attention is focused on the main exhibits that can be an evidence of ties and cooperation with contemporary Polish historians. The museum attendance by Polish tourists was also analyzed.

Key words: Ukrainian-Polish relations, museum, exhibition.

**БАЛАДИ «ВТЕЧА» А. МІЦКЕВИЧА ТА «МАРУСЯ»
Л. БОРОВИКОВСЬКОГО: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ**

Балади «Маруся» українського романтика Л. Боровиковського та «Втеча» польського поета А. Міцкевича є своєрідними переспівами німецької балади «Ленора» Бюргера. Будучи одним із перших романтичних творів, «Ленора» викликала величезну цікавість і наслідування. Першим звернувся до неї російський поет В. Жуковський, створивши сюжетно схожі їй, водночас, стилістично та емоційно різні балади: «Людмилу» і «Світлану». Саме знайомство з «Людмилою» В. Жуковського надихнуло польського романтика Міцкевича до написання балади «Втеча». Поета здивувало те, що Жуковський переніс зміст німецької балади на російський національний ґрунт. «*Ta powieść znana jest ludom wszystkich krajów chrześcijańskich. Poeci rozmaicie ją przerabiali. Bürger ułożył z niej sławną swoją "Lenorę". Nie znając piosenki gminnej niemieckiej, nie można wiedzieć, o ile Bürger rzecz i styl odmienił. Niniejszą balladę ułożyłem podług piosenki, którą niegdyś słyszałem w Litwie śpiewaną po polsku. Treść i układ zachowałem wiernie, ale wierszy gminnych ledwie kilka zostało mi się w pamięci i te służyły mi za wzór stylu*» – пише А. Міцкевич у примітці до балади «Втеча» [4, с. 430]. Не заперечуючи свого знайомства з «Леонорою», поет власну баладу з тим же сюжетом прямо пов'язує з польською народною піснею.

Творчість Л. Боровиковського теж сформувалася на конкретно-історичному ґрунті, типологічно спорідненому з творчістю європейських та російських поетів-романтиків. Його «Маруся» є переспівом балади «Світлана» В. Жуковського. Зберігши той же ритм, ту ж складну чотирнадцятирядкову строфу, український поет у конкретному втіленні теми далеко відходить від російського першотвору. І. Франко зазначав, що «Марусю» не можна назвати простим перекладом балади В. Жуковського українською мовою. Детальне порівняння їх підтверджує слова

Л. Боровиковського про те, що він опрацював у своїй баладі вірування й легенди українського народу [2].

Значне місце в баладах «Маруся» Л. Боровиковського та «Втеча» А. Міцкевича займають фантастично-містичні картини. Так, балада українського поета розпочинається описом ворожіння дівчат зимовою порою, «звечора під Новий год». Героїня балади – Маруся – ворожить, топлячи віск і виливаючи його на воду:

Віск шкварчить – а в серці твоє!

К печі підбігає,

Ухватила черепок –

В воду виливає... [1, с. 22].

Дівчина дуже боїться ворожити, відчуває сильний страх при цьому, її серце розриває невідомість і чекання результатів ворожби:

Слуха, мов щось в хату йде,

Мов балака, мов гуде –

Рипнуло з порога... [1, с. 23].

Польський поет починає свою баладу описом туги панни за милим, який уже рік не повертається і, можливо, вже в могилі спочиває:

Jej żrenica, błyskawice,

Dziś – jak dwie mętne krynice;

Jej lica, pełnia księżycy,

Dziś nikną, jak księżyc w nowiu [3, с. 54].

У «Марусі» цей факт розгортається поступово. Крім того, польський поет ще більше драматизує події: причиною смутку та розпачу панни є не лише відсутність коханого, але й сватання багатого князя-нелюба. Дівчина воліє краще померти, аніж стати його дружиною:

Nie powiozą do ołtarza,

Powiozą mię do cmentarza,

A pościelą chyba w trumnie.

Ja umrę, gdy on nie żyje [3, с. 54].

Під час весілля з'являється чаклунка. Саме вона, а не таємничий ритуал ворожіння, має допомогти дівчині зустрітися з милим. Цей ритуал містить у собі містичні описи та елементи фантастики:

*Włosy jego w węża splecz,
Dwie obrączki razem złącz,
Z lewej ręki krwi usącz;
A na wężą będzieim kłąc,
W dwie obrączki będziem dąc:
Musi przyjsć i ciebie wziąć!* [3, c. 58]

Чари починають діяти, й опівночі в кімнату до панни приходить *«jeździec cały w bieli i usiada na pościeli»* [3, c. 60]. Дівчина не лякається появи таємничого коханого. Вона цілу ніч розмовляє з ним і приймає важливе рішення: втекти від нелюба і навіки залишитися з милим: *«...wstawaj, na koń siądź / I na wieki moją bądź!»* [3, c. 60]. Герої мчать полем до замку нареченого на горі Мендога, який насправді є звичайною могилою, бо туди потрібно встигнути до світанку, поки не заспівали півні. Вони рухаються з фантастичною швидкістю, долаючи на шляху *«dziesięć skał, dziesięć rzek i dziesięć gór»* [3, c. 62]. Дівчина переживає, їй страшно, вона бачить лише могили і жодного людського сліду. Її лякає й поведінка коханого, який примушує викидати християнські обереги: молитовник, мошці, хрест. Коли заспівали півні й залунав дзвін, привид стиснув дівчину руками і забрав із собою в могилу.

У Л. Боровиковського наречений не занпащає життя Марусі, не забирає її в могилу, а привозить до хати, де лежить мрець. Вона стоїть перелякана, а мрець починає ворухитися, зриває з себе заслону: видно чорне лице, вінець на чолі. Білий голуб, який сидів на грудях Марусі, сідає на мерця, а коли відлітає, то дівчина пізнає померлого. Вона розуміє, що це її милий, і прокидається зі сну. Героїня приходить до тями вдосвіта на тому ж місці, де вчора задрімала після ворожіння. Спогад страшного сну тривожить Марусю, віщує недобре. Однак завершується балада оптимістично: милий живим повертається додому.

Балади українського та польського поетів відрізняються не лише різними фіналами: у Л. Боровиковського – оптимістичним, в А. Міцкевича – песимістичним. У них яскраво вираженим є національний колорит, який передається через використання реалій побуту, вірувань, звичаїв українців та поляків.

«Маруся» Л. Боровиковського, незважаючи на запозиченість сюжету, переросла в оригінальний художній твір. І. Франко

значав: «Його Маруся – це не костюмована Світлана, то українська сільська дівчина; її суджений – то не сентиментальний коханок у селянським костюмі, але український парубок, що приїздить до своєї судженої з щирою любов'ю, але не говорить з нею про ту свою любов, тільки про те, що потрібно їм для того, аби сповнити закон, повінчатися відповідно до українських народних звичаїв» [2, с. 410].

Доказом оригінальності балади «Маруся» є й те, що Л. Боровиковський надає їй національного колориту, вводячи українські реалії побуту («в хаті каганець блищить; жар під піччю тліє» [1, с. 22], «к печі підбігає, ухватила черепок – в воду виливає» [1, с. 22], «на лаві, у вікна, в хаті» [1, с. 26], «під хатою скриплять санки на причіпку» [1, с. 28]); вірування («північ: тричі під вікном півень кукурікнув» [1, с. 22]); звичаї («вибігали в огород, в вікна підслухали, з тіста бгали шишечки, оливо топили, слухали собак, в пустки опівніч вихрили: віск топили на жарку і з водою в черепку долю виливали; бігали на шлях вони, з приказками в комени суджених питали» [1, с. 26], «чи з тобою під вінець піде з старостами: зв'яжуть руки рушником, коло столика кругом обведуть з свічками» [1, с. 34]); пейзаж («між заметами стоїть хутірок чималий» [1, с. 24], «місяць над ліском в хмари завернувся» [1, с. 24], «ззаду так як дим курить, степ кругом синіє» [1, с. 24]); елементи народно-поетичної лексики і пісенного стилю (*рюмала, сестрице, віконечко, каганчик, неділеньки, мисочка, Марусенька, дівчинонька, голубок, забалакай, крилечка* та ін.). Л. Боровиковський, як зауважив І. Франко, з «інтернаціональної сфери псевдопейзажів переніс подію своєї балади на твердий реальний ґрунт» [2, с. 416] життя українців, тому сюжет її сприймається як сюжет, взятий з українських народних пісень.

А. Міцкевич теж наповнює свою баладу «Втеча» національним колоритом: описує звичай чаклування за допомогою папороті, чар-зілля – тих трав, що споконвіку використовувались у Литві для магічних обрядів; згадує про священика в костелі («*ksiądz w konfesjonale siedzi, czas, o córko, do spowiedzi*» [3, с. 60]; дівчину називає *панною*; частина подій відбуваються в замку; багато уваги автор приділяє християнським оберегам, які дівчина взяла з собою в дорогу, причому наголошується на їх захисній,

магічній силі. У баладі польського поета знайдемо ще один мотив, відсутній у «Марусі» Л. Боровиковського. Це – мотив соціальної нерівності. Горе дівчини саме тому й велике, що вона бідна й її силоміць хочуть видати заміж за багатого князя. Єдиний порятунок від ненависного шлюбу вона знаходить у чарах, за допомогою яких і викликає милого. Цей соціальний мотив, що лежить в основі конфлікту, проникає в усі найфантастичніші ситуації балади: дівчина воліє краще мандрувати у невідому далину, аніж залишитися там, де панує насильство; вона легко погоджується на прохання свого незвичайного супутника викинути геть усі релігійні реліквії, що пов'язували з тим життям.

Таким чином, «Маруся» Л. Боровиковського та «Втеча» А. Міцкевича мають як спільні, так і відмінні риси. Об'єднує ці балади схожість сюжету: втеча дівчини з милим-привидом та наявність фантастично-містичних картин. Однак, незважаючи на зовнішню подібність, у вищезгаданих баладах є низка відмінностей, найголовніша з яких – наявність національного колориту, що створюється за допомогою використання описів вірувань і звичаїв, елементів народно-поетичної та побутової лексики, пісенного стилю.

Список використаної літератури

1. Боровиковський Л. Твори. / Л. Боровиковський. – К. : Молодь, 1971. – 195 с.
2. Франко І. Дещо про «Марусю» Л. Боровиковського та її основу / І. Франко. // Франко І. Збір. тв. : У 50 т. – Т. 33. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 403 – 416.
3. Mickiewicz A. Ballady i romanse / A. Mickiewicz. – Kraków : Czytelnik, 1984. – 79 s.
4. Mickiewicz A. Dzieła. T. 1. Wiersze / A. Mickiewicz. – Kraków : Czytelnik, 1949. – 519 s.

Резюме

Вишнеvsька Оксана. Балади «Втеча» А. Міцкевича та «Маруся» Л. Боровиковського: компаративний аналіз

У статті визначається спільне та відмінне в джерелах написання, ідейно-тематичній та художній наповненості балад «Втеча» А. Міцкевича та «Маруся» Л. Боровиковського. Шляхом

зіставлення творів двох національних літератур з'ясовується наявність загальноєвропейських тенденцій та національної самотності у досліджуваних романтичних баладах.

Ключові слова: балада, романтизм, національний колорит, фантастика, фольклор.

Streszczenie

Wiszniewska Oksana. Ballada «Ucieczka» A. Mickiewicza i «Marusia» L. Borowikowskiego: analiza porównawcza

W artykule przedstawiono cechy wspólne oraz wyróżniające źródła napisania oraz treści ideowo-tematycznej i artystycznej ballady „Ucieczka” A. Mickiewicza oraz „Marusia” L. Borowikowskiego. Drogą zestawienia utworów obu literatur narodowych została ukazana obecność tendencji ogólnoeuropejskiej oraz tożsamości narodowej w badanych balladach romantycznych.

Kluczowe słowa: ballada, romantyzm, koloryt narodowy, literatura fantastyczna, folklor.

Summary

Vishnevskaya Oksana. The ballads «Escape» by A. Mitskevych and «Marusia» by L. Borovykovskiyi: comparative analysis

In this article the common and different in the sources of writing, ideological thematic and artistic content of the ballads «Escape» by A. Mitskevych and «Marusia» by L. Borovykovskiyi are distinguished. By comparing the works of two national literatures the presence of pan-European trends and national identity in the studied romantic ballads is revealed.

Key words: ballad, romanticism, national colouring, fantasy, folklore.

**СОЦІАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ В ГАЛИЧИНІ II ПОЛ. XIX –
ПОЧ. XX СТ.: СТАТУС ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ**

Питання про польсько-українські мовні взаємозв'язки було об'єктом вивчення істориків [2], педагогів [3; 8], правознавців [6]. Проблема не втратила своєї актуальності і для історії соціолінгвістики, оскільки питання пов'язане з описом тогочасної мовної ситуації.

Мовна ситуація – властивий суспільству спосіб забезпечення комунікативних потреб за допомогою взаємодії форм однієї мови чи кількох мов, що функціонують на означеній території, в означеному соціумі, у межах конкретного адміністративно-політичного утворення та в конкретний історичний період [7, с. 66].

Мета статті – виявити особливості функціонування польської мови у соціальній комунікації в Галичині II пол. XIX – поч. XX ст.

Щоб зрозуміти особливості тогочасної мовної ситуації, потрібно знати соціальну стратифікацію галицького суспільства.

Соціальна стратифікація українського етносу. Історики вважають, що є підстави виокремити серед українців Східної Галичини центральні верстви – селянство і духовенство, та периферійні – міщанство та світську інтелігенцію [2].

Упродовж XIX ст. селянство зазнало трансформації, яка «змінити його життя і зробила його політично значущою силою» [4, с. 245 – 246]. Переломним моментом можна вважати незалежнення селян від поміщиків, яке в Галичині відбувалося поетапно: наприкінці XVIII ст. селян звільнено від особистої залежності, а 1848 р. – скасовано панщину. Серед селян-українців потрібно виокремити три великі соціальні групи: двірська служба, поденні наймити та газди. Представники першої не мали нерухомого майна і наймалися на постійну службу до панського двору як чиншовики чи офіціалісти [2, с. 10]. Вони перебували в повній економічній та особистій залежності від поміщика, розмовляли попольською з дідичем та орендарем. Представники

другої групи – поденні наймити (батраки), до якої належало 76 % селян, соціально-економічне становище яких було престижнішим: вони володіли особистим майном й адміністративно підпорядковувалися гмінам. Представники третьої групи селян-українців (майже п'ята частина) – газди – єдиний прошарок на селі, матеріально незалежний від польського двору. Серед них були ремісники: коваль, швець, маляр, мельник, ложкар, токар тощо, власники великих земельних наділів. Із цього середовища обирали представників сільської влади, яка у другій половині XIX ст. здобула більші повноваження.

У складі духовенства могли бути паламар, дяк, отець сотрудник, отець адміністратор, отець парох та ін. Руське духовенство відрізнялося від латинського тим, що походило з родин священиків і мало поповнювалося представниками з народу. Оскільки в XVI–XVII ст. українська знать відцуралася свого суспільства, полонізувалася й перейшла у католицизм, представники духовенства виконували роль лідера в селянському середовищі.

В останні десятиріччя XIX ст. суттєво збільшала кількість української світської інтелігенції, серед якої були медики, правники, педагоги тощо. Причини появи цього нового соціального класу історики пояснюють тим, що нові священицькі родини утворювалися скоріше, ніж парохії, діти священиків мусили займатися світськими справами. Почали навчатися також сини багатшого і навіть середнього селянства. Галицькі міста росли і вимагали збільшення державної адміністрації. В Австрії нижчі урядничі щаблі були доступні і для українців, тому селяни вкладали кошти в освіту і їхні діти потрапляли до вищого соціального прошарку, часто асимілюючись із поляками. Важливу нішу в соціальній структурі українського населення займали жителі міст, значення яких поступово зростало.

Соціальна стратифікація польського етносу. Його представники – селяни, дрібні (маломаетні) шляхтичі, великі землевласники (поміщики), чиновники, світська та духовна інтелігенція, аристократія.

Польські селяни у Східній Галичині становили малу частку, оскільки масове заселення українських земель поляками розпочалося досить пізно, у середині 80-х років XIX ст. Хоча

влада і сприяла еміграції польського сільського населення на етнічні українські землі (податкові пільги, першість у придбанні поміщицьких маєтків), цей процес був незначним і не приніс очікуваних результатів.

Численна дрібна шляхта, представники якої були і руського походження, зараховувала себе до польської спільноти. Дрібна шляхта відома як «малоземельна», «ходачкова», «загонова», «загородова» тощо. До 1848 р. шляхтичі мали особливий правовий статус: не відробляли поміщикам панщини та інших повинностей, після скасування панщини шляхта утримувала свою іншість у звичках, одязі, манерах поведінки вдома і на людях, навіть у мові, живляючи польських чи запозичених слів [1, с. 374].

У сільській місцевості проживала більшість великих землевласників, 82 % яких належали до польських шляхетських родів. Контролюючи державні установи Галичини (намісництво, сейм, більшість повітових староств, органи поліції і т. д.), польська земельна аристократія охоплювала своїм впливом не лише малозаможні верстви населення, але й великих землевласників непольської національності.

Аристократи були найвищою верхівкою польської спільноти, до якої належали також великі магнати та землевласники, трималися відокремлено від галицького «вищого товариства», утворюючи тісне замкнене коло, до якого представникам інших станів пробратися було неможливо.

Соціальна стратифікація єврейського етносу. Його представники відігравали помітну роль в етнокультурному й етнорелігійному розвитку Галичини. Вони становили не тільки значну частку в етнічному складі населення, але фактично домінували в економічній і соціально-політичній сферах. Здебільшого галицькі євреї не асимілювалися з довколишнім неєврейським середовищем. Це правило не поширювалося, однак, на єврейську верхівку, яка значною мірою сприймала німецьку, а згодом і польську мови. Пік польської асиміляції загострився у 1880-х роках: освічені євреї, а особливо ті, які відігравали панівну роль у політиці, схилилися в бік польської, а не української культури, польських політичних пріоритетів.

Зі встановленням влади Габсбургів у Галичині з'явилася нова соціальна група – чиновники. Переважно німці або

німецькомовні чехи, вони ніколи не були численною групою. Щоб спілкуватися з місцевим населенням, чиновники мусили знати якусь слов'янську мову [4, с. 38].

Зважаючи на структурованість галицького суспільства, визначаємо його як багатонаціональне та багатомовне. Престиж певної нації впливав і на мовну ситуацію. До останньої третини XIX ст. офіційною мовою Східної Галичини була німецька, її знання було умовою кар'єри. 1869 році офіційною мовою краю визнано і польську, яка почала проникати у сфери суспільного життя. Села були переважно українськомовними, хоча мовна мішанина (вживання польської, німецької та інших мов) спостерігалася і там.

Складна ситуація з українською мовою була у верстві українського духовенства: парохі старшого покоління користувалися церковщиною, а «хлопське наріччя» – «лише в розмові, борони боже в писанні», частина священників закликала до використання великоруської мови, насправді язичія, тобто суміші церковнослов'янської, російської, української та польської мов. Інші священники виступали за німецьку як мову влади та освіти. Освічені українці, які потрапляли до владних структур, частіше підтримували функції німецької мови. У середовищі греко-католицької церкви існувала група «народних священників», які опікувалися популярними виданнями, написаними простою, «селянською мовою» [5].

Підсумуємо. Структурованість галицького суспільства за національною ознакою зумовлювала соціальні й національні суперечності. Міжнаціональні стосунки сприймалися як відносини між двома станами, виразниками двох гілок християнства з різними національними, релігійними, соціальними інтересами, приреченими якщо не на взаємну боротьбу, то на жорстку конкуренцію. Позиції польської спільноти полягали в політичному, економічному та культурному домінуванні над автохтонним українським населенням Східної Галичини. Соціально-політичні умови Галичини позначилися на функціонуванні німецької, пізніше і польської мов, як мових влади та культури.

Список використаної літератури

1.Белз П. Сторінки життя української шляхти та її відображення у творах А.Чайковського / П. Белз // А. Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження. – Львів, 2002. – Т. 3. – С. 367 – 375.

2.Вітенко М. Д. Польсько-українські відносини у Галичині : соціально-економічний аспект (остання третина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 – всевітня історія / М. Д. Вітенко. – Чернівці, 2006. – 20 с.

3.Горда О. Мовне законодавство і розвиток функцій української мови у школах Галичини (друга половина XIX ст.) / О. Горда // Мова і суспільство. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – Вип. 2. – С. 46. - 54.

4.Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886) / Я. Грицак. – К. : Критика, 2006. – 632 с.

5.Заярнюк А. Руські патріоти в галицькому селі 1860 – 1870-х років : святоюрці, обрядові, патерналісти і популісти (на прикладі Самбірської околиці) / А. Заярнюк // Україна модерна. – 2003. - № 8. – С. 107 – 126.

6.Марковський В. Я. Правовий статус української мови у Австро-Угорській імперії / В. Я. Марковський // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. – 2010. – № 1. – С. 48 – 61.

7.Мацюк Г. Теоретичні засади опису мовних ситуацій у контексті прикладної соціолінгвістики / Г. Мацюк // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства / відп. ред. І. Сабодаш. – Ужгород, 2009. – Вип. 13. – С. 66–70.

8.Титова М. В. Дидактичні основи вивчення української мови у шкільництві Галичини (друга половина XIX – перша третина XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М. В. Титова. - Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.

Резюме

Гавриш Марія. Соціальна комунікація в Галичині II пол. XIX – поч. XX ст.: статус польської мови

У статті розглянуто особливості соціальної комунікації в Східній Галичині на межі XIX – XX ст. Виявлено особливості функціонування польської мови у різних суспільних верствах. Розкрито соціально-політичні умови Галичини, які позначилися на

функціонуванні німецької та польської мов, як мовах влади та культури.

Ключові слова: мовні взаємозв'язки, мовна ситуація, соціальна комунікація, польська мова, українська мова, функції мови / мов, Східна Галичина.

Streszczenie

Hawrysz Maria. Komunikacja społeczna w Galicji w II połowie XIX w. – na początku XX w.: status języka polskiego

W danym artykule przedstawiono cechy komunikacji społecznej w Galicji Wschodniej na przełomie XIX-XX w. Ustalono cechy funkcjonowania języka polskiego w różnych warstwach społecznych. Przedstawiono warunki społeczno-polityczne Galicji, które wywarły wpływ na funkcjonowanie języka niemieckiego oraz polskiego jako języków przedstawicieli władzy, a także kultury.

Słowa kluczowe: relacje językowe, sytuacja językowa, komunikacja społeczna, język polski, język ukraiński, funkcje języka/języków, Galicja Wschodnia.

Summary

Gavrish Mary. Social communication in Galicia second half XIX - the beginning XX century .: status Polish

In the article the features of social communication in East Galychina. The features of functioning of Polish in different public layers are educe. The socio-political terms of Halychyna, that affected functioning of the German and Polish languages, as languages of power and culture, are exposed.

Key words: linguistic relations, language situation, language(s) functions, social communication, Polish, Ukrainian language, Eastern Galicia.

МІСТО ГОРОДОК ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОСЕРЕДОК РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ НА ПОДІЛЛІ

На сьогодні значно активізувалося вивчення історії невеликих міст та сіл нашої держави, особливо помітно зріс інтерес до польського коріння свого походження. Місто Городок Хмельницької області, що має неофіційну назву «маленька Варшава», є своєрідною столицею релігійного життя подільських католиків. У Городку поляки почали оселятися на початку XIV століття, найбільше колоністів прибуло після того, як ці землі повернула собі Річ Посполита 1699 р. після 27-річного турецького панування. Пізніше колонізації Поділля сприяли заможні родини магнатів, серед яких вирізнялись Замоїські. Завдяки їм на межі XVI–XVII століть у Городку розвивалися ремесла, відбудовувалися костели, було закладено монастир із лікарнею [1, с. 15].

Метою нашої розвідки є простежити історію розвитку польської мови у місті Городку Хмельницької області.

Згідно з історичною довідкою, 1434 року було створено Подільське воєводство у складі Польщі з центром у місті Кам'янці-Подільському. Протягом майже трьохсот років місто належало великим польським магнатам та землевласникам: Новодворським, Свірчам, Гербуртам, Потоцьким, Пржеремським, Чермінським, Мнішекам, Гейсмарам та іншим [1, с. 16]. Звідси і варто шукати початок історії функціонування польської мови у Городку.

Найстарішою будівлею міста є католицький монастир, збудований у 1428–1449 рр. До нашого часу збереглася ця двоповерхова будівля у центрі поселення. При цьому закладі вивчали польську мову, адже всі віруючі повинні вміти читати польською. З цією метою з Польщі було привезено молитовники польською мовою, хоча служба проводилася на латині.

1613 року в Городку було збудовано великий костел під опікою св. Станіслава. При ньому було відкрито катехетичний

клас, де навчали співу, читання, письма. Костьол св. Станіслава був першою справжньою школою у місті Городку, де вивчали польську мову.

1737 р. був побудований монастир отців-францисканів, де також навчали польської мови, використовували польські молитовники.

Через тридцять років Ян Яків Замойський привозить до Городка монахинь ордену сестер Милосердя і фінансує будову монастиря для них. Створює тут лікарню, аптеку і пекарню для незаможних. Основним обов'язком черниць був догляд за хворими. Окрім того, сестри милосердя займалися навчанням та вихованням дівчаток із шляхетних родин, спонукаючи їх до нової віри, до європейських цінностей та культури.

1867 р., за часів ксьондза Станіслава Ігнатія Косинського, був побудований парафіяльний дім, у якому функціонували два класи для навчання дітей. Учителем тієї школі був Андрій Лисаковський, котрий навчав польської мови та латини.

1892 р. влада Городка побудувала двоповерхову школу, де було 8 класів. Спочатку в школі вивчали тільки російську мову.

За історичними даними початку ХХ ст., у місті проживали 1842 особи православної віри, 2688 – католицької, 3325 – іудейської, тому на прохання пані Олени Ціхоцької з 1902 р. на другому поверсі школи було відкрито 2 класи, де вивчали польську мову. Школа, яка проіснувала до 1919 р., була платна і нараховувала 38 учнів [2].

Під час революції та громадянської війни польську школу було знищено, тому проводилися тільки приватні заняття на Шидлівщині в пана Граця Нізевича (22 учні) і в Будзісках (на Мархлівці) в пана Горецького (16 учнів) [2].

1927 р. в будинку священика І. Косинського і при госпіталі відновлено школу, яку назвали «Семирічна школа праці», де навчалось 256 учнів різного віку. Школа працювала в дві зміни. Директором був пан Хаєцький [3].

Через три роки на території саду ксьондза Косинського почалося будівництво нової школи. Навчання в ній розпочалося 1934 року. Директором школи був Альбін Новіцький, учитель географії. 621 учень, 19 учителів, кабінетна система – такий новий навчальний заклад почав свою роботу у Городку. Про гарний

матеріальний стан свідчить той факт, що всі шкільні меблі були з дубового дерева, на вікнах – багато квітів [3].

30 – 40-і рр. ХХ ст. трагічно позначилися на розвитку польської мови у Городку. Так, із 1934 до 1938 року було заарештовано 42 вчителі польської школи. Арешти відбували тільки вночі, в будинках проводили обшуки, звинувачуючи учителів як «ворогів народу, польських агентів». Навесні 1938 р. вчителів та дирекцію школи заарештувало НКВС. Книги і підручники, видані польською мовою, знищено, заборонено носити розарії та користуватися молитовниками. Іспити того ж року проводилися українською мовою. Такий був трагічний кінець польської школи. Сьогодні у приміщенні колишньої польської школи знаходиться Городоцька гімназія.

Новий виток історії польської мови на Городоччині розпочинається 4 травня 1989 року, коли ініціативна група з 11 чоловік – поляків із Городка – заснувала польське культурно-освітнє товариство, керівниками якого були Станіслав Костецький та Едвард Тшцінський.

Товариство відкрило недільну школу, де діти, молодь і дорослі могли навчатися польської мови; відправляли дітей у літні табори на відпочинок, студентів на навчання до Польщі. 1991 р. на базі Городоцької загальноосвітньої школи № 1 були відкриті класи з польською мовою навчання. Першими вчителями стали Яніна Воробель та Барбара Свюнтек, котра була запрошена з Польщі.

1992 р. було відкрито ще два класи, де заняття проводили Барбара Свюнтек та Ірина Першхайло, а ще через рік початкова польська школа нараховувала 4 класи, де поряд із названими вище вчителями викладала Галина Чемес.

Окрім цього, у Городоцькій загальноосвітній школі № 4 почав функціонувати факультатив польської мови, який вела Емілія Гребенюк, а в бібліотеці – школа історії Польщі, яку викладав Чеслав Рудніцький.

Протягом 11 років збиралися підписи місцевих мешканців щодо будівництва польської школи в Городку. І, нарешті, 2000 р. були підписані всі необхідні документи, а 2001 р. закладено наріжний камінь, освячений папою Яном Павлом ІІ, котрий перебував тоді з візитом в Україні.

У вересні 2002 р. відкрилася школа з польською мовою навчання. На відкритті були гості з Польщі, представники районної та обласної адміністрації, також голова Спілки поляків України та голова Товариства Добродійного «Полонія». Єпископ Леон Дубравський провів Святу Літургію. Ця подія була висвітлена в пресі, зокрема в газеті «Głos nauczyciela» публікувалася стаття Якуба Миколайчика з Кракова та Наталки Гільвої з Києва.

Сьогодні Городоцька польськомовна школа входить у десяток кращих навчальних закладів такого типу у нашій державі. Сучасне приміщення, інноваційні технології у викладанні різних дисциплін, і польської мови зокрема, досвідчені педагоги та здібні учні – все це сприяє високим результатам. Окрім того, щороку випускники цієї школи вступають на навчання у виші Польщі, а під час зимових і літніх канікул групи дітей їдуть у сусідню державу, де шліфують знання з мови і просто відпочивають разом зі своїми польськими однолітками.

Таким чином, багатівікова історія міста Городка Хмельницької області є яскравим підтвердженням того, що це поселення, де історично зосереджувалося населення з польським корінням, є потужним осередком функціонування польської мови на теренах подільського краю.

Список використаної літератури

- 1.Сергій Миколайович Виноградський і Городоччина : збірник матеріалів 2-ої Городоцької науково-краєзнавчої конференції. – Городок : Бедрихів край, 2008. – 272 с.
- 2.Школа з польською мовою навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.risu.org.ua](http://www.risu.org.ua)
- 3.Краєзнавство // Історія польської школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.crbgorodok.km.ua](http://www.crbgorodok.km.ua)

Резюме

Горячок Інна. Місто Городок Хмельницької області як осередок розвитку польської мови на Поділлі

У статті простежуються історичні віхи розвитку і функціонування польської мови у місті Городку Хмельницької

області. Зосереджується увага на значних намаганнях місцевого населення упродовж віків вивчати мову своїх пращурів.

Ключові слова: місто Городок Хмельницької області, польська мова, костел, монастир, польська школа.

Streszczenie

Goriaczok Inna. Miasto Gródek obwodu chmielnickiego jako ośrodek rozwoju języka polskiego na Podolu.

W artykule przedstawiono ślady funkcjonowania oraz dziejów języka polskiego w Gródku, obwodu chmielnickiego. Zwrócono uwagę na znaczne wysiłki miejscowej ludności, aby przez wieki uczyć się języka swoich przodków.

Słowa kluczowe: miasto Gródek obwodu chmielnickiego, język polski, kościół, klasztor, Szkoła z Polskim Językiem Nauczania.

Summary

Goryachok Inna. City Gorodok Khmelnitsky region as a center of Polish language in Podolia.

The article traces the historical milestones in the development and functioning of the Polish language in Gorodok Khmelnitsky region. Attention is drawn to the considerable efforts of the local population for centuries to learn the language of their ancestors.

Key words: city, town of Khmelnitsky region, the Polish language, church, monastery, Polish school.

ВЛАСНІ НАЗВИ ПОЛЬСЬКИХ ФУТБОЛЬНИХ КОМАНД: СЕМАНТИКА, СЛОВОТВІР І ФУНКЦІОНУВАННЯ

Спортивна ономастика, або ономастика спорту, – підгалузь, яку можна створити з метою загальної характеристики власних назв, які побутують у середовищі фізкультури та спорту, та з'ясування диференційних особливостей окремих класів онімів, що найбільшою мірою причетні до цієї сфери діяльності людини.

Основним компонентом найменувань людських колективів, які стосуються фізкультури і спорту, є, звичайно, командоніми (номінації спортивних команд [див.: 2, с. 271]), зокрема футболкомандоніми – власні назви футбольних команд (від „англ. *football* < *foot* – „ступня” і *ball* – „м'яч” – „спортивна командна гра з м'ячем” [1, с. 730]).

Предметом дослідження є система найменувань польських футбольних команд, які змагаються у найвищому дивізіоні – Екстралізі. Всього таких команд – 16, кожна з яких має основну, офіційну і неофіційну (прізвиськові) назву; крім цього, зафіксовано і діахронічні найменування. Всього проаналізовано 166 номінацій, які схарактеризовані за семантикою твірної основи, способом словотворення, мотивацією, структурою і часом виникнення. Таких студій у вітчизняному мовознавстві немає, що й зумовлює актуальність теми нашої роботи.

Результати комплексного аналізу польських футболкомандонімів найбільш доцільно представити у вигляді словника.

1. «Белхатув» (*Белхатув, Польща*). Офіційна назва – *PGE Górnicy Klub Sportowy Belchatów* (Польський гірничий клуб спортивний із м. Белхатув). Час створення – 1977 р. Відойконімна назва. Офіційна назва складається з аббревіатури (*Екстраліга Польщі*), прикметника із вказівкою на відомчу належність клубу, сутнісного словосполучення і ойконіма.

2.«Вісла» (*Краків, Польща*). Офіційна назва – *Wisła Kraków Spółka Akcyjna* (*Вісла Краків Спілка Акційна*). Прізвиська – *Біла зірка, Собаки*. Час створення – 1906 р. Колишня назва – «*Гвардія-Вісла*» (50-і рр. ХХ ст.). Відгідронімна назва, яка була доповнена іншим командонімом (після тимчасового об'єднання команд). Офіційна назва складається з гідроніма, ойконіма і словосполучення сутнісного характеру. Перше командне прізвисько зумовлене емблемою команди (біла зірка на червоному щиті); друге – пов'язане, можливо, з агресивною поведінкою гравців на футбольному полі.

3.«Гурник» (*Забже, Польща*). Офіційна назва – *Klub Sportowy Górnik Zabrze* (*Клуб спортивний Гурник з м. Забже*). Прізвиська – *Гірники (Шахтарі), Торсида, Триколірні*. Час створення – 1949 р. Асоціативна назва, пов'язана з тим, що місто є центром вугільної промисловості (у перекладі з польської мови назва має значення «шахтар»). Офіційна назва складається власне з апелятива (назви професії), ойконіма та словосполучення сутнісного характеру. Перше командне прізвисько вказує на професію уболівальників, друге є спортивним терміном (жаргонізмом) зі значенням «група спортивних уболівальників команди як основа клубного руху»; третє характеризує колір емблеми (білий, синій і червоний).

4.«Гурник» (*Ленчна, Польща*). Офіційна назва – *Górnicy Klub Sportowy Górnik Łęczna* (*Гірничий клуб спортивний Гурник Ленчна*). Прізвисько – *Гірники*. Час створення – 1979 р. (спочатку – як частина ГКС «Гурник», а з 2007 р. – як самостійний клуб). Варіант назви – *Гурник Ленчна Спілка Акційна*. Відапелятивна назва із вказівкою на відомчу належність клубу (*гірник* – «шахтар»). Офіційна назва складається із квалітативного прикметника, сутнісного словосполучення, апелятива (назви професії) й ойконіма. Варіант назви – апелятив (назва професії), ойконім і сутнісне словосполучення. Командне прізвисько вказує на професію уболівальників.

5.«Завіша» (*Бидгощ, Польща*). Офіційна назва – *WKS Zawisza Bydgoszcz S.A.* (*ВКС Завіша Бидгощ С.А.*). Прізвиська – *Зета, Лицарі Померанії, Синьо-чорні*. Час створення – 1946 р. 2006 р. до клубу була приєднана команда «*Куявяк/Гідробудова Влоцлавек*». Колишня назва – «*ВКС Завіша Кошалін*» (до 1947 р.).

Клуб названий у честь середньовікового лицаря Завіши Чорного з Гарбово. Офіційна назва складається з антропоніма, ойконіма й абрєвіатур, що вказують на відомчу належність клубу (*військовий клуб спортивний*) та його сутність (*спілка акційна*). Колишня назва – абрєвіатура сутнісного характеру, антропонім й ойконім (у Кошаліні спочатку знаходилася резиденція командування П військового округу). Перше командне прізвисько мотивоване літерою «Z» на емблемі; друге є словосполученням із символічним значенням (*Померанія* – історична область на півночі Польщі); третє спричинене кольором спортивної форми. Назва приєданого клубу складається з найменування польського народного танцю, апелятива, що вказує на вид промислового підприємства, та ойконіма.

6. «**Корона**» (*Кельце, Польща*). Офіційна назва – **MKS Korona Kielce SA** (*МКС Корона Кельце СА*). Прізвиська – *Золотисто-криваві, Сцизори*. Час створення – 1973 р. (об'єднання команд «*Іскра Кельце*» і «*СГЛ Кельце*»). 2000 р. до клубу приєднано команду «*Блакитні Кельце*». Колишні назви – «*МКС СФ Корона Ніда Гіпс Кельце*» (1996–2000 рр.), «*СА Кольпортер Корона Кельце*» (2002 – 2008 рр.). Символічна назва (у перекладі з латинської мови – «вінок», «вінець» як символ верховної влади). Офіційна назва складається з абрєвіатур сутнісного характеру (*міський клуб спортивний; спілка акційна*), апелятива-символа й ойконіма. Колишні назви доповнювалися номінаціями компаній, які спонсорували клуб, й абрєвіатурами сутнісного характеру (*секція футбольна*). Перше командне прізвисько мотивоване кольором спортивної форми, друге пов'язане з діалектними значеннями слова – «верткий», «міцний», «солдат». Назви приєднаних команд складаються з ойконіма і відповідно апелятива-символу (*іскра* – маленька частина (вогню, почуттів тощо), фірмоніма та прикметника-кологратива).

7. «**Краковія**» (*Краків, Польща*). Офіційна назва – **Klub Sportowy Cracovia** (*Клуб спортивний Краковія*). Прізвиська – *Жиди, Смугасті*. Час створення – 1906 р. Колишні назви – «*Кресало Краковія*», «*Кресало*», «*Спарта Краковія*» (1948 – 1955 рр.). Назва мотивована ойконімом (м. Краків). Колишні назви пов'язані з апелятивом *кресало* («огниво») – пристосуванням для отримання відкритого вогню та найменуванням

давньогрецької держави на півдні півострова Пелопонес; обидві номінації асоціюються із силою і напором. Перший і третій варіанти назви до свого складу включали відойконімний дериват. Перше командне прізвисько – відетнонімного походження (у Кракові була велика єврейська община), друге пов'язане зі смугастою (біло-червоною) емблемою клубу.

8.«**Легія**» (*Варшава, Польща*). Офіційна назва – **Клуб Piłkarski Legia Warszawa S.S.A.** (Клуб футбольний *Легія Варшава С.С.А.* – з 2003 р.). Прізвиська – *Армійці, Легіонери*. Час створення – 1916 р. 1922 р. до клубу приєднано команду «*Корона*» з Варшави. Колишні назви – «*Команда Легіонова «Легія»* (1916 р.), *Військовий спортивний клуб Варшава* (1920 р.), *ВКС „Легія” Варшава* (1922 р.), *І.ВКС, ВКС «Легія» Варшава* (1945 р.), *Центральний військовий клуб спортивний Варшава* (1949 р.), *ЦВКС «Легія» Варшава* (1957 р.), *Автономна секція футболу (АСФ) ЦВКС «Легія» Варшава* (1989 р.), *АСФ ЦВКС «Легія-Деву» Варшава С.С.А.* (1997 р.), *АСФ ЦВКС «Легія» Варшава С.С.А.* (2001 р.). Назва утворена шляхом усічення найменування військового об'єднання «*Польські легіони*», при штабі якого виникла команда. Офіційна назва складається із сутнісних словосполучення та аббревіатури (*спортивна спілка акційна*), власне командоніма й ойконіма. Колишні варіанти назви включають до свого складу (у різних модифікаціях) квалітативно-сутнісне словосполучення, аналогічні аббревіатури ((*центральний військовий клуб спортивний; спортивна спілка акційна; автономна секція футболу*), ойконім, власне командонім або найменування фірми-спонсора. Перше командне прізвисько пов'язане з відомчою належністю команди, друге утворене від її основного найменування. Назва приєднаної команди має символічне забарвлення (у перекладі з латинської мови – „вінок”, „вінець” як символ верховної влади).

9.«**Лех**» (*Познань, Польща*). Офіційна назва – **KKS Lech Poznań S.A.** (*ЗКС Лех Познань С.А.*). Прізвисько – *Залізничники*. Час створення – 1922 р. Перша назва – «*Лютня Дебієць*». Клуб названий у честь Леха – легендарного засновника польського народу. Офіційна назва включає до свого складу квалітативно-сутнісну аббревіатуру (*залізничний клуб спортивний*, оскільки у 1933 – 1994 рр. команда була тісно пов'язана з Польською

державною залізницею), антропонім, ойконім і сутнісну абrevіатуру (*спілка акційна*). Попередня назва складається з апелятива (*люття* – назва родини стародавніх музичних інструментів, поширених в Європі) та колишнього найменування м. Познань. Командне прізвисько мотивне відомчою належністю клубу.

10. «**Лехія**» (*Гданськ, Польща*). Офіційна назва – ***Lechia Gdańsk S.A.*** (*Лехія Гданськ, С. А.*). Прізвиська – *Біло-зелені, Лехісти*. Час створення – 1945 р. 1995 р. відбулося об'єднання з клубом «*Олімпія*» *Познань*, а 1998 р. – із клубом «*Полонія*» *Гданськ*. Колишні назви – *БОФ «Балтія» Гданськ* (1945 р.), *КС «Лехія» Гданськ* (1946 р.), «*Будовляні*» *Гданськ* (1950 р.), *БКС «Лехія» Гданськ* (1955 р.), *ФК «Лехія» Гданськ СА* (1992 р.), «*Лехія/Олімпія*» *Гданськ* (1995 р.), «*Лехія/Полонія*» *Гданськ* (1998 р.), *ОНФ «Лехія» Гданськ* (2001 р.). Назву та кольори команди взято в честь львівської команди «Лехія», мотивованої іменем легендарного засновника поляків Леха. Офіційна назва – відантропонімний суфіксальний дериват, ойконім і сутнісна абrevіатура (*спілка акційна*). Колишні назви є поєднанням абrevіатур (*Балтійський осередок футболу, клуб спортивний, Будовлянський клуб спортивний, футбольний клуб, осередок навчальний футболу*) з командонімами й ойконімом. Перша назва включала також відпелагонімний дериват, а третя – квалітативний ад'єктив (команда була приписана до будівельної галузі). Перше командне прізвисько мотивоване кольором емблеми, а друге – утворене від назви команди. Назва першої приєднаної команди пов'язана з ойконімом *Олімпія* – (поселення у грецькій області Еліда, розташованій у північно-західній частині Пелопонесу), що безпосередньо стосується зародження олімпійського руху. Назва другої приєднаної команди – це узагальнювальне найменування поляків, які мешкають поза межами кордонів Польщі.

11. «**Підбескидзе**» (*Бельсько-Бяла, Польща*). Офіційна назва – ***Towarzystwo Sportowe Podbeskidzie Bielsko-Biala*** (*Товариство спортивне Підбескидзе Бельсько-Бяла*). Прізвиська – *Горці, ТСП, Церамед*. Час створення – 1907 р. (тоді виникла перша футбольна команда «*Біліцер*»). 1936 р. декілька футбольних команд утворили *Бельсько-Бяльське спортивне товариство* (тоді і пізніше об'єдналися клуби «*ДКС Коморовіце*», «*Будовляні*», «*Бяла*

Липник» тощо). 1997 р. шляхом злиття футбольної секції ББТС «Влукняж» Бельсько-Бяла і „ДКС Інтер Церамед” Коморовіце утворено нову команду, яка з 2002 р. має назву «Підбескидзе». Колишні назви – ФК «Біліцер» (1907 р.), ФК «Біліцер-Біалер» (1909 р.), Бельсько-Бяльське спортивне товариство (ББТС) (1936 р.), «Огниво» Бельсько (1949 р.), ББТС «Спарта» Бельсько-Бяла (1955 р.), міжфедеральний спортивний клуб «Влукняж-ББТС» Бельсько-Бяла (1968 р.), ББТС «Церамед» Коморовіце (1997 р.), ББТС «Богмар Церамед» Коморовіце (1999 р.), ББТС «Марбет Церамед» Бельсько-Бяла (2001 р.). Командонім дублює найменування спортивного товариства у м. Бельсько-Бяла, утвореного від системи гірських хребтів Бескиди. Офіційна назва складається із сутнісного словосполучення, відоронімного деривата й ойконіма. Більшість колишніх назв до свого складу включають сутнісні, квалітативно-сутнісні або локативно-сутнісні абрєвіатури й ойконіми, а також антропоніми (прізвища засновників або спонсорів команд) й ергоніми (назви компаній і фірм, які спонсорували клуб). Третя номінація є локативно-квалітативно-сутнісним словосполученням (ад’ектонім, прикметник та іменник); четверта і п’ята – пов’язані з апелятивом *кресало* («огниво») – пристосуванням для отримання відкритого вогню та найменуванням давньогрецької держави на півдні півострова Пелопонес; обидві номінації асоціюються із силою і напором). Перше командне прізвисько мотивоване гірським довкіллям, друге – абрєвіатура (*товариство спортивне Підбескидзе*), третє – одна з колишніх назв. Назви приєднаних команд теж склалися із сутнісних абрєвіатур, ойконімів та апелятива із вказівкою на відомчу належність клубу.

12. «Погонь» (Щецин, Польща). Офіційна назва – ***Morski Klub Sportowy Pogon Szczecin*** (Морський клуб спортивний Погонь Щецин). Прізвиська – Гранатово-бордові, Портовці, Слава Помор’я. Час створення – 1948 р. На початку 1949 р. відбулося об’єднання щецинських клубів КС «Шторм», КС «Цукровник», КС «Друкаж» і «Почтовий» КС. Колишні назви – КС «Шторм» Щецин (1948 р.), АС «Зв’язковець» Щецин (1949 р.), КС «Коляж» Щецин (1950 р.), КС «Погонь» Щецин (1955 р.). Назву та кольори команди взято в честь львівської команди «Погонь», мотивованої апелятивом «погоня». Офіційна назва складається із квалітативно-

сутнісного словосполучення, перенесеного відапелятивного командоніма й ойконіма. Усі колишні назви включають до свого складу сутнісну аббревіатуру (*клуб спортивний, акційна спілка*) й ойконім, а також апелятиви, які характеризують відомчу належність команди (*штурм* – «буря, сильний вітер»; «*зв'язківець*», «*залізничник*»). Перше командне прізвисько мотивоване кольором форми; друге – місцем розташування (*порт Щецин*); третє має звеличувально-локативне забарвлення. Усі приєднані команди мали назви відомчого характеру, ускладнені сутнісними аббревіатурами.

13. „**П'яст**” (*Глівіце, Польща*). Офіційна назва – ***Gliwicki Klub Sportowy Piast Gliwice*** (*Глівіцький клуб спортивний П'яст Глівіце*). Прізвиська – *ГКС, Небесно(Синьо)-червоні, П'ястунки*. Час створення – 1945 р. 1949 р. відбулося об'єднання клубів «*ЛКСМ Гута Лабенди*», «*ЛКС Вальцовня Лабенди*», «*РКС Єдносьць Рудзінці*», «*РКС ПЗС Глівіце*» та «*ЛКС Сілезія Глівіце*»; 1989 р. приєднався клуб «*ЛТС Лабенди*», а 1995 р. – «*КС Бойкув Глівіце*». Колишні назви – *АС «Метал П'яст» Глівіце, ПКС «Сталь Глівіце»* (1949 р.), *ПКС «П'яст» Глівіце* (1955 р.), *ЦВКС «П'яст-Бумар» Глівіце* (1989 р.), *КС «Бумар Лабенди» Глівіце* (1990 р.), *КС «П'яст-Бумар» Глівіце* (1991 р.), *МЦВ ГКС «П'яст» Глівіце* (1992 р.), *КС «Бойкув» Глівіце, КС «П'яст Бойкув» Глівіце* (1995 р.), *ГКС «П'яст» Глівіце* (1996 р.). Команда названа в честь першої династії польських королів П'ястів. Офіційна назва – ад'ектонім, сутнісне словосполучення, династіонім та ойконім. Колишні назви складаються з аббревіатур (*асоціація спорту, профспілковий клуб спортивний (металістів), Глівіцький клуб спортивний* тощо), династіоніма, ойконімів, апелятивів із вказівкою на відомчу належність (додаткова конотація слів «метал», «сталь» – сила, міць) і найменувань компаній-спонсорів. Перше командне прізвисько – локативно-сутнісна аббревіатура, друге – колір клубних символів, третє – суфіксальний відкомандонімний дериват. Назви приєднаних клубів – переважно квалітативно-сутнісні аббревіатури, апелятиви, які вказують на відомчу належність клубу, номінації фірм-спонсорів, ойконіми, хоронім (*Сілезія* – область у Центральній Європі, що лежить у сучасній Польщі, Чехії і Німеччині) або апелятив із позитивно-ідеологічним забарвленням («єдність»).

14. «Рух» (*Хожув, Польща*). Офіційна назва – *Ruch Chorzów S.A.* (*Рух Хожув С. А.*). Прізвиська – *ГКС, Сині, Синя Ерка*. Час створення – 1920 р. 1923 р. відбулося об'єднання з командою *ББК* («*Bismarckhütter Ballspiel Club*»). Колишні назви – *КС «Рух» Гайдуки* (1920 р.), *КС «Рух ББК» Великі Гайдуки* (1923 р.), *КС «Рух» Великі Гайдуки* (1924 р.), *КС «Рух» Хожув* (1939 р.), *ББК, КС «Бісмаркюттер СВ 99»* (1939 р.), *КС «Рух» Хожув* (1945 р.), *КС «Хемік» Хожув, ПС «Унія» Хожув* (1949 р.), *ПКС «Унія-Рух» Хожув* (1955 р.), *КС «Рух» Хожув* (1956 р.). Відапелятивна назва із символічним забарвленням (*рух* – поняття, яке використовується для позначення будь-яких змін, що відбуваються у Всесвіті). Офіційна назва – апелятив із символічною конотацією, ойконім та сутнісна аббревіатура (*спілка акційна*). Колишні назви складаються з аббревіатур (*(профспілковий) клуб спортивний, «Bismarckhütter Ballspiel Club»*), ойконімів (*(Великі) Гайдуки* – передмістя Хожува), відапелятивного командоніма, апелятива із вказівкою на відомчу належність клубу (*хімік*) та апелятива із символічною конотацією «союз, спілка». Перше командне прізвисько – локативно-сутнісна аббревіатура (*Гайдуцький клуб спортивний*), а друге і третє – мотивовані емблемою клубу (кольором та буквою). Назва приєднаної команди – локативно-сутнісна («*Клуб гри з м'ячем у Бісмаркгуті*», тобто у Гайдуках).

15. «Шльонськ» (*Вроцлав, Польща*). Офіційна назва – *Wroclawski Klub Sportowy Śląsk Wrocław S. A.* (*Вроцлавський клуб спортивний Шльонськ Вроцлав С. А.*). Прізвисько – *Військові*. Дата створення – 1947 р. (об'єдналися *КС «Піонер»* і *КС «Підхоронжак»*). Колишні назви – «*Піонер» Вроцлав* (1947 р.), «*Легія» Вроцлав* (1949 р.), *Окружний військовий клуб спортивний Вроцлав* (1951 р.), *Центральний військовий клуб спортивний Вроцлав* (1957 р.), *Вроцлавський клуб спортивний Шльонськ Вроцлав спортивна спілка акційна* (1997 р.). Відхоронімна назва («*Шльонськ*» польською мовою означає назву регіону – *Сілезія*). Офіційна назва – ад'ектонім, сутнісне словосполучення, регіонім, ойконім і сутнісна аббревіатура (*спілка акційна*). Перша колишня назва – апелятив із символічним значенням (*піонер* у перекладі із французької мови – «зачинатель, першопроходець») та ойконім; друга – усічене найменування військового об'єднання «*Польські легіони*» й ойконім; третя і четверта – локативно-

квалітативно-сутнісне словосполучення й ойконім; п'ята – ад'ектонім, сутнісне словосполучення, регіононім, ойконім та квалітативно-сутнісне словосполучення. Прізвисько пов'язане з відомчою належністю клубу. Назва приєднаного клубу – суфіксальний дериват (спортивний клуб був організований у Дивізійній школі *підхорунжих*).

16. «**Ягеллонія**» (*Білосток, Польща*). Офіційна назва – *Sportowa Spółka Akcyjna Jagiellonia Białystok* (*Спортивна спілка акційна Ягеллонія Білосток*). Прізвиська – *Жовто-Червоні, Яга*. Час створення – 1920 р. 1932 р. відбулося об'єднання з командою «*КС Союз Сільської Молоді*», а 1999 р. – із клубом «*КП Версаль-Подляські Васількув*». Колишні назви – *ВКС 42 Полк Піхоти Білосток* (1920 р.), *БКС Ягеллонія* (1932 р.), *Мотор Білосток* (1946 р.), *КС Віці Білосток* (1948 р.), *Зв'язковець Білосток* (1949 р.), *КС Будовляні Білосток* (1951 р.), *МКС Будовляні Ягеллонія Білосток* (1955 р.), *МКСБ Ягеллонія Білосток* (1973 р.), *Ягеллонія Версаль-Подляські Білосток* (1999 р.), *Ягеллонія Білосток ССА* (2003 р.). Суфіксальний відантропонімний дериват (*Ягелло* – династія польських королів; Владислав II *Ягелло* – Великий князь Литовський і король Польщі). Перша колишня назва – квалітативно-сутнісна аббревіатура (*військовий клуб спортивний*), номер військової частини (клуб був створений військовими 42-го полку піхоти) й ойконім; друга – локативно-сутнісна аббревіатура (*Білостоцький клуб спортивний*) і відантропонімний дериват; третя, четверта, п'ята, шоста і сьома до свого складу включають апелятиви із вказівкою на відомчу належність клубу (зв'язок і будівництво); сьома, восьма і десята назви ускладнювалися квалітативно-сутнісними аббревіатурами (*міський клуб спортивний (будівельників)*), а дев'ята – найменуванням приєднаної команди. Перше командне прізвисько мотивоване клубними кольорами, а друге – утворене шляхом усічення від командоніма (наявний асоціативний зв'язок з міфонімом). Назва першої приєднаної команди – сутнісна аббревіатура і словосполучення із вказівкою на відомчий характер (назва організації); другої – сутнісна аббревіатура (*комунальне підприємство*), назва палацо-паркового комплексу у Франції та ойконім.

Усі футбольні команди польської Екстраліги створені у ХХ ст., що дозволяє кваліфікувати їх як нові пропріальні одиниці

(найбільш давні номінації – «Вісла» і «Краковія» (1906 р.), а команда «Гурник» (Ленчна) виникла 1979 р.).

За структурою усі основні форми командонімів – прості номінації («Корона», «Шльонськ»), а всі офіційні – складені («Польський гірничий клуб спортивний із м. Белхатув»). Серед прізвиськових назв засвідчено прості (17: *Зета*), складні (13: *Синьо-чорні*) і складені (4: *Лицарі Померанії*) утворення.

Серед основних форм польських футболкомандонімів домінують відонімні деривати (11; 69,8%), зокрема відантропонімні (5: «*Завіша*»), відойконімні (2: «*Белхатув*») і по 1 – відгідронімні («*Вісла*»), відоронімні («*Підбескидзе*») і відкомандонімні («*Погонь*»). Відапелятивні номінації (5; 31,2%) представлені утвореннями від назв професій (2: «*Гурник*»), лексем із символічною конотацією (2: «*Корона*») і військового терміна (1: «*Легія*»).

Усі офіційні номінації футбольних клубів є відонімно-відапелятивними дериватами, що складаються в основному із спортивних термінів, сутнісних словосполучень або абревіатур, ад'ектонімів, ойконімів і власне командонімів (*Вроцлавський клуб спортивний Шльонськ Вроцлав С. А.*; *Морський клуб спортивний Погонь Щецин*).

У складі командних прізвиськ переважають відапелятивні утворення (21; 61,8%), зокрема відіменникові – 13 (назви професій: *Гірники*; зоолексеми: *Собаки*; терміни: *Торсида* тощо), відприкметникові – 8 (колоративи: *Гранатово-бордові*), відіменниково-відприкметникові – 2 (*Синя Ерка*) та відіменниково-відчислівникові – 1 (*Триколірні*). Значно менше відонімних похідних – 8 (23,5%), зокрема мотивованих номінаціями команд: *Лехісти*, фірм: *Церамед*, етнічних груп: *Жиди*) та відонімно-відапелятивних – 5 (14,7%, зокрема модель «іменник+ топонім»: *Лицарі Померанії*).

Основні форми власних назв польських футбольних команд утворені лексико-семантичним способом (11; 69,8%: «*Л'яст*»), а морфологічним – 5 (30,2%), зокрема суфіксальним (3: «*Краковія*»), конфіксальним (1: «*Підбескидзе*) і регресивним (1: «*Легія*»).

Усі офіційні футбольні номінації утворені синтаксичним способом (*Гірничий клуб спортивний Гурник Ленчна; Клуб футбольний Легія Варшава С.С.А.*).

Командні прізвиська утворюються як лексико-семантичним способом (15; 44,1 %), так і морфологічним (19; 55,9 %). Серед перших домінує плюралізація (8: *Залізничники*), також фіксуються синтаксичний різновид (4: *Біла зірка*) і власне семантизація (3: *Зета*); серед других – морфолого-синтаксичний спосіб (11: *Смугасті*, з яких 7 поєднуються з основокладанням: *Золотисто-червоні*), також засвідчені суфіксальний різновид (4: *П'ястунки*), абрєвіація (3: *ГКС*, тобто *Глівіцький клуб спортивний*) і усічення (1: *Яга*).

Мотиваційні відношення основних форм номінацій футбольних команд Польщі представлені трьома різновидами: символічні (2: «*Рух*»), локативні (5: «*Шльонськ*») і асоціативні (9: «*Ягеллонія*»).

Мотивація усіх офіційних власних назв команд є комбінованою: це найменування локативно-квалітативно-асоціативно-сутнісні (5: *Гірничий клуб спортивний Гурник Ленчна*), локативно-асоціативно-сутнісні (4: *Клуб спортивний Гурник з м. Забже*), локативно-сутнісні (3: *Вісла Краків Сілка Акційна*), локативно-символічно-сутнісні (2: *Рух Хожув С. А.*), локативно-сутнісні (1: *Клуб спортивний Краківія*) і локативно-квалітативно-сутнісні (1: *Польський гірничий клуб спортивний із м. Белхатув*).

Серед командних прізвиськ переважають квалітативні (12: *Синьо-чорні*), сутнісні (9: *Торсида*) і асоціативні (6: *Легіонери*) номінації. Інші типи мотиваційних відношень представлені фрагментарно, зокрема локативно-сутнісні (3: *ТСП*, тобто *Товариство спортивне Підбескидзе*) і по одному – локативні (*Горці*), локативно-квалітативні (*Лицарі Померанії*), локативно-апотропейні (*Слава Помор'я*) і квалітативно-сутнісні (*Синя Ерка*).

Діахронічні варіанти – це колишні номінації футбольних клубів. На початку ХХ ст. переважали відтопонімні локативні назви, утворені лексико-семантичним способом («*Варшава*»). У 40 – 50-і рр. домінували відомчі клуби, що знайшло відбиття у відапелятивних асоціативних номінаціях (*КС «Цукровик»*).

Наприкінці ХХ ст. у синтаксичних найменуваннях фіксується чимало фірмонімів (*ББТС «Богмар Церамед» Коморовіце*).

У цілому визначальними особливостями польських футболкомандонімів можна вважати: 1) домінування складних номінацій (особливо в офіційних формах); 2) ускладнення власних назв значною кількістю абревіатур; 3) досить велику кількість відантропонімних похідних; 4) незначний відсоток (порівняно з іншими країнами) локативних відтопонімних дериватів; 5) майже цілковиту відсутність образливих командних прізвиськ.

Подальших студій потребують як власні назви футбольних клубів інших країн, так і польськомовні найменування команд з інших видів спорту, що дозволить сформувати науково достовірні висновки про основні шляхи і способи творення цього типу пропріальних одиниць.

Список використаної літератури

1. Сучасний словник іншомовних слів / уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
2. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 550 с.

Резюме

Григорук Наталія. Власні назви польських футбольних команд: семантика, словотвір і функціонування.

У статті аналізуються власні назви футбольних команд польської Екстраліги. Основна увага звертається на семантику твірних основ, спосіб творення і мотивацію онімів. Установлено, що командоніми переважно утворюються морфологічним та лексико-семантичним способами і мотивуються власними географічними назвами. Серед мотиваційних різновидів командонімів переважають локативні, асоціативні і сутнісні назви футбольних команд.

Ключові слова: власна назва футбольної команди, командонім, семантика твірної основи, спосіб словотворення, мотивація назви.

Streszczenie

Grygoruk Natalia. Nazwy własne polskich klubów piłkarskich: semantyka, słowotwórstwo i funkcjonowanie

W artykule zostały zbadane nazwy własne nazwy polskich klubów piłkarskich. Uwagę zwrócono na znaczenie tematów, na sposób tworzenia i motywację onimów. Ustalono, że onimy klubów są tworzone przede wszystkim sposobem morfologicznym oraz leksykalno-semantycznym i są uwarunkowane przez nazwy geograficzne. Wśród rodzajów motywacyjnych nazw klubów dominują lokacyjne, asocjacyjne oraz istotne nazwy klubów piłkarskich.

***Słowa kluczowe:** nazwy własne klubów piłkarskich, semantyka tematów wyrazów, sposoby derywacji, motywacja nazwy.*

Summary

Grygoruk Natalija. Proper names of football teams from Poland

The article analyzes proper names of football teams of Premier league in Poland. The main attention is paid to the semantics of generator basics, way of creation and motivation of onyms. It was determined that komandonyms mainly formed by morphological and lexicalsemantic ways and are motivated by their own geographical names. Among the motivational types of komandonyms dominate locative, associative and symbolic names of football teams.

***Key words:** proper names of football team, komandonym, the semantics of generator basics, method of word formation, names motivation*

**НОМІНАЦІЇ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ СТАНІСЛАВА ЛЕМА,
ПОЛЬСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА-ФАНТАСТА**

Протягом останніх десятиліть дослідники все більше уваги приділяють проблемам літературної ономастики, зокрема вивченню власних назв, зафіксованих у художніх творах. Принципи творення та функціонування таких пропріальних одиниць потребують різнобічного студіювання. Особливо це стосується наукової фантастики – жанру художньої літератури, метою якого є художнє зображення вигаданого фантастичного світу як реально існуючого на підставі чотирьох ознак: фантастичності, науковості, орієнтації на сучасність і спрямованості у майбутнє. Отже, науково-фантастична література – вид літератури, який у художніх образах втілює більш чи менш науково обґрунтоване життя людини і суспільства в майбутньому. Твори наукової фантастики розкривають вплив науки і техніки, суспільного прогресу на майбутню долю людства, проникнення людини в таємниці природи тощо. Специфіку науково-фантастичної літератури найчастіше вбачають в органічному поєднанні принципів наукового і художнього мислення. Зародився цей жанр ще в античній літературі (Аристофан, Лукіан). Зауважимо, що особливе місце у світовій літературі посідає творчість польського письменника-фантаста С. Лема («Кіберіада», «Повернення з зірок», «Соляріс» та ін.). Науково-фантастична література прогнозує розвиток науки і техніки, показує якості, що їх мусить проявити людина у складних ситуаціях і випробуваннях: волю, мужність, інтелект, допомагає досягнути велич людини в боротьбі за майбутнє.

Бібліоніми у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві нерідко ставали предметом пильної наукової уваги. Так, Т. В. Желтоногова [див.: 4] характеризувала заголовки художніх творів на основі лінгвосеміотичних принципів. Водночас дослідниця розмежувала різні підходи до класифікації заголовків і визначила серед них найбільш популярні, якими вважала, зокрема, синтаксичний [див.: 9; 10; 12; 13] або семіотико-семантичний

[див.: 1; 3; 6]. Більш детально Т. В. Желтоногова зупинилася на трьох роботах – тріаді знаків Ч. С. Пірса та семіотичній класифікації заголовків О. М. Траченка і Л. Ф. Грицюк.

Ч. С. Пірс за способом репрезентації текстів виокремив такі різновиди бібліонімів: 1) заголовки-індекси; 2) заголовки-ікони; 3) заголовки-символи [див.: 7]. Аналогічну систематизацію власних назв творів запропонував і О. М. Траченко, який, однак, зазначив, що заголовок-знак поєднує властивості трьох типів знаків, проте з домінантною функцією знака-індексу [див.: 12, с. 7].

Дослідження проблем бібліоніміки засвідчило, що власні назви науково-фантастичних творів ще не були об'єктом детального розгляду, що і визначає актуальність теми нашої роботи.

Головним в аналізі пропріальних одиниць, зокрема і заголовків, є визначення семантики їхніх твірних основ, власне способу творення і мотиваційних відношень, які виникали між денотатом та онімом у процесі назвотворення. Безумовно, для бібліонімів останній складник може вважатися найбільш суттєвим.

Взагалі мотиваційна структура бібліонімії, на думку М. М. Торчинського [див.: 11, с. 388], в основному вказує на місце, час або сутність тих подій, про які розповідається у художньому творі, а також на головних героїв, тобто це локативні, темпоральні, сутнісні або асоціативні власні назви. Погоджуючись із таким твердженням, ми дозволимо собі розмежувати власні назви деяких науково-фантастичних творів С. Лема. Таким чином виокремлюємо, по-перше, бібліоніми, які безпосередньо вказують на те, що події відбуваються у космосі, і саме така «комічність», на нашу думку, є переважно локативною, сутнісною або асоціативною ознакою фантастичності. Зразками таких номінацій можуть бути бібліоніми *«Вторгнення з Альдебарану»*, *«Голос неба»*, *«Кінець світу о восьмій»*, *«Людина з Марса»*, *«Магелланова хмара»*, *«Мир на Землі»*, *«Повернення з зірок»*, *«Рятуймо Космос»*, *«Соляріс»*, *«Уранові вуха»*, *«Як уцілів Всесвіт»*.

До другої групи можна віднести власні назви, які містять приховану вказівку на «комічність» (фантастичність): *«Біла смерть»*, *«Термінус»*, *«Троє електричарів»*.

Третя група – це переважно темпоральні номінації, які прямо чи опосередковано вказують на час як фантастичну ознаку, однак таких бібліонімів у творчості С. Лема не зафіксовано.

Більш детально проаналізуємо оніми першої групи, насамперед зазначивши, що автор не дотримується якогось одного принципу у доборі назви для свого твору.

Наприклад, бібліонім «*Магелланова хмара*» вказує на «комічність», оскільки назва є реальною і використовується для позначення галактики.

Номінація «*Повернення з зірок*» має локативно-сутнісне значення, засвідчуючи на спроби людей дослідити позаземні простори.

Назва «*Голос неба*» уже з першого прочитання зачаровує і вказує на фантастичність тим, що небо як безпосередня космічна величина має голос, що насправді не може бути реальністю.

«*Соляріс*» – ця лексема нам, пересічним читачам, ні про що не говорить, однак, дослідивши його походження, ми дізнаємося, що у перекладі з польської мови *Solaris* означає «сонячний», і таким чином отримуємо вказівку на космос. До того ж, у романі С. Лем описує стосунки людей майбутнього з розумним океаном цієї планети.

Цікавою є номінація «*Уранові вуха*», оскільки планета Уран всім відома, і така комбінація є промовистою, тому що автор використав такий прийом для того, щоб показати можливість існування інопланетних створінь, які чують і поглинають усю необхідну навколишню інформацію.

Бібліонім «*Вторгнення з Альдебарану*» зрозумілий, однак власна назва Альдебаран є маловідомою і використовується для найменування найяскравішої зірки у сузір'ї Тільця, тобто пропріатив є прямою вказівкою на космос.

Що ж стосується бібліонімів «*Кінець світу о восьмій*», «*Людина з Марса*», «*Мир на Землі*», «*Рятуймо Космос*», «*Як уцілів Всесвіт*», то одразу видно, що автор використав пропріальні одиниці, які не потребують глибокого дослідження, оскільки самі собою скеровують на космос.

До другої групи бібліонімів належить значно менша кількість найменувань, причому вони приховано орієнтують читачів якщо не на «комічність», то принаймні на небуденність.

Отже, бібліонім «*Троє електрикарів*», на перший погляд, не має нічого надзвичайного, але лексема «електрикарі» вже вказує на неординарність і певну вигадку, наявну у цьому творі. В основі

назви «*Біла смерть*» – загальнозживані слова, проте поєднання цих лексем одразу нашоує читачів на незвичайність, оскільки таке явище, як біла смерть, може існувати лише в уяві письменників. Онім «*Терміус*» викликає паралель із латинською мовою, у цій назві одразу читається слово „термін”, а причина появи суфікса „ус” з’ясується лише після прочитання твору.

Окремо зупинимось на структурних особливостях найменувань художніх творів С. Лема. Серед назв творів домінують номінативні речення, якими вважаються односкладні речення, «головний член яких виражений іменником або субстантивованим словом у формі називного відмінка» [8, с. 347]. За структурою такі номінації можуть бути *простими* (складатися з одного слова, що серед науково-фантастичних творів трапляється досить рідко: «*Соляріс*», «*Терміус*»), *складними*, які не зафіксовані, та *складеними*, до яких належать дво- і багатослівні пропріальні одиниці, що поділяються на оніми-словосполучення, оніми-словосполучення й оніми-фрази. Саме другий різновид домінує у науково-фантастичній бібліонімії, і це можуть бути підрядні словосполучення (в основному – це іменниково-прикметникові: «*Біла смерть*», «*Магелланова хмара*», «*Уранові вуха*», іменниково-іменникові: «*Голос неба*» та числівниково-іменникові: «*Троє електрицарів*» конструкції). Також автор використовує прикметникові словосполучення («*Вторгнення з Альдебарану*», «*Людина з Марса*», «*Мир на Землі*», «*Повернення з зірок*») і предикативи («*Як уцілів Всесвіт*»).

Отже, у структурі власних назв науково-фантастичних творів Станіслава Лема переважають локативні, темпоральні, сутнісні й асоціативні пропріативи, більшість із яких безпосередньо вказує на те, що події відбуваються у космосі. За будовою це переважно підрядні словосполучення, у складі яких фіксуються космічні терміни, а також інші власні назви, не завжди пов’язані з фантастичними подіями.

Список використаної літератури

1. Галич В. М. Поетика публіцистичного тексту (на матеріалі творчості Олеса Гончара) : навчальний посібник / В. М. Галич. – К. : Шлях, 2006. – 200 с.

2. Гачев Г. Развитие образного сознания в литературе. Теория литературы. Основные проблемы в историческом освещении. Образ, метод, характер / Г. Гачев. – М.: Наука, 1962. – 322 с.

3. Грицюк Л. Ф. Семиотические и лингвопоэтические особенности заголовков стихотворных произведений (на материале англоязычной поэзии XIX – XX вв.): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки / Л. Ф. Грицюк. – К., 1985. – 246 с.

4. Желтоногова Т. В. Заголовок як компонент структури українського поетичного тексту: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Т. В. Желтоногова. – Кіровоград, 2004. – 216 с.

5. Копистянська Н. Час / художній час: до питання про історію поняття і терміна / Н. Копистянська // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2008. – Вип. 44. Ч. 1. – С. 219–229.

6. Коробова Л. А. О семантике газетного заголовка / Л. А. Коробова // Иностранная филология. – Алма-Ата, 1975. – Вып. 6. – С. 77–84.

7. Пирс Ч. С. Из работы «Элементы логики. Grammatica speculativa» / Ч. С. Пирс // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 151 – 210.

8. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. – 5-те вид., стер. – К.: Вища школа, 2005. – 405 с.

9. Ронгинский В. Н. Синтаксические модели заголовков и их использование в различных стилях речи: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки / В. Н. Ронгинский. – Симферополь, 1963. – 19 с.

10. Суворов С. П. Особенности стиля английских газетных заголовков / С. П. Суворов // Язык и стиль. – М., 1965. – С. 179–196.

11. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.

12. Траченко О. Н. Стилистические характеристики заглавия как знака текста в синтагматике и парадигматике (на материале

англюязычного рассказа): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки / О. Н. Траченко. – К., 1984. – 24 с.

13. Харченко Н. П. Заглавия, их функции и структура : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / Н. П. Харченко. – Л., 1968. – 21 с.

Резюме

Зубар Людмила. Номінації художніх творів Станіслава Лема, польського письменника-фантаста.

У статті висвітлено основні аспекти дослідження найменувань художніх творів. Метою цієї розвідки є аналіз вживаних онімних одиниць у назвах творів польського письменника-фантаста, які досі не були під пильною увагою науковців.

Ключові слова: літературна ономастика, власна назва, фантастика, бібліонім.

Streszczenie

Zubar Ludmila. Tytuły utworów Stanisława Lema, polskiego pisarza-fantasty.

W artykule przedstawiono podstawowe aspekty badań tytułów utworów literackich. Celem danych badań jest analiza użytych jednostek onimicznych w tytułach utworów polskiego pisarza-fantasty, które jak dotąd nie zostały jeszcze zbadane w sposób należyty.

Słowa kluczowe: onomastyka literacka, nazwa własna, literatura fantastyczna, biblionim.

Summary

Zubar Lyudmila. Titles of works of Stanislaw Lem, Polish writer of science fiction.

The basic aspects of research of the names of artistic works are reflected in the article. The purpose of this work is an analysis of common onims' units in the titles of works of Polish science fiction writer, which until now were not under sufficient attention of research workers.

Key words: literary onomastics, name own, fiction, biblionim.

*Ewa Kaleta
Kielce (Polska)*

NAUCZANIE JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OJCZYSTEGO I JAKO OBCEGO

W maju 2014 r. Polacy obchodzili 10 rocznicę przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Wśród wielu przeobrażeń, jakie miały miejsce w naszym kraju w ostatnim dziesięcioleciu, warto odnotować istotną zmianę spojrzenia na proces dydaktyczny zachodzący w polskiej oświacie. Reforma programowa zbliżyła nasz system oświaty do standardów powszechnego kształcenia ogólnego w Europie i uczyniła go zgodną z polityką oświatową Unii Europejskiej. Parlament Europejski i Rada Europy w dokumencie *Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie. Europejskie ramy odniesienia* zdefiniowały i zaleciły do realizacji w szkołach osiem takich kompetencji, rozumianych jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji oraz niezbędnych każdej osobie do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, do integracji społecznej i zatrudnienia w epoce globalizacji. Wspomniane kompetencje to:

- a)porozumiewanie się w języku ojczystym,
- b)porozumiewanie się w językach obcych,
- c)kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo – techniczne,
- d)kompetencje informatyczne,
- e)umiejętność uczenia się,
- f)kompetencje społeczne i obywatelskie,
- g)inicjatywność i przedsiębiorczość,
- h)świadomość i ekspresja kulturalna¹.

Jako nauczyciel języka polskiego z wieloletnią, bo ponad trzydziestoletnią praktyką, chciałabym się podzielić kilkoma spostrzeżeniami dotyczącymi najistotniejszych podobieństw w nauczaniu języka polskiego jako ojczystego i jako obcego oraz zmian w metodologii nauczania.

Najważniejszą częścią reformy edukacyjnej jest reforma programowa. W Polsce i w krajach europejskich polityka edukacyjna koncentruje się na podnoszeniu jakości kształcenia. Podstawowym jej

zadaniem jest przekazanie szkołom i nauczycielom większej autonomii. Wyrazem tej autonomii jest przede wszystkim możliwość wyboru metod nauczania, programów nauczania oraz podręczników. Nauczyciele mają w tym względzie pełną swobodę, ale też większą odpowiedzialność za efekty kształcenia. Dotyczy to wszystkich pedagogów, a więc i uczących języka polskiego jako ojczystego czy obcego. Sprawy związane z programami nauczania, ich zawartością i dopuszczeniem do użytku reguluje *Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z dnia 08.06.2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* (Dz. U. z 2009 r. nr 89, poz. 730).

Podstawowym dokumentem dla nauczyciela języka polskiego jako ojczystego do planowania pracy jest podstawa programowa kształcenia ogólnego. Podstawa dzieli wymagania na ogólne i szczegółowe. Wymagania szczegółowe nie są jak dawniej hasłami odnoszącymi się do całościowych obszarów wiedzy, lecz odwołują się do ściśle określonych wiadomości i konkretnych umiejętności, jakie mają zdobywać uczniowie na poszczególnych etapach kształcenia. Wymagania ogólne określają nadrzędne cele kształcenia. Aktualna podstawa programowa została połączona ze standardami egzaminacyjnymi.

Język polski występuje jako przedmiot egzaminacyjny na sprawdzianie w szkole podstawowej, na egzaminie gimnazjalnym i na maturze. Zakres sprawdzanych wiadomości i umiejętności określa podstawa programowa kształcenia ogólnego wprowadzona *Rozporządzeniem Ministerstwa Edukacji Narodowej z dn. 23.12.2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz. U. z 2009r. nr 4, poz.17.) Zasady przeprowadzania sprawdzianu, egzaminu określają akty wykonawcze – rozporządzenia.

Na nową formę egzaminów wpłynęło przystąpienie Polski do międzynarodowych badań PISA, czyli Programu Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów, koordynowanych przez OESD. Jego rolą jest uzyskanie porównywalnych danych o umiejętnościach uczniów, którzy ukończyli 15 rok życia. Celem jest poprawa jakości nauczania i organizacji systemu edukacyjnego.

Na egzaminie uczeń ma przede wszystkim wykazać się sprawnością posługiwania się językiem, myśleniem krytycznym, precyzyjnym rozumowaniem, analizowaniem, czytaniem ze zrozumieniem.

Kolejna zmiana dotyczy sposobu oceniania. Nowy system przewartościował dotychczasowy, tzw. klucz, ponieważ egzaminatorzy używają podejścia holistycznego.

Ważnym etapem w podnoszeniu jakości nauczania jest coroczna analiza wyników egzaminów zewnętrznych. Konieczność analizy wyników egzaminów zewnętrznych wynika wprost z *Rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej z 07.10.2009r. w sprawie nadzoru pedagogicznego* (Dz. U. z 2009 r. nr 168, poz. 1324). System egzaminów zewnętrznych to potężne narzędzie pozwalające na zmierzenie efektywności pracy szkoły. Zadaniem dyrektora każdej placówki powinno być wydobycie wszelkich informacji, jakie kryją się w wynikach egzaminacyjnych.

Jeśli chodzi o nauczanie języka polskiego jako obcego, także nastąpiły istotne zmiany. Rozpoczął się proces ujednociania nauczania polszczyzny w kraju i za granicą.

15.10.2003 r. ukazało się *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie Państwowej Komisji Poświadczenia Znajomości Języka Polskiego Jako Obcego i państwowych komisji egzaminacyjnych* (Dz. U. z 2003r. nr 191, poz. 1870) oraz *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 15.10.2003r. w sprawie egzaminów z języka polskiego jako obcego* (Dz. U. 2003 r. nr 191, poz. 1871).

W 2004 r. został wprowadzony system certyfikacji znajomości tego języka. Oparto go na wskaźnikach biegłości językowej ujętych w *Europejskim systemie opisu kształcenia językowego* (ESOK, 2003). Zostały opracowane nowoczesne programy nauczania dostosowane do standardów europejskich².

W roku 2004 po raz pierwszy odbyły się w Polsce i poza jej granicami państwowe egzaminy certyfikatowe z języka polskiego jako obcego. Dzięki temu osoby uczące się języka polskiego jako obcego, zdając pozytywnie egzamin certyfikatowy, uzyskały możliwość otrzymania świadectwa, w którym określona jest ich biegłość w tym języku. Od 2004 r. egzaminy organizowane są co najmniej 3 razy w roku (wiosną, latem i jesienią) na poziomach B1, B2 i C2. Egzaminy

przeprowadza Państwowa Komisja Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego. Standardy wymagań egzaminacyjnych oraz zasady przeprowadzania egzaminów zostały oparte na najnowszych zaleceniach Rady Europy zmierzających do standaryzacji testowania znajomości języków obcych w Europie. W roku 2008 egzaminy certyfikacyjne z języka polskiego jako obcego poddane zostały audytowi ALTE (Association for Language Testers in Europe), potwierdzającemu zgodność egzaminów z języka polskiego jako obcego z wytycznymi Rady Europy. Obecnie trwają prace przygotowawcze do wprowadzenia egzaminów na pozostałych poziomach europejskich (A1, A2 i C1).

Certyfikacyjny test biegłości, niezależnie od poziomu, składa się z następujących części: 1) rozumienie ze słuchu; 2) poprawność gramatyczna; 3) rozumienie tekstów; 4) pisanie; 5) mówienie.

Polskie testy biegłości zostały wpisane w istniejący europejski system potwierdzający stopień znajomości języka. Tym samym wzrosła ranga naszego języka, zaś przed obcokrajowcami uczącymi się go otworzyła się możliwość uzyskania ważnej na międzynarodowym rynku pracy kwalifikacji zawodowej.

Analiza rezultatów egzaminów już dała podstawę do wysnucia pierwszych wniosków co do poziomu przygotowania egzaminowanych. Z ustaleń wynika, że najslabiej opanowane są technika pisania i rozumienia ze słuchu. Jest to istotna wskazówka dla uczących języka polskiego jako obcego, na co zwrócić większą uwagę w procesie kształcenia³.

Podstawową powinnością każdego nauczyciela jest bardzo dobra znajomość założeń programowych i standardów wymagań. To jest gwarantem dokonania trafnego wyboru programu nauczania, podręczników i poradników metodycznych. Istotnym warunkiem dokonania tego wyboru jest także analiza potrzeb uczniów. Nauczyciel może też skonstruować własny program nauczania.

W związku ze zmianami zachodzącymi w polskiej edukacji polonistycznej bardzo ważne miejsce zajmuje kształcenie językowe. Powinno być ono prowadzone w taki sposób, aby w warunkach szkolnych mógł przećwiczyć jak najwięcej zachowań językowych wiążących się z codzienną komunikacją – w sytuacjach oficjalnych, mniej oficjalnych oraz całkiem nieoficjalnych.

W nauczaniu języka polskiego jako obcego stosuje się przede wszystkim podejście komunikacyjne. Oznacza to, że opanowanie wyrażania funkcji komunikacyjnych stanowi nadrzędny cel każdej lekcji, zaś słownictwo i zagadnienia gramatyczne są z tym ściśle związane. Nauczanie gramatyki nie jest więc celem samym w sobie, ale ma pomóc w opanowaniu języka obcego. Podczas zajęć rozwijane są cztery sprawności językowe: rozumienie ze słuchu, rozumienie tekstów pisanych, mówienie i pisanie.

Również na lekcjach języka polskiego jako ojczystego *omawiane zagadnienia muszą służyć przede wszystkim doskonaleniu umiejętności sprawnego porozumiewania się. Niezmiernie ważne jest pokazywanie funkcji różnych części mowy, form fleksyjnych, konstrukcji składniowych. Nie ma sensu przekazywanie uczniom wiedzy o budowie systemu językowego bez ukazania jej wykorzystania w praktyce językowej. Na lekcjach musi się pojawić wiele wiadomości i ćwiczeń związanych z zastosowaniem w określonym celu różnego typu środków językowych*⁴. W kształceniu językowym należy dbać o rozsądne proporcje między wykładem teoretycznym a kształceniem umiejętności ucznia. Rozwój tych ostatnich zapewniają głównie różnorodne ćwiczenia wprowadzające, analityczne, pragmatyczne, systemowe, stylistyczno-redakcyjne, aktywizujące.

O skuteczności nauczania decyduje też umiejętne planowanie procesu dydaktycznego, w tym określenie celów ogólnych i szczegółowych, dobór najefektywniejszych metod i technik nauczania, przede wszystkim aktywizujących uczniów, nowoczesnych środków dydaktycznych. Uczniowie, *niezależnie od wieku, lubią się bawić i rywalizować. Warto więc wykorzystać na zajęciach gry i zabawy językowe. Nie tylko urozmaicają one rutynę lekcyjną, stanowią element rozluźniający w trakcie lekcji, ale też pozwalają na powtórzenie i utrwalenie leksyki, pisowni wyrazów, ćwiczenie wymowy, praktykowanie konstrukcji gramatycznych, kontrolowanie umiejętności budowania zdań. Zabawy językowe mogą też zaintrygować uczniów, pobudzić ich ciekawość, a co za tym idzie, wzbudzić większą motywację do wykonywania ćwiczeń. Gry umożliwiają też współpracę i prowokują do większej aktywności i kreatywności*⁵.

Ważne jest też wskazanie metod bieżącego sprawdzania osiągnięć uczniów, by zarówno nauczyciele jak i uczniowie mieli informację zwrotną co do poziomu nauczania i uczenia się.

Kwestie, o których wspomniałam, wydają się oczywiste, ale są ważne z punktu widzenia organizacji warsztatu pracy nauczyciela języka polskiego. Są warunkiem efektywności procesu nauczania.

W przypadku nauczania języka polskiego jako obcego niezwykle istotne jest nauczanie poprawnej wymowy już na poziomie wstępnym, by uczeń nie nabył wadliwych nawyków. O wiele łatwiej jest nauczyć poprawności na poziomie podstawowym, niż później skorygować istniejące już błędy. Każda lekcja na tym etapie powinna zawierać ćwiczenia fonetyczne.

Podsumowując, zarówno na lekcjach języka polskiego jako ojczystego jak i obcego, należy umiejętnie rozbudzać motywację uczących się, pobudzać ich wielostronną aktywność, kształtować samodzielność. To sprawi, że wszelkie trudności towarzyszące uczeniu się, zostaną pokonane. Wiele zależy od podejścia nauczyciela, który nieustannie powinien podnosić swe kwalifikacje zawodowe, wykazywać się aktywnością i kreatywnością.

Na koniec przytoczę opinię Barbary Karczmarszuk. *Powszechnie sądzi się, że język polski jest językiem niezwykle trudnym. Jestem skłonna twierdzić, że nastręcza on nie większe trudności niż każdy inny język indoeuropejski. Faktem jest, że w ciągu roku akademickiego osoba przeciętnie zdolna jest w stanie opanować nasz język do tego stopnia, by móc bez trudu porozumiewać się, słuchać uniwersyteckich wykładów, składać egzaminy i zdawać kolokwia. Dotyczy to także osób reprezentujących kultury i systemy językowe znacznie oddalone od kultury europejskiej i właściwych jej języków⁶.*

Przypisy

1. Kluczowe kompetencje w uczeniu się przez całe życie. Stanowisko Parlamentu Europejskiego przyjęte w pierwszym czytaniu 26.09.2006 r. w celu przyjęcia zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie kluczowych kompetencji w uczeniu się przez całe życie.

2. *Programy nauczania języka polskiego jako obcego Poziomy A1 – C2*, pod red. I. Janowskiej, E. Lipińskiej, A. Rabiej, A. Seretny, P. Turka, Kraków, 2011.

3. *Przewodnik po egzaminach certyfikacyjnych*, red. i oprac. A. Seretny, E. Lipińska, Kraków 2011.

4. Dąbrowska M. *Klucze do kultury ,poradnik dla nauczyciela gimnazjum klasa I, Grupa Edukacyjna S.A., Kielce, 2009.*

5. Madeja A. *Jak urozmaicić lekcje języka polskiego jako obcego?*, [w:] *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego II*, red. K. Pluskota, K. Taczyńska, Toruń, 2011.

6. Karczmarszuk B. *Wymowa polska z ćwiczeniami*, Lublin, 2012.

Streszczenie

Kaleta Ewa. Nauczanie języka polskiego jako ojczystego i jako obcego

W tym artykule przedstawiono najistotniejsze podobieństwa w nauczaniu języka polskiego jako ojczystego i jako obcego oraz zmiany w metodologii nauczania języka polskiego.

Słowa kluczowe: *język polski, kompetencje językowe, Unia Europejska, reforma edukacyjna, podstawa programowa, egzamin, certyfikacyjny test biegłości.*

Резюме

Калета Єва. Навчання польської мови як рідної і як іноземної

У статті представлено головні збіжності у навчанні польської мови як рідної і як іноземної, а також зміни в методиці навчання польської мови як іноземної

Ключові слова: *польська мова, мовні компетенції, Євросоюз, освітня реформа, програма навчання, екзамен, сертифікат на знання польської мови.*

Summary

Kaleta Eva. Teaching Polish as a mother tongue and as a foreign language

This article presents the most important similarities in teaching Polish as a mother tongue and as a foreign language as well as changes in the methodology of teaching the Polish language.

Key words: *Polish language, language competence, the European Union, the reform of education, core curriculum, exam, certificate of proficiency test.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТИ: ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ (УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД)

Феноменальною природною сутністю освіти є здатність виконувати, окрім просвітницької, аксіологічної, консолідуючу суспільну функцію та гармонізувати національний розвиток держави. Освіта акумулює досвід наукових теорій та експериментів, водночас освіта – це синтез досвіду творчої діяльності з вирішення актуальних проблем, що забезпечує самореалізацію людини у розвої культури, науки, суспільства. Освітні системи мають здатність змінюватися відповідно до вимог часу. Глобалізований світ ХХІ століття вимагає модернізації, трансформації, комплексності, а саме: нової філософії освіти, зміни парадигми педагогічного мислення, продукування нових педагогічних ідей, здатності до інновацій у професійній діяльності та у соціальному житті. Основними принципами європейського простору освіти є людиноцентризм. Визначальним для європейського університету є широке використання інформаційних і управлінських технологій. На думку дослідників освітньої політики, для українських освітніх навчальних закладів характерна науково-технічна відсталість, брак розуміння нагальної потреби у зміні традиційного та усвідомлення необхідності працювати по-новому, модернізуючи і трансформуючи освітньо-наукову реальність. Одним із шляхів подолання кризи у вітчизняній освіті є вивчення та апробація міжнародного досвіду, що й зумовило актуальність теми дослідження.

Мета статті – проаналізувати стан трансформаційних процесів у сучасному просторі освіти у контексті українсько-польського досвіду, визначити основні тенденції модернізації і трансформації освіти ХХІ століття, обґрунтувати власну педагогічну ідею стосовно реформування освітньої політики в українському університеті.

Проблема трансформації освіти досліджувалася у різних аспектах. Зокрема, філософію освіти вивчали Платон, Гегель,

І. Кант, Дж. Локк, А. де Токвіль, Р. Арон, Дж. Д'юї, С. Холл, М. Гайдеггер, К. Ясперс, Б. Гершунський, Я. Пруха, Б. Косова та ін. Серед вітчизняних дослідників у цій галузі знань помітно вирізняються наукові праці В. Андрущенко, С. Бабія, В. Бакірова, К. Ващенко, Д. Дзвінчук, І. Зязюна, Д. Касьянова, В. Коваленка, В. Кременя, В. Морозова, Л. Панченко та ін. Наприклад, синергетично-форсайтні підходи до змін національної вищої школи розробив А. Похресник. Методологію та методику освітнього процесу вивчають Г. Білецька, Я. Кульбашна, О. Періг, С. Подлесний та ін. Проблема гуманізації освіти і виховання є предметом дослідження таких учених, як: М. Бак, Л. Коваль, Г. Лесик, З. Тарутиної, Л. Шелюк. Зокрема, російський досвід із проблеми синтезу теології та медіаосвіти досліджував О. Федоров, педагогічний досвід Європи через призму інтеграції цінностей – В. Андрущенко, особливості ієрархії цінностей польських та українських студентів експериментально визначили В. Шульга та І. Сікорська. Тенденції змін в освітній політиці Польщі в період вступу до Євросоюзу охарактеризувала О. Копанська. Найбільш ґрунтовним дослідженням із проблеми трансформації освіти в XXI столітті стала монографія К. Павловського.

Базовими компонентами реформування освіти в єдину комплексну систему національної освіти як соціокультурного феномена, на думку В. Кременя, є гуманізація і демократизація. Перехідний період, у якому перебуває українське суспільство, і його системна криза спричиняють певну амбівалентність динамічної парадигми освіти України [9, с. 26 – 27]. Як констатує Д. Дзвінчук, ще десять років тому в Україні явно бракувало автентичних матеріалів про освітні процеси в розвинених країнах, зокрема, про політику в цій сфері і шляхи вдосконалення управління та здійснення освітніх реформ [4, с. 328 – 332]. О. Удод зазначає, що «широкий спектр інноваційних проблем, їх активне впровадження в освітню галузь є ключовим напрямом роботи Міністерства освіти і науки України та його підрозділів, науковців АПН, вищих навчальних закладів України. У контексті приєднання до Болонського процесу перед українською вищою школою постали завдання: внести зміни до структури, змісту, стандартів, форм національної вищої освіти, забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні європейських стандартів, адаптації

навчальних планів, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес, розвиток системи неперервної освіти з використанням ІКТ. Інноваційні методи забезпечують підняття освіти, її багатогранних секторів на якісно новий рівень» [11].

Загальноцивілізаційні процеси у розвиткові освіти, безперечно, впливають на відповідні процеси в Україні та у Польщі. Симптоматично, що для того, «щоб обрати свій, український шлях розв'язання складних проблем освіти і науки та посісти гідне місце у висококонкурентному світовому співтоваристві, треба передусім всебічно вивчити багатий міжнародний досвід, зокрема порівняльні дослідження з питань освіти і освітньої політики» [10, с. 11]. Суголосну з М. Зубрицькою думку стосовно вищезазначеної проблеми висловлює О. Копанська: «Трансформація системи освіти України в контексті європейської освітньої інтеграції зумовлює потребу прийняття європейських підходів, освітніх стандартів щодо модернізації змісту, забезпечення якості освіти, запровадження ефективних моделей управління освітньою галуззю. Логічно, що проведення реформаційних освітніх змін необхідно здійснювати спираючись на досвід, проблеми тих країн, які, зважаючи на різні суспільно-політичні, соціально-економічні обставини, на цьому шляху зробили (роблять) випереджаючі кроки. З огляду на це інтерес для наукового аналізу становить досвід реформування освітньої сфери сусідньої Польщі, яка, починаючи з 90-х років ХХ ст., розпочала системні перетворення усіх ділянок освіти, досягла відповідних результатів, що може бути корисним для проведення таких змін і в Україні» [8]. На підставі проведеного дослідження О. Копанська виділила головні тенденції змін в освітній політиці Польщі, що привели до реалізації європейського виміру освіти, а саме: зміни в управлінні системою освіти; зміни стосовно формування головних навичок, потрібних молодим європейцям, та підготовка молодих людей до життя в об'єднаній Європі; зміни, що стосувалися набуття європейських знань учнями у польських школах [8].

Вивченню педагогічної спадщини минулого як важливого джерела подальшого розвитку педагогічної думки і практики в Польщі присвячене дослідження І. Шемпрух «Тенденції розвитку

педагогічної освіти вчителів в Польщі (1918 – 1999)». Праця охоплює значний часовий період і враховує історико-педагогічний досвід, набутий у роки незалежності Польщі, що сприяло об'єктивному розгляду програми розбудови системи педагогічної освіти і можливості її зміни у період суспільної трансформації. І. Шемпрух зазначає, що у Польщі змінюється погляд на освіту, зокрема на її складність і мотивацію. Реформування шкільництва, на думку дослідниці, вимагає нових підходів до освіти, які б враховували багато суттєвих чинників її розвитку, а саме: широких контекстів оцінок сучасного світу і ситуації в Польщі, комплексності у підходах до мети і функцій освіти, рухів гуманістичної орієнтації, безперервної самоосвіти кожної людини, двостороннього руху вартостей – від суспільного життя до особистого і навпаки, підготовки людей до функціонування в умовах демократії і виконання різних соціальних ролей [13; 16].

З метою розробки концептуальних засад організації педагогічної освіти вчителів у вищих навчальних закладах доцільно перейняти педагогічний досвід Я. Морітца, дослідника проблеми шкільної освіти, автора наукової праці «Система професійної підготовки вчителя і шляхи її оптимізації в умовах розвитку сучасної освіти в Польщі» (2004 р.). Я. Морітц зробив такі висновки: трансформація суспільства стимулює можливість того, що освіта має слугувати особі та сприяти її розвитку; вчитель у «школі майбутнього» має бути взірцем для наслідування учнями, їхнім натхненником у різних пізнавальних та суспільних починаннях, базуватися у цих процесах на цінностях та засадах як традиційних, так і прийнятих суспільством на новому етапі його розвитку – демократизації всіх процесів у країні. Таким чином, найбільш ефективним інструментом є система прогнозування моделі школи і вчителя майбутнього [15].

У розрізі питання комплексної спрямованості на всебічний аналіз тенденцій розвитку суспільства виразно виокремлюється прогнозування розвитку освіти у Польщі. Аналізом тенденцій, що виявилися у роботі «відкритих шкіл», побудовою моделей майбутньої школи такого типу зокрема займався М. Вінярський. На думку Я. Пруха, «польські вчені спромоглися здійснити те, що навряд чи має аналогію у якій-небудь іншій країні: побудова

координованого прогностичного дослідження на основі співробітництва різних галузей науки» [3, с. 196].

Із 1969 року при президії Польської Академії наук функціонував Комітет досліджень та прогнозів «Польща 2000». Згідно з комплексним підходом прогнози майбутнього розвитку освіти розроблялися залежно від перспектив розвитку матеріальних і духовних цінностей суспільства. Провідним принципом майбутньої системи освіти вважається принцип перманентної освіти, теорія якої інтенсивно розроблялася у педагогіці, філософії, соціології. Досліджуючи структуру освітньої системи Польщі, Я. Пруха робить висновок, що найцікавішим напрямом у польській системі освіти є «відкрита школа» – «szkola otwarta» або «школа певного середовища» – «szkola srodowiskowa». Прогностична ідея школи такого типу виникла на основі об'єднання планів школи з іншими навчально-виховними організаціями. Відтак, ця ідея обумовлена процесом функціонування школи у певному соціумі. Польська «відкрита школа» має низку особливостей: процес навчання базується на позашкільному досвіді дітей (значення активності учнів під час навчання); «відкрита школа» виконує функцію виховання – опіки (компенсує недоліки сімейного середовища, вирівнює відставання у психічному розвитку окремих учнів, т. д.), є засобом організації дозвілля учнів; «відкрита школа» кооперує з місцевим середовищем, розвиває співробітництво із сім'ями, позашкільними виховними закладами, громадськими організаціями; «відкрита школа» функціонує у конкретному середовищі не тільки для реалізації власних завдань, а й для задоволення культурно-освітніх потреб місцевого населення [3, с. 198 – 199]. Таким чином, найважливіша функція «відкритої школи» – співробітництво з навколишнім соціальним середовищем у всіх сферах діяльності. Модель «відкритої школи» розроблена як для міста, так і для сільської місцевості.

Проаналізувавши передовий досвід українських педагогів-новаторів (на матеріалах фахового видання «Завуч» за п'ять останніх років), ми зробили висновок, що сьогодення української освіти сповнене оптимістичного пошуку шляхів реалізації найосновніших проблем педагогічної науки. Апробація різноманітних наукових проєктів, програм педагогами-практиками

на терені національного шкільництва – свідчення титанічної роботи, вияву небайдужості педагогів до долі своїх вихованців. Цілком погоджуємося з думкою Т. Доманової та І. Козлової, що «школа нового типу сьогодні – це не тільки зміна назви на гімназію чи ліцей. Головне в ній, щоб центром навчально-виховного процесу стала дитина з її складним світом думок, почуттів, відповідальним ставленням до процесу навчання й прагненням учитися» [5, с. 25]. Наприклад, зразком нового бачення є «Ноосферна школа» (автор проекту В. Бак), глобальною метою якої є сприяння становленню, розвитку і виховання у Дитини учня, шляхетної Людини методом розкриття її особистісних рис. Шлях до здійснення мети творці педагогічної концепції вбачають в оновленні традицій гуманної педагогіки Ш. Амонашвілі, В. Вернадського, В. Сухомлинського, М. Пирогова, Я. Коменського. Таким чином, «Ноосферна школа» формує таке поле людської думки, яке не входить у протиріччя з навколишнім світом, а перебуває в гармонії та єдності з біосферою Землі. Нову модель педагогічного процесу відповідно до концепції загальної середньої школи освіти декларують представники шкіл «Альтернатива», «Софія» (м. Київ). Наприклад, у гуманній школі розвитку (м. Харцизьк, Донецької обл.) підтримується постулат про те, що всі діти народжуються творцями, тому основна функція вчителів полягає у тому, щоб виявити здібності учнів із раннього віку, цілеспрямовано розкрити їх на благо кожної особистості. Про розбудову Школи Добра і Радості у контексті гуманізації освіти веде мову Г. Жиліна (м. Черкаси), наголошуючи на дотриманні принципів толерантності і креативності. Ціннісним надбанням педагогічної думки є авторська концепція Ю. Неміша (м. Городенки Івано-Франківської обл.), відповідно до якої передбачається формування засобами образотворчого мистецтва нової – духовної творчої людини – Homo faber, емоційне сприймання якої відповідає природним задаткам дитини.

Вважаємо, що перший суттєвий крок в ефективному вирішенні проблем національної освіти зроблено А. Фурманом. У дослідженні «Психокультура української ментальності» акцентується на характеристиках-координатах української ментальності як основи проектування і побудови інноваційних культурно-психологічних програм, проєктів та моделей розвитку

української нації. Визначено дві умови, що ускладнюють процес реформаційних змін у сфері національної освіти: догматична система комуністичного виховання; втілення радянської моделі закритого освітнього простору. Вихід із проблемного тупика А. Фурман вбачає у реформуванні системи освіти, у впровадженні інноваційної моделі: від інформаційно-пізнавального типу до культурно-творчого, ментально і духовно зорієнтованого [12, с. 65]. Авторські наукові пошуки реалізовано у проєкті школи нового типу «Школа ментальності» (2002 р.). Метою школи є «примноження життєвої мудрості сучасного соціуму у поєднанні із соціальною і духовною зрілістю особистості, котра приймає, інтегрує і збагачує надбання ментально зорганізованого культурного досвіду української нації» [12, с. 66].

Зокрема, М. Зубрицька та Т. Фініков роблять акцент на вирішенні проблем і знаходження шляхів реформування української освітньої системи через призму креативних педагогічних ідей, новаторського досвіду К. Павловського, автора монографії «Трансформації вищої освіти в ХХІ столітті: польський погляд». Зважаючи на відмінності освітньої системи у різних країнах світу, К. Павловський висловлює слушну думку стосовно універсальності такої педагогічної умови, яка забезпечує ефективність будь-якої освітньої системи, як єдність освітнього процесу: початкова школа, середня школа і вища освіта. При цьому ефективність освіти (окрім якості викладача; середовища, з якого приходить студент; мотивації студента) визначається двома головними елементами: на моменті «входу» – початковою школою, на моменті «виходу» – вищими навчальними закладами. Університетська освіта для студента є завершальним етапом тривалого освітнього процесу, для викладача важливими є і попередні етапи навчання студента, результати яких у більшості випадків потребують корекції, модернізації, радикальних змін «вхідних» величин. Зрештою, університет має потужний вплив на освітні компоненти, оскільки формує викладачів для усіх етапів навчання [10, с. 178 – 179]. У монографії системно висвітлено процес трансформації польської системи вищої освіти, запропоновано модель її вдосконалення. Однією із проблем європейської освіти, на думку К. Павловського, є втрата молоддю відчуття спільного культурного коріння, історії, що, зрештою,

впливає на формування європейських націй і держав. Дослідник вказує на відмінності між американськими та європейськими університетами: «рішення щодо вищої освіти приймають політики і професори... У США роль політиків і професорів менша, оскільки цими питаннями займаються професійні академічні менеджери... Важливим аспектом життєдіяльності університету є виробництво, трансформація та трансфер знань, і управління цими процесами забезпечує успіх всього закладу» [10, с. 67]. К. Павловський вводить в обіг величину «додана вартість», що визначається чинниками: лектор має бути привабливим промовцем, також повинен мати що передати слухачам; внутрішня «відкритість» вищого навчального закладу (створення справжнього академічного середовища, яке єднає студентів і співробітників, сприяє виникненню діалогу між закладом і студентами; створення атмосфери, в якій студенти розглядаються як бажані партнери, а не як дратівливе джерело неспокою). «Додана вартість», на глибоке переконання К. Павловського, забезпечує успіх у житті випускника навчального закладу [10, с. 186]. Таким чином, освітній процес є результатом двох протилежних чинників: реалізація навчальним закладом програми, стандартизація екзаменаційних вимог та якості проектів, що забезпечує отримання диплому і досягнення стандарту, прийнятого на ринку праці; обов'язкова наявність періоду самореалізації та саморозвитку кожного студента. Дослідник робить акцент на необхідності пропозиції закладом широкого спектру позанавчальної діяльності. Цілком погоджуємося з думкою, що «діяльність освітньої інституції не повинна повністю фокусуватися на здобутті нового знання або поглибленні вже набутого – вона також може охоплювати різноманітні групові проекти із залучення студентів до спортивної діяльності чи реалізації їх хобі. Доцільно сприяти студентам в організації великих проектів, які потребують серйозної роботи в команді: проведенні конференцій, музичних, мистецьких виставок та ін.» [10, с. 190].

Український дослідник проблем модернізації освіти С. Бабій зазначає, що підвищення конкурентності вітчизняної освіти у європейському просторі та у світі можливе за умови запозичення позитивного досвіду США, особливо у сфері науково-технічного

прогресу, формування інноваційної економіки, інтеграції науки та освіти; освіта і наука мають бути пріоритетними ланками у структурі державного бюджету і бюджету домогосподарств; відкритість освітньої моделі, що означає вільну мобільність освітян та учнів, студентів поміж різними закладами і країнами [2, с. 28, 29].

Зауважимо, що для розвитку американської цивілізації велике значення має філософська думка Дж. Д'юї – почесного президента Американської Філософської Асоціації. У праці «Досвід і освіта» вчений відмовився від термінів «стара освіта» і «нова освіта», натомість запропонувавши терміни «традиційна освіта» і «прогресивна освіта». Проте сам Дж. Д'юї не вживав часто терміни, а вів мову про освіту для «прогресивного суспільства», маючи на увазі суспільство, яке прогресивно розвивається з покоління в покоління. Видатний творець філософії досвіду Дж. Д'юї зазначає: «Ідеї, діяльність, аналіз, систематизація не можуть бути однаковими для шестирічної і дванадцятирічної особи, не кажучи вже про дорослого науковця. Але на кожному рівні відбувається збагачення досвіду, якщо він має навчальне значення. Тому, незалежно від рівня досвіду, в нас немає іншого вибору, ніж діяти на його основі, адже в іншому разі ми будемо відкидати значення розумових здібностей для розвитку та контролю рушійного життєвого досвіду» [6, с. 80].

За результатами емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді Польщі й України В. Шульга та І. Сікорська обґрунтували такі висновки: спостерігається високий ступінь ідентичності ієрархій термінальних цінностей українських і польських студентів, що пояснюється процесом глобалізації і тим, що Польща та Україна є країнами колишнього комуністичного табору; найбільш важливими для студентського віку цінностями як польських, так і українських студентів виявилися «щасливе життя», «здоров'я», «любов», «наявність близьких друзів» [14, с. 100].

Названі цінності формально визначаються такими показниками, як «радісна посмішка», «веселий настрій», «гарний настрій», «життєрадісний сміх», «доброзичливий сміх», в основі яких такі змістовні компоненти, як: філософські універсалії «сміх», «іронія», «самоіронія» та чесноти трансценденції: «вміння

цінувати красу», «вдячність», «надія», «почуття гумору», «духовність». На нашу думку, однією із необхідних умов для успішної реалізації освітніх завдань, оптимізації процесів навчання і виховання, розвитку гармонійної особистості є уміння викладача запускати в хід механізм естетичного сміху, що водночас є унікальним показником здібності педагога створювати гарний, радісний настрій в аудиторії, таким чином забезпечувати успіх комуніканта у процесі міжособистісного та міжкультурного спілкування. За Г. Дромі, ізраїльського педагога, професора, усі глобальні завдання починаються із «внутрішньої» посмішки – цільової установки педагога, який йде на зустріч-діалог із вихованцями. Вважаємо, що планетаризація свідомості педагога згідно з гелотологічними закономірностями ґрунтується на дотриманні закону гармонійного обміну позитивними енергопотенціалами між педагогом і вихованцем методами співзвуччя настроїв [7, с. 53].

Отже, концептуальними принципами національної освіти як соціокультурного феномена ффажається гуманізація і демократизація. Тенденцією світового розвитку в ХХІ столітті є глобалізація в усіх сферах людської діяльності. У галузі освіти відбуваються процеси модернізації, трансформації, комплексності, що сприяють створенню нової філософії освіти, зміни кута бачення педагогічних проблем, як у національному контексті, так і в міжнародному вимірі. Пріоритетним завданням сучасного розвою освіти і науки є акумуляція і передача педагогічного досвіду учасниками освітнього простору. В умовах глобалізації світової економіки, постіндустріального етапу розвитку цивілізації, впровадження інформаційних технологій у США, в усіх країнах Європи проводяться різні за змістом реформи національних систем освіти. Європейська освіта пододала довгий шлях до інституціоналізації спільних форматів трансляції знання та надання освіти. Створення єдиного освітнього простору зумовили наріжні акти, зокрема Велика Хартія Університетів, Лісабонська конвенція, Сорбоннська декларація, Болонська угода [1, с. 6].

Зважаючи на подібність початкових умов для демократичної суспільно-економічної трансформації та шляхів її реалізації в галузі освіти і культури як України, так і Польщі, ціннісним є

взаємообмін новими педагогічними ідеями, технологіями на теренах української та польської національної школи (на етапах «входу» і «виходу»).

Перспективу дослідження бачимо в апробації та адаптації передового вітчизняного і польського педагогічного досвіду шляхом реалізації трансформаційного проекту «Школа гарного настрою» як моделі модерного українського університету, у «додану вартість» якого буде входити створення «мажорного настрою» в усіх учасників навчально-виховного процесу. Структура педагогічної моделі (центр гелотологічних знань і творчі студії сміхотворців) передбачає взаємозв'язок ключових категорій педагогіки та відповідає запитам нового часу – реформуванню та європеїзації освітньої системи; створенню приємного, доброго, змістовного життя людини ХХІ століття.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. Інтеграція цінностей : педагогічний досвід Європи. Стаття перша. Велика Хартія Університетів / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2013. – №1(48). – С. 5 – 9.

2. Бабій С. Основні напрями модернізації освіти : тенденції та перспективи / С. Бабій // Вища освіта України. – 2014. – № 1 (52). – С. 28 – 33.

3. Гершунський Б. С. Дидактическая прогностика : некоторые проблемы теории и практики / Б. С. Гершунский, Я. Пруха. – К. : Вища школа, 1979. – 240 с.

4. Дзвінчук Д. Освіта в історико-філософському вимірі : тенденції розвитку та управління [монографія] / Д. Дзвінчук. – К. : ЗАТ Нічлава, 2006. – 378 с.

5. Доманова Т. Гуманна школа розвитку / Т. Доманова, І. Козлова // Завуч. – 2005. – № 7. – С. 5.

6. Д'юї Дж. Досвід і освіта / Перекл. з англ. М. Василечко / Дж. Д'юї. – Львів : Кальварія, 2003. – 84 с.

7. Коваль Т. П. Аксиологія гелосу в аспекті планетаризації свідомості педагога / Т. П. Коваль // Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach Międzynarodowej Naukowi-Pracycznej Konferencji (29.07.2013–31.07.2013 roku). Lublin : Wydawca Sp.z o.o. «Diamond trading tour», 2013. – S. 47 – 55.

8.Копанська О. Тенденції змін в освітній політиці Польщі в період вступу до євросоюзу [Електронний ресурс] / О. Копанська. – Режим доступу : <http://lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/>.

9.Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.

10.Павловський К. Трансформації вищої освіти в ХХІ столітті : польський погляд / перекл. з англійської М. Бондаренко, перекл. з польської Т. Хайдер / К. Павловський. – К. : Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2005. – 230 с.

11.Удод О. Інновації в освіті – основа модернізації галузі в сучасних умовах : [Електронна версія] – Режим доступу : <http://innovosvita.com.ua/>.

12.Фурман А. Психокультура української ментальності / А. Фурман. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 132 с.

13.Шемпрух І. Тенденції розвитку педагогічної освіти вчителів у Польщі (1918 – 1999 рр.) : автореф ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / І. Шемпрух. – К., 2001. – 22 с.

14.Шульга В. Особливості ієрархії цінностей польських та українських студентів / В. Шульга, І. Сікорська // Вища освіта України. – 2014. – №2(53). – С. 94 – 101.

15.Moritz J. System szkolny w Polsce / J. Moritz // Ruch pedagogiczny nr 3 WSP ZNR. – Warszawa, 2001. – S. 49 – 58.

16.Szempruch J. Teachers Role in Modernization of the Secondary School Curricula : Case Galicia at the End of the Nineteenth and Early Twentieth Centuries. [w:] Schooling in Changing Societies Historical and Comparative Perspectives (c. 1750 – 1996) / J. Szempruch. – Abstracts, Krakow, 1996. – S. 160 – 161.

Резюме

Коваль Таїсія. Трансформація освіти: педагогічні ідеї (українсько-польський досвід)

У статті проаналізовано стан трансформаційних процесів у сучасному просторі освіти у контексті українсько-польського досвіду. Визначено основні тенденції модернізації і трансформації освіти ХХІ століття. Обґрунтовано власну педагогічну ідею

стосовно реформування освітньої політики в українському університеті.

Ключові слова: національна освіта, український університет, розвиток особистості, модернізація, трансформація, інтеграція, педагогічна ідея, досвід, інновація, глобалізація, філософія освіти, філософія досвіду, школа нового типу, атмосфера навчального закладу, центр гелотологічних знань.

Streszczenie

Kowal Taisja. Transformacja edukacji : pedagogiczne idee (ukraińsko-polskie doświadczenie)

W artykule przeanalizowano stan procesów transformacyjnych we współczesnym obszarze edukacji w kontekście ukraińsko-polskiego doświadczenia. Określono główne tendencje modernizacji i transformacji edukacji XXI stulecia. Uzasadniono własną pedagogiczną ideę w sferze reformowania polityki oświatowej na ukraińskim uniwersytecie.

Słowa kluczowe: edukacja narodowa, ukraiński uniwersytet, rozwój osobistości, modernizacja, transformacja, integracja, pedagogiczna idea, doświadczenie, innowacja, globalizacja, filozofia edukacji, filozofia doświadczenia, szkoła nowego typu, atmosfera edukacyjnego zakładu, centrum wiedzy gelotologicznej.

Summary

Kowal Tayisiya. Transformation of education: pedagogical ideas (Ukrainian-Polish experience)

In the article the state of transformation processes in modern space of education in the context of Ukrainian-Polish experience is analysed. The basic tendencies of modernisation and transformation of formation of XXI century are certain. An own pedagogical idea on reformation of educational politics in the Ukrainian university is reasonable.

Key words: national education, Ukrainian university, development of personality, modernisation, transformation, integration, pedagogical idea, experience, innovation, globalization, philosophy of education, philosophy of experience, school of new type, atmosphere of educational establishment, center of gelotological knowledge.

**ПРИКЛАДКА ЯК РІЗНОВИД ОЗНАЧЕННЯ ТА
PRZYDAWKA RZECZOWNA (ОЗНАЧЕННЯ ІМЕННИКОВЕ)**

Останнім часом у колі семантичних досліджень простежуємо «ренесанс» логічного підходу як до мови загалом, так і до структури речення зокрема. У лінгвістиці ХХІ ст. спостерігаємо антропогенне дослідження семіотичних моментів мови, вияв лінгвокогнітивних та лінгвокультурних властивостей мовних фактів і моделей (Т. Б. Алісова, Й. Ф. Андерш, Н. Д. Вихованець, В. Г. Гак, К. Г. Городенська, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітко, Г. О. Золотова, Н. Л. Іваницька, О. В. Падучева, В. М. Русанівський, І. І. Слинко, Т. В. Шмельова, К. Ф. Шульжук та ін.) [4, с. 121]. Якщо брати до уваги традиційне вчення про члени речення, то у слов'янському мовознавстві виділяють як головні (підмет і присудок), так і другорядні (означення, додатки та обставини) члени речення. Звісно, мають вони різне найменування, але дефініції залишаються досить таки схожими. Свідченням цього є лінгвістичні праці таких польських учених, як С. Йодловський, А. Красновольський, З. Клеменсевич, Г. Ягодзінський.

Однак у тіні лінгвістичних концепцій залишаються різнорідні гібридні (дифузні, проміжні) утворення, які порушують їх стрункість і несуперечливість, проте виконують унікальну функцію інтеграції і тим самим забезпечують цілісність мовних систем і підсистем [4, с. 122]. Саме таким дифузним, за визначенням Н. Г. Горголюк, логіко-семантичним явищем в українській мові є прикладка. Категорія прикладки, яка традиційно розглядається в синтаксисі простого речення як одна із синтаксичних форм слова або словосполучення (зокрема і як напівпредикативного утворення), що поєднує ознаки субстантивних і ад'єктивних категорій, викликає особливий інтерес.

У польській лінгвістиці на означення поняття 'прикладка' використовують словосполучення *przydawka rzeczowna* – «означення іменникове».

Варто зазначити, що прикладка та *przydawka rzeczowna* ще не були предметом спільного міжмовного порівняння, що зумовлює актуальність нашого дослідження, метою якого є визначення спільних та відмінних рис української прикладки і польської *przydawky rzeczownej*.

Термін започаткували С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер у «Російській граматиці» (1893) [7, с. 524]. Прикладка – це різновид означення, виражений іменником чи іншою субстантивованою частиною мови, узгоджуваний з означуваним словом у відмінку [9, с. 505], а іноді пов'язується лише інтонаційно, тобто поєднується такими синтаксичними зв'язками, як кореляція, рідше – прилягання [6, с. 83]: *дівчина-красуня, тополька-сестриця, вітер-буревій, пісня-доля*. Проте в сучасних лінгвістичних студіях існують різні погляди щодо трактування категорії прикладки. Прикладку розглядають як узгодження, як вторинну номінацію денотата, як явище номінативно-синтаксичного семіозису [4, с. 123].

В українській мові для поняття 'прикладка' використовують термін 'апозичія' [7, с. 524]. Щодо трактування прикладки у польській мові, то знаходимо таке: «Grzegorz Jagodziński wyznacza że przydawka jest elementem określającym, który opisuje bliżej właściwości osób i przedmiotów wymienionych w zdaniu. W języku polskim przydawka może być wyrażona różnymi częściami mowy i w związku z tym w różny sposób związana składniowo z wyrazem określającym. Uwzględniając ten fakt rozróżniamy przydawki przymiotną, rzeczowną, dopełniaczową i przyimkową. Przydawka może być wyrażona rzeczownikiem, który pozostaje w zgodzie z wyrazem określającym co do przypadku i liczby (zgodność co do rodzaju nie jest wymagana). Nie ma ustalonej nazwy dla tego typu przydawki, termin «przydawka rzeczowna» jest czysto umowny. W języku polskim tego typu przydawka występuje zwykle po wyrazie określającym i jest przydawką jakościową: *artysta malarz, inżynier elektryk, kobieta demon, człowiek skarb, matka potwór, prezent niespodzianka, inwalida ślepiec, samochód-pułapka*. Przykłady w innych przypadkach: *krótkofalowca amatora, do lekarza dentysty, śliwkę węgierkę*» [11]. Це

свідчить про близькість трактування, розуміння та функціонування цього різновиду означення.

В українській та польській мовах є певні спільні риси означення прикладок: на позначення ознаки людей за соціальною характеристикою, внутрішньо характеристичні ознаки людей, зовнішньо характеристичні, фізичні ознаки людей, ознаки людей за родинними стосунками, ознаки людей за родом праці, діяльності, видові та родові назви, назви творів мистецтва, географічні назви.

Свою увагу зосередимо на синтаксичній функції власних назв у структурі корелятивів, тобто коли онім є прикладкою, а коли – головним словом. Так, якщо власна назва входить до складу сполучення з прикладкою, саме вона здебільшого й буває прикладкою [2, с. 205]: *Там гуляє козак **Мамай**, п'є мед-горілочку* [8, с. 23]; *Аж надходить пан **Бзежинський**, за ним гурма ляхів* [8, с. 23]; *Ой у полі **Баришполі** посеред риночку, - гей!* [8, с. 23]; *Зібрав війська сорок тисяч в місті **Жаботині*** [8, с. 36]; *Деся мій син **Морозенко** з татарами б'ється!* [8, с. 33]; *Нерозумний ти, гетьмане **Богдане*** [8, с. 27]; *Ой там гуляв козак **Голота*** [5, с. 147]; *Чи в городі **Царграді** на базар і!* [5, с. 150]; *Одного города **Богуслава** не минайте* [5, с. 153]. Але й у таких сполученнях прикладкою може виявитися не онім, а загальний іменник, зокрема тоді, коли власна назва позначає відому вже особу, специфічний об'єкт чи тварину, а в загальній назві міститься якась додаткова оціночна чи експресивна характеристика [5, с. 206]: *Наша **Меланка-господиня** на ополонці ложки мила* [5, с. 54]; *Ірод вельми засмутився, що **Христос-цар** народився* [5, с. 60]; *Що звів з ума **Марію-сиротину*** [8, с. 185]; *Йванко **молодець** коня уловив* [5, с. 41]; *Межи ними, молодими, **Іванко-хлопець** конем грає* [5, с. 84]; *Та посадив **Голяну-коханку*** [5, с. 105]; *Перва сокілка – **Горпина-дівка**, Друга сокілка – **Галочка-дівка**, Третя сокілка – **Вірочка-дівка**, Четверта сокілка – **Катричка-дівка*** [5, с. 106].

Однозначно прикладкою власна назва виступає у полоністиці: «Nazwa własna jest niekiedy nieodmienna i pozostaje w mianowniku (niekiedy mówi się, że wchodzi w związek rządu mianownikowego), zwłaszcza jeśli występuje w liczbie mnogiej lub gdy oznacza tytuł dzieła (i jest podana w cudzysłowie). Przydawka taka zwana jest *mianownikowq*: w rzece **Bug**, na jeziorze **Śniardwy**, przez

morze Marmara, w mieście Oslo, przy ulicy Podwale, w dzielnicy Kurdwanów, okrętem Batory, w majątku Adamowicze, film „Ogniem i mieczem”, powieść „Faraon”, komedia „Zemsta”, liczba pięć». Назвы географічне są przydawkami wyodrębniającymi: *miasto Kraków, rzeka Wisła, w rzece Odrze* [11].

Оригінальним є погляд на розмежування лексично невільних словосполучень (імені та прізвища) у польському синтаксисі. Так, якщо в українській мові прізвищеве словосполучення ми сприймаємо як одне ціле, у польській – ім'я передує прізвищу, яке й вважається прикладкою, тобто «przydawka rzeczowna»: *Adam Mickiewicz, Eliza Orzeszkowa* – nazwiska można więc traktować jako przydawki rzeczowne określające imiona. Czasami wbrew podanej regule przydawka rzeczowna stoi przed wyrazem określającym. Ma to miejsce w przypadku tytułów, nazw zawodów lub godności, gdy określają imię lub nazwisko: *naczelnik Kościuszko, doktor Andrzej, profesor Julian Nowak, brat Marcin, ksiądz Robak, król Stanisław August, książę Poniatowski* [11].

Можемо зробити висновок, що у польській мові на позначення українського поняття «прикладка» існує відповідник «przydawka rzeczowna», проте обидва вони виражають соціальну належність, вік, національність, професію, власну особову та географічну назву, якість або властивість особи чи предмета, за винятком прізвищ, які є іменниковим означенням до імені, тобто так званою прикладкою. У наступних дослідженнях плануємо з'ясувати, які групи прикладок-апелятивів переважають у структурі усної народної творчості

Список використаної літератури

1. Баранівська О. С. Складнопідрядні речення з підрядними означальними в сучасній польській мові : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.03 – слов'янські мови / О. С. Баранівська. – К., 2003. – 21 с.

2. Бевзенко С. П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис: навч. посіб. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К. : Вища шк., 2005. – 270 с.

3. Білодід І. К. Синтаксис. Сучасна українська літературна мова / І. К. Білодід. – К. : Наукова думка, 1972. – 516 с.

4. Горголюк Н. Г. Особливості функціонування категорії прикладки в логіко-семантичному аспекті. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Філологічні науки. Випуск 20. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 792 с.

5. Закувала зозуленька: Антологія укр. нар. поет. творчості : для ст. шк. віку / упоряд. та приміт. Н.С. Шумати. – К. : Веселка, 1998. – 510 с.

6. Мойсієнко А. К. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого речення / А. К. Мойсієнко. – К. : ПП Я. Січовик, 2006. – 240 с.

7. Українська мова : енциклопедія/ редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.

8. Українські народні пісні / упорядкував Володимир Єсипка. – К. : Техніка, 2003. – 207 с. – (Народні джерела).

9. Шкуратяна Н. І. Сучасна українська літературна мова : навчальний посібник / Н. І. Шкуратяна, С. В. Шевчук. – К. : Літера, 2000. – 688 с.

10. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

11. Jagodziński Grzegorz. Gramatyka języka polskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://free.of.pl/g/grzegorz/gram/pl/skladnia14.html>.

Резюме

Коваль Яна. Прикладка як різновид означення та przydawka rzeczowna (означення іменникове)

У статті зроблено аналіз української прикладки та польської przydawki rzeczownej (означення іменникового), визначаються їх спільні та відмінні риси на міжмовному рівні.

Ключові слова: прикладка, przydawka rzeczowna, означення, власна назва, іменник, термін.

Streszczenie

Koval Jana. Aplikacja jako rodzaj przydawki i przydawka rzeczowna (przydawka rzeczownika)

W danym artykule przedstawiono analizę ukraińskiej aplikacji i polskiej przydawki rzeczownej (przydawki rzeczownika), ustalno ich wspólne i wyróżniające cechy, na poziomie między językowym.

Słowa kluczowe: aplikacja, przydawka, człony zdania, nazwa własna, rzeczownik, definicja, termin.

Summary

Koval Yana. The application as a variety of definitions and przydawka rzeczowna (definitions noun)

In the article is done the analysis of Ukrainian application and Polish przydawki rzeczownej (definitions noun), determined them common and different features at interlingual level.

Key words: application, definition, parts of sentence, proper name, noun, concept, term.

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЗОВНІШНІСТЬ
ЛЮДИНИ» В МОВНОМУ ПРОСТОРІ Ю. АНДРУХОВИЧА
ТА П. ХЮЛЛЕ (КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ)**

Проблема мовної картини світу та проблема мовної особистості автора – це те питання, над вивченням якого працюють мовознавці багатьох країн. Саме дослідження лінгвістичного аспекту ідіостилю дозволяє побачити та оцінити індивідуальну майстерність письменника у вербально-естетичній картині світу, яку він представляє, та його внесок у розвиток національної та літературної мови.

Сьогодні цим питанням займаються лінгвісти багатьох країн світу: американські Лакоф, Філмор, Лангакер; французькі Рост'є, Клейбер. Серед слов'янських найсильнішою вважається Люблінська школа, представниками якої є Є. Бартмінський, А. Пайдзінська, Т. Радзієвська, Р. Токарський та ін. В Україні мовною картиною світу цікавляться Ф. Бацевич, Т. Жаботинська, Ж. Соколовська та інші.

Проблема індивідуального мовлення особливо вагома в лінгвістиці тексту, адже кожний автор відбирає мовні засоби відповідно до своєї прагматики, згідно зі своїми лінгвістичними уподобаннями та філософією мови. Тому в письменника є своя мовна картина світу, котра і втілюється в індивідуальному стилі як в особливому способі оформлення думки [4, с. 16].

Мовну картину світу розуміємо як інтерпретацію реальності, сприйняття й опис того, що оточує людину. Однак це зображення не є ані об'єктивним, ані універсальним; воно культурно зумовлене, передає погляди спільноти й конкретного індивіда. Своєрідна репрезентація індивідуально-авторських концептів є свідченням неповторності й оригінальності ідіостилю.

У роботі ми проведемо зіставлення мовної картини письменників-постмодерністів двох культур і мов: української та польської. Провідна особливість сучасної постмодерної прози – актуалізація концептів, які віддзеркалюють специфіку

національної ментальності та культури [8, с.119]. У центрі дослідження мовної картини світу перебуває поняття концепту.

Метою нашої статті є визначення вербальних засобів зображення концепту «зовнішність людини» у романах «Рекреації» Ю. Андруховича та «Вайзер Давідек» П. Хюлла.

Зважаючи на тривалі історичні зв'язки українського та польського народів, що мали значний вплив на їхню мову і культур, а також на активне культурно-наукове співробітництво України та Польщі у сьогоденні, стає доречним зіставне вивчення концептів української і польської мов, зокрема й концепту «зовнішність людини». Це і становить актуальність теми нашої роботи.

Концепт – це загальнонаукова категорія, тому його вивчення є актуальною проблемою для дослідження багатьох мовознавчих наук, зокрема сучасної лінгвокогнітології (М. М. Болдирєв, О. С. Кубрякова, В. А. Маслова, З. Д. Попова, И. А. Стернін), психолінгвістики (О. О. Залевська, І. Б. Штерн) та лінгвокультурології (С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, Ю. С. Степанов). Незважаючи на те, що поняттям «концепт» послуговуються представники різних напрямів лінгвістичної науки, єдиного визначення все ще немає. Це свідчить не стільки про відсутність спільних поглядів щодо природи та функцій концепту, скільки про багатство його ознак і властивостей [10, с. 46].

Концепт – головний елемент концептуальної і мовної картини світу. Він співвідноситься з такими формами змістового наповнення, як «поняття», «пропозиція», «лексичне значення», «стереотип», «фрейм», «гештальт», «художня дефініція», а також мислеобраз [5, с. 17 – 18], етнокультурне утворення, етноконцепт, одиниця концепосфери [9, с. 58].

Класичним стало тлумачення концепту О. Кубряковою: «Концепт – термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної у психіці людини. Поняттю концепту відповідає уявленню про ті змісти, якими оперує людина у процесах

мислення і які відображають зміст досвіду та знання, деяких квантів знання» [7, с. 90].

Водночас у польській мовознавчій традиції цей термін малопоширений. У близькому розумінні використовуються назви «універсальні поняття» (pojęcie uniwersalne), ключові слова (słowa kluczowe) та ін. Проте у світовій лінгвістиці питання концепту широко досліджується на матеріалі різних мов [14; 15; 16; 6; 11; 17].

На особливу увагу заслуговує антропо- та етноцентрична концепція лексичного значення, що належить відомій польській лінгвістці ХХ ст. А. Вежбицькій, яка розвиває ідеї М. Боас, В. фон Гумбольдта, О. Єсперсена, Е. Сепіра, Б. Уорфа. У цій концепції наголошується, що мова, по-перше, є антропоцентричною, тобто призначеною для людини, і, відповідно, мовна категоризація реалій зовнішнього світу теж зорієнтована на людину – така загальна властивість усіх мов. По-друге, кожна мова національно специфічна. При цьому вона відбиває не тільки особливості національної культури, а й своєрідність національного характеру її носіїв. Тому джерело «мовних розбіжностей» у концептуалізації світу слід шукати не тільки в особливостях природно-культурних умов буття, але й у своєрідності національних характерів [14, с. 263 – 282].

Юрій Андрухович та Павел Хюлле – одні з найяскравіших сучасних представників постмодерної літератури, яким справжнє визнання приносять уже перші їхні романи – «Рекреації» (1990) та «Вайзер Давідек» (1984). Романи цікаві не лише своїми сюжетами, але й майстерністю авторів у зображенні зовнішності своїх героїв. Постмодерне бачення письменників суттєво відрізняються від повного та дещо романтизованого опису персонажів, що було характерним представникам попередніх літературних течій (романтизму, реалізму, соцреалізму тощо).

Письменники-постмодерністи ніби порушують розуміння особистості у творі: це стосується не лише зображення внутрішнього, але й зовнішнього образу персонажа. Так, ми не знаходимо в романах жодної детальної портретної характеристики героїв, а лише їх ключових рис, які допомагають підкреслити особливості поведінки та характерів дійових осіб. Повноцінним портретом автори нагороджують лише головних героїв *Давідека*

Вайзера (з однойменного роману): *«Był niewielkiego wzrostu, bardzo chudy i lekko przygarbiony, miał przy tym chorobliwie białą cerę, dla której jedynym godnym uwagi kontrastem były nienaturalnie duże, szeroko otwarte i bardzo ciemne oczy. Dlatego chyba wyglądał tak, jakby się czegoś zawsze bał, jakby czekał na kogoś lub coś, co przyniesie mu złą nowinę»* [18, с. 12] та **Хомського** («Рекреації»): *«довгий і широкий сірий плащ, тижневий запис на підборідді (бродвейський стиль), волосся на потилиці зібране хвостиком, темні окуляри зразка шістдесят п'ятого року, капелюх, саме так, мандрівник, рок-зірка, поет і музикант Хомський»* [2, с. 150].

В основному прозаїки виокремлюють ті елементи зовнішності героя, які, на їхню думку, найточніше підкреслюють його сутність. Серед них ми можемо виділити: очі та погляд, усмішку та голос, деталі одягу та їх колір, а також метафоричність образів. На цих ключових моментах ми й зупинимо свою увагу.

Як зазначає В. Фашенко, «вираз очей – один із найдавніших сигналів про душу» [12, с. 94], саме цим основним принципом користувалися попередники постмодерністів із метою точнішого змалювання характерів та внутрішнього світу персонажів. Натомість для Ю. Андруховича та П. Хюлле це лише проміжна деталь зовнішності, якій у романі «Рекреації» належить 6,6 % мовних одиниць, у романі «Вайзер Давідек» – 3,25 %. Авторі не змальовують «очі» гарними чи звабливими, вони не несуть ніякого внутрішнього наповнення душі героя. Хоча Ю. Андрухович виділяє очі молодої студентки, для опису яких автор використовує порівняння-окаціоналізм: *ця дівчинка з очима, як терносливи* [2, с. 178]; *дві терносливи так дивляться при цьому на тебе...* [2, с. 179]; *вологі терносливи відсвічують теплим вогнем* [2, с. 180]; а П. Хюлле – Господа (що, можливо, підкреслює глибоке вірування поляків, яке простежується в усьому творі) : *“Nagle pod przymkniętymi powiekami zobaczyłem, jak truga na mnie trójkątne Boga, mającące w chmurach»* [18, с. 154].

Але цікаво, що ключовим у вигляді персонажів, те, що найбільш промовисто говорить про нього, є погляд. Саме ця деталь допомагає заглибитись у душу героя і розкрити ставлення автора до нього. Особливо яскраво це помітно у романі «Вайзер Давідек» (13,82 % з опрацьованих одиниць), адже рішучим, спокійним і дещо магічним поглядом володіє лише підліток

Вайзер: *zadowalał się milczącym kibicowaniem* [18, с. 11]; *czuliśmy teraz w jego wzroku dystans, przenikliwy i piekący* [18, с. 13 – 14]; *zimnego spojrzenia Weisera* [18, с. 14]; *Weiserem i mógł na nas patrzeć ... spokojnie, chłodno, bez namiętności i z dystansem* [18, с. 15]; вольовим і запальним – його подруга Елька: *jej oczy ciskały błyskawice* [18, с. 45]. Натомість у дорослих погляд не несе нічого, крім недовіри, презирства та пустоти: *«patrzył na nas tępym wzrokiem umęczonego zwierzęcia»* [18, с. 7]; *«Mężczyźni w mundurze rozbłysły groźnie oczu»* [18, с. 9]; *M-ski hupał podejrzliwie w moją stronę* [18, с. 80]; *M-ski popatrzył na mnie groźnie, trochę z obawą* [18, с. 208]. Автор ніби намагається наголосити на чистоті та щирості лише дитячої душі, яка ще незаплямована сірою буденністю.

Не обділяє увагою цю деталь і Ю. Андрухович (7,048 %), хоча відгукується позитивно лише про погляд дівчат (*вона благально дивиться на тебе* [2, с. 171]; *вона грайливо подивилася* [2, с. 194]; *пані, яка так віддано зазирає йому в очі* [2, с. 194]), а от чоловічі погляди він описує, використовуючи негативно забарвлену лексику (*випріщився* [2, с. 153]; *... не забув обмацати Марту липким вологим поглядом* [2, с. 158]; *Петя обводить усіх неквапливим поглядом, ніби запам'ятовує...* [2, с. 171]; *наскрізь просвердлив Юрка потойбічним поглядом* [2, с. 197]; *лиховісно блимнув на Юрка своїми чорними очима* [2, с. 196]).

П. Хюлле вірить, що раціональне сприйняття світу і чистий розум можуть мати лише діти, на яких суспільство впливає найменше, і, як би це не було парадоксально, божевільний Жовтокрилий, який постійно намагається втекти із психіатричної лікарні. Саме тому лише у них голос щирий та красивий: *mężczyzna ... zaczął do nas przemawiać pięknym, donośnym głosem* [18, с. 36], *czysty, nisko brzmiący głos* [18, с. 37], *wykrzyknął śpiewnie* [18, с. 146], *dudniący głos Weisera* [18, с. 127]. І саме тому оповідач стверджує, що: *«Kiedy przypominam sobie dzisiaj ten czysty, nisko brzmiący głos, nie mam żadnych wątpliwości, że jedyną osobą, która zrozumiałaby wówczas słowa żółtoskrzydłego mężczyzny, był Weiser»* [18, с. 37]. Інші ж дійові особи мають писклявий, втомлений та різкий голос: *piskliwym głosem proboszcza Dudaka* [18, с. 13], *usłyszałem zmęczony głos M-skiego* [18, с. 59], *głos był coraz groźniejszy* [18, с. 89] тощо.

Крім цих деталей, можна виділити й супутні ознаки зовнішності – це особливості одягу, предметів-прикрас, утилітарних предметів (тростинка, парасолька) [13, с. 184]. Саме супутні ознаки найповніше представлені в концепті «зовнішність людини»: в Ю. Андруховича – 19,38 %, у П. Хюлле – 26,016 %.

У романі «Вайзер Давідек» одяг практично не несе ніякого підтексту. Він є традиційним для тогочасного населення Польщі післявоєнного періоду, тому за описом одягу ми можемо виділити лише належність людини до професії чи суспільного прошарку: **директор школи** (*dyrektor zaś manipulował dłońmi wokół swego krawata, który teraz nie przypominał już kokardy jakobińskiej ani szalika, tylko mokrą szmatę nie najlepiej wyżętą i wykręconą*) [18, с. 80], **слідчий** (*mężczyzna w mundurze*) [18, с. 80]; **лікарі** (*ludzi w białych fartuchach*) [18, с. 148], **психічнохворий** (*był uciekinierem ze szpitala dla czubków [18, с. 34], poły jego brudnego szlafroka przypominały wielkie żółte skrzydła, na których mógłby ulecieć ponad Bukową Górkę*) [18, с. 37]), **циркачі** (*Magik ubrany był jak konferansjer we frak, tylko że czarny, jego głowę okrywał oczywiście cylinder, na nogach miał wyglansowane jak lustro czarne lakierki i wszystkie swoje sztuczki wykonywał w białych rękawiczkach*) [18, с. 226], (*asystentka w jednej osobie miała obcisły kostium naszyty cekinami i była też w wysokich butach, ale białych z frędzlami na cholewce*) [18, с. 229], **парадна форма школярів** (*w białych koszulach i ciemnych spodenkach*) [18, с. 246 – 247]).

Ю. Андрухович, навпаки, використовує одяг як найяскравішу деталь, яка передає основні ознаки постмодернізму, який, на його думку, «...агностичний, амбівалентний, американський, анемічно-німецький, антологічний, «безмежно відкритий глухий кут», безплідний, бі- (і більше) **сексуальний**, варіативний, вторинний, **вульгаризаторський**, гермафродитичний...» і карнавалізований [1, с. 15], саме тому його герої виглядають дещо ексцентрично: *гарний хлопчик ... у вишиванці й джинсах* [2, с.153]; *офіційний хлопчина в радянському костюмі і при краватці, майже мажор* [2, с. 158]; *бачив себе в самих трусах і від того здався собі ще беззахиснішим* [2, с. 192]; *височенький хлопака в червоному одязі Ката і з сокирою за поясом* [2, с. 189], *чорний фрак і чорні штани, камізелька, біла сорочка, метелик, унізу під кожним вішаком – гостроносі лаковані мейти*

[2, с. 191 – 192], *Пан Попель був зодягнутий у чернечу рясу, а на голові чомусь мав єпископську митру, але повернуту навпаки* [2, с. 197], *стара парпуля, зодягнута в стилі щонайменше середини минулого віку* [2, с. 195].

Варто звернути увагу і на те, що автори так чи інакше у своїх романах акцентують увагу на сексуальності героїв, що притаманне постмодерністам. І якщо у романі «Рекреації» це проявляється серед дорослих: *Марта .. в цьому халаті на голе тіло* [2, с. 208], *діряві панчохи* [2, с. 178], *дівчина в такій короткій спідниці, що здавалася цілком голою* [2, с. 182]; то у романі «Вайзер Давідек» – серед підлітків: *czerwona sukienka poderwana uderzeniem powietrznej* [18, с. 43], *rozchylala lekko nogi i czerwona sukienka falowala na nich z rytmem calego ciala* [18, с. 99], *w czerwonej sukience, naturalnie nie kretonowej jak tamta, dobrze skrojonej i z drogiego material* [18, с. 95]. Найбільш промовистим у цьому прикладі є колір сукні – «czerwony», який уже несе в собі глибокий підтекст, адже завжди асоціювався з пристрасною, чуттєвістю та еротикою, яка тут присутня між підлітками, що отримують перший еротичний досвід від природи. Навіть у кінці твору ми бачимо пораду для оповідача: – *Nie napisales, w jakiej sukience byla Elka...Nad Strzyzga...To trzeba zaznaczu»* [18, с. 262].

Також автори для змалювання зовнішності використовують цікаві порівняння та метафори: Ю. Андрухович (*орангутангові у чорному вбранні* [2, с.164], *незугарний, подібний до страхопуда, кістлявий старушок* [2, с. 194], *обмацати Марту липким вологим поглядом* [2, с. 158], *дженджик на комариних ногах* [2, с. 195], П. Хюлле (*miala wielkie jak donice piersi ... te piersi latały jej pod kretonową sukienką i brudnym fartuchem jak sprężynujące połówki arbuza* [18, с. 65], *byliśmy jak psy spuszczone po długim oczekiwaniu ze smyczy, psy, które zwierzyły zwierzyne i które wyrwyją przed siebie, aby nie zgubić tropu* [18, с. 126], *tańczył, jakby go opętały demony drgawek i skoków, tańczył z przymrużonymi oczami niczym upojony trunkiem gość weselny, tańczył jak nawiedzony szaleniec, nie znający umiaru* [18, с. 129], *dopiero, gdy przerwał, a wyglądał teraz jak martwy, spojrzałem na Elkę. Siedziała nieruchomo pod ścianą i właściwie nie była już Elką, tylko drewnianą kukłą. Jej oczy wpatrzone w Weisera przypominały szklane paciorki lalek z dziecięcego teatru*

[18, с. 129]; *jego długie, kręcone włosy wyglądały jak broda Mojżesza* [18, с. 144], *kościelny rozkładał ręce niczym Poncjusz Pilat* [18, с.145].

Отже, прозаїки використовують широкий спектр вербальних засобів для яскравого зображення концепту «зовнішність людини», які підкреслюють майстерність авторів та їхній індивідуальний стиль.

Перспективу дослідження вбачаємо у компаративному висвітленні зовнішності людини авторами різних літературних течій.

Список використаної літератури

1. Андрухович Ю. Повернення літератури? // Плерома 3'98. Мала Українська Енциклопедія Актуальної Літератури. – Івано-Франківськ, 1998. – 340 с.

2.«Бу-ба-бу» (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак): Вибрані твори: Поезія, проза, есеїстика. – Львів : ЛА «Піраміда», 2088. – 392 с.

3.Вежибицкая А. Семантические универсалии и описание языков / пер. с англ. А. Д. Шмелёва; под ред. Т. В. Булыгиной. – М. : Языки русской культуры, 1999. – I – XII. – 780 с.

4.Волошук В. І. Лінгвостильові особливості ідіолекту 3. Ленца в малих епічних жанрах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. :10.02.04 «Германські мови» / В. І. Волошук. – Львів, 2004. – 21 с.

5. Данилюк І. Концепт «сміх» у художньому дискурсі (на матеріалі прозових текстів Ю. Андруховича та С. Процюка) / І. Данилюк // Українська мова і література: історія, методика, актуальні проблеми : збірник матеріалів Всеукраїнської студентської наукової конференції (з квітня). – Умань, 2008. – С. 17 – 18.

6. Кононенко В. Мова у контексті культури / В. Кононенко. – К.; Івано-Франківськ : Плай, 2008. – 356 с.

7. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]; под. общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : філол.ф-т МГУ ім. М. В. Ломоносова, 1996. – 245 с.

8. Мерезинская А. Русская постмодернистская литература / А. Мерезинская. – К., 2007. – 119 с.

9.Павлюк М. Концепт як багатоаспектне вище в лінгвістичній науці / М. Павлюк, М. Любчик // Актуальні проблеми лінгвістики і лінгводидактики. Вип. 10 : матеріали всеукраїнської науково-практичної студентської конференції. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – С. 58–61.

10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

11. Степанов Ю.С. Концепты: Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. – М. : Языки славянских культур, 2007 – 280 с.

12.Фашенко В. У глибинах людського буття. Етюди про психологізм літератури / В. Фашенко. – К. : Дніпро, 1981. – 279 с.

13. Шеремет А. П. Криміналістика : як навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. П. Шеремет. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

14.Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata/ J. Bartmiński // Językowy obraz świata / pod.red. J. Anusiewicz, J. Bartmińskiego. – Lublin : Wydaw. UMCS, 1990. – S. 111 – 119.

15. Wierzbicka A. Defining Emotion Concepts / A. Wierzbicka // *Cognitive Science*. – 1992. – № 16. – P. 539 – 581.

16.Wierzbicka A. Słowa klucze. Różne języki – różne kultury / A.Wierzbicka; przekł. I.Duraj-Nowosielska. – Warszawa: Wydaw.Uniwersytetu Warszawskiego, 2007.

17. Fehr B. Concept of emotion viewed from a prototype perspective / B. Fehr, J. A. Russell // *Journal of Experimental Psychology*. – General : 113. – 1984. – С. 464 – 469.

18.Huelle P. Weiser Dawider / P. Huelle. – Gdańsk : Drukarnia Wydawnictw Naukowych SA, 2000. – 267 s.

Резюме

Ліщук Тетяна. Вербалізація концепту «зовнішність людини» в мовному просторі Ю. Андруховича та П. Хюлле (компаративний аспект)

У статті на матеріалі романів «Рекреації» Ю. Андруховича та «Вайзер Давідек» П. Хюлле проаналізовано концепт «зовнішність людини». Основна увага зосереджена на

компаративному дослідженні вербальних засобів, які автори використовують для підкреслення власного ідіостилю. Встановлено, що найбільш продуктивними в авторів є лексеми на позначення очей, погляду, усмішки, голосу та одягу.

Ключові слова: ідіостиль, концепт, зовнішність людини, постмодерністське зображення, лексема.

Streszczenie

Tetiana Liszczuk. Weralizacji konceptu «wygląd zewnętrzny człowieka» w przestrzeni językowej J. Andruhowycza i P. Huelle (aspekt porównawczy)

W danym artykule na podstawie powieści J. Andruhowycza «Rekreacje» oraz P. Huelle «Weiser Dawidek» przedstawiono koncept «wygląd zewnętrzny człowieka». Uwaga skoncentrowana jest przede wszystkim na badaniu komporacyjnym środków werbalnych, które autorzy wykorzystują w celu uwypuklenia własnego stylu. Ustalono, że najbardziej wyrazistym u autorów jest wyraz na oznaczenie oczu, spojrzenia, uśmiechu, głosu oraz ubrania.

Słowa kluczowe: własny styl autorski, koncept, wygląd zewnętrzny człowieka, przedstawienie ponowoczesne, słownictwo.

Summary

Lishchuk Tetiana. The verbalization of the concept «the appearance of the person» in the language space by Y. Andruhovich and P. Hyulle (a comparative aspect)

The concept «of appearance of the person's» is selected based on novels «Recreation» by Y. Andruhovich and «Weiser Davidek» by P.Hyulle is analyzed in the article. The main attention is focused on comparative research of verbal tools that the authors use to highlight their own idiostyle. Established that the most productive are the lexemes to describe the eyes, the glance, the voice and the clothes.

Key words: idiostyle, concept, the appearance of the person, postmodern image, lexeme.

**РЕЦЕПЦІЯ ОБРАЗУ СЕЛЯНИНА І. ФРАНКОМ У
ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЙОГО ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ
В КОМЕДІЇ «РЯБИНА»**

Іван Франко – уродженець Галичини, довголітній співробітник польськомовної газети «Kurjer Lwowski» (1887–1897), дописувач «Przyjaciela Ludu» та «Prasa» – не міг не володіти польською мовою. Перові митця, філософа, етнографа, економіста, історика та теоретика літератури, громадського діяча належить п'єса польською мовою «Jugurta» (1873); праці, присвячені селянському рухові і революції 1848-го року в Галичині та польсько-українським взаєминам: «Польське повстання в Галичині 1846 р.» (1884), «Панщина та її скасування в 1848 р. в Галичині» (1898 і 1913), «Дещо про стосунки польсько-руські» (1895), «Поляки й русини» (1897) та ін; філософсько-соціологічні, суспільно-політичні концепції Франко трактував у студіях «Nauka i jej stanowisko wobec klas pracujących» (1878), полемічно-дискусійна про політичну декларацію «Братства Тарасівців» – «Program młoduch Ukraińców» («Програма молодих Українців»).

Польська література цього періоду, як і вся західноєвропейська, характеризується зіткненням реалістичних і модерністських тенденцій, адже, з одного боку, ще продовжується діяльність письменників-реалістів старшого покоління, а з іншого, з кінця 90-х рр., на перше місце висувається модерна течія «Молода Польща».

Український читач цього часу знайомився з польською літературою вже в досить численних художніх перекладах, що друкуються на сторінках таких українських видань: «Діло», «Руслан», «Рада», «Буковина», «Українська хата», «Літературно-науковий вісник», що відігравав виняткову роль саме завдяки І. Франкові і його перекладам українською мовою, оскільки саме І. Франко, який пристрасно боровся за демократизацію тематики, ідеалів і героїв польської літератури ХІХ ст., підтримував у ній усе передове і прогресивне, вважається дослідником польської

літератури в українській літературі. Саме йому вдалося створити чітку і послідовну концепцію шляхів розвитку польської літератури XIX ст. і причин, які зумовили появу в ній нового героя, що пішов із народу.

Досліджуючи польську літературу, І. Франко шукає там ті ж закономірності. «Польська література донедавна була вбогою на селянські типи і постаті» [3, с. 387] – констатує він 1887 року. Переломним моментом щодо цього І. Франко вважає час із 1848 року, бо пануючий до 1848 року романтизм лише декларував принцип народності, «та проте швидко забули про се і пішли там, де їх кликало перенатужене патріотичне чуття. Навіть у великій епопеї А. Міцкевича «Пан Тадеуш» є все... тільки нема мужика» [2, с. 256 – 257]. Ні Міцкевич, ні Словацький, на думку І. Франка, не створили тип селянина. Простий народ тільки зрідка з'являється у творах романтиків, причому «звичайно як сіра, одноманітна маса». А між тим народ «займав дуже важливе становище в еміграційній історіографії, ним оперували, мов якимсь математичним невідомим, на нього покладали свої надії» [3, с. 386]. У статті «Поезія Яна Каспровича» І. Франко доходить висновку, що «великий скарб мотивів, картин і форм романтичної поезії вже давно вичерпаний. Шляхетський елемент висловив уже чи не все, що мав сказати» [3, с. 257].

Для І. Франка одного тільки звернення митця до народного життя зовсім не досить, щоб визнати його митцем демократичним. «Невичерпна любов до праці, тісний зв'язок між совістю і вчинками і сумний досвід перехідної доби, – великий запас віри в людей. Все це характерні риси верств живих, що бачать життя перед собою» [3, с. 390].

Каспрович не спромігся сповна показати цю позитивну сторінку селянського життя. «Йому не вистачило сил, – як пише І. Франко, – щоб дати повні і закінчені образи нового селянина». Поглибити цю проблематику, сягнути в саму серцевину теми, Каспрович так і не зумів.

Поезія М. Конопницької, на думку І. Франка, має спільні рими з поезією Ленартовича, але «ті ж звуки у неї бринять далеко глибшими і сумнішими тонами» [3, с. 69]. Але хоча вона і має «ширший і глибший погляд на життя, ніж Ленартович», І. Франко вважає, що Конопницька недостатньо знає життя народу.

«Народна поезія, – пише він, – це тільки частина її творчості, тільки одна струна в її гусях, зате в іншому місці вона є чистокровним епігоном шляхетського романтизму». 1889 року І. Франко визнає, що «все завчене вона відкинула, іронія щезла, але смуток став більший, ширший. Польський селянин з його тужливою піснею, польський краєвид з його сумною монотонністю вросли їй в серце» [3, с. 72].

Україна більш аграрна за Польщу, тому селянство тут численніше. Психологія селянина складалася і набувала певних відтінків протягом багатьох віків. «Позбуття частини землі, що досі була в його володінні, – робить наступний висновок І. Франко, – для землероба однаково боляче, як втрата частини власного тіла...» [2].

«Як син селянина, – говорив він, – вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народові» [3, с. 390], однак сучасний учений Ярослав Горак стверджує, що «всупереч самозваній селянській ідентичності Франка його стосунки з селянами замолоду були проблематичними, а вплив на галицьке селянство досить обмеженим, що, втім, не означає, ніби Франків «селянський проєкт» зазнав повного краху» [1, с. 271].

За І. Франком, селянське розуміння, як і пам'ять, вибіркові: вони сприймають те, що відповідає їх очікуванням і світогляду, і погано розуміють абстрактні принципи.

Хитрощі, вдавання дурників – типова форма селянського спротиву, «зброя слабких» [Там само, с. 270], та, власне, в комедії «Рябина» вїт Прокіп Рябина, аби не зірвати контракт та не зазнати матеріальних збитків, обдурив селян із приводу псевдоконкуренції для них у справі вивезення кльоців. Писар каже вїтові, що повітове начальство любить останнього, «*бо де є краці порядки в селі, як у вас? Де більший дохід з пропінації? Відки більше кар польових та лісових до каси йде? Відки більше людей у криміналах сидить? Куди частіше комісії провізоріальні їздять? Де частіше ліцитації ґрунтів відбуваються? Де виборці точніше при всяких виборах за того голосують, на кого пан староста каже?...*» [4, с. 137]. Олекса Коваль – парубок, що був у війську, відстоює сільську читальню: «*...досі ми були темною робучою худобою, а тепер хочемо бути людьми. Отим-то вона нам така*

дорога» [Там само, с. 151], певно, це наслідки «ходіння інтелігенції в народ», поширеного у Франкові часи. Наївні селяни, що сплачували податок у довільно визначеному писарем обсязі, збунтували і хитрістю заволоділи «рахунком побічних доходів» писаря. Ситуація набуває глибшого драматизму. Коли рідний батько – війт Рябина – обіцяє проклясти і вбити власну дочку Орисю за те, що остання спілкується із селянином Олексою. *«Громада – великий чоловік, одному її не побороти»*, – каже ображений Казибрід Рябині й радить останньому перепросити у громади за свої гріхи [3, с. 387]. Прокіп зрікається війтівства, віддає ґрунт, який прибрав до рук у своєї сестри – дружини Казиброда, перепрошує Орисю й віддає дочку заміж за Олексу. Отак методом залякування, ультиматуму (тих самих вищезгаданих хитрощів) та письменності селянство добилося свого: *«То для того, щоб ти жив і тяжко не робив, то ми маємо дати себе спокійно обдирати і обшахровувати?...»* – запитує Олекса шинкаря Рахміля, на що останній: *«...Ой, тота читальня, тота читальня! Щоб ми про неї й послухом не чули»* [4, с. 174]. Та проте селянин Казибрід переслідував не лише прагматичну мету – не просто забрати ґрунт, що належав йому за законом, а й врятувати душу війта-стрия: *«Я того хотів, щоб ти вішався? Нехай мене бог боронить від таких думок. Я тільки хотів, щоб ти покинув свою погану дорогу..., чоловіком став, а не звіром захланним»* [Там само]. Так людина без засобів до існування турбується про спасіння душі іншого. Отож, селян тут змальовано як високодуховних, а не меркантильних типів, здатних лише на хитрощі.

Отож, незважаючи на критику І. Франком зайвого романтизму в польській літературі, у власній його творчості вона теж має місце. Селяни вибачили або ж прогнали усіх своїх кривдників і в селі зацарював спокій. Однак типаж «повнокровного селянина» з ідеєю самоідентифікації як повноцінної людини (не лише господаря) за критерієм наявності / відсутності землі митцем змальовано повноцінно та реалістично.

Франкові селяни еволюціонують від сірої маси до бунтарів-просвітників.

Як бачимо, критичні зауваження І. Франка до польських письменників та репрезентація його теоретичних засад у власній

творчості дещо різняться, що зумовлено, на нашу думку, одвічною опозицією між ідеєю та її художнім втіленням, а симбіоз романтичних і реалістичних прийомів зумовлений синкретизмом художнього мислення письменника.

Отож, українська і польська літератури, як видно, взаємозбагачуються, тому полоністика та україністика є досить перспективними галузями дослідження.

Список використаної літератури

1. Грицак Я. Франко та його селяни // Пророк у своїй вітчизні / Я. Грицак. – К. : Критика, 2006. – С. 245 – 274.
2. Франко І. Адам Міцкевич // Франко І. Збір. творів : у 50 т. – Т. 39. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 256 – 257.
3. Франко І. Сучасні польські поети // Франко І. Збір. творів : у 50 т. – Т. 31. – К. : Наукова думка, 1981. – С. 385 – 412.
4. Франко І. Рябина // Франко І. Збір. творів : у 50 т. – Т. 23. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 117 – 178.

Резюме

Маліновська Юлія. Рецепція образу селянина І. Франком у польській літературі та його художнє втілення в комедії «Рябина».

У статті проаналізовано особливості сприймання образу селянина І. Франком-літературним критиком та втіленням згаданого образу у власному літературному творі на прикладі п'єси «Рябина».

Ключові слова: польська література, селянство, типовий, ідентифікація.

Streszczenie

Malinowska Julia. Recenzja obrazu chłopca przez Iwana Frankę w literaturze polskiej i jego artystyczne ekspresje w komedii «Jarzębina».

W artykule przedstawiono charakterystyczne cechy postrzegania obrazu chłopca przez Iwana Frankę – krytyka literackiego, jak również wcielenie danego obrazu w jego własnym utworze literackim na przykładzie dramatu «Jarzębina»

Słowa kluczowe: literatura polska, chłopci, identyfikacji.

Summary

Malinowski Julia. Reception image peasant Ivan Franko in Polish literature and his artistic expression in the comedy «Rowan».

This article analyzes the features of image perception peasant Ivan Franko literary critic and implementation of said image in his own literary work on the example of the play «Rowan».

Key words: polish literature, peasants, typically, identification.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ У ВИВЧЕННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Процеси глобалізації, інтеграції та технологічний прорив, пов'язаний із винаходом інформаційних технологій, змінюють політичну, економічну, демографічну й соціальну ситуацію в країнах. Значна за обсягами міграція та імміграція населення, пошук міжрелігійного світового діалогу, міжнаціональні шлюби актуалізують проблеми полікультурності суспільства. Життєвий простір сучасної людини все більше набуває ознак полікультурного, що, з одного боку, вимагає від неї здатності до діалогу, толерантності, розуміння й поваги до культурної ідентичності інших людей, а з іншого, розширює можливості для професійної мобільності та інтеграції з іншими культурними групами.

Культура – сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії; історично набутий набір правил усередині соціуму для його збереження та гармонізації.

Розглядаючи рідну культуру як джерело сили й почуття гідності за належність до своєї групи, польський дослідник Є. Нікіторович пише, що кожна людина водночас належить до багатьох культур і тим вище сприймає себе, чим вище вона сприймає інших [5, с. 52]. Отже, усвідомлюючи власне коріння, плекаючи власну культуру, людина повинна з розумінням підходити до полікультурності світу, з повагою ставитися до представників інших культур та релігій. Саме освітня система дає нам змогу втілити ці положення в життя. Головне завдання освіти, на думку багатьох польських дослідників, полягає у допомозі особистості зростати у культурі, віднайти в ній свою ідентичність і водночас сформуванню у людей толерантне ставлення до інших культур, поваги до іншого [4, с. 48].

Теоретичне підґрунтя культурологічного підходу до навчання складає культурно-історична теорія розвитку людини,

яку ще в 30-х роках минулого століття розробив Л. С. Виготський [6]. За Л. С. Виготським, будь-яка психічна функція в розвитку людини з'являється двічі: спочатку як діяльність колективна, соціальна, тобто як функція інтерпсихічна; згодом – як діяльність індивідуальна, як внутрішній спосіб мислення, як функція інтрапсихічна.

В. А. Сластьонін визначає важливість культурологічного підходу до формування всього змісту освіти, тому що для нього гуманітарна культура «є упорядкована сукупність загальнолюдських ідей, ціннісні орієнтації та якості особистості, універсальні способи пізнання та гуманістичні технології професійної діяльності» [3, с. 24].

Л. Голованчук наголошує на тому, що міжкультурне іномовне спілкування вимагає взаєморозуміння, а не лише розуміння сказаного і вміння реагувати на репліку. Його головною передумовою є культурний фон, тобто присвоєні знання про культуру країни.

В. М. Межуєв розглядає культуру як міру, ступінь розвитку людини: «Адже тільки за культурою ми можемо говорити про те, ким ми є у цьому світі, які кордони та масштаби нашого існування в ньому, що взагалі означає бути людиною» [2, с. 52]. На основі цього можемо зробити висновки, що людина, створюючи культуру, створює саму себе як суб'єкта соціокультурного процесу.

Формування соціокультурної компетенції в учнів, під якою розуміється комплекс знань про цінності, вірування, поведінкові зразки, звичаї, традиції, мову, досягнення культури, які є властивими конкретному суспільству і які його характеризують, відбувається у процесі соціокультурного виховання (процесі залучення особистості до культури і народних традицій країни досліджуваної мови) та навчання.

Соціокультурний підхід виховання базується на принципі взаємозалежного комунікативного і соціокультурного розвитку особистості засобами іноземної мови. Він орієнтує комунікантів на зіставлення картин світу в контексті національної і світової цивілізацій і тим самим підводить учня до рефлексії власних цінностей, до усвідомлення національного надбання своєї країни, свого народу.

Тому, на нашу думку, для формування в учнів сучасних знань про культуру, реалії життя в іншомовних країнах, адекватної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, тобто соціокультурної обізнаності, необхідно активно використовувати культурологічний підхід до вивчення польської мови, оскільки він сприяє формуванню глобального мислення учнів та створює інтелектуальну базу для їхньої майбутньої професійної діяльності.

Такий підхід створює умови для зосередження уваги учнів на загальнолюдських цінностях, сприяє зростанню інтересу до чужої культури і мови.

У контексті культурологічного підходу до навчання польської мови розширення культурної пам'яті не тільки сприяє збагаченню соціокультурних знань, але й допомагає зняти емоційну напругу під час занять, дати всім учням шанс отримати бали, що відповідають рівню їх знань.

Використання культурологічного компонента змісту навчання мови урізноманітнює аудиторні заняття, робить їх цікавими, емоційними, чим полегшує сприйняття матеріалу, що вивчається, та формує в учнів стійке позитивне ставлення до польської мови.

Кінцевою метою засвоєння цього аспекту виховання є формування в учнів цілісної системи уявлень про основні польські культурні традиції, звичаї та реалії Польщі, їх естетичне наповнення, що дозволяє школярам зрозуміти світогляд носіїв мови, поповнити власний соціально-культурний та естетичний досвід особистості, формує в неї позитивну мотивацію та чуттєве переживання освоєння мовної інформації, виховує звичку та внутрішню потребу в оволодінні, вдосконаленні та реалізації набутих мовних умінь.

У процесі вивчення польської мови відбувається формування позитивного ставлення до мови й духовних цінностей, норм, ідеалів, закріплених у ній, тобто учні оволодівають не лише прагматичними знаннями, навичками й уміннями, а й відбувається всебічний розвиток і освіта особистості, які формують у школярів цінності, притаманні людям будь-якої національності, культури й релігії. Знайомлячись із текстами легенд, біблійними оповідками, текстами народних пісень, колядок вивчається мова написання.

Набутки польської культури вивчаються в перекладах або мовою оригіналу, яка не є рідною для учня, тому в основі вивчення польської мови у школі має бути соціокультурний компонент, повинен здійснюватися «діалог культур». Це дасть можливість учневі порівняти культурні надбання своєї та іншої країни і допоможе йому створити загальну картину розвитку країни, мова якої вивчається.

Таким чином, культурологічний підхід до вивчення польської мови і літератури та формування іншомовної соціокультурної компетенції сприяє формуванню глобального мислення учнів і створює інтелектуальну базу для їхньої майбутньої професійної діяльності. Такий підхід створює умови для зосередження уваги школярів на загальнолюдських цінностях, сприяє зростанню інтересу до чужої культури і мови. Будь-який навчальний матеріал має розглядатися з точки зору його культурологічного компонента та впливу на формування в учня готовності до взаєморозуміння, налаштованості на співпрацю, позбавлення негативних стереотипів у сприйнятті представників інших культур.

Список використаної літератури

1. Клименко Ж. В. Етнокультурологічний шлях аналізу як ефективний шлях осягнення національної специфіки художнього твору / Ж. В. Клименко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2006. – № 5. – С. 14 – 16.

2. Межуев А. В. Идея культуры. Очерки по философии культуры / А. В. Межуев. – М. : Прогресс-Традиция, 2006. – 408 с.

3. Слостенин В. А. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – М. : Академия, 2002. – 576 с.

4. Grabowska B. Zmiana uwarunkowania społecznego uczestnictwa i współdziałania młodzieży na pograniczu cieszyńskim w kontekście teorii stawania się społeczeństwa / Teorie i modele badań międzykulturowych (pod red. T. Lewowickiego, A. Szczurek-Boruty, E. Ogrodzkiej-Mazur). – Cieszyn – Warszawa : Wyd. U. Ś, 2006. – S. 41 – 51.

5. Nikitorowicz J. Młodeż pogranicza kulturowego Białorusi, Polski, Ukrainy wobec integracji europejskiej. Tożsamość, plany

życiowe, wartości / J. Nikitorowicz. – Białostok : TRANS HUMANA, 2000. – 206 s.

6.lib.chdu.edu.ua.

Резюме

Мищук Ірина. Культурологічний аспект у вивченні польської мови

У статті проаналізовано поняття «соціокультурної компетенції»; розглянуто культурологічний аспект як невід’ємний компонент при вивченні польської мови; описано основні шляхи використання автентичних творів мистецтва при вивченні польської мови.

Ключові слова: культурологічний аспект, соціокультурна компетенція, полікультурне виховання.

Streszczenie

Miszczuk Irena. Aspek kulturowy w nauce języka polskiego

W danym artykule przeanalizowano pojęcie „kompetencji socjokulturowej”; omówiono aspekt kulturowy jako nierozłączny składnik nauki języka polskiego, a także podstawowe metody wykorzystania dzieł sztuki w nauce języka polskiego.

Słowa kluczowe: *aspekt kulturowy, socjokultura, kompetencje, wychowanie wielokulturowe.*

Summary

Mischuk Iryna. Cultural aspect in the study of the Polish language

This article is an analysis of the concept of «socio-cultural competence»; it considers the cultural aspect as an integral component in the study of the Polish language; describes the main uses of authentic works of art in the study of the Polish language.

Key words: cultural aspect, sociocultural competence, multicultural education.

**ФОЛЬКЛОРНА ОСНОВА ТВОРІВ
ЯНА КОХАНОВСЬКОГО**

Народнопоетичні впливи у польській літературі з'являються ще у другому (давньопольському) періоді розвитку, однак у добу Ренесансу зв'язок із фольклором стає більш відчутним. Поети і прозаїки цікавляться життям народу, його звичаями і традиціями та намагаються відобразити їх у своїй творчості.

Одним із засновників польської літературної мови, яка активно формувалася в середньопольській період (епоха Відродження), науковці вважають Яна Кохановського. Джерелами своєї творчості знавець народного фольклору обрав пісні, легенди, перекази, що значно збагатило зміст та форму його поезики.

Творчість Яна Кохановського є малодослідженою українськими науковцями (зокрема В. Акуленко [3], Г. Давиденко [3], В. Моторний [6], Чижевський Д. [8] розглядали її лише у контексті вивчення історії зарубіжної літератури згаданого періоду). Увагу цій тематиці присвятили російські літературознавці (В. Британишський [1], І. Голенищев-Кутузов [2], Є. Метелинський [5] та ін.). Відзначимо, що поезії автора перекладали Д. Білоус, П. Тимочко, В. Коптілов, однак аналіз літературних надбань потребує нового сучасного бачення. Актуальність дослідження польського фольклору як джерела поезики Я. Кохановського дає можливість вивчати особливості індивідуального стилю митця та передбачає різноаспектне висвітлення багатогранності його віршованих творів.

Новий етап переосмислення фольклорної спадщини почався з активізації уваги Яна Кохановського саме до творчих надбань рідного народу. Тому і з'являються у творчості митця поезії, близькі за своєю формою та змістом до народних пісень. Але це не пряме запозичення, а переосмислення фольклорних тем і мотивів, спроба передати народнопоетичними засобами почуття й переживання ліричного героя.

Народна творчість була джерелом збагачення мови художніх творів Яна Кохановського, його літературні надбання збагатилися епітетами, метафорами, зворотами. Захоплення фольклором не випадкове і не данина моді, а звичайне бажання дістатися своїх коренів та усвідомити власну належність до народу. Поет милується красою польської природи: *Тепер дерева в зеленом листі, І розквітають луки барвисті, На чистих водах вже крига скресла, А тихе плесо тривожать весла. Світ усміхнувся, лан зеленіє, Лагідний вітер із заходу віє; В гаю пташина гніздо звиває І на світанні пісні співає* [4, с. 17]. Митець знаходить у ній відгуки на свої душевні переживання: *Тільки легіт з ланів загойдає гілки, Заспіва соловей, озовуться шпаки. А на вітах розлогих, в духмянім суцвітті, Мед до столу збирають бджілкі працьовиті. Шеніт листя мого, переливчатий шум, Сни навіє тобі, заспокоїть від дум* [4, с. 13].

Почуття поета відкривались у сповнених ліризмом поезіях, однією з яких є «Пісня П»: *Радіє серце в весняну пору! А ще недавно стежини бору Сніги вкривали на лікоть цілий На мерзлій річці вози скрипіли* [4, с. 17]. Витриманий у стилі народної пісні, цей твір близький до фольклору і за своїм змістом.

Пейзаж, виписаний поетом у поезії «До гір і лісів», вражає надзвичайною зворушливістю, забарвлений лагідними тонами: *Вершини гір, одягнені лісами! Дивлюсь закохано, милуюсь вами* [4, с. 13].

Цілом у народному дусі трактуються образи замріяних дерев, у тіні яких може знайти захисток будь-який подорожуючий: *Гостю, друже, приходь, під гіллям відпочинь, Навіть сонце сюди не проникне у тінь. А підніметься вгору – листочки промінню Шлях заступлять своєю ряхтливою тінню* [4, с. 13].

Краса рідної природи пробуджує душу, а душа народжує пісню. І все навкруги настільки прекрасне і проникливе, що надихає поета на роздуми над швидкоплинністю існування: *Пригадую безжурні юні дні* [4, с. 13]; *У чубі срібні ниті* [4, с. 14].

Пісні Кохановського насичені народнопоетичними художніми засобами, і це, в поєднанні з високою філософською ідеєю, робить їх справжніми перлинами польської літератури.

Твори поета вирізняються особливими фольклорними елементами. Під час оповіді акцентується увага на народних

повір'ях, що на перше місце ставлять людину, її здоров'я, спосіб життя: *Річ не на марне – Здоров'я гарне, І що на нього Нема нічого: Бо скрині повні, Дива коштовні, Найкраща мода, І юна врода, Й висока шана – річ непогана Лиш за умови, Коли здоровий. Немає ж сили – І світ немилий* [4, с. 15 – 16].

У поезіях «До фрашок» та «На свої книги» Ян Кохановський розгортає сюжетне дійство, своєрідно інтерпретуючи власні літературні здобутки в один із образів народної демонології – чарівниць: *О фрашки дорогі, безцінні чарівниці, Таж заповітні вам звіряв я тасмниці* [4, с. 14], що здатні нести людям радість, хороший настрій, позитив: *А за фрашки повний келих Маю від людей веселих* [4, с. 15].

Поет звертається і до іншого фольклорного образу: *...в цьому я не перший: в тобі самім сидить диявол теж не менший!* [4, с. 14].

Автор замислюється над сутність власної літературної праці: *...Бо не жди сьогодні плати, Як поважне щось писати* [4, с. 15], однак з упевненістю робить висновок: *Та плід мій – удатний* [4, с. 13].

Проте питання своєрідних міфологічних вкраплень у творах Я. Кохановського є важливим та неоднозначним, оскільки поет досить часто вдається до іншого глибинного джерела образності – народної міфології, так званих «міфологічних топосів» (термін запропонований дослідником М. Павлишиним) [7, с. 145]. У поезії ж Я. Кохановського простежується тісна, не опосередкована нічим взаємодія з міфом доби Античності: *Може трапити у лабіринт новий, У плетиво таке, що й нитка Адріадни Не проведе його крізь царство непроглядне* [4, с. 15]; *...Щоб там рогатий жив людинобик* [4, с. 15]; *Марса я не прославляю, і Ахілла знати не знаю* [4, с. 15]; *Так хто зна, як іще Фортуна стріне нас І як сприятиме нам невблаганний час* [4, с. 14].

Поет знав велику кількість фольклорних творів, бо виріс на них, змалечку перебував серед народнопоетичної стихії. Творчість Я. Кохановського була близькою народу. Саме у поезії автор виражає почуття, душевні переживання. У ліриці надзвичайного значення набуває хронотоп розлуки закоханих, очікування: *Важкі настали дні – уже близька розлука, У серці радощі надовго змінить мука. Поглинула мій дух сумна, глуха тюрма – В'язниця*

спогадів мертвотна і німа. Нікому із тюрми звільнить мене несила – На волю вийду я, твій погляд стрівши, мила [4, с. 20].

Але не тільки людські почуття є важливими для Яна Кохановського. Автор ділиться із читачем враженнями про свій власний життєвий досвід: *Перепливав не раз бурхливе море, У німців і французів був стократ, у італійців...* [4, с. 13 – 14], вказує на перешкоди, невдачі та перемоги у своєму житті: *...драконом був, дощем, І хмарою барвистою, й вогнем* [4, с. 14], робить певні висновки: *...та я не з тими, що міняються щомиті* [4, с. 14].

Поет задумується над долею польського народу, над майбутнім рідної країни, щиро говорить про те, що саме людина (*Хто тільки те й робив, що смачно їв і пив? Людина саме тим відмінна від тварини, Що ясний розум є і мова у людини* [4, с. 18]) має бути справжнім патріотом і жити на благо польського краю: *Закони береже, шануючи свободи* [4, с. 18]. Поезія Кохановського насичена націоналізмом та вірою: *Хай добра воля нас веде; хто ж більше може, Для справи спільної нехай послужить гоже* [4, с. 18]. Понад усе митець ставить волю: *Тоді не треба знатися з хмелем, Без лютні й співу будеш веселим, Хоч пив ти чисту джерельну воду, – Бо відчуваєш в собі свободу* [4, с. 17] і запитує усіх, хто не дотримується проповіданих норм життя: *«Чом так не живете, як учите, Ви, пане?»* [4, с. 16].

Нерозривний зв'язок із польським фольклором простежується в поетиці Яна Кохановського на прикладі так званих тренів – надгробних плачів, які були відповіддю на смерть маленької (майже 3-х років) донечки Оршули. Ці твори – своєрідний спосіб зрозуміти, переосмислити смерть та знайти душевний спокій. Автор виокремлює три стадії страждань за донькою: від смутку до протесту проти законів людського буття. Це літературна інтерпретація найсумнішого виду прощання, просякнутого болем, що не затихає. Свою маленьку дівчинку Кохановський порівнює із соловейком, а смерть – із драконом. У «Трені V» поет страждає за донькою: *Немов оливоньку, що під дерев сім'єю Угору тягнеться за матір'ю своєю, Не може ще й листка чи гілочки зродити, Ховаючись від бурі під материнські віти, Квапливий садівник, що взявся розчищати Свій сад, її здолав під корінець підтяти* [4, с. 21]. Поет стверджує народну мудрість, що, за законами життя, батьки повинні помирати раніше від

власних дітей, задумується над тим, що відбувається там далі, після смерті, чи існує потойбічний світ: *В який пішла ти бік і до якого краю Чи ти живеш тепер вгорі за небесами Між янголят малих під райськими куцями? Чи ходиш у полях на островах блаженних? Чи, може, по сумних німих річках підземних Тебе Харон везе і трунком темним поїть...* [4, с. 22], намагається пережити важку втрату, надіючись на зустріч згодом.

До фольклору зверталися і будуть звертатися завжди, бо це та основа, те коріння, на якому будується національна література. І відрив від нього означав би загибель літературної творчості взагалі.

Ян Кохановський, як ніхто із його сучасників, вплинув на розвиток польської поезії. Його твори є своєрідним епіграфом до польської літератури. Поет зміг піднести форму польської народної пісні до рівня найкращих зразків античної поезії, поєднати народнопісенні та античні поетичні традиції, що і характеризує індивідуальний стиль митця.

Список використаної літератури

1. Британишский В. «Век позднейший мне воздаст с лихвою»: Ян Кохановский в XX веке / В. Британишский // Вопросы литературы. – 1997. – № 6. – С. 160 – 184.

2. Голенищев-Кутузов И. Н. Итальянское Возрождение и славянские литературы XV – XVI ст. / И. Голенищев-Кутузов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 214 с.

3. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження / Г. Давиденко, В. Акуленко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 248 с.

4. Кохановський Я. Твори / Я. Кохановський // Антологія польської поезії / ред. колегія М. Бажан (голова), О. Бандура, Г. Вервес, В. Коптілов, Б. Олійник, Д. Павличко. – К. : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1979. – Т. 1. – С. 12 – 22.

5. Метелинский Е. Поэтика мифов / Е. Метелинский. – М. : Изд. фирма «Восточная литература», 1995. – 407 с.

6. Моторний В. А. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження / В. Моторний. – Львів : Вища школа, 1982. – 440 с.

7. Павлишин М. Міфологічне, релігійне та філософське у прозі Валерія Шевчука / М. Павлишин // Канон та іконостас : літературно-критичні статті. – К. : Час, 1997. С. 143 – 156.

8. Чижевський Д. Порівняльна історія слов'янських літератур / Д. Чижевський. – К. : Академія, 2005. – 288 с.

Резюме

Осіпчук Галина. Фольклорна основа творів Яна Кохановського

У статті досліджено вплив польського фольклору на творчість Я. Кохановського, що дало можливість проаналізувати особливості індивідуального стилю митця та висвітлити багатогранність його літературних надбань.

Ключові слова: народні звичаї і традиції, фольклорні елементи, пісня, трени, індивідуальний стиль.

Streszczenie

Osipczuk Halina. Podstawa folklorystyczna utworów Jana Kochanowskiego.

W artykule podjęto próbę zbadania wpływu polskiego folkloru na twórczość Jana Kochanowskiego, co z kolei pozwoliło przeanalizować osobliwości indywidualnego stylu artysty, a także przedstawić różnorodność jego spuścizny literackiej.

Słowa kluczowe: tradycje i zwyczaje ludowe, elementy folklorystyczne, treny, pieśni, styl indywidualny.

Summary

Osipchuk Galyna. Folklore foundation of Jan Kochanowski works

In the article we have researched the influence of Polish folklore in the works of the poet, which gave us the opportunity to analyze the features of the artist's individual style and to highlight the diversity of his literary heritage.

Key words: folk customs and traditions, folklore elements, song, laments, individual style.

*Валентина Папушина
Хмельницький (Україна)*

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сьогодні основною метою зовнішньої політики України є євроінтеграція. З нею пов'язані зміни в розвитку системи освіти в Україні, що продиктовані часом і передбачають спрямування на інтеграцію в загальноєвропейський культурний та освітній простір. «У Болонській декларації зазначено, що «Європа знань» сьогодні є загальноєвропейським пріоритетним чинником соціального та людського розвитку. Вона є запорукою зміцнення й інтелектуального збагачення європейців, оскільки саме така Європа може надати їм необхідні знання, щоб адекватно реагувати на виклики нового тисячоліття, усвідомлюючи спільні цінності та належність до єдиного соціокультурного кола» [3, с. 17].

Підвищенню рівня підготовки фахівців-філологів, формуванню творчої особистості, здатної вирішувати складні завдання сучасності, сприятиме інтенсивне входження в загальнокультурний простір. Як зазначає швейцарський культуролог Дені де Ружмон, пріоритетною вартістю західноєвропейської цивілізації є високоосвічена особа, її права та свободи, що визначає завдання вищої освіти нашої держави сьогодні. «У західній культурі витворено ідеал людської особистості, яка подвійно відповідальна перед своїм покликанням і своєю державою, яка водночас незалежна і зобов'язана, а не лише вільна чи лише заангажована» [7, с. 50]. Інтенсивному оволодінню необхідним комплексом знань, умінь і навичок, а також гармонійному розвитку особистості з високими естетичними потребами допоможе вивчення літературного досвіду України в контексті розвитку літератури інших країн. «Культура лише в очах іншої культури розкриває себе повніше і глибше» [1, с. 33]. Тому пропонуємо використовувати міжпредметні зв'язки при вивченні дотичних дисциплін, зокрема української і польської літератури.

Такий підхід сприятиме формуванню естетичних смаків студентів, їх входженню у полікультурне середовище.

Мета статті – показати оптимальні шляхи формування естетичної культури студентів через усвідомлення причетності української культури до загальноєвропейської як її органічної складової. Найбільш результативними вважаємо такі види роботи: спрямованість до спільного розкриття навчальних проблем спеціальностей «українська мова» і «польська мова», використання інтерактивних технологій, зокрема групової, індивідуальної, самостійної роботи, ігрових технологій тощо.

У вітчизняній педагогічній науці проблема формування естетичної культури розглядалася й аналізувалася за різними підходами: аксіологічним, діяльнісним та особистісним (Н. Аніщенко, В. Бутенко, В. Вілюнас та ін.). Естетична культура особистості висвітлена в роботах Н. Бутенко, Т. Іванової, О. Рудницької, А. Семашко, В. Слатьоніна, Г. Шевченко. Естетичний вплив мистецтва на формування особистості досліджено Д. Антоновичем, Л. Виготським, Г. Костюком, О. Леонтьєвим, К. Платоновим, С. Рубінштейном, Б. Юсовим та іншими. Аналіз праць зазначених дослідників дозволяє зробити висновок, що естетичний рівень кожної особистості – суттєва складова національної культури, чинник процвітання країни та її поступу вперед. Не конкретне знання окремих дисциплін, а загальний рівень світобачення, де домінує розуміння прекрасного, є головно метою сучасної освіти. Реалії сьогодення вимагають працювати в умовах міжпредметних зв'язків, особливо це стосується філологічних дисциплін, бо національна література споконвіку збагачувалася сама і мала суттєве значення для розвитку інших літератур.

У «Національній доктрині розвитку освіти» зазначено, що стрижнем національної освіти є виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу як складової сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється сьогодні. Викладач літератури повинен володіти технологіями, що максимально дозволять розвинути естетичну культуру студентів: «пізнавальною (пізнання світу прекрасного), трансляційною (збереження і передача

культури), нормативною (оволодіння нормами естетичної поведінки), аксіологічною (сприйняття культури як цінності), семіотичною (оволодіння специфічною мовою культури), гедоністичною (потреба в насолоді)» [10, с. 17], і творчо їх втілювати в повсякденній практиці.

Розглянемо форми і методи роботи зі студентською аудиторією при вивченні творів романтизму. Зокрема, твори польського романтика А. Міцкевича «Конрад Валленрод» і українського письменника Є. Гребінки «Чайковський» розглядаємо в контексті спільних естетичних відкриттів романтиків: інтересу до історичного минулого та його уроків для нащадків, творення нової концепції людини і світу, нової системи духовних цінностей, образу ідеального героя, орієнтації на народну творчість, поєднання лірики і епіки. Дотичні концепції творчості обох авторів як в естетичному, так і в ідейно-тематичному планах дозволять під час вивчення створити польсько-український діалог культур, визначити місце духовних надбань українського і польського народу в контексті загальноєвропейської літератури.

Підкреслюємо під час виконання різних видів робіт, що поема А. Міцкевича «Конрад Валленрод» має підзаголовок «історична повість з литовського та пруського життя» і торкається історії боротьби литовців із Тевтонським орденом у XIV ст. Написаний під час російського заслання, де поет, осмислюючи принизливе становище вітчизни, за свободу якої боровся, страждав, бо «щастя не мала вітчизна», твір приваблює глибоким трагізмом долі головного героя. У ньому не лише окреслюється реальний історичний персонаж – двадцять другий великий магистр Тевтонського ордену, що помер 25 липня 1393 року після невдалого походу на Литву, а й простежується шлях боротьби і внутрішній світ автора – поета А. Міцкевича. Він переростає в романтичний образ-символ борця за свободу свого народу:

О юносте! Ти жертв пора високих!

Кохання, щастя, небо і свободу

Приносив мужньо на вітар народу... [5, с. 83].

Далі з'ясовуємо, що неабиякий інтерес до минулого свого народу та факти причетності до його героїчної боротьби проти

самодержавства висловлює український поет, прозаїк романтичної доби Є. Гребінка, що також був відірваний від рідного краю, проживаючи у Петербурзі. Вивчати героїчне минуле доби козаччини надихнули письменника перекази його роду про славетного предка – запорізького писаря Чайковського та спогади столітнього козака Микити Коржа. Автор роману «Чайковський» зібрав розрізнені оповіді і легенди, зв'язав їх в одне героїчне полотно, яке стало пам'яткою усім героям, поборникам волі в минулому, зразком громадянського служіння вітчизні сьогодні. На практичному занятті доцільно зробити порівняльну характеристику головних героїв, зіставити автора і його героя, узагальнити естетичну концепцію людини, ідеального героя, що творить історію народу, викристалізовуючи свою долю, бо цей шлях продиктований його серцем, сповнений боротьби пристрастей і холодної волі, поразок і перемог, але це – крок уперед у подоланні того, без чого герой не може залишатися вірним своїм ідеалам. Як бачимо, попри різні точки зору польського й українського авторів на романтизм, ними виокремлюються спільні вагомні аргументи, що свідчать про революційний переворот, спричинений цим напрямом у мистецтві літератури.

Тому логічним буде залучення студентів, що вивчають польську й українську літератури, до співпраці, що стане поштовхом до спільних відкриттів і узагальнень.

Романтики «вважають навколишній світ прозаїчним, тому закликають піти туди, де ще можна знайти поезію, де є великі характери: в історичне минуле...» [6, с. 303]. Щоб осягнути глибину думки творів А. Міцкевича і Є. Гребінки, необхідне знання історичних обставин, пов'язаних із національно-визвольною боротьбою польського й українського народів, що підштовхнули авторів до написання творів. Тому лекція викладача має стати спільним проектом: пропонуємо студентам підготувати випереджальні індивідуальні завдання, які б висвітлювали історичні обставини, що лягли в основу творів А. Міцкевича і Є. Гребінки. Радимо також окреслити завдання для самостійної роботи студентів, наприклад, знайти в додатковій літературі цікаві біографічні дані про авторів, створити вікторини, презентації, карти віртуальних подорожей, портретні галереї письменників,

виставки їхніх творів, опрацювати наукові дослідження з визначеної тематики, підготувати виразне читання уривків текстів, інсценування епізодів, «живі картини», власні ілюстрації до книг. Спільна робота студентів різних спеціальностей надасть можливість більш глибоко опанувати культурні скарби двох народів.

У свій час німецький романтик і філософ Й. Гердер виокремив єдино правильний шлях оновлення сучасної йому літератури – звернення до народно-національних витоків. У процесі формування естетичної культури студентів О. Іванова особливо цінним вважає «використання у виховній діяльності скарбів народної творчості, народного мистецтва, їхніх традицій, як національних, так і регіональних, творів різних видів мистецтва класичного спрямування, живої, нематеріальної культурної спадщини (фольклор, народні традиції, декоративно-ужиткове мистецтво тощо)» [4, с. 79]. Спільною ознакою творів А. Міцкевича і Є. Гребінки вважаємо наслідування аксіомі романтизму Й. Гердера. Національні духовні скарби, які зберігають твори А. Міцкевича і Є. Гребінки, є особливо цінним джерелом формування естетичної культури студентів, виховання їх національної ідентичності і світоглядних уявлень.

Національні корені вивчаємо при роботі над головними образами творів обох авторів, хоча герой поеми А. Міцкевича Конрад має риси байронічного героя – самотність, замкнутість, таємничість, загадковість характеру, але вони зігріті теплом особливого національного колориту, стилем слов'янського духу поезії, злиттям епічного і ліричного начал, залученням міфу («Пісня Вайделота», балада «Альпухара»), включенням у текст поеми пісень, гімнів, діалогів героїв, історії кохання Вальтера Альфа і доньки князя Кейстута Альдони.

Так само, досліджуючи походження бойового імені свого далекого предка, автора роману «Чайковський», Є. Гребінка розповідає, як Олексій-пирятинець молитвою врятував козацькі човни-чайки, бо не мав материнського благословення і вважав це великим гріхом та причиною страшної бурі, що загрожувала побратимам. Коли буря вщухла, козаки склали пісню про Олексія, яка й досі жива в устах кобзарів і бандуристів (автор наводить її текст, узятий зі збірки українських пісень М. Максимовича).

Є. Гребінка в канву своєї оповіді вкраплює народні думи, легенди, пісні, прислів'я, приказки часів національно-визвольної боротьби українського народу: «*Прийшов ворог ні за чим, пішов ні з чим*» [2, с. 450], дитячі скоромовки:

Комашки, мурашки.

Ховайте подушки –

Татари йдуть! [2, с. 457].

Отже, спільна робота студентів над історичними джерелами, текстами творів, їх художніми особливостями, характеристикою персонажів – складові опанування культурними скарбами українського і польського народів.

«Сучасний ринок праці очікує працівників – високого рівня професіоналів, непересічних особистостей. Особистостей, що здатні розвиватися та вдосконалюватися, постійно вчитися і пристосовуватися до нових умов, уміти знаходити спільну мову з оточенням і працювати в команді» [9]. Такі якості формуються на практичних заняттях, де викладач використовує інтерактивні технології: засідання «круглого столу», спільний проект. Провести роботу над художніми особливостями обох творів (опрацювати приклади звернення авторів до фольклору, визначити зразки мовної довершеності творів) на практичному занятті можна, наприклад, використовуючи інтерактивну технологію «Засідання круглого столу фольклористів». Студенти обговорюють результати власних досліджень у рамках спільного проекту «Скарби народної мудрості – невичерпне джерело натхнення митців».

Проведена в рамках міжпредметних зв'язків робота в кінцевому результаті дозволить зробити висновок, що польський і український романтизм як суспільно-історичне явище зумовлені своєрідними обставинами суспільно-політичного і культурного життя, довести, що творчість романтиків проникнута ідеями національно-визвольного руху, пошуком духовного ідеалу борця проти національного поневолення. Відзначаємо, що, зазнаючи впливу загальноєвропейських тенденцій розвитку романтизму, А. Міцкевич і Є. Гребінка створили свій національний неповторний пафос, ідеалізуючи своїх героїв, насичуючи твори фольклором. Таким чином робимо ще один вагомий крок в

естетичному та культурному розвитку студентів на шляху опанування кращими творами світової літератури.

Одним із плідних напрямів роботи викладачів вищого навчального закладу є проведення різноманітних позааудиторних заходів, які по-своєму знайомлять студентів із культурною спадщиною українського народу, місцем української культури серед інших слов'янських та європейських культур. Однією з дієвих форм такої роботи є залучення до навчально-виховного процесу ігрових технологій. В. О. Сухомлинський писав: «Духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе у світі гри, музики, фантазії, творчості. Без цього вона – засушена квітка» [8, с. 54]. Вважаємо ці слова великого педагога слухними і для студентського загалу.

Викликає інтерес у студентів участь у літературних конкурсах, вікторинах, брейн-рингах, які варто приурочити до святкувань Дня української писемності та мови, Дня слов'янської писемності і культури, Дня Українського козацтва, Дня Збройних Сил України, Днів польської культури на Поділлі тощо.

До Дня слов'янської писемності і мови можна провести урочистий захід «Дві країни – одна боротьба» за творами А. Міцкевича «Конрад Валленрод» і Є. Гребінки «Чайковський» для двох команд студентів спеціальностей «українська і польська філологія». У спеціально оформленій національними символіками аудиторії збираються знавці творчості А. Міцкевича і Є. Гребінки в національному одязі, звучить музика українських і польських композиторів, визначається журі. Ведучий оголошує початок заходу і пропонує учасникам презентувати домашні завдання команд «Героїчна боротьба народу за волю»:

1. Аргументувати вислів із твору «Конрад Валленрод» *«Я на руїнах в образі Самсона стою»*.

2. За твором «Чайковський» розкрити зміст думки *«Шлях великих героїв боротьби та звитяги»*.

Ведучий оголошує брейн-ринг з історії національно-визвольної боротьби українського і польського народу. Для наступного творчого конкурсу команди готують «живі картини», інсценізують уривки творів. Проводиться вікторина, «Кращий знавець текстів творів письменників»:

1. Що говорив про своє козацьке ім'я запорожець Прихвостень?(Є. Гребінка, «Чайковський»).

2. У яких джерелах знайшов ім'я свого славного предка Є. Гребінка?

3. Назвати справжнє ім'я героя поеми «Конрад Валленрод».

4. Хто у творі «Конрад Валленрод» сховався від світу в кам'яній вежі і чому?

Не зайвим буде і конкурс на краще виконання історичних героїчних пісень. У кінці заходу команда переможців нагороджується грамотами і книгами. Відеозапис заходу розміщуємо на сайті університету.

Ігрові технології залучають велику кількість студентів двох спеціальностей, сприяють поглибленню знань, пошукам нової інформації, обміну науковими знахідками і творчими набірками, самовираженню і самовдосконаленню кожного, а це шлях до естетичної досконалості, пізнання естетичної і наукової цінності літератури, вироблення високого естетичного ідеалу молоді, на чому акцентує увагу педагогічна наука у вихованні майбутнього спеціаліста.

Високоосвічена особистість із сучасними естетичними потребами і смаками зуміє розкрити себе повною мірою, оволодівши культурними багатством, як національним, так і інших народів. Різні види робіт над вивченням творів А. Міцкевича і Є. Гребінки з використанням інноваційних технологій ствердять усвідомлення спільних цінностей та належності до єдиного соціокультурного кола.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.

2. Гребінка Є. П. Чайковский / Є. П. Гребінка // Гребінка Є. П. Твори : у 3 т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 2. – 743 с.

3. Журавський В. Болонський процес: головні принципи виходження в Європейський простір вищої освіти / В. Журавський, М. Згуровський. – К. : ІВЦ «Видавництво Політехніка», 2003. – 195 с.

4. Іванова О. І. Організаційно-педагогічна система виховання духовних якостей студентів засобами естетичного

середовища університету / О. І. Іванова // *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. – 2013. – №1 (54). – С. 76–84.

5. Міцкевич А. Вибране : для ст. шк. віку / А. Міцкевич. – К. : Школа, 2005. – 461 с.

6. Овсянников М. Ф. История эстетической мысли / М. Ф. Овсянников. – М. : Высшая школа, 1984. – 336 с.

7. Ружмон Д. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців / Д. Ружмон. – Львів : Б. в., 1998. – 277 с.

8. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека : (этика коммунистического воспитания). Педагогическое наследие / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика 1990. – 288 с.

9. Ульянова В. Контроль якості освіти за умов євроінтеграції / В. Ульянова. // *Теорія та методика управління освітою*. – 2013. – Вип. 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ttmuo_2013_10_44.pdf.

10. Черникова Н.В. Формирование эстетической культуры студентов в педагогическом вузе : методические рекомендации / Н. В. Черникова. – Минск : ИВЦ Минфина, 2010. – 38 с.

Резюме

Папушина Валентина. Формування естетичної культури студентів засобами польської та української літератури

Стаття присвячена актуальній темі – спрямуванню освітньої діяльності вищої школи на загальноєвропейський культурний простір. Дієвим шляхом досягнення цієї мети стане використання міжпредметних зв'язків студентами філологічних спеціальностей при вивченні творів романтизму «Конрад Валленрод» А. Міцкевича і «Чайковський» Є. Гребінки.

Ключові слова: естетична культура, загальнокультурний простір, полікультурна особистість.

Streszczenie

Papuszyna Walentyna. Kształtowanie kultury estetycznej studentów poprzez środki literatury polskiej i ukraińskiej.

Artykuł poświęcony jest aktualnemu tematowi – ukierunkowaniu działań edukacyjnych na uniwersytecie na europejską przestrzeń kulturową. Skutecznym sposobem osiągnięcia tego celu będzie użycie relacji międzyprzedmiotowych poprzez specjalności

filologiczne na podstawie takich utworów romantycznych, jak: «Konrad Wallenrod» A. Mickiewicza i «Czajkowski» J. Hrebinky.

Słowa kluczowe: *kultura estetyczna, ogólna przestrzeń kulturowa, osobowość wielokulturowa.*

Summary

Valentina Papushina. Students' aesthetic culture formed by the means of Polish and Ukrainian literature

The article is dedicated to the current problem of directing the educational activity of a higher school towards the general European cultural space. An effective way of reaching this goal will be the use of interdisciplinary ties by the philological majors on the basis of the study of romanticism works «Konrad Wallenrod» by A. Mickiewicz and «Tchaikovsky» by Ye. Hrebinka.

Key words: *aesthetic culture, general cultural space, policultural personality.*

**ПОЛЬСЬКІ РОМАНТИКИ «УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ»
ЯК СКЛАДОВА КУЛЬТУРНОЇ СКАРБНИЦІ УКРАЇНИ:
ВІЗІЯ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО**

В історії української нації чимало постатей, які за своїм духовним потенціалом набагато випередили час. Серед них і постать В'ячеслава (Вацлава) Казимировича Липинського – поляка за походженням, але справжнього політичного українця за переконаннями – посідає особливе, навіть визначне місце. Український політичний діяч, історик, публіцист, релігієзнавець, теоретик консерватизму та ідеолог гетьмансько-монархічного руху – ось перелік лише основних іпостасей цієї непересічної особистості.

У дореволюційний період В. Липинський намагався обґрунтувати і втілити в життя ідеологію територіалізму та крайового патріотизму, що виявилися, зокрема, в організації ним політичної групи українців польської культури (чи українців-латинників), участі у виданні польськомовного часопису «Przegląd Krajowy», призначеного для навернення спольщеної шляхти Правобережжя до участі в українському русі, а поляків цього регіону до виконання свого обов'язку перед українським народом, що мав полягати у підтриманні ними українського національного відродження.

Для того, щоб привернути на бік українства сполонізовані, насамперед шляхетські елементи, В. Липинському необхідно було поширити серед останніх власну територіалістичну теорію, котра ґрунтувалася на історичній ролі провідних верств (еліти) в історії українського народу. Саме тому діяч намагався популяризувати відповідні сторінки української історії та культури. Однією з них і була недостатньо поцінована як серед української, так і з-поміж полонізованої суспільності, так звана «українська школа» в польській літературі. І українці, і поляки розглядали її як складову польської національної культури. Натомість В. Липинський намагався довести, що українські мотиви й сюжети, котрі

визначали творчість представників цієї літературної течії, дозволяють вважати її частиною української культурної скарбниці. Саме тому В'ячеслав Казимирович і приділяв їй велику увагу в публіцистичній та науковій творчості.

1909 року він опублікував у «Przegląd i Krajow'omu» розлогу статтю «Гоголь – Залеський» [1], у якій проводив аналогію між творчістю двох літераторів доби романтизму – представника зросійщеного українського Лівобережжя Миколи Гоголя та представника спольщеного українського Правобережжя Богдана Залеського, підкреслюючи, що обидва письменники намагалися українські національні традиції та почування всіма силами погодити й сполучити з державним і національним патріотизмом панівних на Україні націй росіян та поляків [2, с. 113].

Богдан-Юзеф Залеський (1802 – 1886 рр.) – польський поет і громадський діяч, співець «козацького романтизму». Мав українські корені – його дід був запорозьким козаком. Народився на Київщині. У 1812 – 1820 рр. здобував освіту у школі при Уманському василіанському монастирі. У той час зачарувався народними думами та співом лірників про козацькі подвиги, зацікавився українською минувиною. Створив низку власних дум, присвячених козацькій тематиці. Однак при цьому старанно обходив у них мотиви боротьби проти польської шляхти. Б. Залеський – віртуоз поетичної форми, знавець польської мови. Він сприяв створенню у польського читача ірреального образу України, яким захоплювалися, не знаючи України справжньої, навіть такі титани польської літератури, як А. Міцкевич та М. Конопніцька. Фактично, Б. Залеський прагнув узгодити любов до України з патріотизмом та з великодержавними прагненнями поляків [3]. Доля зробила його співцем України на службі у польської державної ідеї – і в цьому була його трагедія.

Богданові Залеському, власне, засновникові «української школи» в польській літературі, В. Липинський приділив увагу в іще одній статті, написаній 1911 р. для щоденної української газети «Рада» [4, с. 1 – 3]. У ній він намагався звернути увагу представників українського руху на те, що постать літератора, котрий у своїй творчості розвивав українську тему, використовується вшехполяками для власних політичних цілей.

Натомість В. Липинський прагнув повернути згадану літературну школу до скарбниці саме української культури.

Виявом тих же прагнень стала і стаття В. Липинського, друкована у львівському «Ділі». Написана вона була з приводу полеміки, котра виникла 1910 р. навколо назви однієї з центральних вулиць Львова. Українське громадянство міста хотіло дати вулиці ім'я Тараса Шевченка. Натомість міська рада Львова вирішила назвати її іменем Тимка Падури. Це викликало обурення з боку представників українства, внаслідок чого у «Ділі» з'явилася відповідна замітка, в якій автор із запалом писав, що краще б назвати ту вулицю не іменем Падури, «котрого твори не мають нічого спільного ані з українською драматургією, ані з музикою», а іменем Миколи Лисенка [5, с. 5].

Тимко Падура (польськ. Томаш Падура) (1801 – 1871) – польсько-український поет, композитор і торбаніст. Народився на Київщині в селі Іллінци (нині територія Вінницької обл.), гімназійну освіту здобував у Вінниці. Упродовж 1820 – 1825 рр. навчався у Волинському ліцеї в Кременці, де познайомився з етнографом і дослідником давньослов'янської історії З. Доленгою-Ходаківським, від якого отримав записи українських народних пісень, зібраних під час етнографічних подорожей. Поляк за переконанням і світоглядом, Т. Падура свої кращі пісні і думи написав українською мовою, використовуючи латиницю. Був прихильником спільної боротьби за незалежність поляків та українців.

Т. Падура цікавився українською історією, фольклором, вивчав архівні матеріали з історії київської православної дієцезії, історію козаччини, що потім знайшло відображення у його творчості. Пісні Т. Падури були досить популярними серед народу. Одне з найважливіших місць у його творчості посідав образ козацтва. Поет був прихильником тих часів, коли козаки жили в мирі з поляками. Політичною основою його бачення історії була ягеллонська ідея про давню Річ Посполиту як братній зв'язок трьох народів: польського, литовського та українського.

Томаш Падура був одним із найвпливовіших поетів тогочасної польської та української поезії, його вважали першою зіркою на тогочасному літературному горизонті. Писав він також польською мовою, що й дає підстави зараховувати його до так

званої «української школи» польської літератури. Його найпопулярніший польськомовний твір – пісня «Гей, соколи». До деяких своїх текстів поет сам складав мелодії, завдяки чому вони ставали народними піснями. Їхній популяризації сприяв і сам автор, мандруючи по селах переодягненим «дідом-лірником» із торбаном. Під час цих подорожей побував, зокрема, і в Гадячі, і в Полтаві, де познайомився з І. П. Котряревським, який високо оцінював творчість Т. Падури.

Одночасно з позитивними відгуками щодо діяльності Т. Падури у ХІХ ст. висловлювалося й чимало принизливих і негативних оцінок його творчості. Зокрема, польський історик Ф. Равіта-Гавронський назвав його «придворним поетом». Відома і взаємна негативна оцінка, яку дали один одному Т. Падура і Т. Шевченко. У своєму щоденнику український поет назвав того «мізерним Падуурою». За словами Т. Рильського, Т. Падура, у свою чергу, сказав, що Шевченко «воняет хлопским дегтем» і «за чарку водки ... готов бы резать встречного и поперечного шляхтича». В. Гнатюк пояснював такі взаємно образливі оцінки різницею в соціальному походженні поетів: Т. Падура – шляхтич, Т. Шевченко – селянин-кріпак [6].

У зв'язку з протестами української громади щодо надання вулиці у Львові імені Тимка Падури В. Липинський написав замітку за назвою «Не принижуймо самі себе!», у якій доводив, що польська за складом рада міста, протиставивши Тарасові Шевченку Тимка Падуру, вчинила так само, як зазвичай діють російські чорносотенці, коли протиставляють Кобзареві Миколу Гоголя чи Іванові Мазепі Богдана Хмельницького.

Однак В'ячеслав Казимирович закликав українців виявляти мудрість і національну свідомість у таких випадках, адже для української культури та історії всі згадані постаті є знаковими. Кожна з них має викликати в українців почуття національної гордості. І хоч він погоджувався з самим фактом протесту представників українства у боротьбі за надання вулиці імені Великого Кобзаря, однак вважав, що мотиви цього протесту мають бути цілком інші і ґрунтуватися не на тому, що «мовляв, Падура се якийсь графоман, котрий до української літератури не належить, а тому, що він займає в ній замало видатне місце і тому, що його іменем користуються польські радники міста Львова лише в цілях

політичних, розвиткові нашого народу шкідливих». У кінці замітки В. Липинський закликав українців: «<...> Не принижуймо себе перед нашими ворогами, віддаючи їм так легко те, що вони на нас за часів нашого історичного лихоліття здобули, – протипно, задержуючи в сфері української національної свідомості, в сфері нашої національної культури Хмельницьких і Виговських, Гоголів і Чайковських, Олексів Стороженків і Тимків Падур, покажім сим ворогам нашим, що ми не тільки зуміли пройти через сі низші стадії нашого національного і політичного розвитку і дійти до повної національно-політичної свідомості, що ми не тільки зуміли стряхнути з себе всякі чужосторонні впливи, але зумієм ще використати для дальшого всестороннього розвитку нашого народу й те, що були стратили, те, що – здавалося – на віки нам з нашої скарбниці національної украдено» [7, с. 4 – 5].

Отже, В. Липинський намагався через впливові пресові органи довести як українству, так і нащадкам спольщених українських родів, що творчість видатних представників «української школи» у польській літературі є значною мірою часткою скарбниці української національної культури.

Тема «української школи» в польській літературі була однією з провідних і в науковій творчості В. Липинського. Так, першою науковою розвідкою молодого дослідника стала праця «Данило Братковський, суспільний діяч, письменник XVII ст.», надрукована у лютневому номері «Літературно-наукового вісника» 1909 р.

Стаття була присвячена волинському поетові XVII ст., українському шляхтичеві, борцеві за православ'я, учасникові антипольського повстання під проводом С. Палія. У статті В. Липинський аналізував сатиричну збірку його віршів, написану старопольською мовою, «Світ по частинах розглянутий».

Доводив, що ці поезії викривали хиби державного ладу Речі Посполитої XVII ст., а особливо – шляхетської верстви, до якої належав і сам автор збірки. У поезії Братковського історик побачив суголосні його ідеї територіалізму думки поета про необхідність для шляхти виконувати щодо простого народу «свої обов'язки, які накладає на них їхнє багатство та «вельможність» [8, с. 331].

Стисло проаналізувавши зміст «Світу», В. Липинський більш розлого подав у статті історію громадсько-політичної діяльності Д. Братковського. Видання згаданої збірки наприкінці XVII ст. накладом 4000 примірників історик називає першим легальним способом боротьби шляхтича із тогочасними суспільними порядками. Не домігшись засобом своєї сатиричної поезії переконати шляхетську верству змінити своє становище щодо народу, його православної віри, він розпочинає відверту активну політичну боротьбу, об'єднуючи навколо себе не багатьох, таких же, як сам, національно свідомих шляхтичів. Розповідаючи про це, В. Липинський аналізує внутрішнє життя тогочасної правобічної України, окремих її суспільних верств, показує глибину процесів полонізації та покатоличення української шляхти, котра зовсім занедбала інтереси власного народу.

Особливу увагу В. Липинський звертає на причини участі Д. Братковського та інших представників української шляхетської верстви у «хлопському» повстанні С. Палія, пояснюючи їх спільністю інтересів свідомого українського шляхетства і козацької верстви у боротьбі за національні й соціальні вимоги: «Се був саме час, коли змагання українського шляхтича – заступника панства, і змагання українського козака – заступника голоти, поспільства, могли стрінутись та з'єднати ці два стани громадянства для спільної боротьби проти спільного ворога» [8, с. 334].

Наприкінці розвідки В. Липинський проводив паралель між добою, в котрій жив Д. Братковський, і сучасним йому моментом, фактично закликаючи представників вельможного панства до праці на користь власного народу.

Отже, інтерес історика-початківця до постаті Д. Братковського не випадковий. Для нього вже тоді історія була не просто академічною наукою, а засобом розбудження національної свідомості, ширення державницьких ідей. Як слушно зауважив свого часу Л. Білас, учений був переконаний, що «історичне минуле лишається мертвим, якщо не пов'язати його із завданнями сьогодення, не осмислити у світлі вимог сучасності» [9, с. XXXIX]. Саме тому пізніше молодий історик вирішив замовити кілька відбитків статті у редакції журналу з метою

використати їх у своїй діяльності щодо поширення серед спольщеної шляхти ідей територіалізму. Згадка про це є в одному листі до В. Доманицького, де В. Липинський зазначає: «Ці відбитки (хоч 25 шт[ук]) дуже б здалися для всяких моїх знайомих «філів» (нехай читають, менше говоритиму)» [10, с. 493]. І така окрема книжечка накладом 400 примірників з'явилася наприкінці 1909 р. [11, с. 6]. Отже, для В. Липинського наука була ще й дієвим засобом ширення політичних ідей.

Безумовно, Д. Братковський не є представником більш пізньої за часом «української школи» у польській літературі, однак його можна вважати свосвідною її передтечею, адже він був шляхтичем за походженням, його великою мірою торкнулася культурна полонізація, адже свої твори він писав польською. Водночас це великий український патріот. Що й привернуло увагу В. Липинського до творчості Д. Братковського.

Згадку про чільних представників «української школи» в польському письменстві знаходимо і в праці «Szlachta na Ukrainie. Udział jej w zyciu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów» («Шляхта на Україні. Участь її у житті українського народу на тлі його історії»), що побачила світ у Кракові наприкінці 1908 р. У ній висвітлювалася проблема ролі польської шляхти у суспільному житті та історії України [12, с. 1].

В історичних розділах праці автор наголошував, що незважаючи на масову денаціоналізацію (полонізацію на Правобережжі та пізнішу русифікації на Лівобережжі) українська шляхта завжди відіграла важливу роль у державотворчих прагненнях і процесах українського народу, беручи у них провід. На доказ своєї думки автор наводив приклади спольщеної української шляхти, яка відіграла позитивну для українського народу роль у його визвольній боротьбі проти Речі Посполитої (шляхтич із табору Б. Хмельницького, творець Гадяцького договору Юрій Немирич; учасник козацько-народного повстання під проводом С. Палія польський поет Данило Братковський; шляхтич Йосиф Квасневський та інші). А вже після занепаду польської держави паростки українського національного почуття В. Липинський убачав саме в «українській школі» польської літератури доби романтизму (М. Гославський, С. Гощинський,

Б. Залеський, А. Мальчевський, Т. Падура, Т.-А. Олізаровський, М. Чайковський).

Безпосередню увагу доробкові «української школи» в польській літературі В. Липинський мав намір присвятити у своєму кількатомному історико-літературознавчо-публіцистичному альманасі, перший том котрого побачив світ у 1912 р. за назвою «Z dziejów Ukrainy» («З історії України»). За задумом ученого, другий том альманаху із умовною назвою «Відродження» планувалося подати як історико-літературний.

До нього мали ввійти коротенькі монографії про представників «української школи» в польській літературі Т. Падуру, С. Осташевського, М. Чайковського, Л. Совінського, «короля балагульського руху» А. Шашкевича, українсько-польського письменника, публіциста, що обстоював окремішність українського народу, П. Свенціцького [2, с. 225].

Окрему узагальнену статтю В. Липинський планував підготувати про всю українську школу в польській літературі, в якій би висвітлювалася творчість таких її представників, як Б.-Ю. Залеський, С. Гоцинський, А. Мальчевський, Т.-А. Олізаровський, а також про так званих подоляків Т. Заборовського, М. Гославського, Г. Яблонського. Доробок цих літераторів В. Липинський уважав яскравим виявом «оригінальної української культури», котру витворили саме українці-латинники [13, с. 380].

Таким чином, у другому томі альманаху «українська школа» в польській літературі мала постати у цілісному, всебічному та системному висвітленні. Однак ці задуми, на жаль, залишилися не реалізованими. Світ побачив лише перший том альманаху (суто історичний, під умовною назвою «Минувшина»), до котрого увійшли історичні монографії вченого [2, с. 234, 241].

Отже, короткий огляд відображення творчості представників «української школи» в польському письменстві у публіцистиці та наукових працях В'ячеслава Казимировича Липинського дає підстави стверджувати, що інтерес видатного громадського-політичного діяча та вченого до цієї теми був пов'язаний із його прагненням розбудити національну свідомість спольщеного шляхетства для подальшої її активної участі в українському русі, кінцевою метою котрого мала в перспективі стати українська

незалежна держава. Звідси – обґрунтована В. Липинським теорія територіалізму та крайового патріотизму, яку він намагався поширити серед представників цієї верстви. Згідно з нею спольщене українське, а також польське панство, котре мешкало на українських землях, мало спочатку залучитися до активної праці на користь рідного українського народу та рідної української землі.

Важливим аргументом на користь цієї теорії мали стати відповідні сторінки історії та культури України, коли представники шляхетства відігравали непересічну роль у житті української суспільності. Однією з них, зокрема, й була так звана «українська школа» в польській романтичній літературі XIX ст. Творчість цих літераторів формувалася під впливом історичних подій в Україні, її фольклору, природи, а тому цей мистецький доробок, на переконання В. Липинського, був безперечною складовою не лише польської культури, а й культури України.

Намагаючись повернути цей літературний напрям до скарбниці української національної культури, В. Липинський активно популяризував творчість його представників, як у польськомовній (київський часопис «Przegląd Krajowy»), так і україномовній (київська щоденна газета «Рада», львівський щоденник «Діло») демократичній пресі дореволюційного періоду, адже був переконаний, що доробок «української школи» в польській літературі є однаковою мірою недостатньо поцінований як польською, так і українською суспільністю. При цьому прагнув зламати поширені стереотипи, пов'язані з намаганням «вшехпольських» кіл використовувати творчість поетів-романтиків для власних політичних цілей, спрямованих на відродження історичної Польщі, а представників передового українства знехтувати спадщиною «польських» поетів.

В. Липинський прагнув розбудити національну українську свідомість спольщених шляхетських верств, котрі відіграли свого часу важливу роль у становленні української державності за доби Хмельниччини, та знову залучити ці верстви до українського руху, кінцеву мету котрого діяч убачав у відродженні української незалежної держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Ukrainiec [Lipiński W.]. Hohol – Zaleski // Przegląd Krajowy. – К., 1909. – № 2. – 15 maja (28 maja). – Dział literacko-naukowy. – S. 3 – 4.

2. Передерій І.Г. В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: монографія / І. Г. Передерій. – Полтава : Видавництво ПолтНТУ, 2012. – 622 с.

3. Лисенко Л.Г.. Вплив ордену Святого Василя Великого на розвиток української та польської культури у XVII – XIX століттях [Електронний ресурс] / Л.Г. Лисенко, Є. Г. Пилипенко. – Режим доступу : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/1736/1.pdf>

4. Правобережець В. [Липинський В.] Богдан Залеський. 3 нагоди святкування 25-літніх роковин його смерти в «Колі польських дневників і літераторів у Києві // Рада. – К., 1911. – № 292. – 29 грудня (11 січня).

5. Діло. – Львів, 1910. – № 86. – 19/6 квітня.

6. Ярмошик І. І. Томаш Падурра – співець-романтик історії України та Волині / І. І. Ярмошик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ltkp/2010_57/fil/fil6.pdf

7. Правобережець В. [Липинський В.] Не принижуймо самих себе! // Діло. – Львів, 1910. – № 92. – 26/13 квітня. – С. 4 – 5.

8. Липинський В. Данило Братковський – суспільний діяч і письменник кінця XVII ст. / В. К. Липинський // Літературно-науковий вісник. – К. – Львів, 1909. – XLV. – Кн. II. – Лютий. – С. 326 – 336.

9. Білас Л. Липинський як історик кризової доби / Л.Р. Білас // В. Липинський. Твори. Історична секція – Т. 3. : Україна на переломі, 1657 – 1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII ст. – Філадельфія, 1991 – 356 с. – С. XXIII – IXX.

10. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування / ред. Я. Пеленський, Р. Залуцький, Х. Пеленська та ін. – Т. 1. (А-Ж) – К.: Смолоскип, 2003. – 960 с.

11. Рада. – К., 1909. – № 292. – 25 грудня / 7 січня.

12. Lipiński W. Szlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów / W. Lipiński. – Krakow, 1909. – 88 s.

13. Лист В'ячеслава Липинського до Івана Франка // В'ячеслав Липинський та його доба : Кн. друга / упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К. : Темпора, 2010. – 624 с. – С. 379 – 381.

Резюме

Передерій Ірина. Польські романтики «української школи» як складова культурної скарбниці України: візія В'ячеслава Липинського

У статті з'ясовано причини уваги В. Липинського до творчого доробку польських літераторів, що репрезентували так звану «українську школу» романтичного напрямку XIX ст. Проаналізовано спадщину діяча (публіцистичну та науково-історичну), спрямовану на популяризацію творчості поетів-романтиків, як серед польських та спольщених елементів в Україні, так і серед передових кіл українства. Доведено, що ця діяльність В. Липинського мала сприяти утвердженню територіалістичної ідеології серед зденаціоналізованого шляхетства, котра мислилась ним як запорука активної участі цієї верстви в українському національному русі.

Ключові слова: В. Липинський, польський літературний романтизм, територіалізм.

Streszczenie

Perederij Iryna. Polscy romantycy w «szkole ukraińskiej» jako element dziedzicwa kulturowego Ukrainy: wizja Wiczesława Lipińskiego

W artykule przedstawiono powody uwag W. Lipińskiego na temat spuścizny literackiej polskich artystów, którzy byli przedstawicielami tzw. «szkoły ukraińskiej» w romantyzmie XIX w. Przedstawiono spuściznę (publicystyczną oraz naukowo-historyczną) działacza, skierowaną na promowanie twórczości poetów-romantyków zarówno wśród polskich, oraz spolszczonych przedstawicieli Ukrainy, jak też w ukraińskich kręgach elitarnych. Udowodniono, iż owa działalność W. Lipińskiego miała na celu utwierdzenie ideologii terytorialnej wśród szlachty, która nie zachowała swej tożsamości narodowej, a która była przez niego postrzegana jako instrument w ukraińskim ruchu narodowym.

Słowa kluczowe: W. Lipiński, polski romantyzm literacki, terytorializm.

Summary

Perederiy Irina. Polish romance «Ukrainian school» as a part of the cultural treasure of Ukraine: Viacheslav Lypynsky vision

This article deals with the reasons V. Lypynsky attention to the creative works of Polish writers who represented the so-called «Ukrainian school» Romantic movement of the nineteenth century. Analyzed heritage of activist (journalistic, scientific and historical), aimed at promoting creativity romantic poets, both Polish and Polonized elements in Ukraine and among the leading circles of the Ukrainian nation. It is proved that this activity V. Lypynsky was promote ideology of the teritorializm among denationalized nobility who conceived it as a key to active participation of this stratum in Ukrainian national movement.

***Key words:** V. Lypynsky, Polish literary romanticism, teritorializm.*

ДОПРОФІЛЬНА ФІЛОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ З ІНОЗЕМНОЇ (ПОЛЬСЬКОЇ) МОВИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Важливим етапом підготовки учнів до професійної діяльності в майбутньому є свідомий і своєчасний вибір професії з урахуванням можливостей та інтересів особистості учня й орієнтування на вимоги ринку праці. Профільне навчання у старшій школі – одна з найактуальніших проблем теорії і практики сучасної шкільної освіти. Необхідною умовою успішної реалізації профільного навчання у старших класах є його забезпечення і підготовка до нього в основній школі, що й передбачає Концепція профільного навчання у старшій школі шляхом запровадження допрофільної підготовки учнів 8 – 9 класів.

Організаційно-педагогічні аспекти підготовки учнів загальноосвітньої школи до вибору майбутньої професії вивчали Д. Закатнов, О. Мельник, М. Піддячий, В. Синявський, Г. Терещук, М. Тименко, Д. Тхоржевський, М. Янцур та інші вчені. Шляхи вирішення проблеми готовності школярів до вибору окремих професій окреслені в дисертаційних роботах Н. Ковтуненко, Н. Матяш, С. Осадчого, О. Тополь, Н. Шевченко та інших науковців.

Аналіз праць щодо допрофесійної підготовки учнів за кордоном показав, що у США професійна орієнтація закладена у змісті освіти з паралельним розширенням елективної освіти через профільні спецкурси (В. Рижов), акцент викладання робиться на діяльність, яка дає можливість навчитися професії через вивчення певних предметів (Т. Кошманова). Поглиблений курс технологічного навчання в Німеччині забезпечує учням підготовку за групою професій (Б. Омеляненко); у цій країні діє гнучка система навчання в гімназіях, середній школі та професійних школах (В. Рижов), функціонує дуальна система організації професійної підготовки кадрів (Н. Абашкіна, А. Сімак, Т. Якимович). У Франції та Італії система профільної освіти

передбачає навчання в ліцеях. У Швеції профільне навчання здійснюється в гімназіях за 17 різними профілями. У Японії особливість системи профорієнтації зумовлюється тим, що великі компанії відкривають власні приватні навчальні заклади з теоретичною підготовкою та виробничим навчанням на підприємстві за визначеною спеціальністю (А. Самодрин). Освітня реформа у Польщі передбачає ліквідацію середніх професійних шкіл і впровадження трирічних ліцеїв, які мають певний професійний профіль (Ф. Шльосек). Аналіз проблеми профільного навчання за рубежом показав, що в країнах Європи, США, Японії найпоширенішими напрямками профільного навчання в ліцеях та гімназіях є: академічний, технічний, гуманітарний та природничий профілі, у яких молоді люди отримують широку чи вузькопрофільну підготовку до подальшого навчання в університетах або для роботи за обраною професією.

Мета статті: розкрити елементи організації допрофільного навчання польської мови учнів 8–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів; звернути увагу вчителів іноземної (польської) мови на доречні форми, методи, засоби організації філологічного навчання учнів 8–9 класів; показати зв'язок вивчення польської мови у допрофільній підготовці зі свідомим вибором професії під час навчання у вищому навчальному закладі.

Допрофільна підготовка – це компонент профільного навчання, який здійснюється в основній школі (8–9 класи) і покликаний забезпечувати реалізацію інтересів, нахилів і здібностей учнів шляхом відповідних змін у завданнях, змісті й організації процесу навчання. Допрофільна підготовка забезпечує наступність між основною та старшою школою, закладає інформаційні та психолого-педагогічні основи для успішного профільного навчання учня і створює передумови для життєвого і професійного самовизначення. *Мета допрофільної підготовки* – надання допомоги учневі в раціональному виборі майбутнього навчального профілю, створення сприятливих умов для його самовизначення і самореалізації, подальшого профільного навчання шляхом диференціації та індивідуалізації навчання в основній школі.

Допрофільна підготовка учнів важлива для:

- оптимального вибору учнем майбутнього спрямування профільного навчання;

- розвитку особистості учня: розкриття і реалізації його здібностей;

- підтримки й розвитку мотивації навчально-пізнавальної і творчої діяльності, продовження навчання, формування в учня інтересу до обраного профілю, до профільного навчання загалом;

- інформування учня про переваги, мету й завдання профільного навчання, його зміст і особливості, можливий вплив вибору навчального профілю на подальше професійне навчання і його потенційний зв'язок із трудовою діяльністю;

- набуття учнем досвіду самопізнання, самовизначення і самореалізації у процесі здійснення допрофільної підготовки, вибору навчального профілю.

До основних форм допрофільної підготовки необхідно віднести: поглиблене вивчення окремих навчальних предметів, курсів за вибором, зокрема й профорієнтаційного спрямування, факультативних курсів, створення допрофільних груп, проведення профільної орієнтації, профільного консультування, інформаційної роботи, заняття у предметних гуртках, наукових товариствах учнів, конкурс-захист науково-дослідницьких робіт у Малій академії наук, участь у предметних олімпіадах, співбесіди в кабінетах профорієнтації та ін.

Поглиблене вивчення окремих навчальних предметів, окрім розширення і поглиблення змісту, має сприяти формуванню стійкого інтересу до предмета, розвитку відповідних здібностей і орієнтації на професійну діяльність, де використовуються одержані знання. Поглиблене вивчення здійснюється за спеціальними програмами і підручниками або за модульним принципом – програма загальноосвітньої школи доповнюється набором модулів, які поглиблюють відповідні теми.

Особливе значення у допрофільній підготовці учнів мають курси за вибором (обов'язкові навчальні курси, самостійний вибір яких здійснюється учнем із двох і більше альтернатив, запропонованих школою, які сприяють вибору учнем його подальшого навчального профілю і розвитку відповідних предметних компетентностей шляхом формування цінностей і

ставлень, поглиблення та розширення теоретичних і прикладних знань, формування вмінь і навичок, набуття досвіду пізнавальної і творчої діяльності, розкриття й розвитку задатків і здібностей) *та факультативні курси* (необов'язкові навчальні курси, що сприяють вибору учнем майбутнього навчального профілю шляхом поглибленого вивчення нормативного навчального предмета або певної галузі практичної діяльності).

Допрофільна підготовка може здійснюватися в межах одного класу, також для її організації можуть створюватися групи з учнів різних класів навчального закладу або різних навчальних закладів (освітній округ, МНВК, дистанційне навчання тощо). У цьому випадку потрібно говорити про використання особливих *технологій допрофільної підготовки*, серед яких виділяють такі: профільної діагностики, профільної орієнтації, профільного консультування, профільного інформування та ін.

Ефективність допрофільної підготовки вимагає налагодження дієвої діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, профільно-консультаційної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів і якостей учнів для створення однорідних за підготовленістю та інтересами мікроколективів (класів, груп).

Принципових змін вимагає вивчення іноземних мов. Доцільно розширити коло їх вивчення, збільшити вагомість та активізувати оволодіння мовами тих держав, із якими Україна розвиває довготривалі зв'язки. У нашому випадку, це польська мова.

На наш погляд, допрофільну підготовку доцільно розпочинати у 8–9 класах у зв'язку з віковими особливостями учнів: саме в цьому віці підвищується їхня пізнавальна активність і розумові дані, розвивається самосвідомість, виникає особистісна рефлексія, відбувається інтелектуалізація процесів сприймання, концентрації та стійкості уваги, формування часової перспективи, переорієнтації цінностей. Діяльність школярів стає більш цілеспрямованою і соціально вмотивованою, вони свідомо починають задумуватися про своє майбутнє і планувати подальшу навчальну і професійну діяльність.

Мета допрофільної підготовки з іноземної мови учнів основної школи полягає, насамперед, у самовизначенні

особистості школяра щодо усвідомленого вибору ним профілю подальшого навчання «іноземна філологія» у старшій школі. Мета роботи вчителя у допрофільній підготовці учня – стимулювати навчально-пізнавальну діяльність учня для тісного зв'язку не лише під час обрання філологічного профілю у старших класах, а й вибору у перспективі спеціальності філолога у виші.

Основними завданнями на етапі організації допрофільної підготовки з іноземної мови учнів 8 – 9 класів є:

1) формування в учнів здатності до самовизначення, уміння робити самостійний вибір;

2) виявлення інтересів, задатків і здібностей школярів до іноземної мови, зокрема на основі елективних курсів;

3) створення умов для адекватного вибору школярами філологічного напрямку профільного навчання і в перспективі – професії, пов'язаної саме із профілем «іноземна філологія»;

4) надання психолого-педагогічної та інформаційно-методичної допомоги учням основної школи у виборі ними профільного навчання у старшій школі.

Для визначення інтересів учнів у галузі філології в цілому та іноземної (польської) мови зокрема перед організацією допрофільної підготовки наприкінці навчального року вчителю іноземної (польської) мови доцільно провести анкетування учнів 7 класів. Із цією метою їм можна запропонувати відповіді на запитання анкети такого змісту: які навчальні предмети вам найбільше подобаються; які навчальні предмети філологічного профілю вас найбільше цікавлять; чому ви обираєте саме філологічний профіль; для чого вам потрібна допрофільна підготовка з польської мови у 8 – 9 класах; здобуття якої професії вас спонукає до обрання допрофільної підготовки з іноземної філології і поглиблене вивчення польської мови зокрема.

Аналіз відповідей, які дали учні на запитання анкети, допоможе учителеві дібрати навчальний матеріал для проведення ефективної допрофільної підготовки з іноземної (польської) мови учнів 8 класу з урахуванням їхніх інтересів і побажань, використовуючи насамперед принципи індивідуалізації та диференціації навчання. Однак необхідно й пам'ятати про використання принципів навчання, про які зазначається у Концепції навчання іноземної мови у середній загальноосвітній

школі [4]: комунікативної спрямованості навчання, ситуативності й тематичної організації навчального матеріалу, переважаючої ролі вправ і завдань, урахування особливостей рідної мови, свідомості навчання, вікових особливостей учнів, взаємозв'язку навчання в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Важливо бачити лінію зв'язку від організації допрофільної підготовки через систему профільного навчання до здобуття професійної освіти у вищому навчальному закладі. Кожна із форм навчання не повинна існувати ізольовано одна від одної, а кожен наступний етап повинен бути логічним продовженням попереднього й існувати у цілісному взаємозв'язку. Кожен учитель-філолог, організовуючи допрофільну підготовку з іноземної мови, зобов'язаний пам'ятати і розуміти, що таке навчання учнів відбувається не лише заради поглибленого вивчення мови, а з метою усвідомленого вибору філологічного профілю у старших класах та обрання професії філолога у майбутньому під час вступу і навчання у вищому навчальному закладі з єдиною метою – реалізації себе як особистості у професійній сфері.

Таким чином, розуміємо, що в організації допрофільного навчання з іноземної (польської) мови повинен існувати цілий комплекс відповідних заходів, а також різноманітних форм і видів роботи учителя і навчання учнів.

Вважаємо, що у 6–7 класах необхідне розширення кругозору учнів через введення екскурсій профорієнтаційного спрямування, гурткових, факультативних занять, проведення попереднього діагностичного тестування щодо профілю подальшого навчання. У 8 класі організовувати допрофільне навчання шляхом введення факультативних занять та профільних спецкурсів, проведення психолого-педагогічної діагностики; у 9 класі запроваджувати профільні спецкурси та обов'язкову психолого-педагогічну діагностику; а уже в 10–11 класах організовувати викладання профільних спецкурсів та дисциплін, проводити психолого-педагогічні консультації.

В організації допрофільного навчання учнів доцільними є форми роботи як *традиційні* (проведення всіх типів уроків, організація факультативних занять, гурткова робота, виховні години, індивідуальні консультації, батьківські збори, конференції,

педагогічні ради, ради школи, методичні ради, засідання науково-методичних об'єднань учителів, теоретично-практичні семінари, робота творчих груп учителів), так й *інноваційні* (використання учнями і педагогами можливостей мережі «Інтернет», комп'ютерних технологій, участь у міжнародних проектах, обмін учнями та вчителями із закордонними загальноосвітніми навчальними закладами, співробітництво з колегами з інших країн, стажування за кордоном; стажування у науково-дослідних інститутах, укладання угод про співробітництво між загальноосвітніми навчальними закладами та вищими навчальними закладами з метою вступу випускників-старшокласників до означеного закладу на основі результатів зовнішнього тестування).

Дуже важливо використовувати автентичні матеріали (навчальні посібники; аудіовізуальні матеріали; облаштовані аудиторії, які передають атмосферу країни (символи, атрибутика, періодична преса тощо), мова якої вивчається) у навчанні старших підлітків іноземної мови, що допоможе створити відповідне мовне середовище, чим значно підвищиться інтерес і мотивація до вивчення мови та позитивно вплине на її результативність.

Неабияке значення має наявність в аудиторіях технічних засобів навчання і засобів масової інформації, налаштованих на прийом автентичних радіо- і телепередач, відеоматеріалів, онлайн-трансляцій, дистанційних форм навчання; створення відповідно оформленого освітнього середовища, де навчаються учні поза уроками тощо.

Особлива відповідальність у навчальному процесі належить учителю, який не лише розмовляє польською мовою, але й поводить себе відповідно, як представник польської культури і як мовний носій.

Важливість організації допрофільної підготовки полягає у правильному розподілі учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами; максимальне використання сучасних освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення; встановлення повноцінного зв'язку між допрофільною підготовкою, профільним навчанням і професійною освітою. Щодо безпосередньо допрофільної підготовки учнів з іноземної мови, то важливим є дотримання

принципу особистісно орієнтованої спрямованості всіх компонентів підготовки, варіативності і свободи вибору учнями елективних курсів, активності школярів, відкритості системи допрофільної підготовки, принципу диференціації та індивідуалізації навчання.

Зміст і технології навчання іноземної мови мають відповідати інтересам і потребам учня, віковим особливостям, стимулювати пізнавальну і творчу активність. Учитель повинен спиратися на розвиток індивідуальності учня з метою забезпечення його успішним результатом в оволодінні іноземною мовою. Також учень має усвідомлювати, що успіх в оволодінні мовою визначається насамперед його власними зусиллями і прагненнями.

Зміст навчального матеріалу предмета «Іноземна мова» має сприяти формуванню в учнів стійкого інтересу до іноземної мови, розвитку відповідних здібностей та орієнтації на професійну діяльність, де використовуватимуться одержані знання.

Мета допрофільної підготовки з іноземної мови учнів основної школи реалізується на основі поєднання інформаційної роботи, елективних курсів, профільної орієнтації, предметних курсів, міжпредметних курсів.

Під час проведення елективних курсів учитель має враховувати, що метою таких курсів є надання учневі можливості реалізувати свій інтерес до іноземної мови, уточнити готовність і здатність засвоювати цей предмет на підвищеному рівні у старшій школі, а також підготуватися до екзамену з іноземної мови, тоді як міжпредметні курси мають орієнтувати школярів у світі сучасних професій, пов'язаних із володінням іноземної мови, і познайомити їх із поширеними сучасними професіями, що передбачають узагальнення і поєднання знань з іноземної мови та інших навчальних предметів.

Важливе значення має також профорієнтація, що охоплює різні види діяльності вчителя іноземної мови: бесіди про сучасні професії на уроках, зустрічі з цікавими людьми цих професій, організація днів відкритих дверей у ВНЗ, робота різноманітних гуртків і факультативів за інтересами тощо.

Таким чином, запровадження профільного навчання у старшій школі та допрофільної підготовки в основній школі

висуває нові вимоги до підготовки сучасного вчителя іноземної мови, здатного не лише давати учням глибокі знання, розвивати навички й уміння, але й забезпечувати профільне самовизначення старшокласників, формування здібностей і компетентностей, необхідних для продовження ними профільного навчання у старшій, а згодом і вищій школі, тобто готувати школярів до реального самостійного життя в суспільстві.

Реалізація допрофільної підготовки з іноземної (польської) мови охоплює досить різноманітний спектр форм роботи: інтерактивні уроки (інтелектуально творчі ігри, діалоги, дискусії, екскурсії), елективні курси, поглиблене вивчення предмета на диференційованій основі, практикуми, творчі проекти, реферати, факультативи, предметні гуртки або секції, виставки творчих робіт, конкурси, змагання, проектування, наукові товариства учнів, науково-практичні конференції, олімпіади з іноземних мов, кабінети профорієнтації, ярмарки професій тощо.

Звісно, у сучасних умовах навчання краще використовувати такі методи навчання, які спонукають учнів до активної творчої діяльності: активний метод, проектний метод, метод співробітництва, дослідницький метод, метод евристичних професійних спроб, модульне навчання, сучасні інформаційні комунікаційні технології, елементи дистанційного навчання.

Звичайно, для ефективного навчання іноземної мови у школі учні повинні бути забезпечені навчально-методичними комплексами: підручник, робочий зошит із друкованою основою, довідник, книжка для домашнього читання, словник, лінгафонний практикум, комп'ютерні програми, слайди, аудіодиски, відеодиски тощо. Однак сьогодні не всі учні забезпечені такими навчально-методичними комплексами, немає підручників для організації допрофільного навчання з польської мови у загальноосвітніх навчальних закладах. Тому в таких випадках можемо говорити про створення модулів для навчання учнів з предмета.

Лише комбіноване застосування означених вище форм, методів і засобів допрофільного навчання учнів іноземної мови сприятиме розкриттю їхніх особистісних природних здібностей, прояву ініціативи, розвитку творчості та прискоренню самовизначення з профілем навчання у старшій школі, а відтак і з професійною діяльністю, пов'язаною з предметом «іноземна

філологія».

Одним із перспективних напрямів підготовки учнів середньої загальноосвітньої школи до вибору професій вказаного типу є спільна робота загальноосвітніх і вищих навчальних закладів з відповідною спеціалізацією, спрямованою на пошук, розвиток і добір учнів, здатних до оволодіння професіями цього типу.

Особливість особистісного та професійного розвитку учнів 8 – 9 класів зумовлена тим, що вони перебувають на стадії, коли оволодівають системою соціально значущих ціннісних уявлень про побудову життя і професійного шляху, засвоюють обов'язки щодо однолітків і дорослих, активно займаються самоаналізом, формують своє ставлення до навколишнього світу тощо. У цей віковий період розпочинається становлення образу «Я», і після отримання базової освіти (після 9 класу) постає життєва дилема: вибір профілю, бажано професійно зорієнтованого, навчальної спеціалізації у старшій школі або набуття професійної підготовки з метою подальшого продовження навчання у виші за обраною спеціалізацією. Тому необхідно пам'ятати, що допрофільна підготовка сприяє продовженню навчання в старшій школі, закладає інформаційні та психолого-педагогічні основи для успішного профільного навчання учня і створює передумови для життєвого і професійного самовизначення.

Якщо розглядати організацію допрофільного навчання з польської мови у школі у логічній послідовності з обранням професійної освіти філолога-перекладача у виші, то можемо стверджувати, що у Хмельницькому національному університеті такий досвід роботи є. По-перше, на кафедрі слов'янської філології ХНУ відкрито спеціальність «Філологія. Переклад (польська, російська мови)». Навчальний процес забезпечують викладачі польської мови, які мають безпосередню мовну практику у Польщі. Студенти мають можливість навчатися у повністю облаштованих аудиторіях (сучасне матеріально-технічне забезпечення, польська символіка, атрибути культури і традицій польського народу) для вивчення польської мови в Українсько-польському центрі ХНУ. Це навчально-методичне забезпечення (польська спеціальна література, підручники, навчальні посібники, словники, художня література, фахова преса), мультимедійний

супровід занять, наявність комп'ютерного класу, інтерактивної дошки тощо. Налагоджено систему онлайн-лекцій, відео-конференцій і занять у дистанційному режимі з польськими навчальними закладами. Окрім цього, студенти беруть активну участь у проведенні різноманітних заходів, присвячених визначним подіям польської культури, освіти, громадської діяльності. Студенти з кращими досягненнями є учасниками мовних конкурсів із польської філології, олімпіади з польської мови. Студенти спеціальності «Філологія. Переклад (Польська, російська мови)» мають можливість літньої мовної практики (протягом місяця) у Польщі, де спілкуються із безпосередніми носіями польської мови, удосконалюють свої мовні знання, формують вміння і навички комунікативно-мовленнєвого розвитку.

Щодо організації навчання польської мови у загальноосвітніх навчальних закладах, то різні навчальні заклади мають неоднакове матеріально-технічне і навчально-методичне забезпечення. Є класи, у яких вивчається польська мова (як іноземна, друга іноземна), є класи з вивченням польської мови (де предмети усі викладаються польською мовою), є школи з поглибленим вивченням польської мови, є польські школи. Від цієї градації залежить і кількість годин, яка відводиться на вивчення польської мови, і рівень викладання мови, і значення вивчення польської мови в навчальному закладі.

Програма взаємостосунків між вищим навчальним закладом, зокрема кафедрою слов'янської філології ХНУ, і загальноосвітнім навчальним закладом будується таким чином, щоб якомога більше часу викладачі польської мови ВНЗ проводили із учителями польської мови ЗНЗ. Тому часто відбуваються спільні засідання кафедри викладачів польської мови і методоб'єднання учителів польської мови. На заняттях розглядаються питання, що стосуються навчально-методичної, наукової та виховної діяльності учнів і студентів та учителів і викладачів: підписання угод про спільну освітню діяльність; планування об'єднаних заходів учнів зі студентами; відвідування студентами уроків у школі, а учнями занять у виші; участь учнів у Міжнародній олімпіаді з польської мови та Всеукраїнському диктанті з польської мови, що проводяться у ХНУ; спільні заняття учнів і студентів в онлайн-

навчання з польськими учнями і студентами; проведення учнівсько-студентської конференції (польською мовою) на теми, цікаві для вікових особливостей підліткового і юнацького віку; відвідування і залучення учнів до виховних заходів, які проводять куратори-викладачі польської мови у своїх групах; консультаційна допомога у визначенні професійних умінь і здібностей. Все це лише елементи спільної діяльності учнів і вчителів шкіл зі студентами і викладачами вишу, яка сприяє розвитку пізнавальних інтересів, творчій спрямованості школяра, формуванню адекватної самооцінки, забезпеченню спрямованості профорієнтації уроків, адаптуванню навчальних програм до профілю. Така робота проводиться постійно і систематично з метою визначення профілізації навчання учнями старших класів та з метою надання допомоги у поглибленому вивченні польської мови учням у допрофільній підготовці, а також для встановлення постійної взаємодії ЗНЗ із ВНЗ. Звісно, це допомагає вчителям і учням в організації допрофільної підготовки; у виборі й отриманні ґрунтовних знань під час профільного навчання; у формуванні й розвитку вмінь і навичок студента-філолога у професійній освіті; у реалізації випускника-філолога в освітній діяльності як професіонала своєї справи.

Отже, аналіз стану підготовки учнів середньої загальноосвітньої школи до вибору майбутньої професії засвідчує, що готовність до такого вибору має розглядатися як стійке багатоаспектне особистісне утворення, що формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу та індивідуального професійного розвитку особистості й забезпечує самостійний та обґрунтований вибір майбутньої професії.

Про результативність роботи в організації допрофільного навчання можна говорити, коли реалізовуватиметься комплекс організаційно-педагогічних умов: використання у профорієнтаційній роботі з учнями 8–9 класів методів, які забезпечують активну самостійну пошуково-пізнавальну та практичну діяльність учня, спрямовану на формування та розвиток власного «я», професійних можливостей, порівняння їх з вимогами до особистості обраної професійної діяльності; включення до змісту допрофільної підготовки учнів 8–9 класів гуртків, зміст та організація викладання яких дає змогу імітувати професійну

діяльність представників професій типу «людина-перекладач», формувати в учнів систему адекватних професійно важливих знань, умінь особистості; здійснення спільної діяльності ЗНЗ і ВНЗ з метою вирішення комплексу проблем, пов'язаних із формуванням готовності старшокласників до вибору майбутньої професії, яка передбачає узгодження змісту і методики викладання загальноосвітніх та факультативних курсів, гурткових занять, створення умов для набуття учнями практичного досвіду, адекватного майбутній фаховій діяльності, здійснення попереднього професійного добору учнів. Для підвищення ефективності профорієнтаційної роботи доцільно використовувати метод проектів, профорієнтаційні ігри, ігрові профорієнтаційні вправи та мікроситуації, активізуючі опитувальники, діагностувальні картки тощо.

Важливими для подальшого дослідження залишається проблема розширення спектра використання сучасних інформаційних технологій у профорієнтаційній роботі зі школярами, реалізації профорієнтаційного потенціалу шкільних загальноосвітніх предметів, виявлення особливостей формування готовності учнів 8–9 класів до вибору майбутньої професії в умовах допрофільного навчання.

Список використаної літератури

1. Бим И. Л. Профильное обучение иностранным языкам на старшей ступени общеобразовательной школы: Проблемы и перспективы / И. Л. Бим. – М. : Просвещение, 2007. – 168 с.

2. Іноземні мови // Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. – Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 208 с.

4. Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній школі // Англійська мова та культура. – 2004. – № 6. – С. 3–6.

5. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник МОН України. – 2013. – № 24. – С. 3–15.

6. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / кол. авторів під кер. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.

7. Піщалковська М. К. Система профільного навчання старшокласників : підготовчий етап // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2005. – Вип. 3 – 4. – С. 164 – 169.

8. Полонська Т. К. Концептуальні засади допрофільної підготовки з іноземної мови учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Т. К. Полонська // Іноземні мови. – 2011. – № 4. – С. 8 – 12.

Резюме

Подлевська Неля. Допрофільна філологічна підготовка учнів з іноземної (польської) мови у загальноосвітніх навчальних закладах.

У статті допрофільна підготовка з іноземної (польської) мови учнів розглядається з урахуванням мети, завдань, основних принципів навчання іноземної мови. Запровадження допрофільної підготовки з іноземної мови у школі висуває нові вимоги до змісту, форм, методів і засобів навчання, а також до підготовки сучасного учителя. Автор статті звертає увагу на організацію допрофільної підготовки з іноземної мови у школі, характеризує її компоненти.

Ключові слова: допрофільна підготовка, іноземна філологія, принципи, елективні курси, інформаційна робота, профорієнтація.

Streszczenie

Podlewska Nela. Przygotowanie filologiczne z języka obcego (polskiego) uczniów szkół ogólnokształcących do podjęcia pracy zawodowej.

W artykule przygotowanie uczniów z języka obcego do podjęcia pracy zawodowej przedstawiono z uwzględnieniem celu, zadań oraz podstawowych zasad nauczania języka polskiego. Wprowadzenie przygotowania do podjęcia pracy zawodowej z języka obcego w szkole stawia nowe wymagania zarówno w stosunku do treści, metod i środków nauczania, jak też do przygotowania współczesnego nauczyciela. Autor artykułu zwraca uwagę na organizację przygotowania do podjęcia pracy zawodowej z języka obcego w szkole, a także opisuje jego aspekty.

Słowa kluczowe: przygotowanie do podjęcia pracy, filologia języków obcych, zasady, kursy językowe, praca informacyjna, poradnictwo zawodowe.

Summary

Podlevska Nelia. Preprofile student's training of foreign language (Polish) is considered taking into account the purpose, objectives and basic principles of foreign language teaching.

The introduction of preprofile training of foreign language in school poses new requirements for the content, forms, methods and means of education and the modern teacher training. The author draws attention to the organization of preprofile training of foreign language at school and describes its components.

Key words: preprofile training, foreign philology, principles, elective courses, informative work, career guidance.

РІЗНОВИДИ ВПРАВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА УРОКАХ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Мова відіграє вирішальну роль у формуванні особистості, національного характеру, етнічної спільноти, народу, нації. Фразеологізми – одна з універсальї мовлення. У них знаходимо відображення історії народу, своєрідність його культури та побуту [2, с. 4]. У фразеології будь-якої мови зберігається система цінностей, суспільна мораль, ставлення до світу речей, до інших народів. Ідіоми, приказки, прислів'я найбільш виразно ілюструють і спосіб життя, і традиції, й історію тієї чи іншої спільноти, об'єднаної однією культурою.

Людина, що вивчає польську мову і, зокрема, знайомиться з фразеологією польської мови, повинна володіти певним комплексом знань із літератури, фольклору, образотворчого мистецтва тощо, оскільки окремі культурологічні реалії знайшли своє відображення у фразеології [8].

Фразеологія (від гр. *phrasis* – вираження, вислів та *logos* – учення) – розділ мовознавства, що вивчає фразеологізми, тобто стійкі сполучення слів. Фразеологічною одиницею, або фразеологізмом, називається стійке сполучення слів, яке, позначаючи поняття, відтворюється в мові за традицією, автоматично [3, с. 142].

Польська фраземіка в цілому є своєрідним джерелом, у якому це розмаїття віддзеркалюється всіма своїми гранями, такими як: історія, суспільні взаємини минулих епох, заняття людей, їхня виробнича діяльність, побут, мораль, родинні стосунки, звичаї, вірування й повір'я.

Варто звернути увагу учнів і на те, що фразеологізми польської мови ризняться своєю граматичною структурою, їх можна згрупувати так: перша група – ті, що мають структуру речення (*mieć grunt pod nogami, oddychać szeroką piersią, zadzierać nos do góry, zaglądać, zajrzeć (komu) do garnka, nie dać sobie w kaszę dmuchać*), друга – фразеологізми зі структурою словосполучення

(miękkie serce, słaba ręka, przyjacielska dłoń, dziewczyna upadła, skończony człowiek, złota dziewczyna, człowiek płytki, rycerz spod ciemnej gwiazdy, zwierz ludzki, dzika bestia, głupie cielę, chytry jak wąż, prosię nieskrobane) [8].

Питаннями вивчення польської фразеології займалися такі науковці, як М. Басай, А. Левіцький, Е. Лотко, А. Новаковська, С.Скорупка. Проте вони не приділяли уваги проблемі вивчення польських фразем в українських школах. Тому й актуальність дослідження зумовлюється порівняно невеликою кількістю досліджень із методики навчання фразеології польської мови.

У нашій розвідці ми ставимо за мету охарактеризувати різновиди вправ, які можна використовувати під час вивчення фразеологічних одиниць на уроках польської мови.

Засвоєння фразеологічних понять відбувається в основному практично. Знання фразеології, уміння користуватися її засобами – невід’ємна ознака високої мовної культури кожної людини.

Для найкращого запам’ятовування навчання фразеологічним навичкам необхідно будувати у формі вправ. Наприклад, учням пропонується: 1) співвіднести картинки з ФО; 2) скласти речення з наведеними ФО, 3) заповнити пропуски у реченнях схожими ФО; 4) скласти словосполучення із запропонованих ФО [1, с. 3].

Наведемо приклади вправ уживання ФО у мовній діяльності:

1) перекласти польською мовою та скласти цілісний діалог із розрізнених реплік із використанням ФО: *байдики бити; теревені правити; робити з мухи слона; обвести кругом пальця; п’ятами наківати; задирати носа; вивести на чисту воду;*

2) з’ясувати значення фразеологізмів, подібних до українських та російських, і перевірити точність здогадів за словником, наприклад:

У пусті місця потрібно вставити відповідні числівники (у правильній граматичній формі), запропоновані під завданням. Прочитайте утворені фразеологізми.

a. *Potrzebny jak piąte koło u wozu.*

b. *Pleść ... po ... .*

c. *... cud świata.*

d. *Strzał w ... .*

e. *... woda po kisielu.*

5 7 3 8 10 [6, с. 113].

3) підібрати до наведених фразеологізмів антоніми або синоніми: 1. *Ja tam nawet i nosa nie pokażę* (J. I. Kraszewski) 2. *Zwycięska wojna ze Szwecją otworzyła Rosji okna na zachód* (B. Baranowski) 3. *Na pierwszy rzut oka wydaje się, że w skale jest wyrwa, przez którą dwa konie obok siebie przejdą* (H. Sienkiewicz) 4. *Ciarki przeszły chłopca i włosy mu słupem stanęły na głowie* (A. Dygasinski) [7, c. 38]

4) скласти і записати речення із запропонованими фразеологізмами:

1. *Z igły robic widły.* 2. *Bąki zbijać.* 3. *Bić się z myślami.* 4. *Dać się we znaki.* 5. *Lamać sobie głowę.* 6. *Grać komus na nerwach.* 7. *Jak psu z gardła wycięgnięty* [7, c. 38].

5) utwórz зв'язки фразеологічне, дописуючі речозники бідаче назвами чістї тїала.

- wylązić ze .....
- leżeć do góry .....
- trzymać rękę na .....
- stawać na .....
- mieć ..... otwarte
- trzymać ..... za .....
- wstać lewą .....

Сьогодні нові інформаційні технології інтенсивно проникають в освітній процес. Наприклад, за допомогою мультимедійного проектора можна показувати як картинки, так і графічно оформлені ФО:

Obejrzyj rysunki. Jakie zwisjzki frazeologiczne przedstawil malarz w tych zartobliwych rysunkach?[7, c. 38]

Використання сучасних інформаційних технологій на занятті з іноземної мови – надзвичайно актуальне і водночас

проблематичне питання для вчителя. Тому він повинен, окрім ґрунтовної фахової підготовки володіння сучасною комунікативною методикою, використовувати інформаційні технології на усіх етапах навчання – це вимога часу [5, с. 99].

Доцільно під час вивчення фразеології польської мови використовувати інтернет-технології. Вони можуть бути успішно та доцільно використані у вивченні іноземної мови з метою пошуку учнями додаткової інформації з фразеології для збору даних і створення комп'ютерних презентацій. Це може бути робота з різноманітними онлайн-тестами, а також робота з онлайн-словниками [4, с. 272]. Зокрема, це «*Ilustrowany słownik frazeologiczny*» Lucyny Szary, де поряд із фразеологізмами подається його значення та ілюстрація.

Отже, у нашому дослідженні ми запропонували лише окремі найбільш доцільні справи, які можна використати учителям під час вивчення фразеології на уроках польської мови. Для ефективного засвоєння фразеології потрібно пропонувати учням справи на переклад та значення фразеологізмів, співвіднесення їх з українськими відповідниками, підбірку синонімів або антонімів, активне використання комп'ютерних технологій, електронних словників, які значно полегшать роботу вчителя.

Список використаної літератури

1. Бим И. Л. Аттестационные требования к владению иностранным языком учащимися к концу базового курса обучения / И. Л. Бим. – ИЯШ. – 1995. – № 5. – С. 2 – 8.

2. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1986. – 139 с.

3. Новий довідник: Українська мова та література. – К. : ТОВ «КАЗКА», 2007. – 864 с.

4. Нові виховні та інформаційні технології системі освіти : навчальний посібник для студентів педагогічних вузів і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : [Полат Е. С., Бухаркіна М. Ю., Моїсєєва М. В. та ін. / під редакцією Е. С. Полат]. – К. : Академія, 2003. – 272 с.

5. Токменко О. Інформаційні технології у викладанні іноземних мов: сьогодні і скрізь віки / О. Токменко // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2006. – № 2. – С. 98 – 100.

6. Dąmbrowska A. Co warto wiedzieć : poradnik metodyczny dla nauczycieli języka polskiego / A. Dąmbrowska, U. Dobesz, M. Pasięka. – Warszawa, ORE. – 236 s.

7. Osieczkin E. Język polski: Podręcznik dla kl. 6 – 7 / E. Osieczkin. – K. – L. : Oswiata, 1993. – 264 s.

8. http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/40.

Резюме

Поліщук Тетяна. Різновиди вправ під час вивчення фразеологічних одиниць на уроках польської мови

У статті охарактеризовано дві основні групи фразеологізмів польської мови, запропоновано різні види вправ для використання під час вивчення фразеології на уроках польської мови. Крім того, звертається увага на використання інтернет-технологій, які значно полегшать роботу вчителя.

Ключові слова: фразеологічна одиниця (ФО), фразеологізми, вправа, урок.

Streszczenie

Poliszczyk Tetiana. Rodzaje ćwiczeń podczas nauczania jednostek frazeologicznych na lekcjach języka polskiego

W artykule poddano analizie dwie podstawowe grupy frazeologizmów języka polskiego, zaproponowano różne rodzaje ćwiczeń z frazeologii dla wykorzystania na lekcji języka polskiego. Oprócz tego, zwrócono uwagę na wykorzystanie zasobów internetowych, które bardzo ułatwiają pracę nauczyciela.

Słowa kluczowe: jednostka frazeologiczna, frazeologizmy, ćwiczenie, lekcja.

Summary

Tatiana Polishchuk. Variety of exercises while learning phraseological idioms in the Polish lessons.

This article characterises two main groups of Polish phraseology and offers the kinds of exercises for usage in the study of phraseology in the Polish lessons. Attention is also drawn to the use of Internet technologies that greatly facilitate the work of teachers.

Key words: phraseologisms, exercise, lesson.

**ЖІНОЧА ПРОЗА МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ:
ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ КОНТЕКСТИ**

В історії новітньої української літератури досить помітною є творча спадщина західноукраїнських митців слова. З певних причин, передусім суспільно-політичних, національне письменство ХХ ст. існувало в кількох виявах, найголовнішими з яких були: радянська Україна; Західна Україна, землі якої входили до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини (Закарпаття); еміграційний своєрідний «материк», розкиданий по всій Європі (Чехословаччина, Польща, Німеччина, Франція тощо). Таким чином, інтегрувавшись у європейський культурний простір, українська література спромоглася вийти на новий щабель розвитку, у ній намітилися тенденції, які дозволяють сьогодні багатьом дослідникам говорити про самобутність та оригінальність цієї сторінки нашого красного письменства.

Окремою добою в літературно-мистецькому процесі України є міжвоєнний період (1918 – 1939). Оскільки частина українських земель входила до складу Польщі, варто говорити про певні спільні риси у розвитку художньої творчості сусідніх країн, хоча умови, в яких творилися національні літератури міжвоєнного двадцятиліття в Україні та Польщі, значною мірою різнилися між собою: Польща після років бездержавності стала незалежною, Україна ж після героїчної й трагічної боротьби була розділена між сусідніми державами. Дослідники справедливо констатують, що саме на західноукраїнських землях з’явилася можливість органічного входження національного письменства у загальноєвропейський мистецький простір, продовження традицій доби «розстріляного відродження». «Західноукраїнська та еміграційна література міжвоєнного двадцятиліття стала текстуальним опором неоімперському поглинанню – духовною реконкістою, що визначила горизонт надій на державність України» [1, с. 14].

Період міжвоєнного двадцятиліття в історії як української, так і польської літератур відіграє особливу роль. Для поляків це, насамперед, проблиск тяжко завойованої незалежності між епохою розбору і трагічними роками II світової війни та окупації. В українців цей період переважно пов'язаний із розчаруванням через невдалу спробу здобуття незалежності, а також почуттям зазваної кривди і несправедливості.

Вітчизняні літературознавці (І. Дзюба, М. Ільницький, Н. Мафтин, М. Моклиця, В. Моренець, Л. Сеник) у своїх працях наголошують на певних спільних стильових, жанрово-тематичних аспектах розвитку польської та української літератур. У нашому дослідженні ми розглянемо питання функціонування жіночої прози в західноукраїнському письменстві 20 – 30-х рр. XX ст., а також її тісний взаємозв'язок із польською літературною традицією.

Тенденцію до активізації жіночої творчості спостерігаємо ще в літературі кінця XIX – початку XX ст. Саме тоді на письменницькій ниві з'являється ціла когорта представниць слабкої статі, які сказали своє вагоме слово у художній літературі. Варто згадати імена Лесі Українки, О. Кобилянської, Н. Романович-Ткаченко, Л. Яновської, Грицька Григоренка та інших мисткинь слова, які творили модерну українську літературу. Згодом ця традиція успішно продовжилася у творчості наступного літературного покоління. Як у польській, так і в українській літературі 30-х рр. XX ст. відзначається збільшення питомої ваги творів жінок. Оскільки землі Галичини у цей час належали до Польщі, тому, на нашу думку, маємо всі підстави говорити про певні спільні риси у розвитку жіночої прози зазначеного періоду.

Пожвавлення жіночого руху спостерігаємо у різних сферах життя: громадсько-політичній, соціально-побутовій, культурній. Вагому роль у питанні популяризації літературної діяльності західноукраїнських письменниць відігравали численні періодичні видання, на сторінках яких друкувалися художні твори, а також критичні статті, літературні огляди, рецензії.¹ Таке розмаїття

---

¹ «Завіт» («Przymierze») (1920 – 1921). «Літературних відомостей» (1924-1939), інтелігенції «Сучасний огляд» («Przegląd Współczesny») (1922 – 1939), «Слов'янський рух» (1928 – 1933, 1937 – 1939), «Жіноча доля»

періодичних видань сприяло популяризації творчості чималої когорти письменниць.

Традиції жіночої прози помежів'я XIX – XX ст. продовжилися у творчості Ірини Вільде, Катрі Гриневичевої, Галини Журби, Наталени Королевої, Дарії Віконської, Софії Налковської, Полі Гоявічинської, Марії Домбровської та ін. Відомий літературний критик, їхній сучасник, Михайло Рудницький у своєму огляді констатує: «Польську державну нагороду за 1935 р. дістала Софія Налковська. Після Ілаковичівної та Домбровської – третя з черги жінка дістає це відзначення» [2, с. 6]. Це є ще одним незаперечним твердженням потужності жіночого письма.

Кожна із цих письменниць відзначалася оригінальністю художнього стилю, самобутньою манерою письма, однак можемо спостерегти певні спільні риси у творчості, зокрема у посиленій увазі до відтворення внутрішнього світу героїнь, поглибленій психологізації.

Софія Налковська – авторка оповідань «Галузка черешні» (1921), «Люди звідти» (1926), «Знаки життя» (1938), у своїй творчості порушувала питання соціального характеру, різнопланово змальовувала портрети своїх героїв: від сильної пристрасної особистості до самотньої і загубленої.

Помітною постаттю на ниві польської літератури міжвоєнного періоду є Поля Гоявічинська (1896 – 1963), перу якої належить відома дилогія «Дівчата з Новолипок» і «Райська яблуна». Твір набув великої популярності вже одразу після виходу. Дилогія, особливо її перша частина, позначена впливом поширеного у світовій літературі міжвоєнних років автобіографічного жанру, відгомоном безпосередніх спогадів дитинства та юності самої Гоявічинської. В основу нарації покладено процес духовного й фізичного формування героїнь – дівчаток із робітничо-ремісничої околиці Варшави у часових межах від початку XX сторіччя і до середини 20-х років.

Сучасники відзначили неабияку мистецьку вартість творів Гоявічинської, її самобутню творчу манеру: «Дівчата з Новолипок» як і їх продовження, ще незакінчена «Райська яблуна» є витвором, певною мірою, блискучим. Дає змогу оглянути життя наскрізь, до самого дна, як у калейдоскопі, що його ми робили в дитинстві і в

якому вкладені шматочки паперу здобували несамовиті, велетенські форми, перетворюючись у найкращі пейзажі і найдивніші пригоди. Так і в цій книжці вкладені звичайні, так часто вживані і збаналізовані крихти життя: кохання, зрада, смерть, хвороба, – раптом дістають інше значення, інший вимір, перетворюються на майже космічну силу» – писав Генрік Фоглер у своїй рецензії, вміщеній у «Сигналах», 1937 року [4, с. 11].

Дилогію Полі Гоявічинської варто розглядати у типологічних зв'язках із автобіографічною трилогією Ірини Вільде (1907 – 1982) «Метелики на шпильках», «Б'є восьма», «Повнолітні діти». Письменниці майже в один час дебютували на літературних теренах, і надалі їхні творчі шляхи неодноразово перетиналися. У їхній художній прозі домінує жіноча тема, мистецький погляд сфокусовано на проблемах самоідентифікації жінки, проникнення у її внутрішній світ, поглибленій психологізації образів. У великих художніх полотнах Ірина Вільде та Поля Гоявічинська своїх героїнь малюють в еволюційному русі, простежуючи процес «дорослішання» дівчаток, розглядають увесь складний комплекс психологічних колізій, поринають у проблему соціологізації жінок. Проте, незважаючи на значну кількість спільних рис, у творчості цих письменниць відзначаємо певні відмінності: «Твори обох авторок є підтвердженням того, що власне індивідуальні моделі світів І. Вільде та П. Гоявічинської різні (в українській письменниці вона більше оптимістична, «вітаїстична», а в польській авторки позначена впливом песимістичного світогляду)» [3, с. 407].

Окрім великих прозових форм, великої популярності у творчості письменниць міжвоєнного періоду набуває фрагментарна проза. Н. Мафтин зазначає, що такі твори, актуальні «перш за все для жіночої автури та як реакція на літературну моду в Польщі двадцятих, коли вжитковою була «powatorska proza rozejrodobna» [1, с. 286].

Авторкою чудових етюдів – «акварельок» («Соняшники», «Іриси», «Бегонія», «Аннамітський шаль», «Павлине око», «Білі іриси», «В'язні», «Фрагменти», «Імпресіоністичне») є Дарія Віконська (Ліна-Іванна Малицька).

Мала проза різних жанрових форм широко представлена і у творчості галичанок. Варто відзначити доробок Софії Парфанович,

лікаря за фахом, перу якої належить збірка нарисів «Ціна життя» (1937 р.). Також на шпальтах тогочасних періодичних видань друкуються новели Марії Козоріс та Ярослави Лагодинської, Харити Кононенко, Дарії Ярославської, Оленки Оми, Олени Ржепецької, Ярослави Даник, Олени Цегельської, Жені Лисогірської. Широка тематична палітра, розмаїття художніх засобів є визначальними рисами творів згаданих письменниць. В основі нарації здебільшого лежить якась атракція, однак конфлікт переважно переходить із зовнішньої площини у внутрішню, розвиваючи психологічний дискурс.

Загалом можна відзначити, що жіноча літературна традиція успішно продовжується у літературі міжвоєнного періоду. Авторки творять нову прозу, у якій відображені основні тенденції розвитку модернізму в літературі.

Список використаної література

1. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20 – 30-х років ХХ століття: парадигма реконксти / Н. Мафтин. – Івано-Франківськ, 2008. – 355 с.

2. Рудницький М. Три нагороди, одна смерть / М. Рудницький // Назустріч. – 1936. – Число 2. – С. 4.

3. Харлан О. Д. Катастрофізм художнього простору прози Ірини Вільде і Полі Гоявічинської / О. Д. Харлан // Київські полоністичні студії / [відп. ред. та упор. Р. П. Радишевський]. – К., 2007. – Т. IX : Європейський вимір української полоністики. – С. 402 – 409.

4. Фоглер Г. Рецензії/ Г. Фоглер // Сигнали. – 1937 – № 29. – С. 11.

Резюме

Приймак Інна. Жіноча проза міжвоєнного періоду: польсько-українські контексти

У статті розглядається художня специфіка функціонування жіночої прози міжвоєнного періоду в українській та польській літературах. Визначаються спільні риси творчості письменниць, зокрема поглиблений психологізм.

***Ключові слова:** міжвоєнний період, жіноча проза, психологізм.*

Streszczenie

Pryjmak Inna. Proza kobieca okresu międzywojennego: konteksty polsko-ukraińskie

W artykule przedstawiono specyfikę artystyczną funkcjonowania prozy kobiecej okresu międzywojennego w literaturze ukraińskiej i polskiej. Określono cechy wspólne twórczości pisarek, mianowicie pogłębiony psychologizm.

Słowa kluczowe: okres międzywojenny, proza kobieca, psychologizm.

Summary

Prijmak Inna. Womanish prose of intermilitary period: Polish-Ukrainian contexts

The article examines the artistic specifics of functioning of womanish prose of intermilitary period in Ukrainian and Polish literature. The general lines of creation of authoresses, in particular deep psikhologizm, are determined.

Key words: intermilitary period, womanish prose, psikhologizm.

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК
ПОЛЬСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ЛЕКСИКОЛОГІЇ У
ЗІСТАВЛЕННІ З АНАЛОГІЧНИМ ПРОЦЕСОМ В
УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ**

У разі визнання нами концепції, що будь-яка мова є перш за все мовою слів, стає зрозумілим тривалий інтерес людства до здобуття різнобічних знань про слово – його походження, історію, семантику у різні часи, зв'язок із народно-розмовною основою тощо.

Такою галуззю лінгвістичної науки, яка намагається дати відповіді на ці та інші запитання, є історична лексикологія. Вона присутня у мовознавчій науці практично усіх слов'янських мов, щоправда, на нашу думку, перебуває на різних етапах свого розвитку. Пояснимо останнє вибірковими спостереженнями за розвитком історичної лексикології деяких слов'янських мов, оскільки питання загального стану розвитку історичної лексикології у слов'янському мовознавстві не є предметом нашої статті.

Так, судячи з кількості публікацій у науковій періодиці, російська історична лексикологія вже пройшла апогей свого розвитку, хоча узагальнювальної академічної праці не було створено. Дещо схоже явище (лише стосовно апогею) спостерігаємо й в українському та білоруському мовознавстві. Македонська історична лексикологія, з огляду на праці Ліляни Макарійоски, саме зараз набуває бурхливого піднесення. Стосовно польського мовознавства, склалося враження, що після досить інтенсивного вивчення історії польської лексики за пам'ятками писемності у 60 – 90 роках минулого століття його вектор змінився у напрямі досліджень історії польських слів на загальнослов'янському або індоєвропейському мовному тлі. Та незважаючи на різні підходи до дослідження історії словникового складу слов'янських мов і погляди щодо ступеня вивченості цього питання, можна з упевненістю стверджувати, що інтересу

науковців і досі не втрачено, бо, власне, слово демонструє невичерпність змісту для його пізнання.

Та повернімося до витоків. Спостереження багатьох науковців говорять про те, що першим поштовхом наукового дослідження слів у давнину була в окремих випадках необхідність пояснити їх значення читачеві, оскільки в силу певних обставин давні тексти писали не цілком зрозумілою або цілком незрозумілою мовою для широких верств населення. Такі пояснення в мовознавстві називають глосами.

Відомо, що у Польській державі X століття, створеній за короля Мешка I, функції літературної мови виконувала латина. Тогочасні писемні пам'ятки, найціннішою з яких є Папська булла 1136 року, містять власні польські імена, місцеві географічні назви, які є цінним матеріалом для вивчення давньопольської мови, на жаль, головним чином фонетичний [1]. Від XIV століття іде значна кількість власне польських пам'яток писемності. Найдавнішими з них вважають Свентокшицькі проповіді та Флоріанський псалтир [2].

Стосовно глос у літературі переважає думка про їх поширення у писемності XV століття. Зокрема в одному з найавторитетніших довідників із польської мови можна дізнатися про те, що (переклад з польської наш): «Для історії польської мови велике значення мають < ... > дописувані або на маргінесах, або над словами в тексті польські слова, деколи одне слово, а деколи – ціле речення.

Велика кількість польських глос була зокрема в рукописах латинських проповідей. Вони свідчать про те, що незважаючи на латинський текст, виголошували їх польською мовою. До найважливіших належать польські глоси в латинських проповідях в тому самому рукописі, що й Гнезненські проповіді в збірнику проповідей *Quadragesimale super epistolas* (середина XV ст.) або численні глоси в Кодексі 413 Бібліотеки Оссолінських (також середини XV ст.).

Польські глоси вписували деколи до рукописів із поетичними творами, наприклад, дуже багато глос у релігійній поемі *Palestra Christi* (в рукопису 1466 р.), або прозовими (наприклад, у збірнику казок Гнідрини).

У глосах деколи з'являються діалектні риси, хоча рідше, ніж у творах, написаних цілком польською. Більшість глос із середньовічних рукописів вже опублікована (Брюкнер, Лопатинський, Лось та інші), а відповідно упорядкований мовний матеріал подає старопольський словник (початок видання 1953 р.)» [3].

Цікаво, що дослідження глос у польському мовознавстві триває і у наш час. Зазначимо у цьому плані опубліковану у 2010 році роботу польської дослідниці Єви Дептухової про таємниці старопольських глос [4].

В українській мові глоси відбиті у писемності давньокиївської доби. Проблеми давніх читачів полягали у нерозумінні неперекладених переважно давньогрецьких слів у старослов'янських (староболгарська народно-розмовна основа) текстах. Спільною рисою у писемності обох мов є те, що давньоукраїнські глоси теж відбиті не у найдавніших пам'ятках писемності, а у пізніх списках найчастіше перекладних старослов'янських текстів. Багато глос фіксовано у Хроніці Георгія Амартола, старослов'янському перекладі з давньогрецької XI століття, що дійшов до нас у списках XIII – XIV століття, наприклад: «(Костянтин) создалъ же полату и подърюме и **двѣ имъполи рекше оулицы покровенѣ** и тръгъ ризныи» [5] Звернімо увагу, що на відміну від польської традиції розташування глос над словами чи маргінально, давньоукраїнські органічно вплетені в текст твору. Східнослов'янські (давньоруські) глоси найповніше описані у працях російського науковця Л. С. Ковтун [6] та українського вченого В. В. Німчука [7]. Із змісту обох праць витікає думка про поштовх, наданий практикою глос для подальшого розвитку історичної лексикології та історичної лексикографії.

Наступний етап характеризується тісною взаємодією двох останніх підходів до вивчення слова, оскільки виникає потреба зібрати напрацьований матеріал в одній книзі довідкового типу, тобто з'являється ідея створення словника. У Польщі він починається практично одночасно з поширенням глосописання і триває до XVIII століття. Такими словниками стали так звані *tamnotrepty* або *tamnotrekty* (дослівно «кормлений груддю», термін містить натяк про допомогу). Найдавнішим із тих, що

збереглися маммотреком є Wokabularz trydencki 1424 року (близько 500 лексичних одиниць), перший друкований словник – Франтішека Мимера «Diccionarius trium linguarum: Latinae, Teutonicae et Polonicae, potiora vocabula contiens» (Краків, 1528 р.). Із пізніших слід зазначити латинсько-польський словник Яна Мончинського (Lexicon Latino-Polonicum ex optimis Latinae linguae scriptoribus concinnatum, Крелевець, 1564 р., 20 700 слів) та «Тезаурус» Грегора Кнапського («Thesaurus Polono-Latino-Graecus seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae Polonorum usui accomodatum ...», Краків, 1621 р.) [8].

В українців спостерігаємо схоже явище в галузі лексикографії, спрямоване на надання допомоги читачеві орієнтуватися у старослов'янській, давньогрецькій та латинській лексиці пам'яток давньої конфесійної, світської, наукової літератури та ділової писемності. З'являються словники: «Лексисъ съ толкованіемъ словенскихъ словъ просто» (не датований, приблизно друга половина XVI ст., 896 слів); «Лексис» Лаврентія Зизанія («Лексис сирѣчь реченія, въкратѣцѣ събранъны и из словенскаго языка на простый рускій діалектъ истолкованы», Вільно, 1596 р., 1061 словникова стаття); «Лексикон» Памва Беринди («Лексіконъ слвеноросскій и именъ тлъкованіе», Київ, 1627 р., 7000 статей); на освітянські потреби за певних обставин був створений «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецьким та А. Корецьким-Сатановським у середині XVII ст. [9].

У наступному XVIII ст. у полоністиці відбувається створення фундаментальних багатотомних словників, та це історія власне лексикографії. У цей же час Україна у складі Російської імперії переживає гальмування розвитку національної культури. Українську мову розглядають у Росії як діалект російської.

Ситуація з розвитком історичної лексикології в Росії починає дещо мінятися у XIX столітті. Створення ще у XVIII столітті Імператорської Академії наук, потім окремих вищих навчальних закладів, призвело до появи наукових товариств та наукової періодики. Серед освічених людей різних соціальних верств посилюється інтерес до історії держави, яку ведуть від Київської Русі, давньої писемності, з одного боку, та до народного побуту і народної мови – з іншого. Внаслідок цього з'являються наукові розвідки, присвячені походженню, історії окремих слів або

невеликих груп слів спочатку в російській мові, а пізніше і в українській. Із російських можемо назвати такі праці. Перша, за нашими спостереженнями, – П. Ф. Калайдович «О словах, изменивших свое наименование» (1820) [10]; далі – М. П. Погодин «О происхождении имени *Москва*» (1829) [11], «Опыт исторического объяснения древних слов *дань, путь, полюдь, погородье, дар, ходить*» (1853) [12]; П. И. Преис «О волохах Нестора» (1837) [13]; П. Г. Бутков «О финских словах в русском языке и о словах русских и финских, имеющих одинаковое знаменование» (1842) [14] і так далі.

Доля українських учених типова для долі людей із невизнаною мовою у колоніальній країні. Вони публікують дослідження слів російської мови, проте таких, котрі є і в українській, або слів з давніх пам'яток, або ж українських слів, які трапляються у етнографічних описах. Першими українськими вважаємо публікації Юрія Венеліна (Георгій Гуца) «О слове *боярин*» (1847) [15], «О происхождении *маршалов* и производстве слова» (1848) [16]; М. О. Максимовича «Об имени *человек*» (1846) [17]. К. В. Шейковський у наступних працях надає пояснення деяких термінів української мови: «Толкование слова *вира*» (1878) [18], «Быт подолян» (1860) [19], «О приветствиях и поздравлениях у подолян» (1862) [20]; Михайло Левченко розглядає у наступних працях деякі тематичні групи української лексики – «Заметки о русинской терминологии» (1861) [21], «Места жительства и местные названия русинов в настоящее время» (1861) [22]; Йосип Левицький «О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI – XVII веках» (1880, містить спостереження про деякі юридичні терміни) [23] та інші, традиція написання етюдів про слова продовжується в українському мовознавстві й у першій половині ХХ століття.

На жаль, сьогодні ми не маємо у розпорядженні відповідного польського матеріалу від ХІХ століття та припускаємо, що полоністика теж переживала етап накопичення атомарних досліджень історії польської лексики, бо на пустому місці не могли бути створені такі серйозні роботи, як, наприклад, «Литовсько-слов'янські розвідки. Слов'янська лексика в литовській мові» О. Брюкнера (1877 р.) [24] чи «Польська християнська термінологія» Едварда Кліха (1927 р.) [25].

Новий етап розвитку історичної лексикології почався після захисту 1946 року докторської дисертації у двох томах, а пізніше виходу монографії російського вченого Ф. П. Філіна «Лексика русского литературного языка древнекиевской эпохи (по материалам летописей)» [26]. У ній у ході розгляду фактичного матеріалу були реалізовані основні підходи до опису історії лексики у складі великих тематичних груп – те, що потім стало обов'язково присутнім у кожній історико-лексикологічній праці: з'ясування походження лексеми, її першої писемної фіксації, відношення до народно-розмовної основи, поширеність у пам'ятках писемності різних стилів, спостереження за семантикою у різні періоди історії певної мови, подальша доля у літературній мові. Реакцією на цей та деякі інші факти стали виступи у головних періодичних виданнях провідних радянських учених п'ятдесятих років про недостатність досліджень з історичної лексикології за писемними пам'ятками [27]. Відповідь не змусила довго чекати, і не лише в СРСР, оскільки він мав вплив на весь так званий соціалістичний табір. За таких обставин розпочався найбільш плідний в історичній лексикології період 60-х – 90-х років минулого століття.

За нашими спостереженнями, у Польщі він починається з праці Владислава Купішевського про історію метеорологічної лексики в говірках та історії польської мови – 1969 рік [28]. Далі, дещо порушуючи хронологію, назвемо праці Олександра Зайди «Назви старопольських урядовців до 1600 року» – 1970 р. [29], «Назви старопольських феодальних повинностей та зборів» – 1979 р. [30], «Старопольська юридична термінологія» – 1990 р. [31]. Не менш важливі дослідження інших науковців: Франтішек Пепловський «Віддієслівні назви виконавців дії в польській мові XVI століття» – 1974 р. [32]; Станіслав Гайда «Розвиток польської гірничої термінології» – 1976 р. [33]; Барбара Шидловська-Чолова «Номінація старопольських музичних інструментів» – 1977 р. [34]; Феліція Висоцька «Польська медична термінологія до 1838 року» – 1980 р. [35]; Тереза Мініковська «Українські слова в літературній польській мові XVI ст.» – 1980 р. [36]; Едвард Лучинський «Старопольська лексика, пов'язана з судноплавством. XV і XVI ст.» – 1986 р. [37]; Марія Бореjšо «Назви одягу в

польській мові до 1600 року» – 1990 р. [38]; Анон Спольник «Назви польських рослин до XVIII ст.» – 1990 [39] та інші.

Приблизно в той же час в українському мовознавстві захищають кандидатські та докторські дисертації з історико-лексикологічної проблематики української мови, зміст яких оприлюднюють у вигляді авторефератів, монографій та статей (*Примітка.* Той факт, що дисертації та автореферати писали російською мовою, а статті і монографії могли бути написані й українською, відбитий нами у списку літератури. Ми ж у тексті статті подаємо всю інформацію українською мовою). Однією з перших була праця Є. І. Чернова «Історія назв грошей і грошових одиниць в українській мові» – 1960 [40]. Далі ідуть: А. А. Бурячок «Назви спорідненості і свояцтва в українській мові» – 1961 [41]; М. Л. Худаш «Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. На матеріалах Львівського Ставропігійського братства» – 1961 [42]; А. І. Генсьорський «Галицько-Волинський літопис. Лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості» – 1961 [43]; Л. І. Батюк «Мова літопису Самовидця (Лексика, фразеологія, морфологія)» – 1961 [44]; Пантелеймон Ковалів (США) «Лексичний фонд літературної мови Київського періоду X – XV ст.» – 1964 [45]; М. Я. Брицин «Юридична термінологія у східнослов'янській писемності до XV ст.» – 1966 [46]; А. А. Бурячок «Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов. Назви відносин між державами, народами» – 1983 [47]; О. В. Прискока «Дієслова із значенням «трудовий процес» у російській писемності XIV – XVI століть у зіставленні з українськими» – 1984 [48]; О. А. Крижко «Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – початку XVIII ст. (назви їжі, напоїв, продуктів харчування)» 1997 [49]; М. І. Чікало «Назви кольорів у пам'ятках української мови XIV – XVII ст.» – 1994 [50]. Зі статей слід згадати розвідку Я. А. Спринчака щодо порівняльного вивчення лексики московських та українських грамот XIV – XV ст. (1956) [51] та Л. Л. Гумецької «З історичної лексикології української мови. Землеробство і суміжні заняття» – 1978 [52].

Таким чином, бачимо, що у зазначеному періоді в дослідженнях польських і українських істориків-лексикологів є спільні та відмінні риси. Підхід до розробки проблематики майже

однаковий, деякі теми збігаються – юридична, ділова, побутова лексика. Розбіжність у проблематиці зумовлена перед усім змістом самих пам'яток. В українців помітною є тенденція досліджувати історію лексики окремих писемних пам'яток. Важливо також зазначити, що українськими науковцями видана фундаментальна узагальнювальна праця з історії української лексики – «Історія української мови. Лексика і фразеологія» (1983 р.) [53]. Щодо наявності аналогічної праці у полоністиці ми відомостей не маємо.

Ознайомлення зі змістом праць дає підстави стверджувати, що не завжди науковці однієї країни знали праці своїх колег з іншої країни, що часом призводило до прикрих непорозумінь і помилкових тверджень. Так, О. Зайда в роботі про старопольську правничу термінологію (1990 р.) зауважує російському вченому М. Н. Топорову відносно помилкового твердження щодо незадовільного стану досліджень у галузі слов'янської юридичної термінології, висловленого останнім в одній зі статей [54], і, заперечуючи, посилається на праці чеха Б. Е. Міхалека [55] та шведа Г. Еріксона [56]. На жаль, із дискусії видно, що і О. Зайда, і М. Н. Топоров не знали про існування фундаментальної праці (докторська дисертація у двох томах) М. Я. Брицина з історії східнослов'янської юридичної термінології до XV століття [57]. У зв'язку з цим, дуже хочеться, щоб наша скромна праця хоча б трішки допомогла діячам польського та українського історичного мовознавства у їх копіткій і дуже не простій справі

На XX ст. варто завершити наш огляд виникнення та розвитку польської й української історичної лексикології. Звичайно, наукове життя на цьому не припинилося, дослідження з історії лексики слов'янських мов тривають, проте XXI століття – це вже сучасність, а вона потребує часу для осмислення.

Список використаної літератури

1. Кондрашов Н. А. Славянские языки / Н. А. Кондрашов. – М. : Просвещение, 1986. – 270 с.
2. Там само.
3. Encyklopedia wiedzy o języku polskim. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo, 1978. – S. 100.

4. Deptuchowa E. Tajemnice staropolskich głós / E. Deptuchowa, J. Waniakowa // *LingVaria* (2010), №2(10). – S. 105 – 111.

5. Истрин В. М. Хроника Георгия Амартола в древнем славяно-русском переводе : в 3-х т. / В. М. Истрин. – Пг., 1920. – Т. 1. – 339 с. .

6. Ковтун Л. С. Древние словари как источник русской исторической лексикологии / Л. С. Ковтун. – Л. : Наука, ЛО, 1977. – 111 с.

7. Німчук В. В. Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською / В. В. Німчук. – К. : Наукова думка, 1980. – 303 с.

8. Kania S. Zarys leksykologii polskiej / Stanisław Kania, Jan Tokarski. – Wydanie pierwsze. – Warszawa : Wydawnictwa szkolne i pedagogiczne, 1984. – 256 s.

9. Сучасна українська літературна мова: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / [Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я., Тоцька Н. І., Уздиган І. М.]. – К. : Вища школа, 2002. – С. 221 – 223.

10. Калайдович П. Ф. О словах, изменивших свое знаменование / П. Ф. Калайдович // Труды Общества любителей российской словесности. – 1820. – Ч. 18. – С. 83 – 93; 1826. – Ч. 6. – С. 118 – 136.

11. Погодин М. П. О происхождении шимени *Москва* / М. П. Погодин // Московский вестник. – 1829. – Ч. 3. – С. 86 – 89.

12. Його ж. Опыт исторического объяснения древних слов *дань, путь, полюдь, погородье, дар, ходить* // ИОРЯС. – СПб, 1853. – Т. 2, вып. 10. – С. 328 – 341.

13. Прейс П. И. О *волохах* Нестора / П. И. Прейс // ЖМНП. – 1837. – Ч. 14, май. – С. 213 – 235.

14. Бутков П. Г. О финских словах в русском языке и о словах русских и финских, имеющих одинаковое знаменование / П. Г. Бутков // Труды Рос. Академии. – СПб, 1842. – Ч. 5. – 65 с.

15. Венелин Ю. И. (Гуца Георгий). О слове *боярин* Ю. И. Венелин // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. – Заседание 31 мая 1847г. – Год третий. – №1, отд. 1. – М., 1847, С. 1 – 29.

16.Його ж. О происхождении *маршалов* и производстве слова // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. – Заседание 27 марта, 1848 года. Год третий. – № 8. – М., 1848. – С. 45 – 52.

17.Максимович М. О. Об имени *человек* – М. О. Максимович // Московские ведомости. – М., 1846. – 14 с.

18.Шейковский К. В. Толкование слова *вира* / К. В. Калайдович. – Казань, 1878. – 14 с.

19.Його ж. Быт подолян. – Т. 1, вып. 1 – 2. – К., 1859 – 1860. – VI. – 74 с.; III, 74 с.

20.Його ж. О приветствиях и поздравлениях у подолян // Киевский курьер, 1862. – № 5, 8. – С. 362.

21.Левченко М. Заметки о русинской терминологии / М. Левченко // Основа. – 1861. – Июль. – С. 183 – 186.

22.Його ж. Места жительства и местные названия русинов в настоящее время // Основа. – 1861. – Январь. – С. 263 – 256.

23.Левицкий И. О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI – XVII веках И. Ливицкий // Русская старина. – 1880. – Ноябрь. – Т. 28. – С. 549 – 574.

24.Brükner A. Die slavischen Fremdwörter im Litauischen / A. Brükner. – Weimar, 1877.

25.Klich Edward. Polska terminologia chrześcijańska / E. Klich. – Poznań, 1927. – 168 s.

26.Филин Ф. П. Лексика русского языка древнекиевской эпохи (по материалам летописей): докторская диссертация / Ф. П. Филин // Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена, кафедра русского языка. – Л., 1949. – Т. 80. – 288 с.

27.Ахманова О. С. О некоторых вопросах и задачах описательной исторической и сравнительной лексикологии / О. С. Ахманова, В. В. Виноградов, В. В. Иванов // Вопр. Языкознания. – 1956. – № 3. – С. 3 – 24.

28.Kupiszewski W. Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego / W. Kupiszewski. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1969. – 168 s.

29.Zajda Aleksander. Nazwy urzędników staropolskich do roku 1600 / A. Zajda // Prace językoznawcze, zeszyt 31, wydanie 1, Kraków, 1970.

30.Його ж. Назвы старопольских повинности феудальных i олат до 1600 року // Праце језыкознавче, zeszyt 60, wydanie 1, Kraków, 1979.

31.Його ж. Staropolska terminologia prawnicza do 1500 r. – Kraków, 1990. – 272 s.

32.Pepłowski Frantyszek. Odczasownikowe nazwy wykonawców czynności w polszczyźnie XVI wieku. – Wrocław – Warszawa : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1974. – 340 s.

33.Gajda S. Rozwój polskiej terminologii górniczej / S. Gajda. – Opole, 1976. – 157 s.

34.Szydłowska-Czołowa B. Staropolskie nazewnictwo instrumentów muzycznych / B. Szydłowska-Czołowa. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1977. – 288 s.

35.Wysocka Felicja. Polska terminologia lekarska do roku 1838. – T. 1: Anatomia. Proste prymarne nazwy nie motywowane. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1980. – 199 s.

36.Minikowska Teresa. Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI wieku. – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe. – 172 s.

37.Łuczyński Edward. . Staropolskie słownictwo związane z żegluga XV i XVI wiek. – Gdańsk : Wyd. Morskie, 1986. – 291 s.

38.Borejszo Marja. Nazwy ubiorów w језыку polskim do roku 1600. – Poznań, 1990. – 208 s.

39.Spólnik Anon. Nazwy polskich roślin do XVIII wieku. – Wrocław, 1990. – 136 s.

40.Чернов Е.И. История названий денег и денежных единиц в украинском языке : автореф. ... к. филол. н. / Е. И. Чернов. – К., 1960. – 16 с.

41. Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові / А. А. Бурячок. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 149 с.

42. Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. : на матеріалах Львівського Ставропігійського братства / М. Л. Худаш. – К. : АН УРСР, 1961.

43.Генсьорський А. І. Галицько-Волинський літопис: Лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості / А. І. Генсьорський . – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 284 с.

44.Батюк Л. І. Язык летописи Самовидца. (Лексика, фразеологія, морфологія) : автореф. ... к. філол. н. / Л. І. Батюк. – Львов, 1961. – 16 с.

45.Ковалів П. Лексичний фонд літературної мови Київського періоду X – XIV ст. – Т. 2. – Запозичення / П. Ковалів. – Нью-Йорк, 1964. – 323 с.

46.Брицын М. А. Из истории восточнославянской лексики / М. А. Брицын. – К. : Наук. думка, 1963. – 153 с.

47.Бурячок А. А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов: Назви відносин між державами, народами // А. А. Бурячок. – К. : Наук. думка, 1983. – 247 с.

48.Прискока О. В. Глаголы со значением «трудовой процесс» в русской письменности XIV – XVI вв. (в сопоставлении с украинскими) : автореф. ... к. філол. н. / О. В. Прискока. – К., 1984. – 26 с.

49.Крижко О. А. Розвиток семантики побутової лексики українських літописів кінця XVII – поч. XVIII ст. (Назви їжі, напоїв, продуктів харчування) / О. А. Крижко. – К. : Міжнар. фінансова агенція, 1998. – 169 с.

50.Чікало М. І. Назви кольорів у пам'ятках української мови XIV – XVIII ст.: автореф. ... к. філол. н./ М. І. Чікало. – Львів, 1994. – 23 с.

51.Спринчак Я. А. К сравнительному изучению лексики московских и украинских грамот XIV – XVI вв. / Я. А. Спринчак // Вопросы языкознания. – 1956. – № 6. – С. 115 – 122.

52.Гумецька Л. Л. З історичної лексикології української мови. Землеробство і суміжні заняття/ Л. Л. Гумецька // Мовознавство. – 1978. – № 3. – С. 11 – 22.

53.Історія української мови: Лексика і фразеологія / відповід. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 742 с.

54.Топоров М. Н. О двух праславянских терминах из области древнего права / М. Н. Топоров // Структурно-типологические исследования в области грамматики славянских языков. – М., 1973. – С. 110 – 134.

55. Michalek B. E. K slovní zásobě a právní terminologii knih devaterých / B. E. Michalek // Právně historické studie VII. – Praha, 1961. – S. 303 – 314.

56. Eriksson G. Le nid prav- dans son champ sémantique / G. Eriksson. – Stockholm, 1967, Acta Universitatis Stockholmiensis, Études de philologie slave 12.

57. Брицын М. А. Юридическая терминология в восточнославянской письменности до XV века : дис. ... д. филол. н. – Т. 1, 2. / М. А. Брицын. – Каменец-Подольский, 1966. – Т. 1 – 412 с. – Т. 2 – 414 с.

Резюме

Прискока Олег. До питання про виникнення та розвиток польської історичної лексикології у зіставленні з аналогічним процесом в українському мовознавстві

У статті йдеться про виникнення та розвиток польської історичної лексикології у зіставленні з аналогічним процесом в українському мовознавстві. Автор поділяє цей процес на декілька етапів. Першим є створення давніми писцями глос у давніх писемних пам'ятках. Другий – створення перших словників, в полоністиці *mamnotrektu* або *mamnotrepty*. Наступний – атомістичні дослідження XIX ст., і останній – сплеск польських та українських досліджень у 60-х – 90-х роках XX ст. Зазначені питання висвітлені на тлі досягнень інших слов'янських мовознавчих наук, зокрема російської.

Ключові слова: *глоси, лексикон, лексика, лексична одиниця, період, етап, пам'ятка писемності, Київська Русь, мовознавство, історична лексикологія, писемна фіксація, семантика, стилістика, mamnotrekt, mamnotrept.*

Streszczenie

Pryskoka Oleg. Pochodzenie i rozwój polskiej leksykologii historycznej w porównaniu z podobnymi procesami w językoznawstwie ukraińskim

Artykuł rozstrzyga problem powstania i rozwoju polskiej leksykologii historycznej w porównaniu z podobnymi procesami w językoznawstwie ukraińskim. Autor dzieli ten proces na kilka okresów. Pierwszy to tworzenie *głos* przez kronikarzy w dawnych zabytkach

piśmiennictwa polskiego. Drugi – sporządzenie pierwszych słowników w polonistyce: mammotrekty lub mammotrepty. Następny – badania atomistyczne XIX wieku, ostatni – rozwój polskich i ukraińskich badań w latach 60 – 90 XX wieku. Dane zagadnienia są przedstwione na tle osiągnięć innych słowiańskich nauk filologicznych, w tym rosyjskiej.

Słowa kluczowe: *glosy, leksyka, słownictwo, jednostka leksykalna, okres, etap, pamiątki piśmiennicze, Ruś Kijowska, językoznawstwo, leksykologia historyczna, semantyka, stylistyka, mammotrekt, mammotrept.*

Summary

Pryskoka Oleh. On the issue of appearing and development of Polish historical lexicology in comparison with the similar process in Ukrainian linguistics

This article deals with appearing and development of Polish historical lexicology in comparison with the similar process in Ukrainian linguistics. Author divides this process into several stages. The first stage was creating of glosses by ancient scribes in ancient written artifacts. The second was creating of first dictionaries, *mammotrekty* or *mammotrepty* in polonistics. The next stage was the atomistic studies in XIX century, and the last is the surge of Polish and Ukrainian studies in 60's – 90's of XX century. Denoted issues are elucidated on the background of advances of other Slavonic linguistic sciences, Russian in particular.

Key words: *glosses, lexicon, lexis, lexical formative, period, stage, written artifact, Kyivan Rus, philology, historical linguistics, written fixing, semantics, stylistics, mammotrekt, mammotrept.*

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНИХ
УМНЬ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ
МОВИ У ВНЗ**

Україна є багатонаціональною державою, в якій переплетені культури багатьох народів, їх традиції, звичаї. Органічне поєднання національного і загальнолюдського – це необхідна передумова розвитку і збагачення кожної культури. Життєві реалії зумовлюють формування концепції полікультуралізму, яка акцентує увагу на загальнолюдських цінностях, на принципах рівноправного співіснування різних форм культурного життя. Вивчення іноземної мови, зокрема і польської, є передумовою мовної стратегії держави. Фразеологічні одиниці займають важливий пласт будь-якої мови, польська мова не є винятком. Дослідження сутності й особливостей функціонування фразеологічних засобів залишається одним із найважливіших завдань лінгвістики.

На сучасному етапі розвитку мовознавства відчутний підвищений інтерес як до фразеологічних засобів, так і до мовних одиниць, що відображають складний процес взаємопов'язаного розвитку національної культури й мови. У них відбивається творчість та оригінальність мови. Фразеологізми є складовою частиною когнітивної бази носіїв мови й мають великий асоціативний потенціал, роблячи мову експресивною й емоційно забарвленою. Водночас це невід'ємний складник публічної промови, адже надають їй яскравого забарвлення, експресивності, зацікавленості слухачів. Саме тому питання фразеологічних засобів є сьогодні досить актуальним, чим і зумовлений вибір теми статті.

Дослідженням фразеологізмів та різних аспектів, пов'язаних із ними, займалася велика кількість науковців, зокрема серед польських дослідників варто відзначити С. Бонбу, А.-М. Левіцького, А. Новаковську, С. Скорупку.

Фразеологія – це один із найбільш специфічних розділів мовознавства. Кожен, хто хоче опанувати іноземну мову, повинен продемонструвати гарні знання з фразеології цієї мови. Фразеологія, як розділ лексикології, має досить коротку історію. Її дослідження почалося після Другої світової війни з ініціативи Шарля Баллі. У Польщі інтерес до фразеології зріз у 70-х рр. XX ст. [2, с. 7]. Однак це не означає, що фразеологія не досліджувалася раніше. Термін «*фразеологія*» вперше з'явився у XVI ст. у назві греко-латинського словника М. Неандра. Польські науковці зробили значний внесок у розвиток фразеології в цілому.

Фразеологія є відносно молодого наукою, саме тому в лінгвістичних дослідженнях наявні певні відмінності в термінології і в багатьох питаннях немає однастайності. Це стосується і визначення фразеології в цілому. На сьогодні існують два основні визначення поняття «фразеологія». По-перше, це розділ мовознавства, предметом якого є дослідження виразів та зворотів, що існують у цій мові [8]. Термін також використовується для зневажливого, іронічного визначення фраз та зворотів, які не мають глибокого змісту чи зв'язку із реальністю [9]. Тобто це мовні одиниці, які використовуються в побуті, іншими словами, стали вирази (np. *wystawny obiad, pyszne ciastka, zdolny leń, pić na umór, świetna zabawa*).

За польською шкільною енциклопедією, фразеологізми виникають на основі метафор, які увійшли до ужитку, і через часте повторення, передаються з покоління в покоління, стають незалежними одиницями, як правило, ідіоматичного словника [7, с. 198] (ідіома – відносно сталий вираз, властивий певній мові, який не може бути перекладений іншою мовою) [5, с. 221].

Існують два типи фразеологічних одиниць:

1) *слово* – найменша мовленнєва одиниця, що є засобом розуміння [3, с. 42];

2) *фразеологізм* – складники розповідей та текстів. Фразеологізми або фразеологічні зв'язки складаються щонайменше із двох слів, значення яких не впливає зі значення компонентів. Фразеологізми часто називають «багатозначними словами». Здебільшого фразеологізм є реченням «*uczerpił się jak rzeź psięgo ogona*», інколи частинами речень: «*Przecież mówilem:*

uderz w stoł, a nożyce się odezwą»; «Zabieram się do tej roboty jak pies do jeża».

Кожен фразеологізм має власне незмінне значення, властиве йому як цілості, тому і не може бути зрозумілим як сума значень слів, що входять до його складу (наприклад, *kurć kota w worku* означає 'витрачати гроші на щось дуже непотрібне', або 'те що не відповідає реальності, але мова йде не про kota в мішку, якого ми купили'). Саме така особливість фразеологізмів іноді називається семантичною (сисловою). У зв'язку з цим до структури фразеологізму не можна вносити жодних змін, бо це призведе до появи виразів з абсолютно іншим значенням.

У польській мові існує три класифікації фразеологічних зв'язків. Вони охоплюють розгляд фразеології з трьох окремих позицій. Перша типологічна класифікація належить Анджею-Марії Левіцькому, який поділив фразеологізми на п'ять синтаксичних типів і два типи функціонування їхніх значень. У синтаксичній класифікації підкреслюється внутрішній та зовнішній синтаксис фразеологізмів.

За синтаксичною функцією А. -М. Левіцький поділив фразеологізми на:

– *фрази* – фразеологізми, що містять підмет і присудок. Вони можуть використовуватися як повні речення, і для виконання такої функції не вимагають жодних доповнень. Крім того, вони можуть бути частиною більш довгого тексту або реплікою в діалозі, наприклад, *zegar bije, czas ucieka, wyszło sztydło z worka, ręce opadają, na dwoje babka wrożyła*. Кожна фраза є реченням, але не кожне речення є фразою. Фраза є поняттям вищим, ніж речення. Фрази є загальноприйнятими, часто повторюваними протягом століть у тій або іншій формі;

– *звороти* – фразеологічні зв'язки, в яких базовим елементом є дієслово або слова, які виконують функцію дієслова, наприклад, *któs trzęsie się jak galareta, któs śpi jak susel, akcje idą w górę*. Деякі фрази не містять дієслів, однак мають вказівку на дію, наприклад, *któs w krzyk; któs w płacz*;

– *іменні вирази* виконують функцію іменників, наприклад, *biały kruk; twardy orzech do zgryzienia; ni to, ni sio; kula u nogi; kukulcze jajo; pies ogrodnika*;

– вирази для означення – іменники, дієслова, прикметники і прислівники, наприклад, *jaki taki, pierwszy lepszy, z krwi i kości, z duszą na ramieniu, krotko i węzłowato, na chybcika, (cicho) jak makiem zasiał, jak z krzyża zdjęty*;

– фразеологічні показники – елементи, що виконують допоміжні функції (наприклад, *w związku z czymś; w ramach czegoś*). Вони можуть бути у формі прийменників (*albo..., albo...; o tyle..., o ile...*), сполучників і часток (наприклад, *że też; też mi coś; rzecz jasna; otoż to*).

За способом функціонування значення фразеологізми поділяються на:

ідіоми – фразеологізми незмінної структури, важливість яких відрізняється від значення окремих компонентів, а основне розуміння виводиться із суми цих значень, наприклад, *parszywa owca, łacina kuchenna, zimny prysznic, trącić myszką*;

фраземи, фразеологічні сполуки – фіксовані сполуки, сенс яких визначається за допомогою одного з компонентів, наприклад, *gniew ogarnia, palma pierszeństwa, dokonywać włamania* [6, с. 75 – 83].

Наступна класифікація відома як функціональна. Йдеться про найновішу класифікацію, автором якої є Пьотр Мюльднер-Нецковскі. Ця класифікація показує способи творення остаточних фразеологічних зв'язків під час виникнення висловлювання. У цьому випадку побудова речень та їхніх складників є процесом індивідуальним і творчим. З погляду мовознавства, ця класифікація головним чином опирається на семантику і є когнітивною надбудовою типології А. -М. Левіцького, утворюючи з нею цілісність. П. Мюльднер-Нецковскі класифікує фразеологізми за трьома способами творення. Його поділ є прагматичним, вживаним, дозволяє використовувати словник для з'ясування значення, синтаксичну будову та її варіанти. Вона заснована на вивченні семантики, синтаксису і варіацій сотень тисяч фразеологічних зв'язків під час творення речень.

Залежно від способу виникнення фразеологічних зв'язків виділяємо:

– *відкриті* – всі сполучення виразів, яким потрібна додаткова інформація про будову, синтаксис та значення.

Наприклад, *ludzie walą do kina na Ursynowie – na ulicy woda wali do kanału – zamknij okno, bo mroz wali do środka*;

– *закруті* – сполучення слів, що складаються з декількох компонентів, не мають відкритих елементів, не є мовними продуктами, але є лексичними одиницями, зазвичай це ідіоми та применникові звороти. Наприклад, *gol do własnej bramki, krotka piłka, Coca Cola to jest to, dwa w jednym, z pewną nieśmiałością, teraz Polska*;

– *формальні* – короткі фрази, які мають або повинні мати тільки одне значення. Входять до складу мовних систем, де неможливе вживання багатозначності та різних інтерпретацій, наприклад, *w wojsku, ratownictwie, medycynie*. Існують спеціальні словники для цих слів та виразів [10, с. 16 – 18].

Третьою, найбільш популярною є класична класифікація з поділом фразеологізмів відповідно до будови, яку запровадив Станіслав Скорупка. Ця класифікація заснована на лексикографічних дослідженнях. Тут робиться акцент на з'єднаннях слів, відповідно до компонентів, що належать до різних частин мови та їх впливу на значення виразів.

Класифікація С. Скорупки заснована на двох критеріях: семантичному і формальному.

З погляду граматики (формального) С. Скорупка виділяє три типи фразеологізмів:

– *вислів* – фразеологічний зв'язок, що має іменний (номінальний) характер. Центром вираження є іменник, прикметник, дієприкметник, прислівник, наприклад, *szum wody, fala upałów, niezwykle piękny, kochać się na zabój, czarna rozpacz, głupi jak but z lewej nogi*;

– *фраза* – відрізняється від звороту або вислову тим, що містить підмет і присудок, наприклад, *czas ucieka, wpadł w rozpacz, wziął nogi za pas, zegar bije, serce się kraje; Ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało*;

– *зворот* – фразеологічний зв'язок, у якому базовим елементом є дієслово, наприклад, *krzyzczeć wniebogłosy, krótko mówiąc, wpaść w gniew, spać jak susel, szybko biegnąć*.

З погляду на значеннєве (семантичне) поєднання, фразеологізми поділяються на:

– *вільні*, тобто кожен компонент має своє значення. Значення всього фразеологізму є сумою значень його компонентів, та компоненти можуть варіюватися в залежності від змісту, наприклад, *drewniany dom, pogodny dzień, droga przez wieś, droga przez pola*;

– *стали*, тобто компоненти фразеологізму не можуть змінюватися, але не можна їх змінювати та модифікувати тому, що зміниться їхній зміст, наприклад, *drzeć z kimś koty, patrzeć przez różowe okulary, anielskie włosy (ozdoba choinkowa), zbijać bąki, chodząca kronika, prosto z mostu, wpaść z deszczu pod rynnę*;

– *зв'язані* – компоненти фразеологізму значною мірою пов'язані за змістом, тобто практично не можливо з'ясувати, чому саме так утворений фразеологізм і яке значення було у нього раніше, наприклад, *np. wziąć się w garść, w kluby, w ryzy (ale nie np. w rękę); żywić nadzieję, pogardę, obawę (ale nie: zazdrość, miłość, złość, strach)* [11].

Після аналізу фразеологізмів польської мови варто вказати на їхнє значення для розвитку риторичних умінь. Одним з основних завдань риторики є формування комунікативних умінь. Так, студенти, які прагнуть оволодіти іноземною мовою насамперед мають навчитися говорити цією мовою. Сьогодні йдеться про підготовку студентів до діалогу культур, тобто спілкування з людьми різних країн, у нашому випадку – з поляками. Так, спілкуючись із представником Польщі, студенту варто знати не тільки мову в цілому, але і її етнокультурні особливості. При цьому навички діалогічного й монологічного мовлення дуже важливі. Одним з ефективних засобів формування риторичних умінь є фразеологічні одиниці. Метою навчання говорінню з використанням фразеологічних засобів є розвиток у студентів здатності відповідно до їхніх реальних потреб та інтересів усно висловлюватися і спілкуватися під час різноманітних ситуацій, використовуючи фразеологізми для поживлення комунікації. У навчальному процесі варто орієнтувати студентів використовувати у висловлюваннях фразеологічні одиниці, адже це надає мовленню колориту і кращого порозуміння з представником іншої культури. Саме тому перед студентами потрібно ставити завдання оволодіти навичками

усного спілкування, застосовуючи фразеологізми у більшості ситуацій живої комунікації.

Фразеологізми є найкращим засобом навчання цілісного іншомовного усного спілкування. При засвоєнні низки фразеологічних одиниць студенти опановують іншомовне комунікативне ядро, що значно полегшує процес спілкування, сприяє формуванню мотивації до говоріння. Володіючи навичками спілкування з використанням фразеологічних одиниць, студенти вже менше роблять таких типових помилок, як відсутність мовних і мовленнєвих засобів для вирішення поставленого завдання.

Вміння застосовувати фразеологічні одиниці найкраще виробляються під час діалогічного і монологічного мовлення. Розвиток умінь монологічного мовлення на репродуктивному та репродуктивно-продуктивному рівнях здійснюється в процесі побудови студентами монологічних висловлювань або публічних промов. Зокрема під час монологу можна використовувати такі фразеологічні одиниці, як прислів'я та приказки, що часто містять негативну чи позитивну оцінку чого-небудь, тобто мають оцінний характер; також у фраземах присутнє дидактичне, повчальне значення.

Формування мовних умінь, для яких є характерними відповідність мовним нормам, досягається за допомогою певних завдань і вправ на основі використання фразеологічних одиниць. Необхідно сформувати комунікативні вміння, зокрема навчити правильно обирати стиль мовлення, підпорядковувати форму мовленнєвого висловлювання завданням спілкування, вживати найефективніші (для певної мети і за певних умов) мовні засоби. У нашому випадку цим засобом є фразеологізми.

Велике значення для успішності проведення комунікативних заходів мають два взаємопов'язані фактори: зацікавленість у тематиці та максимальне залучення студентів до активного обговорення. Також чимале значення має інтерес мовців до фразеологічних одиниць, джерел їх походження і ситуацій вживання.

Використання фразеологізмів під час формування риторичних умінь допомагає запобігти виникненню мовного бар'єру в процесі реального спілкування іноземною мовою.

Отже, фразеологізми є об'єктом вивчення як лінгвістики, так і лінгводидактики. У сучасній полоністиці існує низка підходів до вивчення фразеологізмів та їхніх класифікацій, особлива увага звертається на місце фразеологічних одиниць у формуванні світогляду народу, їх роль у процесі міжкультурних зв'язків, оскільки саме фраземи допомагають зрозуміти сутність певного народу, його мислення, світосприйняття і світобачення.

Таким чином, ми проаналізували фразеологічні засоби польської мови, з'ясували, яких класифікацій фразеологічних одиниць дотримуються польські науковці, запропонували приклади і зазначили роль фразеологізмів у мовленні та розумінні національної ментальності. Це є лише короткою розвідкою цієї проблеми, яка потребує подальших студій.

Список використаної літератури

1. Bąba S. Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego / S. Bąba, G. Dziamska, J. Liberek. – Warszawa, 1998.
2. Basaj M. Z problemow frazeologii polskiej i słowiańskiej. Słowo wstępne / M. Basaj, D. Rytel. – Wrocław, 1982.
3. Buttler D. Język i my / D. Buttler. – Warszawa, 1988.
4. Kania S. Zarys leksykografii i leksykologii polskiej / S. Kania, J. Tokarski. – Warszawa 1984.
5. Kopaliński W. Słownik wyrazow obcych i zwrotow obcojęzycznych / W. Kopaliński. – Warszawa, 1994.
6. Lewicki A. M. Składnia związkow frazeologicznych / A. M. Lewicki. – Biul. Pol. Tow. Językozn., t. 40, 1983.
7. Literatura. Wiedza o kulturze. Encyklopedia szkolna WsiP, Warszawa, 2006.
8. Lotko E. Slovník lingvistických terminů pro filology / E. Lotko. – Olomouc, 1998.
9. Malczewski J. Słownik szkolny. Nauka o języku / J. Malczewski. – Warszawa, 1990.
10. Muldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego / P. Muldner-Nieckowski. – Warszawa, 2003.
11. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego / S. Skorupka. – Warszawa, 1967.
12. Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem. – Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.

Резюме

Раниук Оксана. Фразеологічні засоби розвитку риторичних умінь студентів під час вивчення польської мови у ВНЗ

У статті проаналізовано фразеологічні одиниці, досліджено та описано три основні класифікації фразеологізмів польської мови, визначено вплив фразеологізмів на розвиток риторичних умінь.

Ключові слова: польська мова, фразеологізм, риторичні вміння, вислів, ідіома.

Streszczenie

Raniuk Oksana. Frazeologiczne środki rozwoju umiejętności retorycznych studentów na zajęciach z języka polskiego.

W danym artykule zostały przeanalizowane jednostki frazeologiczne, zbadano i przedstawiono trzy główne klasyfikacje frazeologizmów języka polskiego, określono wpływ frazeologizmów na rozwój umiejętności retorycznych.

Słowa kluczowe: język polski, frazeologizm, umiejętności retoryczne, wyrażenie, idiom.

Summary

Raniuk Oksana. Phraseology means of rhetorical skills of students in the classroom with Polish language at the University.

In this article phraseological units are studied and described three main classifications of Polish language phraseology, the influence on the development of phraseology rhetorical skills.

Key words: polish language, phraseologism rhetorical skills, development, expression, idiom.

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА
ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКИХ ДИТЯЧИХ ТОВАРИСТВ І
ДИТЯЧИХ ВІДДІЛЕНЬ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ**

Аналіз діяльності польських дитячих товариств і дитячих відділень молодіжних громадських об'єднань, що функціонували на українських землях на початку ХХ століття дозволяє говорити про зародження різних форм соціально-педагогічної підтримки діяльності дитячих громадських об'єднань й оформлення їх у певну систему. Особливістю педагогічної підтримки польських дитячих громадських об'єднань була підготовка вчителів та виховників до роботи з дітьми і молоддю, відкриття дитячих відділень при молодіжних громадських об'єднаннях, корекція змісту виховної діяльності з метою формування національної свідомості і моралі.

Важливим напрямом підтримки діяльності дитячих відділень молодіжних товариств і самих дитячих товариств була підтримка з боку католицької церкви. Основним її елементом доцільно визнати різносторонню опіку дитячих відділень церковно-релігійних молодіжних товариств представниками церкви і релігійних громад. Священники були не тільки ініціаторами створення зазначених відділень, але й їхніми головними наставниками та опікунами. Під егідою церкви функціонували такі релігійні дитячо-юнацькі громадські об'єднання, як Марійське Товариство Молоді, Католицька Акція Української Молоді (КАУМ) «Орли» та Католицька Акція Української Жіночої Молоді (К.А.У.Ж.М) [1]. За дорученням церковних діячів молодіжне відділення Марійського Товариства здійснювало шефство над доростом Товариства (дитячим відділенням, у якому перебували діти віком від 10 до 14 років). Цілеспрямовану виховну роботу з дітьми проводили спеціально підготовлені виховники з числа молодих членів Товариства.

Про зародження і функціонування певних аспектів соціально-педагогічної підтримки діяльності дитячих і молодіжних громадських об'єднань із боку католицької церкви свідчить її джерельна база. Так, зусиллями священників цієї церкви і вчителів був підготовлений документ під назвою «Основи католицького виховання». У ньому, зокрема зазначається, що «в часі від листопаду 1937 до кінця лютого 1938 Генеральний Інститут Католицької Акції ... уладив у Львові ряд прилюдних конференцій на виховні теми. Їх ціллю було всебічне висвітлення найважливіших проблем, зв'язаних із дошкільним, шкільним та позашкільним вихованням дітей і молоді» [2, с. 247 – 248].

Вивчення архівних документів і матеріалів, праць зарубіжних дослідників (Т. Бужек, Л. Дембовський, Й. Залеський, С. Зеркаль, С. Маусберг, Д. Ольшевський та інші) дає підстави стверджувати, що у 20 – 30-х рр. ХХ ст. на Волині, Галичині та Рівненщині функціонували численні польські молодіжні товариства: «Braterstwo białego Orła» («Братерство білого Орла»), «Bucze Harcerzy» («Буче Харцежське»), Wolynski Związku Młodzieży Wiejskiej (Волинський Союз Сільської Молоді), «Wici» («Лозинці»), «Gwiazda» («Зірка»), Katolicka zenska młodzież (Католицька жіноча молодь), Katolicki związek polski (Католицький союз польок), Kolka Młodzieży Wiejskiej (Гуртки Сільської Молоді), kolka «Przysposobienia rolniczego» (гуртки «Пшиспособеня рольнічого»), «Ruzaniec» («Ружанці»), Stowazierzone Młodzieży Polskiej (Товариство Польської Молоді), Związek Harcerzy Polskiech (Союз Польських Гарцежів). Пріоритетним напрямом їх діяльності було формування творчої, працелюбної особистості, виховання свідомого ставлення до праці як вищої цінності людини і суспільства, готовності до життя і праці в умовах ринкових відносин.

У першій третині ХХ століття на території Галичини найбільш авторитетним і чисельним об'єднанням міської польської молоді був Союз польських гарцежів, яка має досить розгалужену структуру. Зокрема, уже 1922 року в загальноосвітніх і професійних школах Польщі та Галичини налічувалося близько 30 тис. гарцежів [3, с. 137]. Зауважимо, що лише один тільки львівський Союз на кінець 20-х років ХХ століття мав 2200 членів, поділених на 83 дружини. Про належну фінансову та матеріальну

підтримку цієї організації свідчить факт наявності у них матеріальної бази, власних домівок у Львові та інших містах [4, с. 23].

Союз польських гарцежів, в основному, складався зі школярів та учнів професійно-технічних навчальних закладів. Існували дитячі відділення (діти до 14 років) і юнацькі (підлітки 14 – 17 років). Польський уряд надавав керівництву Союзу значну матеріальну й фінансову підтримку. Сеньйорат – доросле керівництво Союзу, що складалося в основному із вчителів і викладачів професійно-освітніх навчальних закладів, розробляло і втілювало в життя програми організації діяльності дружин Союзу. Робота проходила як у рамках навчальних закладів і була фактично складовою частиною виховного процесу, так і поза їхніми межами. У літній час – у вигляді таборів вишколу і відпочинку.

Отже, ми можемо констатувати, що між керівництвом Союзу і дирекцією професійно-освітніх та загальноосвітніх навчальних закладів була налагоджена ефективна співпраця, що сприяла процесу соціалізації і соціального виховання підростаючого покоління.

З ініціативи гарцежів у 30-х рр. ХХ ст., за підтримки польських культурно-освітніх та кооперативних товариств, а також різних фірм і підприємців, почали виникати гарцежські ремісничі та побутові майстерні, кооперативи. Найбільш активними спонсорами Союзу гарцежів були «Товариство господарської відбудови Польщі», «Акцизна спілка рільничої промисловості», господарче товариство «Кілім», «Господарче товариство», «Вітелло», «Соломір», «Луї Роб'ярт», «Вальчак Ленковський», «Георг Неаме», «Швердшарф», «Фрідріх Лев», «Ойкос», «Каро банк», концерн «Малопольща», «Свець» та інші [5, с. 7]. Значну підтримку у створенні та налагодженні роботи гарцежських майстерень і малих підприємств надавали адміністрація та педагогічні колективи як державних, так і приватних професійних навчальних закладів [3, с. 63].

У Союзі польських гарцежів значну увагу приділяли підготовці і складанню «іспитів на зрілість», які передбачали володіння певною кількістю професійно спрямованих знань, умінь і навичок [6]. Популярним у Союзі також був рух «трудового

гарту», у межах якого до виконання посильної роботи залучали і дітей до 14 років.

Таким чином, аналіз історико-педагогічної літератури й архівних матеріалів із проблеми дослідження свідчить про те, що на початку ХХ століття сформувався певний цілісний підхід до соціально-педагогічної підтримки дитячих громадських об'єднань.

Список використаної літератури

1. Вісник Марійських Товариств. – Львів, 1936. – Ч. 2. – С. 30.
2. Основи католицького виховання (положення Генерального Інституту Католицької Акції) / витяг // Дзвони. – 1938. – Ч. 6. – С. 247 – 252.
3. Шумський І. І. Молодіжний Рух у Західній Україні (1920 – 1939 рр.) : дис. ... канд. істор. Наук : 07.00.01 / І. І. Шумський. – Чернівці, 2001. – 203 с.
4. Покора С. Спогади про 20-роки / С. Покора. – Чикаго, 1954. – 112 с.
5. Ярова Л. О. Самовиховання дітей та підлітків у системі скаутингу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Л. О. Ярова. – Кіровоград, 2000. – 168 с.
6. Maursberg S. Szkolnictwo powszechne dla mniejszosci narodowych w Polsce w latach 1918 – 1939 / S. Maursberg. – Wrocław, 1968. – 251 s.

Резюме

Людмила Романовська. Соціально-педагогічна підтримка діяльності польських дитячих товариств і дитячих відділень на українських землях на початку ХХ століття

У статті розглянуто напрями зародження і функціонування певних аспектів соціально-педагогічної підтримки діяльності польських дитячих товариств і дитячих відділень молодіжних громадських об'єднань, що функціонували на українських землях на початку ХХ століття. Здійснено аналіз діяльності Союзу польських гарцежів на території Волині, Галичині та Рівненщини.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, польські дитячі товариства

Streszczenie

Romanowska Ludmila. Wsparcie społeczno-pedagogiczne działalności polskich stowarzyszeń i ośrodków dziecięcych na terenach Ukrainy na początku XX wieku

W danym artykule zostały przedstawione kierunki oraz funkcjonowanie określonych aspektów wsparcia socjalno-pedagogicznego działalności polskich towarzystw dziecięcych i ośrodków młodzieżowych stowarzyszeń społecznych, które działały na terenach Ukrainy na początku XX w. Przedstawiono również analizę działalności Związku Polskich Harcerzy na terenach Wołyni, Galicji i Rówieńszczyzny.

Słowa kluczowe: wsparcie społeczno-pedagogiczne, polskie stowarzyszenia dziecięce.

Summary

Romanowska Liudmila. Socio-pedagogical support of Polish children's societies and children's departments of Ukrainian lands in the early XX century

The article discusses the origin and direction of operation of certain aspects of social and educational support of Polish children's societies and children's departments of youth associations that operate in the Ukrainian lands in the early XX century. The analysis of the Union of Polish hartsezhiv the territory of Volyn, Rivne and Galicia.

Key words: social and educational support for children Polish Society

*Irena Saszko
Chmielnicki (Ukraina)*

**„BÓG, HONOR, OJCZYZNA!”
CHRZEŚCIJAŃSKO-PATRIOTYCZNE WYCHOWANIE
WSPÓŁCZESNEJ MŁODZIEŻY
NA LEKCJACH JĘZYKA POLSKIEGO
JAKO OBCEGO**

Polska podstawa programowa dla uczniów polskich, uczących się za granicą, przygotowana na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej w latach 2010 – 2012, wyraźnie wskazuje na to, iż celem kształcenia ucznia jest m.in. zdobywanie przez niego usystematyzowanej wiedzy na temat historii Polski, która pozwoli mu lepiej poznać historię najnowszą kraju jego pochodzenia lub pochodzenia jego przodków, a także zdobywanie usystematyzowanej wiedzy o kulturze, literaturze i społeczeństwie polskim. Dane wiadomości zaś pozwolą mu na najpełniejszą identyfikację z kulturą i tradycją polską oraz rozbudzą zainteresowanie krajem przodków. Nauczanie języka ojczystego jest również czynnikiem kształtującym świadomość przynależności do narodu polskiego². Co więcej, właściwe przedstawienie faktów historycznych, literackich oraz kulturowych przez nauczyciela skłoni młodych odbiorców do budowania własnej hierarchii wartości, opartej na Prawdzie, a więc na Ewangelii. Wprawdzie, wybitny polski Personalista, ks. prof. Czesław St. Bartnik, twierdzi, iż „polskości nie można utożsamiać z chrześcijanością”, lecz równocześnie dodaje, iż „nie wolno też pominąć tego światła chrześcijańskiego, które świeciło przez tysiąc lat i rozjarza się coraz mocniej na przyszłość. Nie może zabraknąć tych żywych światła chrześcijańskich, które bywają przez wielu z niesłusznym gniewem pomijane w nauce i odrzucane z życia publicznego. One też są ‘naukowe’”³, i one również zasługują na swoje miejsce na lekcjach nauczania języka polskiego jako obcego. Oczywiście powinno się to odbywać z głębokim duchowym wyczuciem i wyrozumiałością wobec

---

² Por. *Polska podstawa programowa dla uczniów polskich, uczących się za granicą*, red. J. Turlej, J. Woźnicka, MEN Warszawa 2010, s. 31, 6.

³ C.S. Bartnik, *Idea Polskości*, Radom 2001, s. 10-11.

uczniów, deklarujących swoją przynależność do innych religii lub wyraźnie akcentujących swoją – rzecz można – areligijność. Z drugiej zaś strony, należy wyraźnie powiedzieć, iż mówienie o polskiej tradycji i kulturze bez odniesienia do Biblii, byłoby fałszywe. W tym miejscu wspomnieć należy chociażby pierwszy hymn Polski „Bogurodzica”, powstały na przełomie XIII – XIV w., a wybrzmiewający jeszcze z ust bohaterów bitwy pod Grunwaldem (1410 r.). Należy również wspomnieć o bogatej literaturze i sztuce średniowiecznej, renesansowej, barokowej, romantycznej, a nawet pozytywistycznej, biorąc pod uwagę chociażby „Quo Vadis” Henryka Sienkiewicza. Parafrazując słynną homilię św. Jana Pawła II, wygłoszoną na Placu Zwycięstwa we Warszawie w 1979 r., pokusić się można o stwierdzenie, że również Polski nie sposób pojąć i trudno byłoby też ją pokochać bez zrozumienia podstawowych wartości chrześcijańskich, a tym samym wartości uniwersalnych, którym kraj Białego Orła od wieków pozostawał wierny. Jednak należy odnotować, iż uczniowie, pochodzący z krajów byłego ZSRR, prawie w ogóle nie znają treści Świętej Księgi. Dlatego nauczyciel, w ramach lekcji języka polskiego, powinien zachwycić swoich wychowanków przesłaniem biblijnym, a także nauczyć ich czytać teksty Pisma Świętego ze zrozumieniem.

Zatem rozważania podjęte w niniejszym artykule dotyczyć będą głównych aspektów przepowiadania chrześcijańskiego oraz wychowania postaw patriotycznych wśród młodzieży, uczącej się języka polskiego jako obcego, jak również roli nauczyciela, postrzeganego jako mistrza, a nawet przyjaciela swoich wychowanków.

1.Kształtowanie ludzi sumienia na lekcjach języka polskiego

Każda lekcja, w tym też lekcja języka polskiego, winna spełniać cele wychowawcze, a mianowicie wpajać uczniom wartości moralne, pozwalające dokonywać wyborów w duchu sprawiedliwości, solidarności, demokracji i wolności, szacunku dla siebie i innych, czyli szeroko pojętych wartości humanistycznych, a więc również chrześcijańskich. Innymi słowy, na lekcjach szczególną rolę nauczyciela jest kształtowanie ludzi sumienia. W tym miejscu należy więc postawić sobie pytanie: czym jest owo sumienie? Gdzie jest jego wzorzec? Czy jest ono „pieleryną subiektywizmu, pod którą młody

człowiek może się skryć i zasłonić przed rzeczywistością? Albo czy sumienie jest oknem, które otwiera przed osobą ludzką widok na wspólną prawdę jako podstawę i oparcie?”⁴.

Katechizm Kościoła Katolickiego w p. 1777 podaje jednoznaczną definicję sumienia: „Sumienie moralne (por. Rz 1, 32) obecne we wnętrzu osoby nakazuje jej w odpowiedniej chwili pełnić dobro, a unikać zła. Osądza ono również konkretne wybory, aprobuje te, które są dobre i potępiając te, które są złe (por. Rz 1, 32). Świadczy ono o autorytecie prawdy, odnoszącej się do najwyższego Dobra, do którego osoba ludzka czuje się przyciągana i którego nakazy przyjmuje”⁵. W innym zaś miejscu ów dokument podaje, iż „sumienie moralne jest sądem rozumu, przez który osoba ludzka rozpoznaje jakość moralną konkretnego czynu, który zamierza wykonać, którego właśnie dokonuje lub którego dokonała. Człowiek we wszystkim tym, co mówi i co czyni, powinien wiernie iść za tym, o czym wie, że jest słuszne i prawe. [...] Sumienie pozwala wziąć odpowiedzialność za dokonane czyny. Jeżeli człowiek popełnia zło, słuszny sąd sumienia może być w nim świadkiem uniwersalnej prawdy o dobru, a zarazem o złu jego pojedynczego wyboru. Wyrok sądu sumienia stanowi rękojmię nadziei i miłosierdzia. Poświadczając zły czyn, przypomina o przebaczeniu, o które trzeba prosić, o dobru, które należy ciągle praktykować i o cnocie, którą bezustannie należy rozwijać” (KKK 1778-1779)⁶.

W związku z tym, ogromnie ważną rolę w wychowaniu sumienia u współczesnej młodzieży ma spełniać właśnie nauczyciel. Można zresztą posunąć się aż do stwierdzenia, iż nawet najlepiej zrealizowaną lekcję, która niczego nie wniosła do wewnętrznego świata ucznia, do jego serca, duszy i umysłu, należy uważać za zmarnowaną. Niestety kultura współczesna w wielu swoich przejawach tworzy ideologię, która zło ukazuje jako dobro, a także znieślawia, wyklucza i prześladuje tych, którzy pozwalają mówić sumieniu⁷. Młody człowiek

---

⁴ J. Ratzinger, *Sumienie i prawda*, w: tenże, *Prawda, wartości, władza*, tłum. G. Sowiński, Kraków 1999, s. 23.

⁵ *Katechizm Katolicki Cerkwy*, Lwów 2002, s. 423.

⁶ Tamże, s. 423-424.

⁷ G. Kuby, *Globalna rewolucja seksualna. Likwidacja wolności w imię wolności*, tłum. D. Jankowska, J. Serafin, Kraków 2013, s. 406.

czuje się więc zagubiony, gdyż nie jest w stanie sam z siebie czerpać wartości, koniecznych do kształtowania jego osobowości. Wartości te musi przyjmować z zewnątrz, ze społeczności, w których żyje, a którymi z zasady są: rodzina, szkoła, państwo, Kościół, środki masowego przekazu oraz grupy rówieśnicze. Niestety dzisiejszy kryzys moralny jest w dużej mierze kryzysem większości tych instytucji⁸. Natomiast „zakłócenie równowagi, na które cierpi świat współczesny, powiązane jest z owym bardziej podstawowym zachwianiem równowagi, które zakorzenione jest w sercu człowieka”⁹. Dlatego lekcja winna być zbudowana w taki sposób, aby uczeń za każdym razem na nowo odkrywał, iż „dobrego samopoczucia, sukcesu, publicznego poważania i aprobaty ze strony panującej opinii nigdy nie wolno osiągać za cenę rezygnacji z prawdy”¹⁰.

Jednak to jest dopiero początek. Młody człowiek, aby rozwijać się w sposób zdrowy i prawidłowy pod względem zarówno duchowym, jak też psychicznym i fizycznym, powinien dokonać wielkiego życiowego odkrycia, a mianowicie zrozumieć, iż jego wolność jest wolnością zawsze zwróconą ku Innemu..., ku Bogu, ku innym ludziom, ku otaczającemu go światu. Tylko wolność, która nie zamyka się na autentyczne relacje miłości i szacunku jest wolnością, nadającą prawdziwy sens ludzkiemu życiu. Wówczas taka wolność, pojmowana jako „doświadczenie miłości, staje się naprawdę odkryciem drugiego człowieka [...], staje się troską człowieka i posługą dla drugiego. Nie szuka już samej siebie, zanurzenia w upojeniu szczęściem, lecz poszukuje dobra osoby ukochanej: staje się wyrzeczeniem, gotowym do poświęceń”¹¹. Natomiast wolność pojmowana jako izolacja, ucieczka, zamknięcie się na innych, wyłączna autonomia, wcześniej lub później zaowocuje poczuciem lęku, zagrożenia, chaosu uczuć i nieokreślonych tęsknot, a co za tym idzie – autoagresją¹².

---

⁸ Abp. S. Wielgus, *Pedagogia i formacja młodzieży*, „Pedagogika Katolicka”, nr 1 (1/2007), s. 20.

⁹ *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: *Konstytucje Soboru Watykańskiego II*, Lublin 2009, p. 10, s. 120.

¹⁰ J. Ratzinger, *Sumienie i prawda*, s. 58.

¹¹ Benedykt XVI, *Deus Caritas Est*, Kraków 2008, nr 6-7, s. 18.

¹² Por. A. Kępiński, *Melancholia*, posłowie J. Bomba, Kraków 2014, s. 22.

Z tego powodu, jedynym i niewątpliwie najlepszym drogowskazem dla młodego człowieka jest Ewangelia. Uczeń powinien mieć nieustanny kontakt z Ewangelią. Powinien tak czytać Pismo Święte, aby się z nim zrosnąć, aby się z nim utożsamić, aby uzdrawiające i przemieniające Słowo Boga stało się w nim głosem jego modlitwy i drogowskazem¹³. Podobnie, jak stało się ono dla Romana Brandstattera, który opisując swoją miłość do Biblii, stwierdził, iż jest ona jego Ojczyzną, w której znajduje się wszystko, cokolwiek poeta przeżył i cokolwiek kochał...

Biblia nie bez powodu jest nazywana „towarzyszką ludzkości”. Powszechnie znany jest jej wpływ na życie i twórczość człowieka. Z tego też względu literatura niejednokrotnie na przestrzeni wieków odwoływała się do Pisma Świętego, gdyż właśnie w nim odnajdywała najbardziej nurtujące człowieka wydarzenia, tematy i wątki¹⁴. Zatem w każdym czasie i w każdym narodzie szukano środków, aby człowiek poznał Ewangelię i w pewien sposób uczynił ją „swoją”. W owym przekazie ważną rolę odegrała literatura piękna. Nie chodzi tu oczywiście wyłącznie o literaturę o charakterze *stricte* religijnym. Każde dzieło, które odsłania prawdę, a także dotyka sedna ludzkich problemów i pragnień, spełnia swoją chrześcijańską misję – kształtuje sumienia i uwrażliwia je na Dobro Osobowe, które samo w sobie jest już odpowiedzią na pytania ludzkości¹⁵. W związku z tym – w myśl Jerzego Szymika – można przyjąć, iż „literatura w ogóle”, (a część jej dorobku szczególnie), stwarza korzystną sytuację kulturową dla chrześcijańskiego przepowiadania¹⁶. Zdaniem Mariana Maciejewskiego, jest tu mowa nie o dokładnym „rozstrząsaniu” dogmatów religijnych, lecz o badaniu indywidualnego doświadczenia wiary, nadziei i miłości, ażeby rzeczywiście „ciało mogło powrócić w

---

¹³ Por. J. Kłoczowski, *Czytanie Biblii jako modlitwa chrześcijanina*, „W drodze” 10(2003), s. 118-123; J. Tarnowski, „*Jak wychować?: Wczoraj-dziś-jutro*”, t. 4, Sandomierz 2007.

¹⁴ Por. A. Mień, *Biblia i literatura*, Moskwa 2009, s. 7, 368.

¹⁵ I. Saszko, „*Pamiętka krwawej ofiary*” Abrahama Roźniatowskiego jako mesjada okresu kontrreformacji, „*Studia Catholica Podoliae*” 7(2013), s. 231.

¹⁶ J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Katowice 2007, s. 104-105.

słowo”¹⁷. Co więcej, nawet literatura, która ujawniając pewien „absurd istnienia”, ukazuje – rzecz można – piekielne strony ludzkiej egzystencji, w ujęciu Maciejewskiego, nie przestaje być literaturą przepowiadającą podstawowe wartości chrześcijańskie, tyle że tym razem to czyni od strony negatywnej. Wydaje się, iż chodzi tu o jakiś rodzaj drogi powrotnej (oczywiście w odczuciu odbiorcy, a nie w strukturze dzieła literackiego). Ukazanie „dna” przekłętego człowieka i zdegradowanej natury otwiera czytelnika na poszukiwanie wyjścia, które nieuchronnie prowadzi do odnalezienia Kogoś, kto stoi ponad historią i czasem. Nawet jeśli „Bóg umarł” – jak twierdzą niektórzy pisarze – to musiał przecież wcześniej być. Ślady jego istnienia wciąż zmuszają do refleksji i nieustannych poszukiwań¹⁸.

Z pewnością, na zajęciach języka polskiego można w taki sposób poprowadzić proces omawiania lektur, aby skłonić ucznia do stawiania głębokich egzystencjalnych pytań, aby uwrażliwić jego sumienie na rozróżnianie dobra i zła, piękna i brzydoty, miłości i perwersji, nadziei i rozpacz. Można dobierać teksty ćwiczeń w taki sposób, aby kształtowały one nie tylko umiejętności językowe, lecz naprawdę dotykały serc... Hymn Miłości św. Pawła (por. 1Kor 13), poezja Kochanowskiego, Mickiewicza, Norwida czy nawet „Ania z Zielonego Wzgórza” – są to utwory bezdenne w swoim ewangelicznym przesłaniu...

2.,,Boże, coś Polskę...” Czy patriotyzm jest wartością?

Nie bez powodu jako podtytuł do niniejszego artykułu wybrałam słowa z pieśni, która, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r., konkurowała z Mazurkiem Dąbrowskiego o uznanie za hymn państwowy¹⁹. Pokazuje ona, jak bardzo kultura polska była wrośnięta w sprawowanie kultu, a chrześcijaństwo, począwszy od 966 r., dzięki misji św. Wojciecha i męczeńskiej śmierci św. Stanisława ze Szczepanowa, stało się zaczynem tego, co dzisiaj z dumą możemy

---

¹⁷ Por. M. Maciejewski, *„Ażeby ciało powróciło w słowo”. Próba kerygmaticznej interpretacji literatury pięknej*, Lublin 1991, s. 21.

¹⁸ I. Saszko, *„Pamiętka krwawej ofiary” Abrahama Roźniatowskiego*, s. 232.

¹⁹ Por. A.G. Piotrowska, *Polskie pieśni o funkcji hymnu narodowego*, „Nationalities Affairs” (24-25/2004), s. 155-161

nazwać kulturą polską. Zresztą słowo ‘kultura’ pochodzi od wyrazu ‘kult’. Czy również dzisiaj w świadomości przeciętnego Polaka jego kultura narodowa wciąż występuje jako nierozłączna całość ze sprawowaniem kultu, czyli oddawaniem czci Żywemu Bogu, który mówi o sobie, że jest Drogą, Prawdą i Życiem (por. J 14,6)? A przecież wiadomo, iż relatywizm prowadzi do utraty poczucia przynależności do określonej kultury, jak również zamyka drogę do prowadzenia, tak bardzo koniecznego dla współczesności, dialogu międzykulturowego²⁰.

Na lekcjach języka polskiego spotykają się uczniowie, przynależący często do różnych kultur i różnych tradycji chrześcijańskich, pochodzący z rodzin mieszanych. Stąd w dialogu i przyjaźni może ich połączyć poszukiwanie jedynej, obiektywnej i wspólnej dla wszystkich Prawdy zarówno pod względem ontologicznym, jak i moralnym. Z pewnością, w tym poszukiwaniu najbardziej pomocnym byłoby ukazywanie im Polski pod specjalnym kątem: „jej Oblicza, jej Twarzy, jej Światła, jej Profilu duchowego, jej Duchowości, jej Osobowości, na co składają się wszelkie jej okrucieństwa, jej dobra, piękna, miłości, wolności, dzieł, ethosu, egzystencji, słowem: czegoś, co nazwiemy ciepło ‘polskością’”²¹. Co więcej – takie mówienie o Polsce w świetle idei Ewangelii, to zarazem mówienie „o Obietnicy Ludzkiej od Pana Historii, o Domu Nadziei na sens życia, o prawdzie Losów w drodze ku przyszłości, o Geniuszu naszych Ojców, o Wielkiej Matce, kochającej wszystkie dzieci w Kołysce Polskiej, i te swoje i te przybyłe”²².

Oczywiście, nie chodzi tutaj o powielanie mitu szklanych domów, mimo, iż obraz Polski wśród ukraińskiej młodzieży polskiego pochodzenia często pokrywa się z idealistyczną wizją Seweryna Baryki. Owszem, „kraj lat dziecinnych! On zawsze zostanie / święty i czysty, jak pierwsze kochanie”, chociaż jednocześnie będzie ów kraj również „ubogi i ciasny”. Tak zresztą pisał Mickiewicz w *Epilogu* do „Pana Tadeusza”. Ponadto, ucząc języka polskiego na terenach

---

²⁰ Por. D. Lansel, *Mir wnutri czelowieka kak usłowije wstreczi kultur i mira wo wsioim mirie*, w: *Czelowieczeskaja celosnost' i wstriezca kultur*, sost. K. Sigow, Kijew 2007, s. 199.

²¹ C.S. Bartnik, *Idea Polskości*, s. 9.

²² Tamże, s. 8.

Ukrainy, często można spotkać się z tym, co opisuje Juliusz Słowacki w swoim wierszu:

„Szli krzycząc: ‘Polska! Polska!’ – wtem jednego razu
Chcąc krzyczeć zapomnieli na ustach wyrazu;
Pewni jednak, że Pan Bóg do synów się przyzna,
Szli dalej i wołali: ‘Ojczyzna! Ojczyzna’.
Wtem Bóg z mojżeszowego wychylił się krzaka,
Spojrzał na te krzyczące i zapytał: ‘Jaka?’”

Młodzi ludzie, urodzeni na Ukrainie, lecz posiadający pochodzenie polskie, bardzo często mają trudności z odkryciem własnej tożsamości narodowej, nie wiedzą, który kraj nazwać Ojczyzną, są jakby rozdarci między krajem urodzenia i ziemią ojczystą ich przodków. Czują się bardziej „sumą kłosów, a nie snopem” – jak to pięknie określił Antoine de Saint-Exupéry w swoim słynnym dziele „Twierdza”²³. Zadaniem nauczyciela jest więc troska o to, aby uczeń nie musiał wybierać, ani też rezygnować z poszukiwań swej własnej przynależności narodowej, lecz odczuł prawdziwą wagę słowa ‘Ojczyzna’, treść i wartość, którą ono zawiera i dopiero wówczas pokochał to słowo całym sercem. Owszem, „bez tej miłości można żyć, mieć serce suche, jak orzeszek” – powiada Wisława Szymborska, lecz będzie to życie bez oparcia, bez błogosławieństwa, bez Domu. „A przecież można mieć dwa domy?” – pytali mnie studenci na lektoracie języka polskiego. „Można – odpowiadałam. Niekiedy tak bywa, że mamy dwa Domy, dwie Ojczyzny, ale wtedy każda musi być dla nas święta, każda kochana”. Niestety – jak podkreśla Wanda Półtawska – „jest to świętość dzisiaj zagrożona. Jest to wielkie słowo, którego znaczenie podlega jakby inflacji, coraz mniej znaczy, a nie da się przecież niczym zastąpić: ‘Ojczyzna’. Polska, kraj, ziemia, naród – Orzeł Biały na amarantowym tle! [...] Ona ma swoje symbole, które powinny być świętością dla ludzi, dla narodu. Ojczyzna ma swój hymn, ma swoje sztandary i swoje pomniki, miejsca święte; ma swoją hagiografię, świętych umęczonych za nią – ma swoje krzyże!”²⁴.

---

²³ A. de Saint-Exupéry, *Twierdza*, tłum. A. Olędzka-Frybesowa, Warszawa 1986, s. 701.

²⁴ W. Półtawska, *Z prądem i pod prąd*, Częstochowa 2008, s. 5.

„Ojczyzna – kiedy myślę – wówczas wyrażam siebie
i zakorzeniam –
pisał Karol Wojtyła –
mówi mi o tym serce, jakby ukryta granica,
która ze mnie przebiega ku innym,
aby wszystkich ogarniać w przeszłość dawniejszą
niż każdy z nas:
z niej się wyłaniam... gdy myślę Ojczyzna –
by zamknąć ją w sobie, jak skarb.
Pytam wciąż, jak go pomnożyć, jak poszerzyć tę przestrzeń,
którą wypełnia”.

Bez względu na to, iż ponowoczesność proponuje współczesnemu człowiekowi rozmytość kultury, powrót do pogańskich praktyk, czyli tzw. New Age, moralność bez etyki czy wreszcie – aksjologiczny relatywizm, nauczyciel powinien ukazywać swoim wychowankom wyraźny kierunek dążenia, ucząc ich pod żadnym warunkiem nie dopasowywać się do współczesnych mód i trendów, lecz kierować się w życiu hierarchią wartości, która posiada wymiar uniwersalny i ponadczasowy, bowiem, jeśli od najmłodszych lat będą wierni zasadom moralnym, to również w Unii Europejskiej nie stracą swej tożsamości – tej spod Krzyża²⁵. Wśród owych wartości szczególnie miejsce musi posiadać patriotyzm, tzn. umiłowanie ziemi, można powiedzieć – „swojej ziemi biblijnej”, z którą nierozzerwalnie wiąże się odkrycie oraz urzeczywistnienie ich powołania i życiowej misji. „Pragnę, aby mój kraj, kiedy nastanie dzień, istniał ze swą duszą i ciałem. By działać dla dobra mego kraju, muszę w każdej chwili zmierzać w tym kierunku całą siłą mojej miłości” – takie pragnienie, które swego czasu wyraził wspomniany już Exupéry, nauczyciel jest zobowiązany zaszczerpić swoim wychowankom²⁶.

---

²⁵ Por. J. Uliasz, *Europa chrześcijańska*, w: *Szkolnictwo katolickie w myśli Kościoła*, red. J. Zimny, Stalowa Wola 2007, s. 250.

²⁶ A. de Saint-Exupéry, *Pilot wojenny*, w: tenże, *Pocztą na Południe. Pilot wojenny. List do zakładnika*, tłum. A. Cierniakówna, A. Ołędzka-Frybesowa, Warszawa 1968, s. 270.

3. „Tak niech świeci wasze światło przed ludźmi (Mt 5, 16). Nauczyciel – mistrz – przyjaciel

Chrześcijaństwo nie jest religią nakazów i zakazów, lecz religią bezwarunkowej i ekstatycznej miłości. Chrześcijaństwo uczy, iż miłość zaczyna się tam, gdzie kończą się mury naszego „Ja”, gdy Inny staje się dla nas droższy, niż nawet nasze własne życie. Dla nauczyciela tym „Innym” zawsze będzie uczeń – wyjątkowy, niepowtarzalny, mimo, iż czasem też posiadający nieco trudny charakter, może lepsze lub gorsze zdolności językowe etc. Jednak owa inność nie jest zagrożeniem – jak by to wyraził francuski filozof Jean-Paul Sartre – lecz zaproszeniem do jeszcze większej otwartości, do współpracy, do wymiany darów, do akceptacji i prawdziwej miłości, ponieważ, wbrew wszelkim teoriom i przekonaniom, spotkanie z Innym zawsze będzie wzbogacające²⁷.

Niestety nauczyciel, pogrążony w ogromie osobstych spraw i kłopotów, niekiedy zapomina, że jego zawód jest przede wszystkim misją, która ma pomóc z kolei jego wychowankom w odkryciu ich własnego powołania i drogi życia. Wejście w okres młodzieńczy zobowiązuje do realizacji ról wyimaginowanych. Trzeba którąś z nich wybrać, wypróbować swoich sił. Bezpieczny grunt środowiska macierzyńskiego przestaje być wystarczający, musi się wyjść w świat szerszy. Młodego człowieka więc dręczy pytanie: „Jaki ja jestem?”, jak również gwałtowna chęć sprawdzenia siebie i łatwe załamywanie się, gdy to sprawdzanie siebie nie uda się. Dlatego też szczególna rola nauczyciela polega na tym, aby stworzyć dla ucznia środowisko akceptacji i zrozumienia. Grupowe „my” zawsze jest silniejsze niż samotne „ja”. Dobrze więc, gdy młody człowiek ma świadomość, że może oprzeć się o nauczyciela, że nie jest całkiem sam, że nauczyciel go zrozumie, przyjmie, porozmawia²⁸.

Należy też pamiętać, iż w starożytności nauczyciel nie był wykładowcą, ale mistrzem, który brał do siebie ucznia, aby ten, obserwując, porównując i dyskutując z mistrzem, osiągnął biegłość w jakiejś dziedzinie. Dlatego bycie nauczycielem zakłada też pewien rodzaj przyjaźni z uczniami. „Sam kamień może być tylko kamieniem.

---

²⁷ Por. Ch. Yannaras, *Wariacje na temu Pisni Piseń*, przekład S. Gowrun, Kyjiw-Lwiv 2003, s. 66-67.

²⁸ A. Kępiński, *Melancholia*, s. 23, 263-265.

Lecz współpracując, łączy się z innymi i staje się świątynią²⁹. Uczeń może być skazany na własną samotność, lecz odnalazszy w swoim nauczycielu mentora i przyjaciela – podobnie, jak ateńska młodzież odnalazła swego mistrza w Sokratesie – może aktywnie włączyć się w tworzenie swojej własnej przyszłości, a co za tym idzie – przyszłości jego środowiska, a nawet całego społeczeństwa.

Zresztą, należy stwierdzić, iż nauczyciel nie będzie mógł skutecznie zaszczepiać swoim wychowankom wartości moralnych, ani też kształtować ich sumienia, jeśli sam nie stanie się dla nich wzorem wysokiej kultury duchowej, jeśli nie będzie dla nich bezwzględny autorytetem. Mówiąc językiem Biblii, pedagog musi być miastem położonym na górze, albo świecą, postawioną na świeczniku (por. Mt 5, 14-15). Groteskowy Belfer Bładaczka, który mówi schematami: „Dlaczego Słowacki wzbudza w nas zachwyt i miłość? [...] Dlatego, panowie, że Słowacki wielkim poetą był!”, nigdy nie wzbudzi zaufania u młodych ludzi. Należy więc pamiętać, iż samo wychowanie lub samo kształcenie bez szacunku do ucznia, miłości do niego, poznania jego potrzeb i zainteresowań, prowadzi do hipokryzji i konformizmu wśród wychowanków. Zimna, obojętna postawa wychowawcza wyzwała strach, tworzy klimat niezadowolenia i braku zaufania. Pedagog winien być autentyczny w swoim przesłaniu do ucznia³⁰, jak też otwarty na słuchanie go z uwagą, z wrażliwością i szacunkiem. Nauczyciela powinna cechować nie tylko sprawiedliwość i surowość, lecz łagodność i pokój wewnętrzny. Innymi słowy, dobry pedagog powinien naprawdę kochać swoich uczniów. Uczniowie z kolei z łatwością wyczują, że są kochani. Stąd nauka – nawet jeżeli będzie sprawiała im trudności – wciąż na nowo będzie ich pociągała i zachęcała.

„On nas wprowadził
przez złoty binokular
w intymne życie
naszego pradziadka
pantofelka”

---

²⁹ A. de Saint-Exupéry, *Twierdza*, s. 708.

³⁰ Por. R. Stojeczka-Zuber, *System wychowawczy księdza Bronisława Markiewicza*, Marki 2001, s. 85.

Tak wspominał swego nauczyciela Zbigniew Herbert we wierszu „Pan od przyrody”. Jak Wergiliusz dla Dantego Alighieri, jak Halban dla Konrada Wallenroda, wreszcie, jak sam Chrystus dla swoich uczniów i apostołów – takim duchowym przewodnikiem powinien być również współczesny nauczyciel dla ucznia, spełniając swoją misję kształcenia w klimacie duchowej radości z ukazywania takich wartości, jak Bóg, Honor i Ojczyzna³¹.

Bibliografia

1. Bartnik C.S., *Idea Polskości*, Radom 2001.
2. Benedykt XVI, *Encyklika Deus Caritas Est*, Kraków 2008.
3. *Katechizm Katolicki*, Lwów 2002.
4. Kępiński A., *Melancholia, posłowie J. Bomba*, Kraków 2014.
5. Kłoczowski J., *Czytanie Biblii jako modlitwa chrześcijanina*, „W drodze” 10(2003), s. 118-123.
6. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: *Konstytucje Soboru Watykańskiego II*, Lublin 2009, p. 10, s. 113-196.
7. Kuby G., *Globalna rewolucja seksualna. Likwidacja wolności w imię wolności*, tłum. D. Jankowska, J. Serafin, Kraków 2013.
8. Lansel D., *Mir wnutri czelowieka kak uslowije wstreczi kultur i mira wo wsiom mirie*, w: *Czelowieczeskaja celosnost’ i wstrecza kultur*, sost. K. Sigow, Kijew 2007, s. 197-200.
9. Maciejewski M., *„Ażeby ciało powróciło w słowo”. Próba kerygmaticznej interpretacji literatury pięknej*, Lublin 1991.
10. Mień A., *Biblia i literatura*, Moskwa 2009.
11. Piotrowska A.G., *Polskie pieśni o funkcji hymnu narodowego*, „Nationalities Affairs” (24-25/2004), s. 155-161.
12. *Polska podstawa programowa dla uczniów polskich, uczących się za granicą*, red. J. Turlej J. Woźnicka, MEN Warszawa 2010, s. 1-40.
13. Półtawska W., *Z prądem i pod prąd*, Częstochowa 2008.
14. Ratzinger J., *Sumienie i prawda*, w: *tenże, Prawda, wartości, władza*, tłum. G. Sowiński, Kraków 1999.

---

³¹ M. Wolicki, *Wychowanie moralne dziecka w rodzinie*, „Pedagogika Katolicka”, nr 1 (1/2007), s. 72.

15.Saint-Exupéry A. de, Pilot wojenny, w: tenże, Poczta na Południe. Pilot wojenny. List do zakładnika, tłum. A. Cierniakówna, A. Ołędzka-Frybesowa, Warszawa 1968.

16.Saint-Exupéry A. de, Twierdza, tłum. A. Ołędzka-Frybesowa, Warszawa 1986.

17.Saszko I., „Pamiętka krwawej ofiary” Abrahama Roźniatowskiego jako mesjada okresu kontreformacji, „Studia Catholica Podoliae” 7(2013), s. 231-277.

18.Stojecka-Zuber R., System wychowawczy księdza Bronisława Markiewicza, Marki 2001.

19.Szymik J., W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus, Katowice 2007.

20.Tarnowski J., „Jak wychować?: Wczoraj-dziś-jutro”, t. 4, Sandomierz 2007.

21.Uljasz J., Europa chrześcijańska, w: Szkolnictwo katolickie w myśli Kościoła, red. J. Zimny, Stalowa Wola 2007, s. 241-251.

22.Wielgus S., abp., Pedagogia i formacja młodzieży, „Pedagogika Katolicka”, nr 1(1/2007), s. 11-22.

23.Yannaras Ch., Wariacji na temu Pismi Piseń, przekład S. Gowrun, Kyjiw-Lwiv 2003.

Streszczenie

Saszko Irena: „Bóg, Honor, Ojczyzna!”. Chrześcijańsko-patriotyczne wychowanie współczesnej młodzieży na lekcjach języka polskiego jako obcego.

Rozważania podjęte w niniejszym artykule dotyczą głównych aspektów kształtowania sumienia uczniów oraz wychowania postaw patriotycznych wśród młodzieży, uczącej się języka polskiego jako obcego, a także ukazują rolę nauczyciela, postrzeganego jako mistrza, a nawet przyjaciela swoich wychowanków.

Słowa kluczowe: sumienie, chrześcijaństwo, Biblia, patriotyzm, młodzież, wychowanie, nauczyciel, Ojczyzna.

Резюме

Сашко Ірина. «Бог. Гідність. Батьківщина!». Християнсько-патріотичне виховання сучасної молоді на лекціях польської мови як іноземної

У статті розглядаються основні аспекти формування совісті, а також виховання патріотизму сучасної молоді на лекціях польської мови як іноземної, представлена роль учителя як наставника, іноді приятеля своїх учнів.

Ключові слова: совість, християнство, Біблія, патріотизм, молодь, виховання, вчитель, Батьківщина.

Summary

Saszko Irena: «God, Honour, Fatherland!» Christian and patriotic education of contemporary youth during the Polish lesson taught as a foreign language

The article contains some deliberations about the main aspects of conscience formation and patriotic education among the young people who learn Polish language as a foreign language. The article reveals as well as they the role of a teacher, who is seen as a master or even a friend of their wards.

Key words: conscience, Christianity, Bible, patriotism, youth, education, teacher, Homeland.

STAN OBECNY I PERSPEKTYWY SZKOLNICTWA POLSKIEGO NA UKRAINIE

Funkcjonowanie i działalność szkolnictwa polskiego na Ukrainie jest uzależniona od splotu różnorodnych czynników środowiskowych, takich jak liczebność ludności polskiej i rozmieszczenie, stopień asymilacji, rola i znaczenie polskiej grupy etnicznej w życiu społeczno-politycznym pewnego regionu, pozycja społeczna, aktywność polityczna oraz zamożność poszczególnych członków grupy, polityka rządów kraju osiedlenia wobec polskich grup mniejszościowych, a także pozycja państwa macierzystego na arenie światowej i wobec Polaków na Ukrainie. Według wpływów wyżej wymienionych, najgłówniejszych czynników, za dwudziestopięcioletni okres ukształtował się system polskiego szkolnictwa na Ukrainie.

Biorąc pod uwagę wyżej wymienione czynniki, sądzę, że nie sposób przystąpić ku analizie stanu szkolnictwa bez pominięcia historycznej strony zagadnienia. Bardzo krótko, powołam się na historyczne badania dwóch naukowców – prof. Elżbiety Treli i prof. Leona Misienkiewicza (Uniwersytet Prawa w Chmielnickim). W roku 1918 na Ukrainie działało 31 polskich szkół średnich z 5526 uczniami, 1250 szkół początkowych (73688 uczniów), w których nauczanie prowadziło 1800 nauczycieli. Polscy ziemianie i inteligencja polska na Ukrainie przekazywali własne fundusze i budynki dla polskich szkół.

W 1923 r. na Ukrainie działały 262 polskie szkoły z 560 nauczycielami i 12 tys. dzieci, a w 1928 r. było już około 400 polskich szkół początkowych (I – IV klasy) i około 30 szkół podstawowych (I – VII klasy) z 830 nauczycielami i 23000 uczniami.

W 1946 roku na Ukrainie działało 105 polskich szkół początkowych, dwie – niepełne średnie, 44 – to tzw. klasy polskie, tworzone równoległe przy szkołach rosyjskich. W 1957 roku na Ukrainie istniały tylko dwie polskie szkoły we Lwowie : podstawowa i średnia.

W latach 1989 – 1991 powstają stowarzyszenia polskie we wszystkich skupiskach polonijnych. Jednym z naczelnych zadań takiej

organizacji jest «odrodzenie polskiego szkolnictwa wszędzie tam gdzie są większe skupiska ludności polskiej ...»

Zaczęto organizację zajęć fakultatywnych, kursów, większość z których po 1995 r. przekształciła się w szkoły niedzielne, szkoły publiczne, klasy.

W dniu 7 grudnia 1996 roku Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie zakłada Zjednoczenie Nauczycieli Polskich na Ukrainie, które staje się organizacją niezależną i działa na rzecz rozwoju szkolnictwa polskiego.

Mówiąc o szkolnictwie polskim na terenach obecnej Ukrainy, nie wykluczając zresztą Krymu oraz obwodów, należących do Południowego-Wschodu państwa, należy przede wszystkim określić jego najważniejsze zadania. Wszak, głównym celem oświaty polonijnej jest nie tylko troska o rozpowszechnienie znajomości języka polskiego wśród polskiej mniejszości narodowej za granicą, lecz przede wszystkim nieustanne kształtowanie ich uczuć patriotycznych. Innymi słowy, uczyć języka polskiego, literatury i kultury polskiej to zaprosić wszystkich, także nie czujących niczego wspólnego z Polską lub cierpiących z racji swoich więzi z Polską, tęskniących za ziemią ojczystą, do szukania owej ponadczasowej tożsamości Polski, do dyskusji, do refleksji, do zamyślenia się aż do końca nad tym, co u nas jest pozytywnego, wielkiego, twórczego, kim byliśmy, kim jesteśmy i kim być musimy na jutro i na zawsze, żebyśmy mogli wnieść swój skarb do Wiecznego Spichrza Historii.

Stan oświaty polskiej na Ukrainie był trudny do zdiagnozowania, ze względu na rozległość zagadnienia i jednoczesny brak opracowań syntetycznych. Na szczęście analiza, którą w 2013 roku przeprowadziła fundacja «Wolność i Demokracja» pozwoliła dostrzec ważne prawidłowości, określające zarówno stan polskiego szkolnictwa jak i jego potrzeby. Stąd niniejsze dane, dotyczące stanu oświaty polskiej na Ukrainie, będą opierać się głównie na informacjach i statystykach, podanych przez ową fundację.

Zatem «stanem na 2001 rok na podstawie spisu ludności wiemy, iż na terenach współczesnej Ukrainy zamieszkuje ponad 144 tys. Polaków, czyli 0,3 % całej ludności kraju. Jednak istnieje wiele przesłanek, m.in. analiza danych dotyczących liczby rzymskich katolików na obecnych terenach Ukrainy Zachodniej, aby stwierdzić, że polska mniejszość jest o wiele liczniejsza. Świadczą o tym również

liczne punkty nauczania języka polskiego (łącznie 295) i organizacje społeczno – kulturalne, skupiające przedstawicieli polskiej mniejszości. Polacy na Ukrainie są rozsiarani na olbrzymich terenach całego kraju. Największymi skupiskami Polaków na Ukrainie są obwody: żytomierski, chmielnicki, lwowski. Stąd edukacja polska odgrywa tu bardzo ważną rolę. Spośród wszystkich krajów, położonych na wschód od polskiej granicy, Ukrainę cechuje największe zróżnicowanie środowisk polskich. Ten fakt przekłada się także na zróżnicowanie form nauki języka polskiego. Według danych Ministerstwa Edukacji Ukrainy, Centrum Metodycznego Języka i Kultury Polskiej w Drohobyczu, a także placówek konsularnych na Ukrainie, języka polskiego uczy się około 25 000 osób».

Na początku warto zaznaczyć, iż „zasadniczym problemem polskiej oświaty na Ukrainie jest brak całościowego nadzoru nad szkolnictwem polskim zarówno ze strony instytucji ukraińskich, jak również polskich. Dobitym dowodem jest brak zebranych w jednym miejscu informacji nt. liczby miejsc nauczania języka polskiego, liczby uczniów, nauczycieli, itd. Rozproszone informacje są oczywiście dostępne – na stronach Ministerstwa Edukacji Ukrainy, stronach internetowych polskich konsulatów, itd. (choć i tam nie są to dane systematycznie aktualizowane). Przykładem może być strona (prowadzona przez ORPEG), na której zarejestrowało się jedynie 63 z spośród 369 punktów nauczania języka polskiego. Kolejnym przykładem może być brak informacji i monitoringu działania punktów nauczania języka polskiego. Dotyczy to zarówno szkół sobotnio-niedzielnich jak również szkół stacjonarnych. Oczywiście można przyjąć stanowisko, że te ostatnie są szkołami działającymi w ukraińskim systemie oświaty, i państwo polskie nie ma podstaw do angażowania się w sprawy związane z tymi placówkami. Jednak biorąc pod uwagę, że w ciągu ostatnich kilkunastu lat Polska, za pośrednictwem organizacji pozarządowych, zainwestowała w budowę i remonty samych szkół stacjonarnych ponad 20 mln zł, a każdego roku z pieniędzy budżetu RP przekazywana jest pomoc w wysokości od kilkuset tys. do kilku milionów zł., uzasadnionym jest oczekiwanie, aby instytucje polskie dysponowały szczegółową wiedzą na temat oświaty polskiej na Ukrainie, (jakości nauczania, ilości godzin języka polskiego, etc)».

Z drugiej zaś strony, nie należy jednoznacznie twierdzić, iż taki nadzór nie jest sprawowany w ogóle. Nadzór metodyczny nad prowadzeniem szkół publicznych prowadzą lokalne kuratoria oświaty (rejonowe i obwodowe), a także Obwodowe Instytuty Oświaty Podyplomowej, podlegające Ministerstwu Edukacji i Nauki Ukrainy. Natomiast nad właściwym prowadzeniem szkół sobotnio-niedzielnych czuwa Ogólnoukraińskie Koordynacyjno-Methodyczne Centrum Nauczania Języka Polskiego w Drohobyczu. Odnotować należy, iż w roku 2014 Fundacja «Wolność i Demokracja» przez wyznaczonych konsultantów będzie prowadzić monitoring nauczania języka polskiego w szkołach sobotnich na Ukrainie.

Obecnie na terenie Ukrainy istnieje 6 szkół z polskim językiem wykładowym (dwie we Lwowie oraz po jednej w Mościskach, we wsi Strzeleckie, rej. mościckiego, w Gródku na Podolu, a także jedna szkoła z poszerzonym nauczaniem języka polskiego, znajdująca się w Kamieńcu Podolskim). Natomiast w Szepetówce, obw. chmielnickiego istnieje tylko Podstawowa Szkoła z Polskim Językiem Nauczania. W szkołach tych język polski jest wykładany jako język mniejszości narodowej, jako język obcy obowiązujący oraz jako język obcy fakultatywny.

Nauka języka polskiego jest także wprowadzona w szkołach dwujęzycznych, czyli tzw. „klasach polskich” (5 placówek), w szkołach średnich, gdzie język polski jest przedmiotem obowiązującym (15 szkół), a także w szkołach średnich w formie przedmiotu fakultatywnego (147 placówek). Uzupełnieniem tego systemu są: jedyne na Ukrainie przedszkole z polskim językiem nauczania (w Łanowicach), grupy przedszkolne we Lwowie, Kamieńcu Podolskim, i Strzelczyskach. Tak zresztą podają badania, przeprowadzone przez Fundację «Wolność i Demokracja».

Programy, wg których realizuje się nauczanie języka polskiego, to przede wszystkim programy zatwierdzone przez Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy, programy autorskie, ułożone przez samych nauczycieli, lecz zatwierdzone przez miejscowe kuratoria oświaty, a także polska podstawa programowa, przygotowana na zlecenie MEN w latach 2010-2012.. Jednak podkreślić należy, iż korzystanie z ostatniej jest o tyle trudne, że nie ma odpowiednich podręczników, które umożliwiałyby dogłębną realizację postawionych przez program zadań, oczywiście oprócz podręcznika elektronicznego oraz materiałów

dostępnych na stronie www.polska-szkola.pl. Z drugiej zaś strony, «szkoły sobotnio – niedzielne uczą często zgodnie z bieżącym pomysłem nauczycieli (nie zawsze posiadających wysokie kwalifikacje metodyczne) raz lepszym, raz gorszym), wykorzystując przypadkowe podręczniki, (które akurat są dostępne), nie prowadząc żadnej dokumentacji ani ewaluacji efektywności nauczania».

W szkołach stacjonarnych, działających w ramach ukraińskiego systemu oświaty, można uczyć się wyłącznie z podręczników zaakceptowanych przez Ministerstwo Edukacji Ukrainy. Ostatnich jest bardzo mało, są drukowane przez trzy wydawnictwa («Swit», «Geneza» oraz «Bukrek») na zamówienie Ministerstwa Edukacji Ukrainy i przekazywane nieodpłatnie do szkół. «W szkołach sobotnio – niedzielnych niezarejestrowanych w ukraińskim systemie oświaty istnieje pełna dowolność w doborze podręczników, ale i tak wiele placówek cierpi na ich brak. Po części z niewiedzy, że ORPEG przekazuje zainteresowanym szkołom na ich wniosek podręczniki, po części ze względu na trudności organizacyjne. W/w problemom mogłoby zaradzić m.in. wykupienie praw autorskich i dodruk podręczników do szkół stacjonarnych, opracowanie i druk podręczników dla szkół sobotnio – niedzielnych, oraz promocja współpracy z ORPEG i pomoc organizacyjna w dostarczeniu podręczników na Ukrainę».

Na szczególną uwagę zasługują szkoły sobotnio-niedzielne, do których uczęszczają dzieci, młodzież i dorośli. Te szkoły najczęściej funkcjonują przy szkołach publicznych, a także przy polskich stowarzyszeniach czy parafiach rzymsko-katolickich. Według danych Fundacji «Wolność i Demokracja», stanem na 2013-2014 rok, na Ukrainie działają także polskie szkoły sobotnio-niedzielne, które nauczaniem obejmują 3675 uczniów. Fundacja «Wolność i Demokracja» podaje, iż takich sobotnio-niedzielnych szkół na Ukrainie (zarówno zarejestrowanych jako szkoły sobotnie w ukraińskim systemie oświaty i nie zarejestrowanych) nalicza się łącznie aż 137 placówek. W każdym razie, warto dodać, że jedna taka szkoła istnieje na **Krymie**, a dokładniej w Jałcie (25 uczniów) i dwie w obwodzie donieckim (Donieck – 105 uczniów i Mariupol – 80 uczniów). Co więcej – na Ukrainie działa 139 punktów nauczania języka polskiego przy organizacjach polonijnych, gdzie liczba uczniów, objętych nauczaniem języka polskiego stanowi ok. 2260 osób. Z nich 6 takich

placówek znajduje się na Krymie (310 uczniów), a 10 na Donbasie (w obwodzie donieckim 5 i w obwodzie Ługańskim – 5, gdzie naukę języka polskiego pobiera razem 474 uczniów).

Cieszy również fakt, iż język polski coraz bardziej wchodzi do szkolnictwa wyższego. Studenci mogą więc pobierać naukę języka polskiego zarówno na kierunku filologii polskiej, jak też filologii słowiańskiej z obowiązkowym nauczaniem języka polskiego albo też uczyć się języka polskiego jako pierwszego lub drugiego obcego. Taką możliwość dają młodzieży akademickiej m.in. takie uczelnie, jak: Lwowski Uniwersytet Narodowy im. I. Franki, Uniwersytet Narodowy im. T. Szewczeni w Kijowie, Narodowy Uniwersytet «Kyjowo-Mohylańska Akademia», Narodowy Uniwersytet «Akademia Ostrogska», Akademia Wojsk Pogranicznych w Chmielnickim, Chmielnicki Uniwersytet Narodowy, gdzie m.in. działa Polsko-Ukraińskie Centrum, Uniwersytet Narodowy w Kamieńcu Podolskim, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. I. Franki w Drohobyczu, na bazie którego został założony Polonistyczne Centrum Naukowo-Informacyjne, a także Uniwersytet Narodowy im. W. Stefanyka w Stanisławowie oraz Tarnopolski Uniwersytet Pedagogiczny im. W. Gnatiuka, a także Uniwersytet Narodowy im. W. Karazina w Charkowie, gdzie działa Ukraińsko-Polskie Centrum Akademickie oraz inne. Zresztą, dzięki możliwości zdania egzaminu i uzyskania certyfikatu, a także dzięki różnego rodzaju programom, umożliwiającym kontynuowanie studiów w Polsce, język polski wśród studentów stał się bardziej atrakcyjny i cieszy się coraz większą popularnością.

Warto podkreślić, iż Stowarzyszenie „Integracja Europa-Wschód” wniosło wielki wkład w promowanie i rozwój nauczania języka polskiego na Podolu, poprzez realizację od dwóch lat projektów edukacyjnych, dofinansowanych przez MSZ Rzeczypospolitej Polskiej.

Nie sposób ominąć Olimpiady z Literatury i Języka Polskiego, która jest konkursem skierowanym do uczniów klasy 11 szkół średnich z nauczaniem języka polskiego oraz młodzieży, pobierającej naukę w polskich szkołach sobotnich. Olimpiada służy przywracaniu należnego miejsca w nauczaniu szkolnym wartościom humanistycznym, potwierdza wysoką rangę języka polskiego i polskiego piśmiennictwa w życiu społecznym, przyczyniając się zarazem do głębszego rozpoznania narodowej i europejskiej tradycji literackiej i tożsamości kulturowej.

Reasumując, należy podkreślić, iż edukacja polska na terenach współczesnej Ukrainy, pełni nie tylko funkcję promocji kultury, literatury, historii i języka polskiego, lecz przede wszystkim polega na nawiązaniu do początku i przeszłości, na rozwinięciu mocy ducha, ukształtowaniu wszechstronnej moralności, a co najważniejsze – na rozwijaniu postęgu zrozumienia między narodami, miłości wzajemnej, współpracy oraz pojednania między Wschodem a Zachodem w tworzeniu wolnej, demokratycznej i chrześcijańskiej Europy. Efektem pracy nauczycieli języka polskiego jest wzrost poczucia tożsamości językowej i kulturowej oraz wychowanie uczniów w dwukulturowości, w duchu szacunku dla praw człowieka i współpracy z ludźmi innych narodowości.

Bibliografia

- 1.«Stan oświaty polskiej na Ukrainie» – materiały Fundacji «Wolność i Demokracja». – Warszawa, 2013.
- 2.Bartnik Cz.S. Idea Polskości. – Radom, 2001.
- 3.Kaldon B. Wyzwanie w kierunku pedagogiki katolickiej / B. Kaldon // Wokół pedagogiki katolickiej / red. J. Zimnego. – Stalowa Wola-Sandomierz, 2007. – S. 75 – 78.
- 4.Kusiński K. Polacy na Ukrainie / K. Kusiński. – Warszawa, 1992.
- 5.Raspond S. Kościół w dziejach języka polskiego / S. Raspond. – Wrocław, 1985.
- 6.Sierkowa J. Szkolnictwo polskie na Ukrainie / J. Sierkowa // Oświata polonijna na początku XXI wieku. Stan i perspektywy / red. K. Gąsowska, M. Mazińska-Szumska. – Kraków, 2006. – S. 87 – 91.
- 7.Wierzbicki A. Naród – Państwo w polskiej myśli historycznej dwudziestolecia międzywojennego / A. Wierzbicki. – Wrocław, 1978.

Streszczenie

Sierkowa Julia. Stan obecny i perspektywy szkolnictwa polskiego na Ukrainie.

Artykuł ukazuje zarówno historię oświaty polskiej na Ukrainie, jak też obecny stan badań nauczania języka polskiego jako obcego na terenach współczesnej Ukrainy, łącznie z Krymem oraz całym południowym-wschodem państwa. W artykule przedstawiono statystyki

uczniów, pobierających naukę języka polskiego, rodzaje szkół i ośrodków polonijnych, realizowane programy nauczania oraz wykaz wykorzystanych podczas lekcji podręczników. Zatem sama oświata polonijna na Ukrainie jest przedstawiona jako najważniejszy czynnik kształtowania uczuć patriotycznych wśród Polonii. Patriotyzm bowiem jest nam dany i zadany.

***Słowa kluczowe:** szkolnictwo polskie na Ukrainie, ośrodki polonijne, szkoły sobotnio-niedzielne, „klasy polskie”, podręczniki, patriotyzm.*

Резюме

Серкова Юлія. Сучасний стан та перспективи польської освіти в Україні.

У статті схарактеризовано історію польської освіти в Україні, а також проаналізовано сучасний стан досліджень із методики викладання польської мови як іноземної на території сучасної України. Вказана кількість студентів, які отримують освіту польською мовою, описано типи шкіл і центрів Polonia, запропоновано перелік навчальних програм та список підручників, що використовуються у навчінні.

***Ключові слова:** Польська освіта в Україні, польські центри, школи, «польські класи», Інструкції, патріотизм.*

Summary

Sierkowa Julia. Current state and perspectives of Polish education in Ukraine

The article shows both the history of Polish education in Ukraine, as well as the current state of research on teaching Polish as a foreign language in the areas of modern Ukraine, including the Crimea and throughout the South-East of the state. The article presents statistics of students receiving Polish language education, types of schools and centers of Polonia implemented curricula and a list of textbooks used in the classroom. Thus, the mere learning Polish community in Ukraine is presented as the most important factor shaping patriotic feelings in the Polish community.

***Keywords:** Polish education in Ukraine, Polish centers, schools, Saturday and Sunday, "Polish-class", manuals, patriotism.*

POLSZCZYŻNA NA PODOLU

Wcielenie Rusi do Polski pociągnęło za sobą napływ na te ziemie ludności polskiej z Polski etnicznej, najpierw ludności miejskiej, potem rolniczej z Małopolski i Śląska, następnie z Mazowsza. Przyjeżdżali oni pod przewodnictwem rodów rycerskich, które otrzymywały tu nadania ziemskie od króla za zasługi wojenne. Za nimi podążała ludność wiejska. Od XV wieku zaczęła się tu pojawiać szlachta zagrodowa, która osiedlała się w zachodniej części Podola, koło Płoskirowa i Kamieńca Podolskiego. W XVI i XVII wieku, w wyniku spustoszeń po najazdach tatarskich, powstaniach kozackich i wojnach z Rosją, na obszarach województwa podolskiego magnaci otrzymywali nadania ziemskie od króla. Z etnicznej Polski napływała także mniej zamożna szlachta i chłopci. Na wyludnione ziemie ściągali nie tylko Polacy, ale również Węgrzy, Czesi, Wołosi, Szkoci, Żydzi. Napływowa ludność tworzyła polskie wsie, przysiółki i kolonie w miastach, które z biegiem czasu przybierały niemal całkowicie polskie oblicze.³² Wraz z polskimi osadnikami na te ziemie trafił kościół katolicki, dlatego z czasem określenie „Polak” stało się synonimem słowa „katolik”. Kościół był ostoją polskości, pełnił funkcje religijne, ale także organizował szkolnictwo, skupiał lokalne społeczności, pomagał Polakom zachować poczucie własnej tożsamości.³³

Wraz z napływem osadników na terenach ruskich pojawił się język polski i jego gwarowe odmiany, z których ukształtował się język, którym dziś posługują się Polacy na tych terenach. Stefan Hrabec i Stanisław Urbańczyk przekonywali, że na podłożu ukraińskim wariant regionalny, kresowy, języka ogólnopolskiego powstał już w XV – XVI wiekach Zofia Kurzowa rozwinęła tę myśl dodając, że do jego rozprzestrzenienia się przyczyniła się polonizacja wyższych warstw

---

³² E. Dzięgiel, *Polszczyzna na Ukrainie. Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich*. Warszawa 2003, s. 21-22; Z. Kurzowa, *O mowie Polaków na kresach wschodnich*, Kraków 1993, s. 7-9.

³³ Z. Kurzowa, *O mowie Polaków na Kresach Wschodnich*, Kraków 1993, s. 9; E. Dzięgiel, *Polszczyzna na Ukrainie*, s. 22.

społeczeństwa ukraińskiego. Janusz Rieger opowiada się jednak za teorią, że osiedlona tu szlachta polska przyniosła ze sobą język ogólny, który uległ wpływom otoczenia. Z czasem polszczyzna zdobyła sobie na tym terenie pozycje uprzywilejowaną jako oficjalny język edukacji, kultury i literatury. Wzory polskie przejmowała część najbogatszej szlachty ukraińskiej. Stopniowo polonizacji uległa część drobnej szlachty, duchowieństwa i mieszczaństwo.³⁴

Pod koniec XVIII wieku sytuacja polityczna tych terenów zaczęła zmieniać się, w ślad za nią poszły zmiany pozycji polszczyzny. Polacy zamieszkujący zachodnią część Podola aż do rzeki Zbrucz stali się poddanymi Austrii, zaś Ci z terenów Chmielnickiego - Rosji. Kultura polska na terenach wchodzących w skład Austrii, a później antonomii galicyjskiej, rozwijała się równocześnie z budzącą się kulturą ukraińską. Ilościowo silniejszy na tych terenach był żywioł ruski, ale Polacy mieli przewagę ekonomiczną i to oni dominowali społecznie. Kulturę polską przyjmowało całe zróżnicowane narodowościowo społeczeństwo. Język polski od 1860/1861 roku był językiem urzędowym, działało polskie szkolnictwo, silnie oddziaływały polskie uniwersytety we Lwowie i Krakowie, działały polskie organizacje patriotyczne, organizowano czytelnice. W środowiskach ukraińskich język polski stał się jednak drugim językiem, używanym w zewnętrznych kontaktach oficjalnych, obok ruskiego, którym posługiwano się w kontaktach rodzinno-domowych.³⁵

Na terenach włączonych do Rosji znalazły się rzesze polskiego ziemiaństwa oraz magnaterii, drobna szlachta zaściankowa, stanowiąca najliczniejszą grupę, a także chłopci, których liczba wzrastała, gdyż

---

³⁴ J. Regiel, I. Cechosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*, cz. 1, Warszawa 2002, s. 24; S. Hrabec, *O polskiej gwarze wsi Duliby w b. powiecie buczackim*, [w:] *Rozprawy Komisji Językowej*, t. 3, Łódź 1955, s. 31-76; Z. Kurzowa, *Dialekt południowo-kresowy i jego gwary ludowe*, [w:] *Studia dialektologiczne I*, red. B. Dunaj i J. Reichan, Kraków 1996, s. 117-121; L. Niepop, *Problematyka badań nad słownictwem polskich gwar na Ukrainie*, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 10, Warszawa 2001, s. 257-276; J. Regier, *Interferencje ukraińskie w gwarach polskich na Podolu*, [w:] *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich*, Łódź 1997, s. 134-140; E. Dzięgiel, *Polshczyzna na Ukrainie...*, s. 22-23; Kurzowa Z., *O mowie...*, s. 10.

³⁵ Z. Kurzowa, *O mowie...*, s. 12; E. Dzięgiel, *Polshczyzna na Ukrainie...*, s. 27-28.

właściciele ziemscy sprowadzali ich z Królestwa Polskiego i Galicji do swych majątków jako robotników najemnych.³⁶ W krótkim czasie język polski z urzędowego stał się językiem, którym ludność mogła porozumiewać się tylko w domu, rusyfikacji poddano szkoły i urzędy. Ostoją polskości stały się kościół katolicki i dom rodzinny, w których potajemnie uczono dzieci czytać i pisać. Po powstaniu ZSRR zaczęły się prześladowania bardziej oświeconej części społeczeństwa polskiego: inteligencji, księży i bogatszych chłopów. Jednak już w latach 1925-1935 nastąpił częściowy odwrót od tej polityki, zaczęto wspierać języki mniejszości narodowych. W wielu miejscowościach, w których mieszkała ludność polska, powstawały polskie rady wiejskie, szkoły podstawowe, średnie i powołano Polski Instytut Pedagogiczny w Kijowie z oddziałami terenowymi między innymi w Płoskirowie i Kamieńcu Podolskim, wychodziła prasa polska. Sprzyjało to rozwojowi języka polskiego i pogłębiało jego znajomość. W drugiej połowie lat trzydziestych XX wieku znowu zaczęły się represje wobec polskiej inteligencji i kościoła katolickiego, wysiedlenia w głąb ZSRR i zsyłki do łagrów. Wtedy to w wielu miejscowościach zaprzestano posługiwania się językiem polskim poza domem, często nie uczono tego języka młodszych dzieci. Poczynania te zapoczątkowały ukrainizację języka polskiego wśród młodszych pokoleń.³⁷

W wyniku I wojny światowej i wojny polsko-sowieckiej Polsce przypadły ziemie przedrozbiorowego województwa ruskiego, część Podola, która podczas rozbiorów wchodziła w skład Galicji. Polszczyzna na tym terenie była językiem urzędowym, uczono się jej w szkole, posługiwano nią w wojsku, administracji i w Kościele. Choć nie na całym terenie była ona językiem prymarnym, którym posługiwano się na co dzień w domu i w rozmowach z sąsiadami. Na terenach o przewadze ludności ukraińskiej miała ona status języka sekundarnego, znano ją i posługiwano się swobodnie, ale językiem domu i rodziny była gwara ukraińska.³⁸

Przełomu w sytuacji języka polskiego na kresach, w tym i na Podolu, dokonało zajęcie przez ZSSR 17 IX 1939 roku wschodnich

---

³⁶ E. Dzięgiel, *Polszczyzna na Ukrainie...*, s. 25, 26.

³⁷ Z. Kurzowa, *O mowie...*, s. 13; J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 18; E. Dzięgiel, *Polszczyzna na Ukrainie...*, s. 28.

³⁸ J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 18, s. 31.

terenów Polski. Spowodowało to ograniczenie dostępu do kultury i języka polskiego, a także represje. Wymordowano znaczną część ludności polskiej, a pozostała część zmuszona do przeprowadzenia się do miast i miasteczek, a po wojnie przekonano do wyjazdu do Polski. Ci, którym nie udało się wyjechać, najwięcej z obwodu zytomierskiego i chmielnickiego, gdyż ich nie objęła umowa o repatriacji, zostali pozbawieni możliwości jakichkolwiek działań na rzecz zachowania tożsamości narodowej, ograniczono im dostęp do szkolnictwa w języku ojczystym oraz kontakty z kulturą. Zredukowało to zakres używania języka polskiego tylko do kontaktów domowych, czasami nawet starsze pokolenie rezygnowało zupełnie z posługiwania się nim. Jediną ostoją polszczyzny były nie zamknięte kościoły. We wsiach i miasteczkach skupionych wokół kościoła parafialnego zasięg polszczyzny używanej w kontaktach, nie tylko domowych, ograniczał się do jednej wsi, lub grupy wiosek uczęszczających na te same nabożeństwa. Dopiero po 1989 roku powstały pierwsze stowarzyszenia polskie na Ukrainie, zaczęto organizować kursy językowe i parafie rzymskokatolickie.³⁹

Spisy ludności, radzieckie i ukraińskie, wykazały malejącą liczbę Polaków na całej Ukrainie, a co za tym idzie i na Podolu. Przy tym wyszło na jaw, że część Polaków jako język ojczysty deklarowała ukraiński, choć nieliczni z tej grupy posługiwali się językiem polskim. Okazało się także, że deklaracje dotyczące języka polskiego jako ojczystego nie są równoznaczne ze stopniem jego znajomości. Na podstawie spisu dało się zaobserwować, że ludność polska na Ukrainie, jest bilingwalna, posługuje się dwoma językami, polskim i ukraińskim, a dokonanie wyboru, który z tych języków jest ojczysty, może być kłopotliwe. Spis z 2001 roku ujawnił coraz częstsze przypadki asymilacji językowej części ludności, która rezygnowała całkowicie z języka polskiego na rzecz ukraińskiego. W tym roku aż 71% ludności polskiej podawało język ukraiński jako ojczysty, a tylko 12,9% język polski. Ewa Dzięgiel zaznacza przy tym, że na podstawie tych liczb nie da się określić stopnia znajomości języka polskiego w społeczeństwie, a jedynie ilość osób, która zadeklarowała ten język jako wyniesiony z domu, co nie oznacza jego znajomości.⁴⁰

---

³⁹ Z. Kurzowa, *O mowie...*, s. 13; J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 20, 33, 34.

⁴⁰ E. Dzięgiel, *Polszczyzna na Ukrainie...*, s. 35-36.

Próba scharakteryzowania polszczyzny wymaga omówienia chłopskiego i szlacheckiego pochodzenia ludności polskiej osiadłej na Podolu. Ten podział cały czas jest żywy w świadomości mieszkańców tego terenu. Choć już dawno zanikły różnice w statusie społecznym czy majątkowym, widoczne są nadal różnice w języku, odmiennym dla potomków każdej z tych grup. Różnorodność gwar szczegółowo przedstawiła Dzięgiel w pracy *Polszczyzna na Ukrainie*. Omówiła cały wachlarz cech wspólnych i różniących język poszczególnych wiosek, gdzie zaobserwować możemy gwary z zachowaniem dawnego *a* pochylonego w postaci *o*, gwary z miękkimi spółgłoskami *ś, ć, ź, dź* i półmiękkimi *s', c', z', dz'*, gwary z ukraińskimi końcówkami deklinacji. Do porównań służył materiał badawczy zebrany we wsiach chłopskich: Nowosielcach pod Połonem, Zielonej, Kantówce oraz Oleszkowcach pod Gródkiem Podolskim, Hreczanach, Szaróweczce i Maćkowcach koło Chmielnickiego, dawniej Płoskirowa, oraz szlacheckich: przysiółkach Zielonej, Martynówce, Hajdajkach, Krzywaczyńcach, Bebnówce, Niemierzyńcach, Czarnym Ostrowie, Sarnowie, Zielińszczach i Marianówce. Autorka przedstawia przykłady na to, że pamięć i tradycja pochodzenia pozostały w mieszkańcach wymienionych wsi. Ma to wyraz nie tylko w ich mentalności, ale także w języku. Język Polaków zamieszkujących wsie szlacheckie jest odmianą regionalną języka ogólnopolskiego, że nie ma cech gwarowych, choć zawiera archaizmy, nieznane w języku ogólnym, a zachowane w gwarach, i za gwarę nie może być uznawany. Nie jest on niejednorodny, w różnych wsiach wpływy ukraińskie miały różny zasięg, w jednych były silniejsze, w innych słabsze, pozostaje jednak cały czas bardziej poprawny od języka gwar chłopskich. Korzenie tego sięgają okresu przed rewolucją, gdy szlachta kresowa pielęgnowała polskie tradycje narodowe i język: zatrudniała nauczycieli, gromadziła książki, a równocześnie zamykała się w swoim kręgu towarzyskim, nie dopuszczając do związków z ludźmi innych stanów czy religii.⁴¹

Podział stanowy mieszkańców Podola znajduje także swoje odbicie w nazewnictwie. Istnieją trzy określenia Polaków: *Lachy, Polaki* i *Mazury*. Ludność zamieszkującą wsie szlacheckie określa się mianem *Lachy* lub *Polaki*, przy czym *Lachy* to tylko potomkowie

---

⁴¹ J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 23, 24; E. Dzięgiel, *Polszczyzna na Ukrainie...*, s. 37-40.

drobnej szlachty, zaś określenie *Polaki* odnosi się bardziej do ziemian. *Mazurami* nazywa się ludność pochodzenia chłopskiego. Początkowo próbowano wywodzić ją z Mazowsza, ale okazało się, że zgodność ta zachodzi tylko w przypadku wsi Zielonej, w której osadzano mazowieckich chłopów. W szerszym pojęciu nazwa nie jest związana z regionem pochodzenia najniższej klasy osadników, ale z ogólnym określeniem stanu chłopskiego, ze sposobem prostego mówienia, mazurzenia. Piotr Zwoliński udowodnił, że w „dialektach zachodnioukraińskich i w polszczyźnie kresowej nazwą Mazur albo pogardliwie Mazurek, określano nie tylko Mazowszan, ale ogół Małopolan”.⁴²

Język, obok deklarowania narodowości polskiej, przynależności do kościoła rzymskokatolickiego, pochodzenia z polskiej rodziny, poczucia łączności z innymi Polakami i kulturą polską oraz poczucia obcości w stosunku do otoczenia, jest elementem identyfikacji narodowej Polaków na Ukrainie⁴³, ale nie przesądza o niej. W wielu miejscowościach, w codziennym użyciu dominuje język ukraiński, nie powoduje to jednak problemów z identyfikacją narodowościową, której głównym wyznacznikiem jest wyznanie rzymskokatolickie. Polacy na Ukrainie nie zawsze zdają sobie sprawę, że ich mowa ma korzenie w języku ogólnopolskim. Wiedzą jednak, że mówią polszczyzną gwarową, okaleczoną i zmieszaną z ukraińskim i rosyjskim, która w ich odczuciu odbiega od literackiej, używanej w szkole czy kościele. Mówienie takim językiem nie daje poczucia wspólnoty z narodem polskim, a wręcz przeciwnie – wyobcowania. Polacy w Zielonej, świadomi odrębności między swoją gwarą a językiem polskim, uważają, że ich „mazurzenie” świadczy o tym, że nie są ani Ukraińcami, ani Polakami. Inni zagubieni językowo nie potrafią swojej mowy określić i często w miejscach publicznych nie posługują się nią. Silnie związek języka z narodowością odczuwany był we wsiach szlacheckich, a znajomość języka polskiego, jakim posługują się ich

---

⁴² P. Zwoliński, *Szkice i studia z historii slawistyki*, Wrocław 1988, s. 184, przyp. 11; E. Dziegiel, *Polszczyzna na Ukrainie...*, s. 41-43.

⁴³ J. Rieger, *Identyfikacja narodowa i religijna Polaków na Ukrainie*, [w:] *Trudna tożsamość. Problemy narodowościowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*, red. J. Lewandowski, Lublin 1966, s. 121-123.

mieszkańcy, jest tam pożądana i nobilituje mówiącego. Wysoko ceniona jest także znajomość polskiego języka literackiego, dlatego w latach 90-tych priorytetowym zadaniem wielu działaczy Związku Polaków było zorganizowanie lekcji języka polskiego.⁴⁴

Ocena prestiżu języka polskiego na badanych terenach nie jest jednoznaczna. W części Podola należącej przed wojną do Rzeczypospolitej język polski cieszy się uznaniem społeczeństwa, zwłaszcza starszych członków społeczności, jako były język państwowy, a także nośnik bogatej kultury. W obwodzie chmielnickim gwary chłopskie nie cieszą się szacunkiem, ale ceniony jest język literacki, z którym najstarsi Polacy mieli kontakt w szkole, uznaniem cieszy się też język miejscowej szlachty.⁴⁵

Na polszczyznę tutejszych ludzi oddziaływają silnie wpływy języka tak polskiego, jak i ukraińskiego. Język ogólnopolski w odmianie południowo-kresowej obecny był w mowie starszych pokoleń, które poznało go w szkole, a także języka Kościoła, ksiązek religijnych i modlitewników. Po wojnie do niektórych miejscowości docierał język ogólnopolski za pośrednictwem prenumerowanej prasy warszawskiej. Wpływy ukraińskie w postaci „charkowskiej”, „kijowskiej” oraz rosyjskie były wynikiem życia i zamieszkiwania na danym terenie, posługiwania się gwarą ukraińską w środowisku, szkole, pracy, urzędzie. Po 1945 roku ukraiński język literacki stał się znany na całym terenie Ukrainy, wraz z wprowadzeniem obowiązku szkolnego, kontaktów z miastem, służby wojskowej, czytelnictwa i mediów. Wpływy te spowodowały zmiany w charakterze bilingwizmu. Współistnienie ukraińskiego obok polszczyzny uwarunkowane było

---

⁴⁴ W wielu miejscowościach na całych kresach wschodnich wprowadzono do liturgii język ukraiński, który podobnie jak polski stał się językiem liturgii. W wielu miejscach wywołało to protesty starszych członków społeczności. Protesty przeciwko wprowadzeniu liturgii ukraińskiej opisywał J. Rieger. W szerszej perspektywie okazywało się, że język ukraiński w Kościele spowodował spadek świadomości narodowej Polaków uczęszczających na nabożeństwa. Szeroko problem ten omówili R. Dzwonkowski, O. Gorbaniuk i J. Gorbaniuk. Zob. J. Rieger, *Identyfikacja narodowa i religijna...*, s. 128-129; R. Dzwonkowski, O. Gorbaniuk, J. Gorbaniuk, *Postawy katolików obrządku łacińskiego na Ukrainie wobec języka polskiego*, Lublin 2001, s. 157-187; E. Dzięgiel, *Polszczyzna na Ukrainie...*, s. 55-59.

⁴⁵ E. Dzięgiel, *Polszczyzna na Ukrainie...*, s. 55-59.

stopniem znajomości obu języków, możliwością porozumiewania się z rodziną i mieszkańcami wioski, dostępem do nauki w języku polskim, a także łatwością korzystania z książek, prasy, radia i telewizji w danym języku. W starszym pokoleniu spotyka się osoby, które do dziś ukraińskiego nie znają, lub opanowały go w stopniu minimalnym. Im osoby częściej przebywały poza wsią, tym miały w swoim języku więcej obcych naleciałości.⁴⁶

Próba scharakteryzowania języka na zróżnicowanym terenie Podola nastęrcza wiele trudności. Usystematyzowaniem cech języka dających podstawę do opisu dali już Karol Dejna⁴⁷, Stefan Hrabec⁴⁸, Michał Łesiów⁴⁹ i Józef Kość.⁵⁰ Uproszczoną charakterystykę polszczyzny południowo kresowej przedstawiła Zofia Kurzowa.⁵¹ Skoncentrowała się ona na zaprezentowaniu u ujęciu historycznym w dzisiejszej polszczyźnie starego pierwotnego języka (archaizmy), następnie omówiła zapożyczenia z ukraińskiego i rosyjskiego, a zakończyła przedstawieniem cech nowych, wynikających z rozwoju języka. Na przestrzeni ostatnich 10-ciu lat problematyką tą zajmowali się badacze skupieni wokół Janusza Reigera. Koncentrują się oni na zaprezentowaniu rozwoju języka w jego warstwie fonetycznej, fleksyjnej i leksykalnej. Daje to możliwość zaobserwowania jak bardzo poszczególne elementy różnią się w konkretnych gwarach, w jakim natężeniu występują i jak zmieniają się pod wpływem otoczenia. W ten sposób możemy bardziej śledzić przemiany w języku mieszkańców tych terenów, ale nie pozwala to określić kierunku przemian. Można jedynie opisać stan polszczyzny w najstarszym i najmłodszym pokoleniu.⁵²

---

⁴⁶ J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 27-28; Dzięgiel E., *Polszczyzna na Ukrainie...*, s. 64-70.

⁴⁷ K. Dejna, *Gwara Milna...*, [w:] *Rozprawy Komisji Językowej*, t. 4, Łódź 1965, s. 5-41.

⁴⁸ S. Hrabec, *O polskiej...*, s. 31-40.

⁴⁹ M. Łesiów, *Uwagi o fleksji i składni gwary hutniańskiej*, [w:] *Rozprawy Komisji Językowej*, t. 4, Łódź 1958, s. 95-112.

⁵⁰ J. Kość, *Polszczyzna południowokresowa na polsko-ukraińskim pograniczu językowym w perspektywie historycznej*, Lublin 1999, s. 65.

⁵¹ Z. Kurzowa, *O mowie Polaków...*, s. 37-42.

⁵² J. Rieger, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, op. cit., s. 28, 30, 31; Z. Kurzowa, *O mowie Polaków...*, s. 38.

Nie udało się jeszcze sporządzić inwentarza cech charakterystycznych dla polszczyzny Podola. W chwili obecnej trwają szczegółowe badania nad zbieraniem materiału, spisywaniem i omawianiem języka poszczególnych miasteczek, wsi i przysiółków. Zespół skupiony wokół Janusza Reigera dotychczas przeanalizował i przedstawił gwary Oleszkowiec⁵³, Tarnorudy⁵⁴, Gródka Podolskiego⁵⁵, Karabczyjowa⁵⁶, Prywitnego⁵⁷, Felsztyna (dziś Hwardejsk)⁵⁸, Zielonej⁵⁹, Słobódki Krasiołowskiej⁶⁰, Hreczan (też Greczany)⁶¹,

---

⁵³ I. Cechosz, *Polska gwara Oleszkowiec na Podolu. Fleksja imienna i werbalna*, Kraków 2001; I. Cechosz, *Uwagi o sytuacji językowej w Oleszkowcach na Podolu*, [w:] *Język polski dawnych Kresów Polskich* (JPKW), red. J. Rieger, t. 1, Warszawa 1996, s. 257-265; *Teksty z Oleszkowiec koło Gródka Podolskiego*, SPK, t. VIII, Warszawa 1995, s. 237-240; I. Cechosz-Felczyk, *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan na Podolu*, Warszawa 2004; J. Rieger, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 251-256; F. Czyżewski, *Badania nad gwarami polskimi na Ukrainie (lata 1967-2000)*, http://www.paw-ol.lublin.pl/biul_7/art_718.htm, s. 1-5.

⁵⁴ J. Rieger, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 175-189; F. Czyżewski, *Badania nad gwarami...*, s. 1-5.

⁵⁵ I. Cechosz, *Uwagi o fonetyce gwary Gródka Podolskiego*, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową* (SPK), t. 8, Warszawa 1995, s. 63-69; *Teksty z Gródka Podolskiego*, SPK, t. 8, Warszawa 1995, s. 229-235; I. Cechosz, *Teksty gwarowe z Gródka Podolskiego z komentarzem językowym*, JPKW, t. 1, Warszawa 1996, s. 289-296; J. Rieger, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 225-237; J. Rieger, *O języku polskim w okolicach Kamieńca Podolskiego AD 1990*, [w:] *Symbolae slavisticae*, Warszawa 1996, s. 239-244.

⁵⁶ J. Rieger, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 191-198; I. Cechosz, *Teksty gwarowe z Gródka Podolskiego...*, s. 289-297.

⁵⁷ J. Rieger, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 219-224.

⁵⁸ I. Cechosz, *Uwagi o języku polskim w Felsztynie na Podolu*, [w:] *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim*, red. E. Wojnicz-Pawłowska i W. Szumowska, Warszawa 2000, s. 23-29; J. Rieger, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 239-249.

⁵⁹ E. Dzięgiel, *Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych, Fleksja imienna i werbalna*, Kraków 2001, s. 41; E. Dzięgiel, *Sytuacja językowa w Zielonej koło Wołoczysk*, JPKW, t. 1, Warszawa 1996, s. 267-281; J. Rieger, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 267-277.

Martynówki i Zasadek⁶², Maćkowiec i Szaroweczki⁶³, Satanowa i Kamionki⁶⁴ oraz okolic Winnicy.⁶⁵ Na podstawie tych badań przedstawimy w bardzo ogólny sposób cechy języka Polaków mieszkających na Podolu.

Naszą krótką charakterystykę zaczniemy od fleksji i akcentu. W języku kresowym akcent wyrazowy jest stały i, podobnie jak w języku ogólnopolskim, pada na przedostatnią sylabę (paroksytoniczny). Dotyczy to także wyrażeń przyimkowych: (*d'o nas, v'u mne, p'o tym*), oraz trybu rozkazującego czasowników (*czek'aj! daw'aj!*) W zapożyczeniach z ukraińskiego akcent pada na ostatnią sylabę (*avtom'at, bih'om, viedl'i*). Charakterystyczny jest też znacznie silniejszy niż w języku ogólnopolskim przycisk akcentowy. Sylaby

---

⁶⁰ M. Ohołenko, O. Łazarenko, E. Dzięgiel, *Uwagi o gwarze wsi Słobódka Krasilowska na Podolu*, SPK, t. 9, Warszawa 1999, s. 99-110; M. Ohołenko-Jurewicz, *Polacy ze Słobudki Krasilowskiej o sobie i swoim języku*, JPKW, red. J. Riegier, t. 2, Warszawa 1999, s. 34-40; M. Ohołenko, *Odmiana czasownika w polskiej gwarze wsi Słobódka Krasilowska na Podolu, czas terażniejszy*, [w:] *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim: prace ofiarowane Profesorowi J. Riegerowi*, Warszawa 2000, s. 155-159; J. Riegier, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 351-359; F. Czyżewski, *Badania nad gwarami...*, s. 1-5.

⁶¹ I. Cechosz-Felczyk, *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan na Podolu*, Warszawa 2004; I. Cechosz, *Teksty gwarowe z Hreczan z komentarzem językowym*, JPKW, t. 2, red. J. Riegier, Warszawa 1999, s. 215-227; J. Riegier, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 299-316.

⁶² J. Riegier, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 279-297.

⁶³ N. Ananiewa, *Fleksja czasownika w gwarze wsi Maćkowiec i Szaroweczka na Podolu*, SPK, t. 8, Warszawa 1995, s. 51-62; N. Ananiewa, *Tekst z Szaroweczki na Podolu*. SPK, t. 8, Warszawa 1995, s. 227-228; J. Riegier, I. Cichosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 317-335.

⁶⁴ R. Modzelewska, *O języku polskim w Satanowie i Kamionce nad Zbruczem*, [w:] *Język mniejszości w otoczeniu obcym* (JMO), red. J. Riegier, Warszawa 2002, s. 93-100.

⁶⁵ O. Ostapczuk, *Uwagi o słownictwie reliktyw gwar polskich w okolicach Winnicy*, [w:] JMO, red. J. Riegier, Warszawa 2002, 133-141; O. Ostapczuk, *O języku polskim w obwodzie winnickim na Podolu*, JPKW, red. J. Riegier, t. 2, Warszawa 1999, s. 139-164.

akcentowane są mocno wydłużone, natomiast nieakcentowane bywają zredukowane – wymawia się je krócej.⁶⁶

Wynikiem silnego przycisku jest podwyższona artykulacja nieakcentowanych samogłosek *e* *o* do ścieśnionych *é ó* lub *y/i u* (*pó robotach, potem, fszystku*). Występowanie lub brak ścieśnień wiąże się z ich obecnością w sąsiednich gwarach ukraińskich. Nie należy do ścieśnień zaliczać form kontynuujących dawne *ě* (*chlebowy, spiwaju*). Pod wpływem gwar ukraińskich *y* oraz *i* ulegały obniżeniu (*był, żeli*). W gwarach niektórych wsi nie zanotowano samogłosek nosowych, nawet przed spółgłoskami szczelinowymi (*menża, zwionsku, nioso, muwiu*), albo ich nosowość została rozłożona (*siem*). W śródgłosie przed spółgłoskami szczelinowymi nosowość samogłosek została rozłożona: (*genste, sons'atka*). Przed *ł*, podobnie jak w języku ogólnopolskim, następuje odnosowienie: *wziela, dźwidnoł*.⁶⁷

Praktycznie nie istnieją odstępstwa od ogólnopolskiej zasady *o* pochylonego. Zachowały się też resztki *a* pochylonego, które realizowane jest jak *a* lub *á* (*dz'iot, s'ioł*). Dawne *e* długie bywa realizowane jak *e* (*chlew, chleb*) lub jak *i* (*bidno, chliw*). Tak różna interpretacja związana jest z ich miejscem w gwarze. W wyjątkowych przypadkach może nastąpić zwężenie samogłoski nieakcentowanej (*ńe, um'i*). W niektórych gwarach *y* może mieć obniżoną wymowę we wszystkich pozycjach, nie tylko przed akcentem, nastąpiło to również pod wpływem sąsiednich gwar ukraińskich. W niektórych wsiach pojawiła się wymowa *i* przed *ł*, *l* (*piuł, biuł*). Połączenia **ir *yr* z dawnym *r* sonantycznym przyjmują formę *ir* (*wierzch - wirch, śmierć - śmirć*) a dla dawnych *ir, yr* formę *ir* lub *er* (*sterta - styrta, ser - syr, siekiera - siekiera*). W gwarach kresowych obserwujemy „brak przegłosu”, który wyrównuje się do *e*. Zjawisko to ma miejsce tak w rzeczownikach, jak i czasownikach (*pszyniesła, biežo*). Notowano w gwarach zwężenie samogłoski *e* (*malińki*), i *e* pochodzące z **e* (*wincy, pamięci*). Zwężenie samogłoski *o* notowano bardzo rzadko (*kuń*,

---

⁶⁶ Z. Kurzowa, *O mowie Polaków...*, s. 37; J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 31; E. Dzięgiel, *Polska gwara wsi Zielonej...*, s. 34-35; I. Cechosz, *Polska gwara Oleszkowiec...*, s. 23.

⁶⁷ Z. Kurzowa, *O mowie Polaków...*, s. 37; J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 32; E. Dzięgiel, *Polska gwara wsi Zielonej...*, s. 35-37; I. Cechosz, *Polska gwara Oleszkowiec...*, s. 24-27.

stunko). Samogłoska *o* może być poprzedzana labializacją, jak w niektórych gwarach polski centralnej (*uotdam, uotpravia, schuodzi s'ie*). Nagłosowe *o-* *u-* bywa poprzedzane protetycznym *u-* (*uoko, uucho*), jak w gwarach Polski centralnej, *w* [v] jak w ukraińskim (*woni, wumar*) i wyjątkowo *h-*, też jak w ukraińskim (*hojczyzny, hopalka*). Często nagłosowe *o-* *u-* nie jest poprzedzone protezą. Natomiast *i-*, jak również *i* w śródgłosie bywa poprzedzane jotą (*jich, jindyk*). Grupy samogłoskowe *-eja-* *-oja-* w czasownikach najczęściej występują w formie ściągniętej jak w gwarach ogólnopolskich lub w postaci nieściągniętej jak w gwarach północnopolskich i języku ukraińskim (*śmiać się – śmiejati, stali – stojala*). W gwarze czasami ze względu na różne pochodzenie mogą występować obie formy. Podobnie grupy wygłosowe *-aj,* *-ej* mogą występować w formie ściągniętej (*fczoraj, wienicej*) lub w formie nieściągniętej (*dz'is'iej, wiencyj*), zwężeniu *e* może towarzyszyć zanik wygłosowego *j* (*puz'ni, znaczy*). Pod wpływem języka ukraińskiego możliwa jest wymiana *u ~ u ~ w* (*f*) oraz *w* (*f*) ~ *h* (*ch*) (*wmarło, fciekać*).⁶⁸

Spółgłoski wargowe miękkie przed samogłoskami średnimi *e o a* często wymawiane są z rozłożeniem miękkości i wydzieleniem jej w postaci *j* (*m'asto, śeb'e, mjeszam, mjeli*). Tendencja ta właściwa jest całej polszczyźnie, a tu dodatkowo wspierają ją wpływy ukraińskie. Czasami pojawiało się w języku kresowym dodatkowe zmiękczenie w postaci *ń l'* (*mniesiu, mniała, roboti, rozmawiał*). Spółgłoska *w* [v] ma wymowę jak w języku ogólnopolskim, na początku lub końcu sylaby, przed spółgłoską bezdźwięczną i w wygłosie ulega udźwięcznieniu w *f* (*ftedy, bidnakuf, pastuxuf, fczora, dz'iefczenta*). Pod wpływem ukraińskiego na końcu sylaby lub wyrazu zamiast *w* może pojawić się *u* niezgłoskotwórcze (*peuno, kolektyu*). Na całej Ukrainie niemal powszechnie występuje przedniojęzykowo – zębowe *ł* (*gluxij, ładnyj, żolondek*), sporadycznie tylko na końcu sylaby pojawia się też *u* (*wziou, za stuu*). Spółgłoska *l* w większości gwar wymawiana jest miękko (*liato, liuty, liedwie*). Międko też gwary te wymawiają *r* i tylko sporadycznie pojawia się zestawienie *rż* [rż, rś] przed spółgłoską

⁶⁸ Z. Kurzowa, *O mowie Polaków...*, s. 37; J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 32-35; E. Dzięgiel, *Polska gwara wsi Zielonej...*, s. 35-57; I. Cechosz, *Polska gwara Oleszkowiec...*, s. 29-30.

(gorszkie). W gwarze polskiej na Ukrainie odkryto relikty mazurzenia (*pencak, cy, inacy, jencmień*), które J. Rieger klasyfikuje jako zapożyczenia z jęz. ukraińskiego. Miękkie spółgłoski *ś, ź, ć, dź*, wymawiane są z pełną miękkością, jak w języku polskim, z półmiękkością, właściwą ukraińskiemu językowi literackiemu i gwarom środkowym, lub jako dźwięki pośrednie *s” z” c” dz”*. W języku gwar polskich na Ukrainie istnieje tylnojęzykowe dźwięczne *h* (*hołodowka, harkotac, horot, hrecka*). Połączenia spółgłosek *k g z z ę* są realizowane bezpośrednio, zgodnie z językiem ogólnym, przez *ke, ge* (*renke, noge*) lub zgodnie z niektórymi gwarami polskimi przez *kie, gie* (*nogie, na klutkie*). Połączenia *chi* (*łachi, ożechi, swachi*) powstały być może w efekcie ujednoczenia systemu. Czasami pojawiają się istniejące obok siebie formy dźwięczne (*twego, Świenty*) i bezdźwięczne [*tfuj, śfinia*], miękkie, jak przy połączeniach *ńc, ńcz, ńsk* (*końca, Kamieńca, ukraiński*), obok twardych *nc, ncz, nsk* (*konca, Kamienca, ukraiński*). Spółgłoska *n* przed *k* i *g* może mieć wymowę tylnojęzykową, jak w Małopolsce (*sańki, ratuńku*) lub przedniojęzykową jak na Mazowszu (*drabinka, postronki*). *N* jako nosówka może ulegać asymilacji (*reńka*). Przed samogłoskami i spółgłoskami sonornymi spółgłoska wchodząca w skład łączenia mogła udźwięcznić się (*jag on, brad muj*), choć mogła zostać bezdźwięczna (*brat ojca, teras on*). Podczas kwerend zaobserwowano udźwięcznienie spółgłosek bezdźwięcznych przed dźwięczną *u*, spotykane w gwarach polskich (*u nas był*). Ważnym elementem fonetyki gwar polskich na Ukrainie jest świadomość, że przecinki nie pokrywają się z pauzami występującymi w wypowiedzi.⁶⁹

Dla rzeczowników rodzaj jest kategorią klasyfikującą, każdy z nich posiada niezmienną cechę rodzajową, dzięki temu możemy mówić o klasach rodzajowych rzeczowników. Ewa Dzięgiel wyszczególniła 6 rodzajów rzeczowników: męskożywotny, męskonieżywotny, nijakożywotny, nijakonieżywotny, żeńskożywotny, żeńskonieżywotny. Powyższy podział zróżnicowaniem końcówek w odmianie. Trzeba jednak wspomnieć, że J. Rieger sugerował, iż w języku kresowym zanikł rodzaj męskoosobowy. W naszej analizie ograniczymy się do

---

⁶⁹ Z. Kurzowa, *O mowie Polaków...*, op. cit., s. 37; J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 35-39; E. Dzięgiel, *Polska gwara wsi Zielonej...*, s. 37-39; I. Cechosz, *Polska gwara Oleszkowiec...*, s. 39-48.

podziału, na trzy podstawowe rodzaje: męski, żeński i nijaki. Najogólniej mówiąc odmiana rzeczowników w gwarach podolskich bywa różna od języka ogólnopolskiego. Końcówkę *-a* w wielu przypadkach zastępuję *-u*, które może być wynikiem rozwoju wewnętrznego języka, ale także wpływów ukraińskich. W Cel. I poj. r.m. pojawiła się końcówka *-owi* (*ksiendzowi, bratowi*). W Biern. I poj. r.ż. pojawia się ukraińska końcówka *-u*. W Narz. Ipoj. rzeczowników i przymiotników r.ż. występuje końcówka *-q*, częściej odnosziona do *-o* lub *-om, -on* (*słomo, sfojo, maszyno, maszynom, żonkom*). Postać *z -om* jest rezultatem rozłożenia nosówki, albo wpływu odmiany męskiej. Znane są tu też konstrukcje z przyimkiem (*bieże z renkom, z kińmy jechali*). Miejsc. I poj. r.m. jest identyczny jak Cel. (*na chłopowi, na bratowi*). Miejsc. I poj. r.ż. często przybierał formę ukraińską (*na blasi, stszesi, kapelusi*). W Mian. I mn. dla rodzaju męskiego i żeńskiego pojawiła się zunifikowana forma, wzorowana na ukraińskiej (*chłopy, braty, Pol'ak'i, koni, świni, kozaki, Żydy*), choć mogło to też wynikać ze zwężenia nieakcentowanego *e* w *i*. W Dop. Imn. panuje niemal niepodzielnie końcówka *-ów* (*likażuf, dyszliuf*). W Cel. I mn. w zależności od gwary słyszymy końcówki *-om*, lub *-am* (*ludziom, dzieciom, Niemcam, kobietam*). Narz. I mn. we wszystkich gwarach przyjmuje końcówkę *-mi* (*renkami, sańmi*), wyjątkowo tylko spotyka się obocznie w tych samych miejscowościach ukraińską końcówkę *-my*, co badacze wiążą z zanikiem języka polskiego na tych terenach.⁷⁰

Zaimki przyjmują inną formę i występują w odmiennej składni niż w języku ogólnopolskim (*ja jemu dała*), zaimki dzierżawne najczęściej występują w krótkiej formie (*mego, memu, twego*), wzorowanej na ukraińskiej. Osobliwością jest obecność w gwarach Podola zaimka *on* bez *n-* po przyimku (*u jego* zamiast *u niego*). Obserwuje się też formę Biern. Ipoj. identyczną jak forma Dop. (*ksiądz jej rozumie*).⁷¹

⁷⁰ J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 39, 42-44; E. Dzięgiel, *Polska gwara wsi Zielonej...*, s. 40-80; I. Cechosz, *Polska gwara Oleszkowiec...*, s. 51-57.

⁷¹ J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 44-45; E. Dzięgiel, *Polska gwara wsi Zielonej...*, s. 88-92; I. Cechosz, *Polska gwara Oleszkowiec...*, s. 112-122.

Przymiotniki w gwarach jak i w języku ogólnopolskim dopasowują swoją formę do rzeczownika, przy którym stoją. W Mian. l poj. r.ż. przyjmują końcówkę *-a*, w rodzaju żeńskim obok *-y*, *-i* (*wysoki*) pojawia się ukraińska *-yj*, *-ij* (*dobryj, cudzyj*). Dop. i Cel. l poj. w r.ż. i r.m. ma końcówki *-ego*, *-emu* (*tego, stermu*), pojawiają się też końcówki *-igo*, *-ygo* i z *e* pochylonym *-ego* (*fszytkigo, jednygó, liubégo*). W Biern. l poj. r.ż. zachowała się stara końcówka *-a*, występująca w postaci ubezdźwięcznionej, *-o*, *-om* (*jedną szapkę, śfiento, całom*). Sporadycznie przymiotnik równa formę do rzeczownika (*f te strone, kwaszone kapuste*). Przymiotniki rodzaju męskiego w Narz. i Msc. l poj. r.m. kończy przyrostek *-em* (*ze swoim, głupiem*) lub *-ym*, *-im* (*na tym świecie*). Mian. l mn. ma wspólną dla wszystkich rodzajów końcówkę *-e* (*wszystkie nasze chłopcy, liudz'ie teraz'niejsze*). Wpływem języka ukraińskiego uległ sposób stopniowania przymiotnika. Stopień najwyższy tworzy się poprzez dodanie do stopnia równego przymiotnika zaimka *sam*, *samyj* (*sam ładniejszyj, samyj wiszchnij*).⁷²

Liczebnik dwa (2) w mowie mieszkańców Podola łączony jest z rzeczownikami w Mian. l mn. (*dwa syny*), dla r.ż. (*dwie baby*), a Dop. (*dwie babuf*), lub z formami formy podwójnej (*dwie sowie*), dla rzeczowników nijakich łączy się z Mian. lmn. (*dwa jajka*) lub podwójnej (*dwie sowie*). Liczebniki trzy i cztery (3 i 4) kojarzą się z rzeczownikami w Mian. lmn. (*czszy pastuchi; tszy siostry* [Dop. *tszy kur*]; *czszy jajka* [Dop. *szytry kuł*]). Sporadycznie można usłyszeć formę *dwa gościa, dwa dnia*. Liczebniki od pięć wzwyż łączą się z Dop. lmn i Mian. lmn. (*pjeńć roki, dziewieńć miesiące*). Ciekawie przedstawia się odmiana liczebników złożonych, w których odmienny jest tylko ostatni człon liczebnika, a nie jak w języku ogólnopolskim dwa ostatnie (*f czterdzieści szustym roku*).⁷³

W odmianach czasownika w gwarach dostrzegamy, podobnie jak w innych częściach mowy, naleciałości ukraińskie. Najślabiej różnice

---

⁷² J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 45-46; E. Dzięgiel, *Polska gwara wsi Zielonej...*, s. 82-87; I. Cechosz, *Polska gwara Oleszkowiec...*, s. 97-110.

⁷³ J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 47; E. Dzięgiel, *Polska gwara wsi Zielonej...*, s. 93-98; I. Cechosz, *Polska gwara Oleszkowiec...*, s. 123-130.

te widoczne są w bezokoliczniku, który kończy się na *-c*, *-eć*, *-ić/-yć* (*s'iedz'iec'*, *szczęć*, *zrozumieć*). Dają się zauważyć jednak drobne odstępstwa z końcówką *-cz* (*spiecz*). Czasowniki odmieniają się według wzorów języka ogólnopolskiego, choć w poszczególnych osobach końcówki uległy zmianie. W czasie teraźniejszym widzimy ich największą różnorodność. W 1 os. l poj. obok *-e*, *-ę*, może występować w I kon. *-em*, a w II kon. *-im* (*żyje, żyjem, muwi, muwim*). Wyjątkowo spotyka się końcówkę *-a* (*wstydza się, ida*). W 1 l mn. widzimy wszechobecną w języku ogólnym końcówkę *-my*, *-m* (*robimy, robim*), oraz ukraińską *-mo* (*kopamo, dajemo*). W kilku gwarach spotyka się końcówki związane z dawną liczną podwójną: *-wa* (*nadziewa*), *-ma* (*idziema, ładujemy*). W 3 os. lmn. końcówka przyjmuje formę *-o*, z dawnego *-ą* (*chodzo, starajo*). Czasownik *być* w czasie teraźniejszym ma tylko jedną formę *jest* lub jak w ukraińskim *je* (*ja jest, siostra je*). W czasie przeszłym czasowniki przyjmują formy zbliżone do odmian obowiązujących w gwarach na wschodzie Polski, w okolicach Biłgoraja i Siedlec, w liczbie pojedynczej zakończone w 1 os. na *-a*, *-am*, w 2 os. na *-es*, a w 3 os. na *-l* (*ja brała, ty wysypalujes, on robiuł*), a w liczbie mnogiej na *-li*, *-ły* (*zostawiły*). Spotykamy na tym terenie też formy czasu zaprzeczonego (*była obeźneła, byli wzieni*). Czas przyszły przyjmuje dwie formy: z imiesłowem (*będziesz wmierala, bedo zabirali*) oraz formy z bezokolicznikiem (*bedzi pisać*). W trybie rozkazującym pojawiła się archaiczna forma 2 os. lpoj. (*uoiec, pomuc, Boże pomuc*) i mnogiej (*pomuccie*).⁷⁴

W warstwie leksykalnej gwary kresowe są bardzo zróżnicowane i pełne zapożyczeń ukraińskich i rosyjskich. Skala zjawiska jest różna w różnych miejscowościach i w różnych pokoleniach. Sporządzony przez Renatę Modzelewską⁷⁵ słownik ujawnia, że zapożyczenia te nie są kwestią ostatnich lat, ale wiele z nich pochodzi już z okresu przed wojną, gdy polszczyzna miała tu większy zasięg i prestiż.⁷⁶

---

⁷⁴ J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 47-50; Dzięgiel E., *Polska gwara wsi Zielonej...*, s. 113-147; Cechosz I., *Polska gwara Oleszkowiec...*, s. 131-147.

⁷⁵ R. Modzelewska, *O słownictwie Milna...*, [w:] *Język mniejszości w otoczeniu obcym* (JMO), red. J. Rieger, Warszawa 2002, s. 129-133; R. Modzelewska, *O języku polskim...*, s. 93-100.

⁷⁶ J. Rieger, I. Cechorz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski...*, s. 50.

Badania przeprowadzone na przestrzeni ostatnich 10 lat wykazują, jak bardzo z upływem czasu kurczy się zasięg polszczyzny. Badacze alarmują, że prawdopodobna wydaje się sytuacja, gdy o polszczyźnie teraz opisywanej, za kilka lat będzie się już mówić w czasie przeszłym. We wsiach, w których przed wojną rozmawiano po polsku, dziś tylko najstarsze pokolenie posługuje się polszczyzną i to w ograniczonym zakresie. Z prymarnego stała się ona językiem sekundarnym. W młodszych pokoleniach słownictwo polskie wypiera leksyka ukraińska, do języka weszły ukraińskie końcówki i formy gramatyczne. Polszczyzna przesiąknięta elementami ukraińskimi i rosyjskimi nie budzi szacunku nawet w oczach jej użytkowników. A młodzi ludzie wolą się uczyć języka polskiego literackiego w szkołach niż odwzorowywać język swych rodziców i dziadków.

Bibliografia

Ananiewa N., *Fleksja czasownika w gwarze wsi Maćkowce i Szaroweczka na Podolu*, SPK, t. 8, Warszawa 1995, s. 51-62.

Ananiewa N., *Tekst z Szaroweczki na Podolu*. SPK, t. 8, Warszawa 1995.

Cechosz I., *Polska gwara Oleszkowiec na Podolu. Fleksja imienna i werbalna*, Kraków 2001.

Cechosz I., *Teksty gwarowe z Gródka Podolskiego z komentarzem językowym*, JPKW, t. 1, Warszawa 1996, s. 289-296.

Cechosz I., *Uwagi o fonetyce gwary Gródka Podolskiego*, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową* (SPK), t. 8, Warszawa 1995, s. 63-69;

Cechosz I., *Uwagi o sytuacji językowej w Oleszkowcach na Podolu*, [w:] *Język polski dawnych Kresów Polskich* (JPKW), red. J. Riegier, t. 1, Warszawa 1996, s. 257-265.

Cechosz I., *Uwagi o języku polskim w Felsztynie na Podolu*, [w:] *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim*, red. E. Wojnicz-Pawłowska i W. Szumowska, Warszawa 2000, s. 23-29.

Cechosz-Felczyk I., *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan na Podolu*, Warszawa 2004. Cechosz I., *Teksty gwarowe z Hreczan z komentarzem językowym*, JPKW, t. 2, red. J. Riegier, Warszawa 1999, s. 215-235.

Dzięgiel E., *Polska gwara wsi Zielonej na Podolu na tle innych gwar południowokresowych, Fleksja imienna i werbalna*, Kraków 2001.

Dzięgiel E., *Polszczyzna na Ukrainie. Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich*. Warszawa 2003, s. 21-22.

Dzięgiel E., *Sytuacja językowa w Zielonej kolo Wołoczysk*, JPKW, t. 1, Warszawa 1996, s. 267-281.

Dzwonkowski R., O. Gorbaniuk, J. Gorbaniuk, *Postawy katolików obrządku łacińskiego na Ukrainie wobec języka polskiego*, Lublin 2001.

Hrabec S., *O polskiej gwarze wsi Duliby w b. powiecie buczańskim*, [w:] *Rozprawy Komisji Językowej*, t. 3, Łódź 1955, s. 31-76.

Kość J., *Polszczyzna południowokresowa na polsko-ukraińskim pograniczu językowym w perspektywie historycznej*, Lublin 1999.

Kurzowa Z., *Dialekt południowo kresowy i jego gwary ludowe*, [w:] *Studia dialektologiczne I*, red. B. Dunaj i J. Reichan, Kraków 1996, s. 117-121.

Kurzowa Z., *O mowie Polaków na Kresach Wschodnich*, Kraków 1993.

Łesiów M., *Uwagi o fleksji i składni gwary hutniańskiej*, [w:] *Rozprawy Komisji Językowej*, t. 4, Łódź 1958, s. 95-112.

Modzelewska R., *O języku polskim w Satanowie i Kamionce nad Zbruczem*, [w:] *Język mniejszości w otoczeniu obcym (JMO)*, red. J. Rieger, Warszawa 2002, s. 93-100.

Modzelewska R., *O słownictwie Milna...*, [w:] *Język mniejszości w otoczeniu obcym (JMO)*, red. J. Rieger, Warszawa 2002, s. 129-133.

Niepop L., *Problematyka badań nad słownictwem polskich gwar na Ukrainie*, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t. 10, Warszawa 2001, s. 257-276.

Ohołenko M., O. Łazarenko, E. Dzięgiel, *Uwagi o gwarze wsi Słobódka Krasylowska na Podolu*, SPK, t. 9, Warszawa 1999, s. 99-110.

Ohołenko M., *Odmiana czasownika w polskiej gwarze wsi Słobódka Krasylowska na Podolu, czas terażniejszy*, [w:] *Kontakty językowe polszczyzny na pograniczu wschodnim: prace ofiarowane Profesorowi J. Riegerowi*, Warszawa 2000, s. 155-159.

Ohołenko-Jurewicz M., *Polacy ze Słobudki Krasylowskiej o sobie i swoim języku*, JPKW, red. J. Rieger, t. 2, Warszawa 1999, s. 34-40.

Ostapczuk O., *O języku polskim w obwodzie winnickim na Podolu*, JPKW, red. J. Rieger, t. 2, Warszawa 1999, s. 139-164.

Ostapczuk O., *Uwagi o słownictwie reliktyw gwar polskich w okolicach Winnicy*, [w:] JMO, red. J. Rieger, Warszawa 2002, s. 133-141.

Regiel J., I. Cechosz-Felczyk, E. Dzięgiel, *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*, cz. 1, Warszawa 2002.

Regier J., *Interferencje ukraińskie w gwarach polskich na Podolu*, [w:] *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich*, Łódź 1997, s. 134-140.

Rieger J., *Identyfikacja narodowa i religijna Polaków na Ukrainie*, [w:] *Trudna tożsamość. Problemy narodowościowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*, red. J. Lewandowski, Lublin 1966, s. 121-123.

Rieger J., *O języku polskim w okolicach Kamieńca Podolskiego AD 1990*, [w:] *Symbole slawisticae*, Warszawa 1996.

Teksty z Gródka Podolskiego, SPK, t. 8, Warszawa 1995, s. 229-235.

Teksty z Oleszkowic koło Gródka Podolskiego, SPK, t. VIII, Warszawa 1995, s. 237-240. Cechosz-Felczyk I., *Słownictwo gwary Oleszkowic i Hreczan na Podolu*, Warszawa 2004. Czyżewski F., *Badania nad gwarami polskimi na Ukrainie (lata 1967-2000)*, http://www.paw-ol.lublin.pl/biul_7/art_718.htm, s. 1-5.

Zwoliński P., *Szkice i studia z historii slawistyki*, Wrocław 1988.

Streszczenie

Nela Szpyczko. Polszczyzna na Podolu

W artykule przedstawiono główne tendencje rozwoju języka polskiego wśród Polaków, zamieszkałych na Podolu. Próbę takiego scharakteryzowania polszczyzny dokonano w oparciu o tradycje językowe ludności polskiej osiadłej na Podolu pochodzenia chłopskiego i szlacheckiego.

Słowa kluczowe: polszczyzna, Podole, fonetyka, tradycja, ludność chłopska i szlachecka, kultura.

Резюме

Шпичко Неля. Польська мова на Поділлі

У статті представлені основні тенденції розвитку польської мови серед поляків, що живуть на Поділлі. Така спроба була зроблена, щоб характеризувати польську мову на основі

лінгвістичних традицій польського населення Поділля, зокрема як селянського походження, так і шляхти.

Ключові слова: польська мова, Поділля, фонетика, традиції, селянське населення і шляхта, культура.

Summary

Szpyczko Nela. Polish language in Podolia

The article presents the main trends in the development of the Polish language among Poles living in Podolia. Such an attempt was made to characterize the Polish language based on linguistic traditions of the Polish population settled in Podolia of peasant origin and noble.

Key words: Polish language, Podolia, phonetics, tradition, peasant population and noble culture.

**АНТИТЕЗА В АФОРИЗМАХ С. Є. ЛЕЦА:
ХАРАКТЕРИСТИКА І ПЕРЕКЛАД**

Опанування польської мови, як і будь-якої іноземної, передбачає набуття навичок перекладу, зокрема й художніх текстів, до яких належать афоризми. Афоризм – це дотепна словесна мініатюра, вислів, іноді парадоксальний, завжди мудрий, влучний і такий, що розкриває незвичне у звичному [3, с. 52]. Вплив афоризму на реципієнта зумовлений одночасно універсальністю його змісту й естетичністю оформлення. Відтак при перекладі афористичного тексту необхідно враховувати той факт, що просте калькування, як і необдумане переформулювання, можуть призвести до руйнування афористичного образу. Адже усі орнаментальні прийоми, використані автором афоризму, є інформативними, вони взаємодіють зі змістом висловлювання, можуть оказіонально змінювати значення його компонентів. А тому переклад афоризму має бути дуже обережним. Перекладачеві необхідно володіти стилістичною системою обох мов, розпізнавати стилістичні прийоми, використовувані автором афоризму, і відтворювати їх мовою перекладу.

До стилістичних прийомів належить використання різноманітних стилістичних фігур, серед яких чи не найпоширенішою в афористичних текстах є антитеза.

Нам видається *актуальною* спроба звернення до характеристики стилістичних прийомів, використовуваних у афоризмах польських авторів, порівняння структури польських і українських афоризмів, оскільки в українських афористичних розвідках це питання є маловивченим. *Об'єктом* нашого дослідження стала творчість відомого польського афориста Станіслава Єжи Леца, *предметом* – антитеза, активно використовуваний цим автором стилістичний прийом.

С. Є. Лец – видатний польський сатирик, поет, автор популярних афоризмів, які прийшли до польського читача у період політичного «потепління» і лише через 20 років стали відомими

читачам пострадянського простору. Особливо актуальні в Україні афоризми Є. Леца сьогодні, оскільки традиційно періоди максимального розвитку афористичної творчості збігаються з переломними історичними подіями в житті суспільства, а такий перелом є визначальним фактором життя українського народу. Український читач активно розмірковує над політичними, філософськими, релігійними проблемами, шукає відповіді на морально-етичні питання, а саме з такою проблематикою пов'язані твори видатного польського афориста, більшість із яких народжена непростю епохою у формуванні суспільства польського.

Афоризмам взагалі притаманні парадоксальність, схильність до відображення протиріч життя, тому більшість із них побудована на протиставленні. А особливою активністю цей прийом відзначається у текстах, безпосередньо дотичних до згаданих протиріч, якими і є афоризми Є. Ленца: *Władza częściej jest przekazywana od rąk do rąk, niż od głowy do głowy* (Влада частіше переходила з рук до рук, аніж від голови до голови); *Nie otwieraj przed ludźmi ramion – nie pozwalaj im siebie ukrzyżować* (Не розкривай людям обіймів – не допомагай їм розіпнути себе); *Nie jeden łuk triumfalny z czasem zamienił się na jarzmo dla narodu* (Не одна тріумфальна арка згодом перетворилася на ярмо для народу).

Отже, розглянемо особливості використання такого прийому, як антитеза, в афоризмах Є. Леца. Антитеза – стилістична фігура, побудована на підкресленому протиставленні протилежних явищ, понять, думок, почуттів, образів, що об'єднані однією ідеєю, однією точкою зору. Це протиставлення посилює враження від описуваного, наголошує на чомусь, стає семантичним ядром фрази, привертає до себе особливу увагу реципієнта художнього тексту, формує в його уяві виразний, об'ємний образ. Аналіз антитез в афоризмах Є. Леца дозволив зробити висновок, що найчастіше він використовує для їх побудови контрарні антоніми. Такі антоніми позначають якісну протилежність, реалізують градуальну (ступеневу) опозицію, яка характеризує поступову зміну якості, властивості, ознаки тощо. Між ними є слова, що мають середнє, проміжне значення (мезоніми, за Є. С. Рєгушевським) [5, с. 14]: *We walce między sercem a głową wreszcie zwycięża żołądek* (В боротьбі між серцем і

головою *врешті-решт* *перемагає* *шлунок*). Активними в аналізованих текстах є антоніми векторні – антоніми, що виражають протилежну (пряму і зворотну) спрямованість дії або ознаки, властивості: *Najczęściej **wyjście** znajduje się tam, gdzie było **wejście*** (Найчастіше **вихід** там, де був **вхід**); *Jeszcze raz **zacząć** od nowa, lecz najpierw należy **skończyć*** (Ще раз **почати** спочатку, тільки як *перед* цим **закінчити**). Найменш представлені антоніми комплементарні – антоніми, сума значень яких вичерпує все родове поняття, оскільки вони доповнюють одне одного до цілого: *Biada **żywym** władcom, gdy oddaje się im honory, należące do **martwych*** (Горе **живим** володарям, коли їм віддають честь, яка належить **мертвим**). При побудові антитез у Є. Леца найчастіше використовуються власне антоніми, але можливе й використання опозиційно зіставляваних слів [див. 4, с. 18 – 19]: *Matka przestępstwa – głupota. Jednak jego **rodzice** często bywają **geniuszami*** *Mam* злочину – *дурість*. Та *батьки* його часто бувають *геніями*).

Елементами антитези можуть виступати повні антоніми. Такі антоніми є узуальними, вони сприймаються теоретично усіма носіями мови як слова, значення яких абсолютно протиставляються, водночас такі антоніми є морфологічно однотипними, семантично однорідними, їм не властиве різне стилістичне забарвлення. Саме повні антоніми допомагають формувати думку чітко, давати вичерпну характеристику тим чи іншим фактам дійсності: *Daję wam **gorzkie** pigułki w **słodkim** lukrze. Te pigułki nie są **szkodliwe**, **trucizna** znajduje się w **powłoce*** (Даю вам **гіркі** пігулки у **солодкій** глазури. Пігулки ці **нешкідливі**, **отрута** в оболонці). Антоніми в антитезі можуть бути неповними (квазіантонімами – Ю. Д. Апресян) [2, с. 263], вони не є семантично однорідними, у їх значенні містяться семантичні відтінки, що підсилюють або послаблюють значення протиставлених лексем, репрезентують різний ступінь вияву ознаки тощо. В афористичних текстах неповна антонімія використовується досить активно, оскільки саме вона відчутно посилює їхні зображально-виражальні можливості, дозволяє підкреслювати особливі відтінки у значеннях протиставлених у контексті слів. Превалює неповна антонімія (порівняно з повною) і в антитезах афоризмів Є. Леца: *Będąc na **szczyście**, znajdujesz się nad **otchlanią*** (Будучи на **вершині**, ти перебуваєш над **безоднею**). Тут

представлено неповні антоніми «вершина – безодня», парою узуальних повних антонімів є «вершина – низовина».

Антитеза може будуватися на основі протиставлення синонімів (антитеза-парадиастола). Подібні антитези також широко використовує Є. Лец. Антоніми в парадиастолі становлять собою або пари протиставлених синонімів, що належать до різних функціональних стилів, або ж мають різне стилістичне забарвлення (емоційно-оцінне, історико-часове, діалектне тощо): *Nie sztuka powiedzieć: «Jestem, który **jestem**»*. *Trzeba jeszcze być (Це не фокус сказати: «Я – **єсьм**»*. *Треба **бути**)*. У наведеному прикладі члени парадиастоли мають різне історико-часове забарвлення. Досить часто синоніми, що різняться у плані стильового чи стилістичного забарвлення, мають і різні семантичні відтінки: *Oduczyliśmy się odróżniać **nadgrobki** od **pomników*** (Ми розучилися відрізняти **надгробки** від **пам'ятників**). Член антитези «надгробок» – має нейтральне стилістичне забарвлення, «пам'ятник» – піднесене, водночас значення лексеми «пам'ятник» ('архітектурна або скульптурна споруда в пам'ять чи на честь кого-, чого-небудь') відрізняється від значення лексеми «надгробок» ('пам'ятник, камінь, плита і т. ін., встановлені на могилі') факультативністю семи 'встановлення на могилі'. Синонімія, яка сполучається з антонімією в афористичному тексті, може бути okazionalno: *Diabli bywają dwóch rodzajów: **zwolnieni aniołowie** oraz **ludzie, którzy zrobili karierę*** (Дияволи бувають двох типів: **розжалувані ангели і люди, що зробили кар'єру**). Поза наведеним контекстом антонімічні вирази «розжалувані ангели» і «люди, що зробили кар'єру» не є синонімами, але у контексті афоризму вони набувають спільних семантичних ознак, що засвідчує спільна для обох синонімів лексема «дияволи».

Неповну антонімію можуть представляти в антитезі контекстуальні антоніми. Контекстуальні антоніми є одиницями, у яких відбуваються різноманітні семантичні зсуви – метафоризація, метонімізація, гіперболізація тощо (або ж такий «зсув» є в одній із протиставлюваних одиниць). Антитезу, що містить контекстуальні антоніми, називають синкрізісом. Реалізувати синкрізіс можуть фразеологізми: *Prawdziwy mędrzec: zawsze **kłaniałem się** przed władcą w taki sposób, aby **pokazać** tylek jego służącym* (Істинний мудрець: завжди **бив поклони** правителю так, щоб **показувати**

зад його прислужникам). У наступному прикладі члени антитези-синкриса – антоніми, що у межах афористичного контексту стають метафоричними символами: *Na początku niektórych piosenek zamiast klucza wiolinowego stoi paragraf* (На початку деяких пісень замість скрипкового ключа стоїть параграф).

Особливої уваги заслуговують антитези-синкриса, у побудові яких беруть участь оніми. У складі антитези можуть протиставлятися самі оніми: *Kiedy Kain zabił Abła, a ostatni pozostał wobec tego obojętny, spowodowało to pierwszy precedens: «Martwa ofiara nie protestuje»* (Коли **Каїн** убив **Авеля**, а останній залишився до цього байдужим, це створило перший прецедент: «Мертва жертва не заявляє протестів»), а також онім і апелятив: *Każdy odór, walczący z wentylatorem, jest skłonny uważać się za Don Kichota* (Будь-який **сморід**, що бореться з вентилятором, схильний вважати себе **донкіхотом**); *Niektórzy czują się pod butem tyрана, piszут pod pantofelkiem Muzy* (Дехто почувається під **чоботом тирана**, як під **черевичком Музи**).

Найчастіше антитеза в афоризмах Є. Леца будується з використанням різнокореневих антонімів. Але не рідкісним явищем є й антитеза, що будується з використанням антонімів однокореневих (алеотета): *Spełniają się najodważniejsze nasze marzenia. Teraz jest kolej na te nieodważne* (Виповнюються **найсмівливіші** наші мрії. Тепер черга за **несмівливими**).

Л. М. Полюга правомірно, на наш погляд, пропонує, розглядаючи антонімію у художніх текстах, брати до уваги не тільки антоніми, що належать до однієї частини мови, а й антоніми, які належать до різних частин мови, мають різне морфологічне вираження – граматичні антоніми [4, с. 19]. Реалізація такої антонімії можлива тільки у контексті. Є. Лец також послуговується цим різновидом антонімів для побудови антитез: *Lubimy, aby nasz głos wewnętrzny docierał do nas od zewnątrz* (Ми любимо, аби наш **внутрішній** голос долинав до нас **іззовні**); *Gdy argumenty rozumu są bardzo kruche, wówczas wzmocniają się rozumy* (Коли аргументи розуму **крихкі**, **твердішають** позиції).

В антитезі протиставлення може виникати не тільки на рівні семантики, але й на рівні звучання, це антитеза-хорисма. Є. Лец схильний до побудови подібних антитез, але поодинокі приклади

нами виявлені: *Mózg **elektroniczny** będzie za nas myślał dokładnie w taki sam sposób, jak krzesło **elektryczne** za nas umiera* (*Електронний мозок буде думати за нас точно так само, як електричний стілець за нас умирає*).

Фігура антитези в афоризмі може характеризуватися у кількісному аспекті. У межах одного фрагменту тексту може бути представлена антитеза, побудована з використанням однієї антонімічної пари – проста антитеза: *W przeblyskach **genialności** widzimy własną **mierność*** (*У проблеску **геніальності** бачиш свою **бездарність***). Досить часто в афористичних текстах (і тексти Є. Леца не є винятком) будуються складні антитези. Складна антитеза (або алойозис) виникає тоді, коли певний образ у тексті створюється не однією, а декількома антонімічними парами, що можуть мати семантичні, іноді й граматичні зв'язки (тобто бути членами протиставлених підрядних або ж предикативних словосполучень). Складна антитеза використовується для розгорнутої контрастної характеристики об'єктів. У наведеному далі прикладі зв'язки між окремими антонімічними парами складної антитези семантичні: *Można kogoś **skazać** na **niepamięć**, lecz **wyrok** trzeba **wykonać** wobec tych, którzy posiadają **pamięć*** (*Можна когось **засудити** на **забуття**, але **вирок** треба **виконати** на тих, хто має **пам'ять***) (засудити – виконати вирок; забуття – пам'ять). У наступному прикладі антонімічні пари, що входять до складної антитези, пов'язані не тільки семантично, а й граматично, в обох протиставлених групах один антонім поєднаний з іншим керуванням (це антитеза-мукабала): *Zbliżając się do **prawdy**, oddalamy się od **rzeczywistości*** (*Наближаючись до **правди**, ми **віддаляємося** від **дійсності***). Використання мукабали дає можливість особливо увиразнити контрастність протиставлених образів.

Використовує Є. Лец і низку інших прийомів увиразнення протиставлення. Серед них – розташування антонімічних пар за принципом градації. За принципом висхідної градації побудовано афоризми: *Człowieka można zabić **młotem**. I **sierpem** można zabić. Już nie mówię o **sierpie** i **młocie** jednocześnie* (*Людину можна забити **молотом**. І **серпом** можна убити. Я вже не кажу про **серп** і **молот** водночас*); *Jeden **ukłon** przed kapłanem **znaczy** więcej niż **sto ukłonów** przed **bóstwem*** (*Один **уклін** жрецям **значить** більше, ніж **сто***

сто поклонів божеству). Антонімічний контраст може виразнюватися також синтаксичним паралелізмом, це відчутно в наступному афористичному тексті: *Na początku było Słowo. Potem pozostało Milczenie* (Спочатку було Слово. Потім постало Мовчання). Ще один засіб увиразнення – перехресне повторення членів протиставлення (хіазм): *Hamlet dzisiaj: być czy nie być, albo będąc nie być?* (Гамлет сьогодні: *бути не будучи, чи будучи не бути?*); *Zdarza się, że się nie chce żyć, lecz to wcale nie oznacza, iż chce się nie żyć* (Буває, що *не хочеться жити*, але це зовсім не означає, що *хочеться не жити*). У ролі засобу увиразнення антитези використовується також повтор: *Niekiedy przed utworem powstaje dylemat: stać się utworem pewnego autora, albo stać się utworem sztuki* (Іноді перед твором стає дилема: *стати твором певного автора чи твором мистецтва*); *Są tchórze umysłu i są tchórze serca* (Є *боязузи розуму і боязузи серця*).

У наведених польських афористичних текстах і їх українських перекладах дотримано вимогу, про яку йшлося на початку нашої розвідки: характеристики антитез з огляду на характер використовуваних у них антонімів, на засоби увиразнення протиставлення, збережені в українських текстах, що дозволило максимально точно передати «дух» афоризмів. Звичайно, бувають ситуації, коли такої відповідності досягнути неможливо (скажімо, коли перекладу підлягають фразеологізми, екзотизми тощо), і тоді використовуються різноманітні прийоми заміщення. Але перекладач повинен прагнути до максимальної адекватності текстів, з якими він працює, для чого необхідне урахування стилістичних прийомів, використовуваних автором тексту, який підлягає перекладу.

Список використаної літератури

1. Stanislaw Jerzy Lec «MYSLI NIEUCZESANE» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uni.torun.pl/~xavier/lec.html>; <http://www.uni.torun.pl/~xavier/lec2.html>

2. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. I. Лексическая семантика (синонимические средства) / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 464 с.

3. Борев Ю. Б. Эстетика. Теория литературы: Энциклопедический словарь терминов / Ю.Б.Борев. – М. : ООО «Издательство Астрель» : ООО «Издательство ООО АСТ», 2003. – 575 с.

4. Полюга Л.М. Словник антонімів української мови / за ред. Л. С. Паламарчука / Л.М.Полюга – К. : Довіра, 2004. – 275 с.

5. Регушевський Є. С. Мезоніми в українській мові / Є. С. Регушевський // Культура слова. – 1980. – Вип. 18. – С. 14 – 17.

Резюме

Станіславова Людмила. Антитеза в афоризмах С. Є. Леца: характеристика і переклад.

У статті проаналізовано антитези, представлені в афоризмах С. Леца та в їх українських перекладах, з огляду на типи використовуваних при їх побудові антонімів та засобів увиразнення протиставлення.

Ключові слова: афоризм, антитеза, антонім.

Streszczenie

Stanisławowa Ludmiła. Antyteza w aforyzmach S.J. Leca: charakterystyka i przekład.

W danym artykule podjęto próbę analizy antytezy, przedstawionej w aforyzmach S.J. Leca w ich ukraińskim przekładzie, ze względu na rodzaj wykorzystania przy ich tworzeniu antonimów oraz środków wyrażenia przeciwstawień.

Słowa kluczowe: aforyzm, antyteza, antonim.

Summary

Stanislawova Ludmyla. Antithesis in S.E.Lets's aphorisms: characteristics and translation.

Antitheses, found in S.E.Lets's aphorisms, as well as their translation into Ukrainian are analysed. Main attention was paid to the types of anonyms and methods of contradiction representation in antitheses.

Key words: aphorism, antithesis, anonym.

**СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА І ДЕРИВАЦІЙНО-
МОТИВАЦІЙНА ТИПОЛОГІЯ БІБЛІОНІМІВ (на матеріалі
байок Ігнаци Красіцького в перекладі Микити Годованця)**

Байкарська спадщина Ігнаци Красіцького – польського церковного діяча, філософа, поета, драматурга, перекладача, журналіста є досить цікавою, своєрідною і багатого. Свого часу критики визнали його найвидатнішим польським байкарем XVIII ст., котрий підніс байку на вершину не лише польської, але і європейської літератур [1; 2; 5]. Його стилістично віртуозні, напрочуд лапідарні «Wajki i przypowiesci» [4] («Байки і приповідки») та «Wajki» [3] («Байки») вирізняються дотепністю, виразністю образів, жвавими діалогами, легким віршуванням, простотою мови. За формою вони начебто схожі на переспіви з Лафонтена, але за змістом є абсолютно оригінальними. Незвичайна стислість (часто 4 – 8 рядків) дивовижно поєднується з простотою, бездоганністю, витонченістю мови.

Українські літературознавці мають низку досліджень щодо змісту, сюжетів, образів байкарства Ігнаци Красіцького, а от питання його мовотворчості залишається відкритим. Тому вважаємо, що в рамках українсько-польських літературознавчих і мовознавчих студій актуальним і перспективним є дослідження ономастикону байок Ігнаци Красіцького як продовжувача кращих традицій світової і творця нової європейської байки і як своєрідного предтечі української авторської віршованої байки зокрема.

Заголовки художніх творів, становлячи важливий компонент змісту, поетики, структури і мови цих творів, не досить часто стають об'єктом уваги дослідників. Найчастіше цим компонентом твору цікавляться ономасти, оскільки заголовок – це власна назва твору, а отже – пропріатив-заголовок мусить бути в центрі уваги ономастичного простору чи художнього твору зокрема, чи творчого доробку певного автора, чи частиною ономастичних студій у системі жанру (жанрів) узагалі.

В останні десятиліття увага до заголовків як одного з різновидів онімів зростає, що засвідчено низкою ґрунтовних наукових студій. Такими є дослідження багатьох науковців, зокрема й робота В. А. Кухаренко, яка вважає заголовок першим сегментом тексту, що завжди має найбільше функціональне навантаження і впливає на увесь текст [9, с. 125]. Про етимологію заголовків творів різних авторів у синхронії та діяхронії йдеться у численних наукових працях Ю. О. Карпенка [7; 8]; як семантичний та естетичний досвід, на основі якого відбувається декодування поетичного твору, розглядає заголовки А. К. Мойсієнко [10]. Такий інтерес до заголовка пояснюється, очевидно, розумінням його як різновиду номінації в художньому тексті, без якої літературний твір втрачає свою самостійність, оригінальність, перестав вирізнятися як взагалі, так і в контексті кожної епохи зокрема [16, с. 103].

В ономастиці практикується поділ онімів на менші структурні одиниці з урахуванням їх номінативного характеру, денотативного значення, конотацій тощо. За Н. В. Подольською, власні назви тих об'єктів, які не мають безпосереднього відношення до матеріальної сфери діяльності людини, об'єднуються навколо поняття *ідеоніми* [12, с. 61]. Такі пропріативи, маючи денотати в розумовій, ідеологічній, художній сферах людської діяльності, розмежовуються на *артіоніми* – власні назви творів образотворчого мистецтва [там само, с. 38], *бібліоніми* – найменування будь-яких писемних творів [там само, с. 42], *гемероніми* – власні назви періодичних видань [там само, с. 46], *поетоніми* – один із найбільших розрядів онімів, що функціонують у художньому контексті [там само, с. 42], *геортоніми* – найменування святкових днів, пам'ятних і знаменних дат тощо [там само, с. 48], *документоніми* – власні назви документів [там само, с. 61], *хрононіми* – найменування історично вагомих відрізків часу [там само, с. 147] тощо.

Досить детальну і розгорнуту класифікацію власне **бібліонімів** розробив М. М. Торчинський [15, с. 209]. Беручи за основу визначення поняття **бібліонім** (від грец. *βιβλίον* – „книга”)... – власна назва будь-якого писемного твору: художнього, релігійного, наукового, політичного і т. п.”: „*Одіссея*”, *Новий завіт*, „*Російська мова*” [12, с. 42],

М. М. Торчинський бібліоніми пропонує розмежувати за функціональними стилями мови: для онімів-назв художніх творів вводиться термін *белетристиконіми*, для назв публіцистичних творів – *публіцистиконіми*, документоніми – власні назви документів, логосоніми – власні назви наукових праць тощо [15, с. 209 – 218]. На думку вченого, таке розмежування бібліонімів на основі функціональних стилів дозволить надати їхній класифікації стрункості та логічності. Відповідно до трьох різновидів художнього мовлення, дослідник виділяє прозоніми – власні назви прозових творів, поезоніми – власні назви поетичних творів і драмоніми – власні назви драматичних творів [15, с. 210]. Автор вважає, що немає потреби розмежовувати класи бібліонімів на менші (за жанровими ознаками), як-от прозоніми на *романоніми* чи *новелоніми*, драмоніми на *трагедіоніми* чи *комедіоніми* [15, с. 210 – 211].

Беручи за основу і визначення, і класифікацію онімів взагалі та заголовків як *бібліонімів* художнього твору – *белетристиконімів*, запропоновану М. М. Торчинським, ми все ж вводимо у своїй роботі для зручності і диференціації пропріальної лексики байок як допоміжні терміни *байкобібліоніми* для означення заголовків байок і *байкопоезоніми* для всіх власних назв, що функціонують у текстах байки як жанру, оскільки не всі байки підлягають під поняття ‘*поетичний твір*’ чи так само ‘*прозовий твір*’. Терміни *бібліонім* та *белетристиконім* використовуємо як синонімічні.

Взявши для використання у цій роботі терміни *бібліонім* та *белетристиконім*, саме так кваліфікуємо заголовки байок Ігнаці Красіцького і визначаємо їх як об’єкт нашого наукового дослідження, оскільки такі пропріальні одиниці ще не студіювалися на серйозному науковому рівні.

Принципи дослідження онімів з урахуванням різних критеріїв розробила О. В. Суперанська, де передбачається класифікація власних назв за дев’ятьма напрямками [13, с. 159]; М. М. Торчинський пропонує ще більш детальну схему мовного аналізу пропріативів, яка включає 27 пунктів для лінгвістичної характеристики найменувань [14, с. 224]. Звичайно, усі аспекти в невеликому за обсягом дослідженні не можуть бути розглянуті, тому основна увага в нашій роботі акцентується лише на

структурі, деривації, мотиваційних відношеннях і семантиці твірних основ біблїонїмів, вибраних із перекладених українською мовою байок І. Красїцького, вміщених у книзі «Байки зарубїжних байкарїв у переспївах та перекладах Микити Годованця» [6]. У збїрцї всього зафіксовано 49 байок Ігнаци Красїцького, переважно їндивїдуально-авторських творїв, якї вїдзначаються ориїнальними сюжетами і образами: «*Жеребчик і старий Кїнь*», «*Старий пес і старий Служник*», «*Осел і Вїл*», «*Звїрї і Ведмїдь*», «*Ведмїдь і Лисиця*», «*Вївця і Вївчар*», «*Король і Писарї*», «*Приятель*», «*Вино і Вода*» тощо. Лише окремі байки написанї на запозиченї сюжети їнших байкарїв, зокрема Езопа («*Лис і Осел*», «*Миши*») і Федра («*Армак і Дикий Жеребець*»).

І біблїонїми в цїлому, і найменування байок як окремого жанру художньої лїтератури – специфічні мовнї одиницї, що мають вїдмїнну вїд загальних назв семантику, рїзнї способи творення, диференцїйнї особливостї словозмїни, правопису і морфемної структури.

Аналіз семантики твірних основ засвїдчив, що бїльшїсть назв байок Ігнаци Красїцького утворено вїд апелїтивїв – назв тварин, рослин, людїв, частин тїла, речей, явищ, предметїв побуту тощо. На цїй пїдставї закономїрним є вїдїлення декїлькох класїв біблїонїмїв, зокрема:

1) **вїдзолексемнї** найменування («*Вовчики*», «*Птахи та Осел*», «*Яструбок і Сокил*», «*Лев, Вїл і Лисиця*», «*Хворий Лев*», «*Звїрї і Ведмїдь*», «*Лис і Осел*», «*Конї*», «*Вовк і Вївцї*», «*Армак і Дикий Жеребець*», «*Два Пси*», «*Пївень*», «*Бджоли*» тощо). Це найбільша група пропрїативїв-белетристїконїмїв (сюди включаємо 30 назв байок із 49, або 61,3 % вїд загальної кїлькостї вибраних одиниць). Характерною особливїстю таких біблїонїмїв є використання у ролї пропрїативїв не зоонїмїв, а золексем, тобто загальних назв тварин. Такї онїми зазвичай функцїонують не лише у складї заголовкїв, а й використовуються для позначення дїйових осїб у текстах творїв, тобто фактично простежується трансформацїя апелїтивїв у апелїтивонїми.

Можливе і бїльш детальне структурування зоофорного белетристїконїмикону І. Красїцького на низку пїдгруп:

а) найменування, до складу яких входять назви диких тварин: «*Вовчики*», «*Легїдний Лев*», «*Лис молодий і старий*»,

«Вовчик», «Ведмідь і Лисиця», «Звірі і Ведмідь» та ін. – всього 13 одиниць із різних заголовків (43,3 %);

б) власні назви, утворені від загальних назв свійських тварин і птахів: «Птахи та Осел», «Лев, Віл і Лисиця», «Вівчар і Вівця», «Уперті Воли», «Хорт і Кіт», «Пан і Пес», «Баран, відданий на офіру», «Півень», «Коні», «Аргамак і Дикий Жеребець», «Два Пси», «Вівця і Вівчар», «Осел і Віл», «Жеребчик і старий Кінь» – 18 онімів (60 %);

в) пропріативи, які походять від назв комах: «Бджоли» – 1 найменування (3,3 %);

г) оніми, що виникли від назв птахів: «Павич і Орел», «Яструбок і Сокіл», зокрема й відапелятивні назви на кшталт «Птахи та Осел», «Пташки в койці» – 4 назви (13,3 %);

2) **відпредметні** біблійніми (оскільки у текстах байок назви неживих об'єктів функціонують як пропріативи, можна вважати їх і **хремотонімами**, відповідно найменування байок – **відхремотоніми** **байкобіблійніми**: «Вино і Вода», «Земля і Потік», «Молот і Ковадло», «Хліб і Шабля», «Дзвін», «Чорнильниця і Перо», «Нога і Чобіток» та ін. – всього 8 заголовків, що становить 16,3 %.

3) **відперсонімі** назви байок: «Філософ», «Старий Пес і старий Служник», «Вівця і Вівчар», «Приятель», «Король і Писарі», «Хлопчик і Батько», «Лакей і Сукня», «Скупар». Ця група налічує 9 одиниць (18,4 %). Як бачимо, серед цих белетристичонімів є назви, утворені шляхом поєднання апелятивів – зоолексеми (*Пес*) та відапелятивної назви персони («Старий *Пес* і старий *Служник*»), а також поєднання назви персони *Лакей* із відпредметною назвою *Сукня*;

4) **відфлоролексемні** утворення байкобіблійніми: «Соняшник і Фіалка», «Ялина та Яблуня», «Дуб і Диня», «Тростина і Хміль», «Хміль» – всього 5 одиниць із проаналізованого матеріалу (10,2 %).

Дериваційна структура власних назв байок І. Красіцького є неоднорідною, хоч і досить простою, оскільки більшість заголовків (32 байкобіблійніми (65,3 %) утворені лексико-семантичним способом, переважно його синтаксичним різновидом на кшталт «Чорнильниця і Перо», «Ялина та Яблуня», «Король і Писарі»; «Лис молодий і старий», епізодично – шляхом

плюралізації («Коні», «Бджоли», «Вовчики»). Декілька назв утворено за зразком 'предмет (явище, істота) + ознака: «Хворий Лев», «Уперті Воли», «Лис молодий і старий» тощо.

У текстах байок майже завжди фіксується розщеплення загальної назви і утворенням омофонів – неповних омонімів: бджоли – **Бджоли**, півень – **Півень**, дзвін – **Дзвін**, орел – **Орел**, диня – **Диня** і т. ін., що у контексті байки призводить до їх метафоризації.

На основі мотиваційних відношень, які простежуються між онімом та денотатом, можна встановити, що практично всі вибрані для дослідження біблійні мають мотивацію за персонажами. Імена, які зазначаються у назвах твору, здебільшого функціонують і в текстах байок. Це продиктовано й оригінальною специфікою жанру байки: герої в основному не діють, а розмовляють, тому майже усі байки – це своєрідні діалоги, як-от: «Звірі і Ведмідь», «Соняшник і Фіалка», «Дуб і Диня», але трапляються і просто розповіді («Пан і Пес», «Чорнильниця і Перо»). Цим пояснюється і присутність героїв, імена яких автор вибирає з життя, з природи, узагальнюючи у пропріативах певні людські риси, ідейні, морально-етичні принципи суспільства.

Герої творів часто мають ті самі імена (чи відапелятивні оніми), що винесені у заголовок. Так, цілком повторюються називання дійових осіб, які вже відомі із заголовка, у байках «Осел і Віл», «Король і Писарі», «Земля і Потік», «Молот і Ковадло» та багатьох інших. Але не завжди автор обмежується лише одними і тими ж лексемами: в окремих байках ми натрапляємо на оніми, які стають синонімами до винесених у заголовки (наприклад, у байці «Ведмідь і Лисиця» поруч із пропріативом **Лисиця** використано онім **Кума** – так часто лисицю називають у народі. У тексті байки «Лис Молодий і Старий» синонімічним до відад'єктивного субстантива 'Старий' вжито 'Бувалий'. Заголовки байок «Пташки в койці» та «Птахи і Осел» містять загальну родову назву 'пташки / птахи', тоді як у тексті першої маємо орнітопоетонім – **Чиж**, а в другій – **Соловей**. У контексті чотирирядкової мініатюри «Вино і Вода» автор вживає онім-демінітив 'Водиця', а для фітопоетоніма **Диня**, персонажа байки «Дуб і Диня», використовує як пропріатив-синонім назву сорту динь – 'Дубівка'.

Серед досліджуваного матеріалу нами зафіксовано і такі бібліоніми, котрі не називають усіх персонажів, тобто в текстах діє більша кількість осіб, які мають свої імена, аніж це винесено в заголовки. Так, до прикладу, у байці «Вовчик», окрім зообайкопоетоніма, який представлений у заголовку, трапляються ще антропопоетоніми *Господар* і *Господиня*. Поруч з інсектонімом *Бджола* («*Бджоли*») маємо оніми *Матка* (бджолина) та *Мудрець* (людина), а в діалог *Чобітка і Ноги* («*Нога і Чобіток*») втручається третій персонаж, представлений відапелятивним антропонімом – *Чоботар*. В окремих випадках заголовок зовсім не називає персонажів твору, а швидше тільки передає якусь сутність явища чи події, як у байці «*Приятель*». Тут бібліонім-заголовок швидше містить саркастичне забарвлення, аніж засвідчує справді приятельські стосунки героїв: один молодик просить друга допомогти швидше отримати відповідь від коханої, котрій освідчився. Друг погодився, закохався в дівчину свого приятеля і одружився з нею. Троє молодих людей у цьому творі мають імена: антропоніми *Дамон*, *Аріст*, *Ірина* [6, с. 292]. Так само белетристиконім «*Сусідство*» не надає читачеві аніякого уявлення про зміст чи героїв твору, де головним персонажем – лихим сусідом для хазяйського поля із родючим ґрунтом – є *Глід* (відапелятивний фітонім), котрий завадив гарному врожаєві [6, с. 303].

Зазначені приклади дають нам підстави у перспективі простежити накладання конотацій на ту чи іншу назву у зв'язку зі смисловим навантаженням лексем-онімів у тексті та їхнім експресивно-стилістичним призначенням, так само, як і використання разом із відапелятивними утвореннями зоопоетонімів, як у творі «*Два Пси*» (один іншого називає '*Монс*'), а в байках «*Уперті Воли*», «*Лагідний Лев*», «*Аргамак і Дикий Жеребець*», «*Лис молодий і Старий*», «*Старий пес і старий Служник*», «*Жеребчик і старий Кінь*» кожна з дійових осіб має уточнену автором назву: *Лагідний (Лев)*, *Дикий (Жеребець)*, *Уперті (Воли)*, *Старий (Лис)* тощо.

Структурна класифікація бібліонімів ґрунтується на кількості компонентів, які є складниками власної назви [14, с. 225]. Відповідно, серед досліджуваного матеріалу можна виділити такі структурні типи заголовків:

а) **прості** (однокомпонентні), представлені достатньою кількістю назв: «*Філософ*», «*Миші*», «*Дзвін*», «*Скупар*», «*Вовчики*» та ін. – всього 12 бібліонімів (24,5 %), серед яких 4 заголовки – плуральний тип іменників, а 8 – сингулярних;

б) **складені** (дво- три- і чотирикомпонентні) – словосполучення (37 бібліонімів), які становлять більшість серед аналізованих одиниць (75,5 %): «*Баран, відданий на офіру*», «*Аргамак і Дикий Жеребець*», «*Два Пси*», «*Вівця і Вівчар*», «*Осел і Віл*», «*Лев, Віл і Лисиця*» тощо. Зазначимо, що одна назва побудована у формі простого неповного еліптичного речення: «*Пташки в койці*».

Серед 37 складених онімів виділяються словосполучення **сурядні** («*Вівця і Вівчар*», «*Лис і Осел*», «*Вино і Вода*», «*Ялина та Яблуня*», «*Вовк і Вівці*», «*Лев, Віл і Лисиця*» й **підрядні** «*Два Пси*», «*Лагідний Лев*», «*Уперті Воли*». Серед сурядних словосполучень (за таким типом побудовані 26 заголовків – 70 %) переважають двокомпонентні, поєднані сполучником сурядності **i** (**та** в значенні **i**); таких одиниць 25 (96 %): «*Птахи та Осел*», «*Нога і Чобіток*», «*Яструбок і Сокіл*» тощо, і лише один байкобібліонім, віднесений нами до сурядних, – трикомпонентний, де перше слово з другим поєднується безсполучниковим зв'язком, а далі за допомогою сурядного сполучника **i**: «*Лев, Віл і Лисиця*».

Частиномовне вираження таких словосполучень репрезентується двома типами: „іменник у Н. в. однини + іменник у Н. в. однини” (таких словосполучень у ролі байкобелетристиконімів 22: «*Хлопчик і Батько*», «*Хліб і Шабля*», «*Соловей і Щиглик*», «*Павич і Орел*», «*Хорт і Кит*» і подібні) та „іменник у Н. в. однини + іменник у Н. в. множини” – 4 белетристиконіми: «*Птахи та Осел*», «*Звірі і Ведмідь*», «*Король і Писарі*», «*Вовк і Вівці*».

Частина заголовків має синтаксичну будову бінарних підрядних словосполучень (6 одиниць, 12,2 %). Тут частиномовне вираження у трьох випадках відповідає типам „прикметник + іменник” («*Лагідний Лев*», «*Уперті Воли*», «*Хворий Лев*»); „числівник + іменник” (1 вживання – «*Два Пси*»), а також одне ускладнене словосполучення: «*Баран, відданий на офіру*», яке відповідає типу „означуваний іменник + відокремлене поширене

означення” і одне іменне підрядне словосполучення „іменник +прийменник + іменник”.

Ще 4 заголовки (8,2 %) побудовані як тричотириккомпонентні словосполучення: сурядним зв'язком поєднані „іменник + підрядне словосполучення (*прикметник + іменник*)” («*Жеребчик і старий Кінь*», «*Аргамак і Дикий Жеребець*») або „підрядне словосполучення (*прикметник + іменник*) + підрядне словосполучення (*прикметник + іменник*)”: «*Старий Пес і старий Служник*».

Таким чином, у результаті мовного аналізу заголовків байок Ігнаці Красіцького встановлено, що їхню специфіку визначає жанрова природа байки. Такі бібліоніми перебувають у нерозривному зв'язку з композицією самих творів. Переважна більшість пропріальних одиниць є відапелятивними утвореннями. Усі названі одиниці утворилися лексико-семантичним способом (зокрема його синтаксичним і плюральним різновидами). Мотиваційні відношення продиктовані функціональним призначенням власних імен: практично всі вони є власними назвами персонажів байок). За структурою бібліоніми Ігнаці Красіцького більше тяжіють до іменникових сурядних словосполучень, менше засвідчено підрядних словосполучень і лише один заголовок має структуру двоскладного неповного речення.

На подальші наукові студії чекає аналіз заголовків байок із позицій функціонального, денотатно-квалітативного, екстралінгвального та стилістичного критеріїв (на особливу увагу заслуговує саме визначення стилістично-виражальних можливостей і бібліонімів зокрема, і поетонімів, які функціонують у тексті байок, у цілому). Цікавим також буде зіставлення цих та інших особливостей назв байок за різними хронологічними зрізами.

Список використаної літератури

1. Abramowska J. «Bajki i przypowiesci» Krasickiego, czyli krytyka sztuki sdzenia «Pamitnik Literacki» / J. Abramowska. – Warszawa, 1972. – 266 s.
2. Kleiner J. O Krasickim i o Fredrze. Dziesic rozpraw / J. Kleiner. – Wroclaw, 1956. – 272 s.
3. Krasicki I. Bajki / I. Krasicki. – Wroclaw, 1975. – 143 s.

4. Krasicki I. Bajki i przypowiesci. Myszeida. Monachomachia / I. Krasicki. – Wrocław, 1976. – 307 s.

5. Pokrzywniak J. T. Ignacy Krasicki / J. T. Pokrzywniak. – Warszawa, 1992. – 195s.

6. Байки зарубіжних байкарів / [у переспівах та перекладах Микити Годованця]. – К. : Дніпро, 1973. – 320 с.

7. Карпенко Ю. А. Заглавия произведений В. П. Катаева (ономастические наблюдения) / Ю. А. Карпенко // Русское языкознание. – К., 1988. – Вып. 17. – С. 36 – 41

8. Карпенко Ю. О. Про назву творів Л. Костенко / Ю. О. Карпенко // Культура слова. – К., 1991. – Вип. 41. – С. 13 – 22.

9. Кухаренко В. А. О системном характере антропонимии национальной художественной литературы / В. А. Кухаренко // VI республ. ономастична конфер. : тези доповідей і повідомлень: у 2 т. – Одеса, 1990. – Т. 1: Теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика. – С. 124 – 125.

10. Мойсієнко А. К. Віршовий текст як динамічна структура (із спостережень над поетикою Яра Славутича) / А. К. Мойсієнко // Мовознавство. – 2002. – № 2 – 3. – С. 3 – 9.

11. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 – українська мова. – К., 1997. – 384 с.

12. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.

13. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 365 с.

14. Торчинський М. М. Аналіз власних назв як специфічних мовних одиниць / М. М. Торчинський // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. пр. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – С. 223 – 226.

15. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : Авіст, 2008. – 548 с.

16. Фоянкова О. И. Имя собственное в художественном тексте : [учебное пособие] / О. И. Фоянкова. – Л. : ЛГУ, 1990. – 103 с.

Резюме

Терещенко Людмила. Структура, семантика і дериваційно-мотиваційна типологія бібліонімів (на матеріалі байок Ігнаци Красіцького в перекладі Микити Годованця)

У статті досліджено заголовки та заголовкові комплекси байок Ігнаци Красіцького у перекладі українською мовою Микити Годованця. Розглядаються основні питання теорії заголовка як власної назви, аналізуються бібліоніми (белетристиконіми) з погляду їх структури, мотивації, семантичного навантаження і впливу на текст твору. Окреслено перспективи наукових студій у царині пропріальної лексики байкарської спадщини І. Красіцького.

Ключові слова: *онім, поетонім, байка, бібліонім, белетристиконім, байкопоетонім, байкобібліоніми.*

Streszczenie

Tereszczenko Ludmila. Struktura, semantyka, derywacyjno-motywacyjna typologia bibliionimów (na podstawie bajek Ignacego Kraiskiego w przekładzie Mykyty Hodowancia).

W artykule podjęto próbę zbadania tytułów oraz zespołów tytułowych bajek I. Krasickiego w tłumaczeniu M. Hodowancia na język ukraiński. Rozpatrywane są główne zagadnienia teorii tytułu jak nazwy własnej, a także analizowane są bibliiony (beletrystikony), ze względu na ich strukturę, intencję, semantykę oraz wpływ na tekst. Określono perspektywy studiów naukowych w dziedzinie słownictwa proprjalnego dziedzicwa bajkowego I. Krasickiego.

Słowa kluczowe: *promythion, poetonim, bajka, beletrystykonimy, bibliionim, bajkopoetonim, bajkobibliionim, antroponim, denotat, struktura, motywacja.*

Summary

Ludmila Tereszchenko. Semantic structure, derivative-motivational typology of biblionyms (on the basis of Ignacy Kraiski fables translated by Nikita Hodovantsya).

The paper attempts to research titles and groups of titles of fables by I. Krasicki translated into Ukrainian by N. Hodovantsya. The main problems in the theory of titles as a proper name, analyzes biblionym (beletrystykonim) in terms of their structure, motivation, semantic load

and influence into the work. Prospects of scientific studies in the field of proprial heritage of vocabulary fabulist I. Krasicki.

Key words: dumb, proprial, poetonym, bike, beletrystykonim, bibliionim, baykopoetonom, baykobibliionimy.

**УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ПАРАЛЕЛІ
(НА ПРИКЛАДІ ЕЛЕМЕНТІВ
ЧУЖОГО МОВЛЕННЯ)**

Мова – невід’ємна складова людського спілкування, що в словесній формі передає думки, почуття та емоції людини, тобто формує план змісту і план вираження. У наш час комунікація посідає особливе місце у житті соціуму, який стимулює багатофункціональність спілкування на новому, інтернаціональному рівні. Люди розширили простір для передачі інформації через міжмовну співпрацю та Інтернет, тому вивченню як рідної, так і іноземних мов надається виняткове значення. Здавна представники різних етнічних або мовних груп змушені були вступати в інтенсивні комунікативні контакти з господарських, політичних, релігійних або інших причин. Отже, внаслідок певних соціальних умов через контакти носіїв мов або через контакт культур усі мови співіснують і впливають одна на одну, особливо якщо вони історично та географічно пов’язані. Зокрема, великий вплив на українську мову має мова сусідньої Польщі. Сама ж реконструкція національно-мовної картини світу відображає особливості матеріальної та духовної культури, звичаїв, побуту носіїв мов, особливо близькоспоріднених.

Тривалі політичні, економічні, культурні зв’язки між польським та українським народами, територіальна суміжність, перебування протягом тривалого періоду в межах однієї держави зумовило взаємопроникнення мовних елементів [14]. Протягом багатьох століть українська й польська мови впливали одна на одну, що простежується на усіх мовних рівнях. Так, теоретичні основи мовних контактів розробляли Н. Ашиток, Л. А. Булаховський, Ю. О. Жлуктенко, Ю. В. Малахова, О. А. Медведєва, О. Г. Муромцева, І. Огієнко, В. М. Русанівський, В. В. Скачкова, О. Б. Шахрай. Польсько-українські мовні зв’язки були предметом наукових розвідок І. К. Білодіда, Й. О. Дзєндзелівського, І. Зілінського, Д. Костюка, І. Г. Ліпкевича,

І. Огієнка, О. А. Сербенської, Ю. Шевельова, а також польських дослідників Д. Будняк, В. Вітковського, А. Заремби, С. Кохмана, М. Лесева, Т. Лер-Сплавінського, С. Урбаньчика, А. Фаловського та ін. Значна кількість мовознавчих праць присвячена дослідженню запозичень із польської мови у староукраїнських пам'ятках, а також мовної ситуації ХІХ – початку ХХ ст. [11, с. 1].

Вітчизняна лінгвістика ХХІ ст. також значну увагу приділяє функціонуванню полонізмів у структурі української мови. Із-поміж низки таких досліджень хочемо виділити дисертацію М. А. Беднаж, яка описала польсько-українську міжмовну омонімію на синхронно-типологічному та частково діахронічному зрізах із погляду плану вираження та змісту номінативних одиниць, запропонувала її комплексний аналіз у генетичному, словотвірному, структурно-семантичному планах [1, с. 1].

В. В. Піддубна у дисертаційній роботі проаналізувала лексикографічні джерела міжвоєнного двадцятиліття з погляду наявності запозичень із польської мови, розробила критерії визначення полонізмів в українській мові, провела поділ запозичень на граматичні класи з погляду етимології, розглянула особливості графічної, фонетичної, поморфемної, морфологічної та семантичної адаптації полонізмів на українському ґрунті [11, с. 1].

В. І. Косс свою увагу зосередила на полонізмах та словах польського походження у літературному процесі поч. ХХ ст. (на матеріалі творчості М. Яцківа – представника літературної течії «Молода муза») [7].

Існує низка досліджень, присвячених функціонуванню польських запозичень у творах українських письменників, зокрема у прозі М. Смотрицького (Г. І. Дуброва [4]), Ю. Федьковича (описали І. Ліпкевич, О. Гречнева [9]), І. Франка (І. Ліпкевич [9]), Лесі Українки (Н. Б. Дем'яненко [3]), Л. Костенко (Н. Місяць [10]) та ін.

Водночас продовжуються наукові розвідки щодо впливу польської мови на українську літературну мову, зокрема Л. О. Ткач охарактеризувала такий процес, який відбувався у кінці ХІХ – на поч. ХХ ст. на Буковині [16]

Проте у слов'янському мовознавстві, про що свідчать вищезазначені праці, здебільшого характеризували й описували

вплив польської мови на українську, тоді як зворотні студії були майже відсутні. Детальну увагу цьому питанню приділила Н. М. Совтис у своїх працях, де вивчала як бібліографічний аспект дослідження мовних контактів обох народів, так і безпосередні запозичення з української мови у структуру польської.

Українсько-польські мовні контакти у польській філологічній науці найбільше простежуються в галузі діалектології, частково – ономастики, а також при вивченні процесів формування польської літературної мови. Територіально близькі українські й польські говори вивчали К. Дейна, В. Курашкевич, М. Лесів, Я. Рігер, Ф. Чижевський та ін. Численні розвідки польських україністів присвячені вивченню конкретних фактів української лексики (А. Заремба, К. Нітш, А. Шимчак). Особливим багатством спостережень і конкретних висновків щодо ролі українських впливів відзначаються роботи, у яких досліджено мову і стиль тих польських письменників, які зазнали у своїй творчості впливу української мовної стихії. Серед них праці А. Болеського, С. Грабця, В. Дорошевського, С. Роспонда та ін. Уплив української мови на структуру, фонетичну й граматичну будову польської мови вивчали І. Басрова, С. Урбаньчик. На особливу увагу заслуговують дослідження українізмів у польській мові в певні історичні періоди: старопольський період – С. Урбаньчик, XVI ст. – Т. Мініковська, XVII ст. – Г. Риттер. [15, с. 1].

Таким чином, усі вищезгадані аспекти дослідження українсько-польських мовних контактів дозволяють стверджувати, що польська мова є невід'ємним компонентом структури української мови в цілому й українських творів зокрема, тобто в ідіостилях багатьох авторів художніх творів наявні полонізми, згадки про польських діячів тощо. Проте нами не виявлено наукових студій, які б характеризували специфіку функціонування елементів чужого мовлення у польсько-українських взаємозв'язках, що й зумовило актуальність теми нашого дослідження.

Предметом вивчення стали цитати, взяті українськими письменниками з польських джерел і використані ними як епіграфи до своїх творів.

Епіграф – цитата, крилатий вислів, афоризм, уривок із пісні, приказка, які ставляться перед текстом літературного твору або

перед його розділами і виражають їх основну ідею [13, т. 2, с. 482]. Епіграф здебільшого пов'язаний зі змістом твору, передає його основну ідею, настрій або колізію, задає тон.

Як свідчать наукові джерела, у світовій літературі прийом епіграфування має давні традиції. Епіграф почали використовувати з початку XV ст.: уперше він з'явився у «*Calendarium*» Реджомонтано (1476 р), у «Хроніках» Фруассара (1495 р.). Наявність епіграфа перед текстом часто ставало ознакою певної манери письма, наприклад, у творчості англійських драматургів епохи Відродження та постренесансної доби (кінець XVI – I половина XVII ст.) Р. Гріна, Б. Джонсона, Т. Лоджа, Т. Мідлтона; у письменників епохи Просвітництва Й. В. Гете, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є, Ф. Шіллера, М. Радищева; у романтиків I половини XIX ст. Дж.-Г. Байрона, Г. Гейне, В. Гюго, Ф. Купера, Е. По, В. Скотта, К. Батюшкова, В. Жуковського. Епіграфами охоче послуговувалися О. Бальзак, Стендаль, О. Герцен, М. Гоголь, Ф. Достоевський, М. Лермонтов, М. Некрасов, О. Пушкін, Л. Толстой. Популярними епіграфи були і в українській літературі XIX ст., до них зверталися М. Драгоманов, П. Куліш, М. Костомаров, Леся Українка, Марко Вовчок, І. Франко та ін. [8]. Не стало винятком і XX ст., коли цю традицію продовжили Ю. Андрухович, С. Васильченко, М. Вороний, М. Драй-Хмара, І. Драч, М. Зеров, О. Ірванець, Ю. Покальчук, У. Самчук, М. Стельмах, В. Шевчук, Л. Костенко М. Хвильовий та ін. Цікавим у цьому аспекті є роман «Мальви» Р. Іваничука, де кожен розділ починається епіграфом. Варто зауважити, що усі вищезгадані автори належать до різних літературних течій, тому не можна говорити про захоплення епіграфуванням представниками окремих літературних угруповань.

У сучасній літературі не простежується тенденція до постійного використання епіграфів. Методом суцільної вибірки нами було виявлено і проаналізовано у 88 творах 31 автора 105 епіграфів. Якщо звернути увагу на діахронічний аспект написання творів, то найбільшу частку становлять художні надбання XX ст. Цікавим є факт, що деякі автори, зокрема Ю. Андрухович, М. Дочинець, І. Драч, В. Підмогильний, У. Самчук, В. Шевчук, Ю. Яновський, використовують по два, три, а іноді й по чотири

епіграфи одночасно. Для зразка пропонуємо сукупність таких позатекстових елементів, зафіксованих у романі Ю. Яновського «Майстер корабля». Автор використав слова М. Гоголя, Г. Гете, К. Дібдіна і Горація в оригіналі: *Забирайте же с собою в путь, выходя из мягких юношеских лет в суровое, ожесточающее мужество, – забирайте с собою все человеческие движения, не оставляйте их на дороге: не подымете потом!...* Н. В. Гоголь. *Nein! hier hat es keine Not: / Schwarze Mädchen, weißes Brot! / Morgen in ein ander Städtchen: / Schwarzes Brot und weiße Mädchen.* J. W. Goethe. *But the standing toast that pleased me most / Was, «The wind that blows, the ship that goes, / And the lass that loves a sailor!»* C. Dibdin. *O navis, referent in mare te novi Fluctus?* Horatius [17]. Усі взяті Ю. Яновським цитати тісно переплетені як із назвою твору, так і з його змістом. Послідовність зумовлена задумом автора і побудована так, що від імпліцитного розуміння читач переходить до експліцитного, оскільки саме останній епіграф найтісніше пов'язаний із назвою твору. Щодо структури цих текстів, то всі вони певною мірою становлять мікротексти, лише вислів Горація має форму сентенції.

Майже усі прозові художні твори і переважна більшість поетичних мають заголовок. Тракткування змісту будь-якого тексту починається, звісно, із розкодування заголовка. Часто цьому процесові сприяють також факультативні структурні компоненти заголовкового комплексу – підзаголовки, епіграфи та присвяти [19, с. 1].

Вибір письменником епіграфа залежить від рівня освіченості й ерудованості автора, його літературних уподобань, типу художнього мислення, стилю, жанру та задуму твору, а іноді й від взаємостосунків, місця народження, проживання чи етнічного походження. Зрозуміло, що «вводячи такий факультативний елемент, автор надає йому великого значення. Епіграф часто служить ключем до осмислення художньої концепції, виражає основну колізію, тему, ідею або настрій твору, допомагаючи його сприйманню, а також означає асоціативні зв'язки твору з літературною традицією та сучасністю» [8].

Культурно-історичні та політичні взаємозв'язки із Польщею упродовж століть відбилися також і на літературних уподобаннях. Як зазначав І. Франко, із початком відродження національної

української літератури в XIX столітті знаходимо виразні сліди польського впливу на її перших представників, оскільки в цей період відбувалася майже цілковита полонізація української шляхти в Галичині і на Правобережній Україні. Водночас саме польські дослідники почали збирання і публікацію українських народних пісень (З. Доленга-Ходаковський, Б. Залеський, Ж. Паулі), чим і надихнули українських наступників. Так, М. Шашкевич, Я. Головацький та І. Вагилевич не тільки самі збирали народні пісні під виразним впливом Б. Залеського (частину їхньої збірки видав під своїм ім'ям Жегота Паулі, їхній приятель), а й свою «Русалку Дністрову» (1837 р.) наполовину заповнюють народними піснями, подаючи до них у розділі «Думи і думки» польський епіграф із Богдана Залеського [18]: *Co się stało! / Gdzie to naszych dum połowa? / Zaporožskich dziś tak mało! / A miłosna ta lubowa: / O trzech zorzach, trzech krynicach, / Siedmiu wodzach, studziewicach, / Rzekłbyś: że te dumy z laty / Przenuciwszy błogie chwile, / Przenuciwszy smutne straty / Z ludźmi głuchną gdzieś w mogile!* Bohdan Zaleski [12].

Так, у якості епіграфів українські автори XIX – XX ст. іноді обирали польські твори, зокрема поезію А. Міцкевича. Адам Бернард Міцкевич був одним із найвидатніших польських поетів, засновником польського романтизму, творчість його і до сьогодні порівнюється із Байроном та Гете. Найбільш відомим його твором є «Pan Tadeusz», який вважають останнім великим епосом шляхетної культури Речі Посполитої. Життєві шляхи А. Міцкевича тісно переплелися з долею різних країн і народів, зокрема й з Україною. Саме після виселення поета 1824 року у віддалені губернії Польщі за організацію підпільних товариств та участь у них він потрапив в Одесу, де працював учителем у Рішельєвському лицейі. В Україні він перебував понад дев'ять місяців, постійно цікавився суспільним і культурним життям, фольклором та історією. Тут було написано більшість його сонетів, зокрема й «Кримських», балади «Воевода» і «Дозор». 1825 р. у Харкові А. Міцкевич познайомився з П. Гулаком-Артемовським, внаслідок чого з'явилася балада «Пані Твардовська» українською мовою [6].

За свідченням дослідників творчості А. Міцкевича, у ранній литовський період поетичної творчості автор, спираючись на

засади романтизму тогочасної світової літератури, щедро черпаючи теми та сюжети з усної народної творчості східних слов'ян, особливо України та Білорусії [6].

П. Куліш високо цінував поетичний доробок А. Міцкевича. Використовуючи тодішню загальноприйняту традицію переспівів, П. Куліш переклав балади А. Міцкевича «Химери», «Русалка», «Чумацькі діти», які мають яскраво виражене українське забарвлення. Захоплення його поезією зумовило і використання рядків із поезій А. Міцкевича у якості позатекстових елементів до власних творів. Зокрема, вірш П. Куліша «До Шевченка» починається епіграфом: *O pieśni gminna! Ty stoisz na strazy / Narodowego pamiątek kosciola, / Z archanielskiemi skrzydlami i glosem / Tu czasem mieszasz i bron archaniola*. Mickiewicz [17].

Близьким за духом, поглядами і переконаннями, тематичним, ідейним та образним втіленням своїх задумів був А. Міцкевич і для Лесі Українки, яка перекладала його твори українською мовою і водночас використовувала його рядки для попередньої інтерпретації власних віршів. Зокрема, поезія Лесі Українки «На мотив Міцкевича» (варіація вірша польського поета) починається епіграфом «...*I znowu sobie zadaje pytanie: / Czy to jest przyjaźń, czy to jest kochanie? Mickiewicz*», який авторка взяла із поезії А. Міцкевича «Niepewność» («Непевненість», 1825 р.). Перший рядок епіграфа є контамінацією двох рядків: *I tęskniąc sobie zadaje pytanie: / I znowu sobie powtarzam pytanie* [5]

Вважають, що захоплення польською культурою для Лесі Українки зумовлене її польським корінням (її предки по батьківській лінії перебували на службі у польських королів). Відповідно, поетеса вільно володіла польською мовою, читала польськомовну літературу, розуміючи не тільки зміст, а й внутрішній стан авторів. Крім поезій А. Міцкевича, поетеса перекладала твори ще 12 польських митців слова, із-поміж яких Г. Сенкевич, Б. Прус, Ю. Словацький, Е. Ожешко.

Отже, творчий шлях П. Куліша та Лесі Українки певним чином був переплетений з А. Міцкевичем, що й спричинило використання його віршів для розкодування заголовків та безпосередньо змісту власних творів.

Епіграф українського автора польського походження Івана Величковського для свого твору «Срібне молоко» вже у ХХ ст.

обрав В. Шевчук: «*Молоко – то первинне. Іван Величковський. Молоко (1691 р.)*». Варто зауважити, що В. Шевчук для роману поряд із цитатою І. Величковського використав слова Ю. Липи: «*Любов – то завжди є нещастя. Ось коханець / Без слави й без відваги, в плачу й викривляння, / І день, і ніч біжить від псів оскажених, / І день, і ніч в утечі. А ті пси – то з нього*. Юрій Липа. Вірую (Львів, 1938 р.)» [17]. Як уже згадувалося вище, В. Шевчук – один із тих авторів, хто використовує по кілька епіграфів одночасно. Вибір цитати І. Величковського, ймовірно, зумовлений тим, що, по-перше, дія роману відбувається у XVII ст. (коли власне жив і писав автор); по-друге, заголовки творів обох авторів перегукуються. Наявність ще одного епіграфа спонукає читача до роздумів щодо змісту роману, оскільки важко семантично поєднати в одне ціле обидві цитати авторів, віддалених у часі на два століття.

Літературна спадщина Івана Величковського, маловідомого для пересічного українця представника української літератури XVII ст., у повному обсязі в нашій науковій літературі не розглядалася. Зокрема потребують дослідження такі важливі поетичні досягнення І. Величковського, як польський панегірик «*Lucubratiuncula*» на пошану Лазаря Барановича і два слов'яноукраїнські збірники «Зегар з полузегарком» і «Млеко». Писав автор польською і давньоукраїнською мовами [2].

Отже, різноманітні контакти української мови з польською сприяли її збагаченню запозиченою лексикою, фразеологією, крилатими висловами, дозволяли переспівувати й перекладати найкращі зразки літератури тощо. Слід підкреслити, що, незважаючи на дуже складні умови історичного розвитку української мови і складний характер її контактів із польською, незважаючи на тривале роз'єднання українських земель кордонами кількох держав, – українська мова зберегла свою національну структуру, свою самобутність і специфіку. Використання польських текстів у структурі українських творів можна розглядати як один із рефлексів українсько-польських мовно-культурних контактів, що мають давню історію. Сутність цих взаємозв'язків у ту чи іншу епоху залежала та визначалася конкретними умовами життя цих сусідніх народів у кожний окремих період. Якщо ж говорити про польські цитати-епіграфи як

позатекстові елементи творів українських письменників, то хоч вони використовуються значно рідше, ніж висловлювання вітчизняних авторів, проте створюють асоціації зі змістом та образами першоджерела цитати, вносять в авторський твір додаткову експліцитно-імпліцитну смислову й емоційну інформацію, налаштовують читачів на певний настрій, і, особливо, вказують на ерудованість тих авторів, які використовують іншомовні цитати у контексті своїх творів.

У перспективі плануємо дослідити усі іншомовні епіграфи, використані українськими письменниками для відтворення духу твору, визначення найголовнішої ідеї й тематики.

Список використаної літератури

1.Беднаж М. А. Польсько-українська міжмовна омонімія : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / М. А. Беднаж. – К., 2000. – 19 с.

2.Величковський Іван. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>

3.Дем'яненко Н. Б. Польські запозичення у поетичних творах Лесі Українки / Н. Б. Дем'яненко // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2012. – Вип. 17. – С. 28 – 38.

4.Дуброва Г. І. Елементи польської мови у творах М. Смотрицького (у зіставленні з творчістю І. Галятовського і А. Радивилівського) / Г. І. Дуброва. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?

5.Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.l-ukrainka.name/uk/>

6.Життєві шляхи А.Міцкевича. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tvori.com.ua/zhittyevi-shlyaxi-a-mickevicha/>

7.Косс В. І. Полонізми та слова польського походження у літературному процесі поч. ХХ ст. (на матеріалі творчості М. Яцківа – представника літературної течії «Молода муза»). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://megaling.crimea.edu/publications/2011_Koss.rtf

8. Куцевол О. Шевченківська енциклопедія / О. Куцевол. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://shevchcycl.kiev.ua/statt-pro-literaturnu-ta-malyarsku-tvorchst/90-epigraf.html>

9. Ліпкевич І. Функціонування полонізмів у прозових творах Ю. Федьковича / І. Ліпкевич, О. Гречнева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://odrozenie.org.ua/2003-6/konf/04_2005/lipkev.pdf

10. Місяць Н. Полонізми в творах Ліни Костенко / Н. Місяць // Українська полоністика. – Житомир, 2009. – №6. – С. 145 – 157.

11. Піддубна В. В. Полонізми в українській лексикографії 20 – 40-х рр. ХХ ст. : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / В. В. Піддубна. – Харків, 2009. – 20 с.

12. Русалка Днѣстровая. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikisource.org/wiki/Русалка_Днѣстровая

13. Словник української мови : в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.

14. Совтис Н. М. Дослідження українсько-польських мовних зв'язків у польському мовознавстві / Н. М. Совтис // Науковий блог: публікації, наукові статті, дискусії українською. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.org.ua/?p=376>

15. Совтис Н. М. Українські лексичні запозичення в польській літературній мові : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.03 – слов'янські мови / Н. М. Совтис. – К., 2005. – 20 с.

16. Ткач Л. О. Вплив польської мови на українську літературну мову Буковини кінця ХІХ – поч. ХХ ст. (зовнішні чинники) / Л. О. Ткач // Мовознавство. – 2000. – № 6. – С. 22 – 29.

17. Український центр – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com>

18. Франко І. Адам Міцкевич в українській літературі / І. Франко // Енциклопедія життя і творчості Івана Франка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.i-franko.name/uk/HistLit/1885/AdamMickevychV UkrLiterat.html>

19. Челецька М. М. Поетика заголовкового комплексу в ліриці Івана Франка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література / М. М. Челецька. – Львів, 2006. – 21 с.

Резюме

Торчинська Наталія. Українсько-польські паралелі (на прикладі елементів чужого мовлення)

У статті охарактеризовано результати польсько-українських мовних взаємозв'язків; основна увага зосереджена на польських епіграфах, узятих українськими письменниками для своїх творів, визначено функції епіграфів у текстах.

Ключові слова: українсько-польські взаємозв'язки, мовні контакти, чуже мовлення, цитата, епіграф.

Streszczenie

Torczyńska Natalia. Ukraińsko-polskie paralele (na przykładzie elementów mowy zależnej)

W artykule zostały przedstawione polsko-ukraińskie relacje językowe; uwaga skoncentrowana jest głównie na polskich mottach, wykorzystanych przez ukraińskich pisarzy w ich utworach; ukazane są funkcje mott w tekstach.

Słowa kluczowe: stosunki ukraińsko-polskie, relacje językowe, mowa zależna, cytat, motto.

Summary

Natalia Torchyńska. Ukrainian-Polish parallel (illustrated with examples of reported speech elements)

This article describes the results of the Polish-Ukrainian linguistic interconnections; the article focuses on the Polish mottos undertaken by Ukrainian writers in their works, defines the functions of mottos in the texts.

Key words: Ukrainian-Polish interconnections, language contact, alien broadcast, quote, the motto.

**ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У
СТУДЕНТІВ ПОЛЬСЬКИХ ВНЗ**

Лінгвістична компетентність носія мови є основою і джерелом розвитку усіх інших компетентностей, таких як комунікативна, психолінгвістична, соціолінгвістична, культурологічна, когнітивна тощо. По суті, це об'єктивна даність, яку можна простежити на основі онтогенезу та філогенезу певної мови з ранніх етапів її функціонування.

При з'ясуванні сутності лінгвістичної компетенції слід врахувати вимогу багатьох учених, які пропонують трактувати її як ідеальне знання мовця-слухача про свою мову, водночас не зациклюючись лише на мовознавстві або психології, а залучаючи до активного використання матеріали інших галузей знань.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що лінгвістична компетенція буде неповною, якщо не звернути достатньо уваги на власні назви (або оніми чи пропріативи). Це пов'язано з багатьма диференційними особливостями пропріальних одиниць, зокрема з такими, як різноплановість денотатів власних назв і залежність структури онімного простору певної мови насамперед від способу життя, традицій, вірувань та інших особливостей народу – носія цієї мови, тісний зв'язок з іменованими об'єктами та з екстралінгвальними (передусім географічними та історичними) факторами назвотворчого процесу, соціальна зумовленість і суспільна закріпленість онімотворення, енциклопедичність семантики власних назв, виконання онімними одиницями передусім двох функцій: номінативної (з метою диференціації однотипних денотатів) та інформаційної (з метою передачі різнопланових відомостей про об'єкт номінації), активне побутування онімів у мові як системотвірних елементів і в мовленні як ідентифікаторів конкретних об'єктів; значне кількісне переважання онімів над апелятивами і водночас невідомість широкому загалу абсолютної більшості пропріальних одиниць через перебування їх на лексичній периферії, наявність в онімів

багатьох інших специфічних семантичних, граматичних та функціональних особливостей, які можуть бути охарактеризовані у процесі виконання комплексного аналізу власної назви, тощо [див.: 7, с. 12–13].

Основними критеріями структурування онімного простору, які в цілому забезпечують комплексну характеристику будь-якої пропріальної одиниці, на нашу думку, слід вважати:

1) характер іменованих об'єктів (ономастика у своєму первинному розподілі онімів повторює членування світового простору – земного, навколотоземного, космічного, реально існуючого і гіпотетичного, тому припускається, що всі зафіксовані у певній мові назви існують не хаотично, а розмежовані на території разом із тими об'єктами, які вони називають [див.: 6, с. 202–203]);

2) особливості творення власних назв (мається на увазі не лише власне спосіб творення пропріативів, а й семантика твірних основ, мотиваційні відношення між денотатом й онімом, продуктивність словотвірного типу, етимологія, шлях, походження, час виникнення і структура онімних одиниць, тобто ті ознаки, які цілком можуть вказати, де, коли і як утворена та чи інша власна назва);

3) функціонування пропріативів (враховуються стилістичні особливості власних назв, сфера і форма їх вживання, а також кодифікаційні ознаки, зокрема правопис і відмінювання; таким чином можна охарактеризувати насамперед побутування онімів у мовленні, зокрема визначити додаткові змістові нашарування у семантиці власної назви) [див.: 7, с. 23].

Безперечно, польська ономастика має значні напрацювання в усіх трьох указаних аспектах, і саме на них звертається увага при вивченні пропріативів у польських ВНЗ. Детальна характеристика особливостей викладання у них ономастики і є нашим завданням, тим паче, що на це у вітчизняній педагогіці увага ще не зверталася.

Насамперед слід зазначити, що польська ономастична школа є однією із кращих у світі (у середовищі дослідників власних назв жартують, що вона років на сто перегнала східноєвропейські ономастичні студії). Однією із причин такого становища є звернення на неї детальної уваги практично у кожному вищому навчальному закладі, який пропонує освітні послуги у сфері філології (це, зокрема, Ягеллонський університет у Кракові, Державний університет імені Марії Кюрі-Склодовської у Любліні,

Краківська академія імені А. Ф. Моджевського, Університет імені Адама Міцкевича у Познані, Університет імені М. Склодовської-Кюрі у Варшаві, Університет у Лодзі тощо).

Більшість робочих програм цих ВНЗ передбачає таку структуру вивчення онімів: сутність власних назв, членування онімного простору, диференційні особливості основних розрядів пропріативів, зокрема антропонімів і топонімів, творення власних назв, функціонування пропріальних одиниць, історія ономастичних студій, теорія і практика вивчення онімів.

Саме польські ономасти чимало зробили для з'ясування статусу власних назв у мові, започаткувавши такі студії (наприклад, наукові праці С. Роспонта [2] та В. Ташицького [5]) і узагальнивши наявні погляди у таких фундаментальних виданнях, як енциклопедії «Польські власні назви» [14] і «Слов'янська ономастика» [16] (до речі, в останній названій праці детально характеризуються напрацювання багатьох ономастичних шкіл слов'янського світу, зокрема й української, і такі праці традиційні для теорії номінації; досить згадати, наприклад, довідник «Основна система і термінологія слов'янської ономастики» [1], що дозволяє порівняти процеси ономастичної термінологізації у слов'янських та німецькій мовах).

Саме такі видання, як «Слов'янська ономастика», можна використовувати у навчальному процесі, зокрема при вивченні структури онімного простору та історії становлення класифікацій власних назв. Позитивним є і те, що енциклопедія певною мірою підводить підсумки виконаним раніше студіям і визначає перспективи для наступних досліджень, а також дозволяє порівняти рівень вивчення ономастикону і структуру ономастичної термінології усіх слов'янських мов (польської, чеської, словацької, лужицької і полабської, російської, української, білоруської, болгарської, македонської, сербської, хорватської і словенської).

Безперечно, важко характеризувати типології пропріальних одиниць, які досить різнопланові, причому відрізняються не лише завдяки тому, що кожна мова має свої етнопсихологічні особливості назвотворення, а й через те, що окремі дослідники в основу пропонованих ними систематизацій власних назв кладуть неоднакові критерії.

Наприклад, лише три розряди топонімів розрізняв Е. Мука: сімейні, присвійні і топографічні [13]. Чотири групи топонімів виділяв К. Мошинський: 1) за природними умовами – власне природні, пов'язані з діяльністю людини, або ті, що дають естетичну оцінку; 2) не за природними умовами – ті, що відбивають життя людини або утворені від особових імен, зокрема й етронімів; 3) двозначні (можуть бути віднесені і до першої, і до другої груп); 4) незрозумілі [12].

Досить ґрунтовною є типологія слов'янських топонімів Т. Войцехівського, який власні географічні назви поділив на п'ять груп: 1) топографічні; 2) патронімічні; 3) «орендні»; 4) «службові»; 5) «родові» [20].

Класифікація географічних назв (передусім ойконімів) В. Ташицького більше ґрунтується на хронології номінаційного процесу і на можливості / неможливості визначити їхнє походження та з'ясувати етимологію. Таким чином виділяються дві великі групи: а) назви, які завжди були найменуваннями поселень; б) назви, які раніше іменували людей, а потім трансформувалися у топоніми; всередині кожної групи наявні численні історико-етнографічні та лінгвістичні підгрупи, підставою для виділення яких є передусім морфемна структура назви, зокрема суфіксальне оформлення. Частину топонімічного матеріалу В. Ташицький відносить до двох інших груп: в) назви подвійного змісту, які допускають різне тлумачення своєї етимології; г) назви невідомого походження.

Подальше групування топонімів здійснюється з урахуванням історико-хронологічного принципу, на основі чого виділяються такі типи власних географічних назв: 1) топографічні; 2) пов'язані з культурою; 3) етнічні; 4) присвійні; 5) патронімічні; 6) службові (за заняттям мешканців); 7) родові (колишні групові прізвиська мешканців); 8) зменшувальні; час появи топонімів встановлюється від VI – X до XIV ст. [див.: 17, с. 266–268].

До VI – IX ст. відносить зародження слов'янських топонімів також Ф. Буяк, а першими їхніми різновидами, як він вважає, були присвійні назви (переважно відетнонімного походження), патронімічні і топографічні [8].

Як бачимо, класифікації топонімічного матеріалу, створені польськими (як, зрештою, й багатьма іншими) мовознавцями, переважно «будуються на екстралінгвальних принципах:

мотивування назв історичними, соціальними та іншими факторами. Лінгвістичний компонент, наявний у класифікації, відіграє допоміжну роль як індикатор певних відношень: присвійного (*Вовків*), патронімічного (*Вовковичі*), родового (*Вовки*)» [4, с. 151].

Проте дослідження різновидів власних назв (передусім антропонімів, топонімів і частково поетонімів), виконані протягом останнього півстоліття, ґрунтуються на багатьох критеріях, уможлиблюють зіставлення різних груп пропріативів і є для студентів наочними зразками того, як потрібно виконувати ономастичні студії. Це, зокрема, стосується аналізу власних особових і географічних назв та літературних онімів (наприклад, А. Вілконь, Г. Горнович, С. Косиль, С. Роспонд та інші [3; 9, 19]).

Наявність досліджень іншомовних пропріативів дозволяє на заняттях організовувати порівняльні характеристики насамперед антропоніміконів або топоніміконів суміжних територій, зокрема – й українських [див.: 10; 15; 18]. Такі студії особливо корисні в історико-лінгвістичному плані.

Таким чином, можна стверджувати, що у польських вищих навчальних закладах вивчення ономастики організоване на дійсно наукових засадах, характеризується достатньою масовістю і різноплановістю, проте в основі своїй має все ж таки три основні складники: сутність власної назви та її різновиди, етимолого-словотвірні атрибути пропріальних одиниць та функціональні особливості онімів. Досить часто звертається увага і на історію ономастичних досліджень та методику їх проведення.

Безперечно, заслуговують на увагу й аналогічні студії, які виконуються в інших країнах. Це зумовлено тим, що ґрунтовне ознайомлення з типологічними, словотвірними і функціональними особливостями пропріативів має неабияке значення для формування у студентів лінгвістичної компетенції.

Список використаної літератури

1. Основная система и терминология славянской ономастики (Основен систем й терминологија на словенската ономастика). – Скопье, 1983. – 414 с.
2. Роспонд С. Перспективы развития славянской ономастики / С. Роспонд // ВЯ. – 1962. – № 4. – С. 3 – 14.

3. Роспонд С. Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов (имена) / С. Роспонд // Вопросы языкознания. – 1965. – № 3. – С. 16 – 22.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
5. Ташицкий В. Место ономастики среди других гуманитарных наук / В. Ташицкий // Вопросы языкознания. – 1965. – № 2. – С. 3 – 11.
6. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская; отв. ред. А. П. Непокупный. – М. : Наука, 1986. – 256 с.
7. Торчинський М. М. Українська ономастика: навчальний посібник / М. М. Торчинський. – К. : Міленіум, 2010. – 228 с.
8. Bujak F. O słowiańskich nazwach miejscowych / F. Bujak // Ziemia, R. V. – №№ 9, 11. – Warszawa; Lwów, 1914.
9. Górniewicz H. Studia nad rodowymi nazwami miejscowymi w języku polskim na tle innych języków słowiańskich / H. Górniewicz. – Gdansk, 1968. – 153 s.
10. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec. – Krakow etc. : Wyd-wo PAN, 1950. – 262 s.
11. Kosyl C. Nazwy własne w prozie Jarosława Iwazskiewicza / C. Kosyl. – Lublin, 1992. – 138 s.
12. Moszyński K. Kultura ludowa słowian / K. Moszyński. – Kraków, 1939. – 245 s.
13. Muka E. Serbske méstnostne mjena a jich woznam / E. Muka // Slavia occidentalis. – Poznań, 1925. – T. III – IV; 1926. – T. V.
14. Polskie nazwy własne. Encyclopedia / pod red. Ewy Rzetelskiej-Feleszko. – Warszawa; Kraków : Wyd-wo Instytutu Języka Polskiego PAN, 1998. – 543 s.
15. Rudnicki J. Nazwy geograficzny Bojkowszczyzny / J. Rudnicki. – Lwow, 1939. – 246 s.
16. Słowiańska onomastyka. Encyklopedia / pod redakcją Ewy Rzetelskiej-Feleszko i Aleksandry Cieślikowej przy współ J. Dumy. – Warszawa – Kraków : Wyd-wo Naukowe Warszawskie, 2002 – 2003. – T. 1 – 2.
17. Taszycki W. Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka / W. Taszycki. – Wrocław – Kraków : Wyd-wo PAN, 1958. – 343 s.

18. Zaleski J. Nazwy miejscowe Tarnopolszczyzny / J. Zaleski // Prace onomastyczne 31. – Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1987. – 198 s.

19. Wilkoń A. Nazewnictwo w twórcach Stefana Zeromskiego / A. Wilkoń. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1970. – 50 s.

20. Woiciechowski T. Chrobacja. Rozbiór starożytności słowiańskich. I. / T. Woiciechowski. – Kraków, 1873. – 211 s.

Резюме

Торчинський М. М. Формування лінгвістичної компетенції у студентів польських ВНЗ.

У статті визначено основні аспекти лінгвістичної компетенції, складником якої загальнономастична поінформованість. Встановлено, що у польських вищих навчальних закладах вивчення ономастики організоване на дійсно наукових засадах, характеризується достатньою масовістю і різноплановістю, проте в основі своїй має все ж таки три основні складники: сутність власної назви та її різновиди, етимолого-словотвірні атрибути пропріальних одиниць та функціональні особливості онімів. Досить часто звертається увага і на історію ономастичних досліджень та методику їх проведення.

Ключові слова: лінгвістична компетенція, ономастика, польські вищі навчальні заклади, вивчення власних назв.

Streszczenie

Torczyński Mychajło. Kształtowanie kompetencji lingwistycznych studentów uczelni polskich.

W artykule określono podstawowe aspekty kompetencji lingwistycznych, których składnikiem jest ogólna świadomość onomastyczna. Ustalono, że na uczelniach polskich nauczanie onomastyki zorganizowano zgodnie z zasadami naukowymi; dane nauczanie cechuje różnorodność, jednak w rzeczywistości posiada trzy podstawowe składniki: istotę nazwy własnej, a także jej rodzaje atrybuty etymologiczno-derywacyjne jednostek propraialnych oraz cechy funkcjonalne onimów. Bardzo często zwracano uwagę na historię badań onomastycznych oraz metodę ich przeprowadzenia.

Słowa kluczowe: kompetencje lingwistyczne, onomastyka, uczelnie polskie, nazwy własne.

Summary

Mychajlo Torchynskyy. Formation of linguistic competence of students at Polish universities.

The article outlines the main aspects of linguistic competence, a component of which is general onomastic awareness. It was found that Polish institutions of higher education study onomastics really organized on scientific principles, characterized by sufficient scale and diversity, but basically still has three main components: the nature of a proper name and its variations, etymological-derivative attributes proprial units and functional features dumb. Quite often drawn attention to the history of onomastic research and methods of their implementation.

Key words: *linguistic competence, onomastics, Polish universities, the study of proper names.*

**ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПОЕЗІЇ ВІСЛАВИ
ШИМБОРСЬКОЇ**

У наш швидкісний час, обтяжений безліччю складних буденних і глобальних проблем, необхідним є звернення до душі, щоб нагадати про звичайні людські емоції та переживання, розбудити їх та не дати згаснути у суєтності життя. Метою нашого дослідження стане філософсько-поетичний дискурс нашої сучасниці, польської поетеси, лауреата Нобелівської премії (1996) Віслави Шимборської.

В українській рецепції В. Шимборська відома з 90-х років ХХ століття завдяки чудовим перекладам Г. Кочура, Д. Павличка, В. Грабовського, Л. Череватенка, С. Йовенко. Творчий доробок польської лауреатки цікавить багатьох сучасних українських літературознавців, з-поміж яких слід назвати Н. Пелех, Н. Сидяченко, О. Сачок та інших. Зазначимо, що зацікавлення творчістю польської поетеси в Україні зростає.

Своє творче кредо Віслава Шимборська висловила у лекції з нагоди вручення Нобелівської премії: *«Натхнення, чим би воно не було, народжується з невтомного «не знаю»... Тому так високо ціную [ці] два малі слова... Вони розширюють наше життя до просторів, які містяться в нас самих, і просторів пізнання нашої прекрасної Землі»* [2, с. 145].

Феномен Шимборської полягає у тому, що вона зуміла виразити максимум найважливіших сутностей, які пронизують духовне життя сучасного світу, у мінімальній кількості поетичних текстів, до того ж невеликих за розміром. За своє творче життя вона опублікувала у книжках понад 220 віршів. Вимогливість і самокритичність змусили її відмовитися від майже 25 текстів із перших двох збірок, а також кільканадцяти віршів із пізніших книжок. Найбільш відомими є такі поетичні збірки В. Шимборської: «Для того живемо» (1952), «Питання до себе» (1954), «Воляння до Єті» (1957), «Сіль» («Sol», 1962), «Сто потіх» («Sto posiech», 1967), «Всяк випадок» («Wszelki wypadek», 1972,

1975), «Велике число» («Wielka liczba», 1976), «Люди на мості» («Ludzie na moście», 1986, 1988), «Кінець і початок» («Kopiec i poczatek», 1992), «Мить» («Chwila», 2002), «Забавлянки для великих дітей» («Rymowanki dla duzych dzieci», 2003). Як бачимо, навіть назви збірок уже свідчать про філософічний характер більшості її віршів, налаштовують читача на філософські роздуми. Але, як влучно зауважує польська дослідниця М. Барановська, філософія у творах Шимборської не є «чимось окремих» [4, с. 26]. Вона визначає поезію своєї неординарної сучасниці як «інтегральну»: «одночасно філософічну, буденну, антропологічну і ліричну» [4, с. 26]. На думку польського літературознавця Т. Вуйціка, лірика Шимборської є «спробою всебічного опису становища людини у різних перспективах – екзистенціальній (пошук сенсу життя, проблеми часу, змін і смерть), історіософічній (особистість у зв'язку з розвитком роду людського, історії, цивілізації), пізнавальній (розуміння суті природи, можливість і межі пізнання світу), онтологічній (структура буття, співвідношення суб'єкта й об'єкта, залежність випадку й необхідності), морально-етичній (риси людської вдачі, міжособистісні стосунки, в тому числі любов)» [5, с. 138].

У віршах поетеси багато уваги приділяється і темі мистецтва та ролі митця у суспільстві. *«Не май мені, мово, за зле, що позичаю патетичних слів, А потім докладаю зусиль, щоб вони видавалися легкими»* [1, с. 7], – ділиться В. Шимборська у вірші «Під однією зіркою» головним секретом свого поетичного стилю. Це одкровення допомагає зрозуміти характер більшості її віршів – на перший погляд, вони прості, звичайні, а при уважнішому прочитанні виявляють свою багатогранну художньо-умовну ігрову суть, філософську глибину.

У своїх віршах поетка вибудовує вражаючий різноманітністю образ світу, охоплюючи усі доступні людському розумові та уяві його обшири, – від каменів, рослин, через історію людської цивілізації і культури аж до планет, зірок, галактик і навіть гіпотетичного позаземного буття, підходячи з філософським скептицизмом і мудрою іронією до межі майже фантастичного: *Подивіться на себе з зірок – кричала я – // подивіться на себе з зірок. // Чули і опускали очі* [«Монолог для Кассандри», 1, с. 8].

Поетеса говорить про те, що найважливіше для кожної особистості. Рядки її поезій містять у собі запитання і змушують шукати відповіді, котрі народжують чергові запитання. У віршах В. Шимборської піднімаються важливі питання буття, роздуми про минуле і сучасне, про моральні орієнтири людства: ... *Нічого не змінилося. // Крім течії рік, // лінії лісів, узбереж, пустель і льодовиків. // Поміж тими пейзажами душечка блукає, // зникає, повертається, наближається, // віддаляється, // сама для себе чужа, невловима, // раз певна, раз непевна свого існування, // тоді коли тіло є і є і є // і немає куди подітися* [«Тортури», 1, с. 7 – 8]

В. Шимборська від самого початку зосереджує свої мистецькі пошуки у колі конкретних реалій – повсякденних, цивілізаційних, побутових, природничих, політичних, а також відомих фактів та історичних, культурних і науково-популярних гіпотез. Вона піднімає проблеми людських стосунків, існування людини як роду й індивідуальності, проблеми сенсу буття. *«Як жити – запитав мене хтось у листі, // коли я мала намір поспитати // його про це саме»* [1, с. 9] – зізнається поетеса у вірші «Кінець століття».

Творчу манеру В. Шимборської визначає, за словами польського літературознавця Є. Квятковського, «уміння зобразити світ крізь призму метафізичного здивування – того, що лежить в основі філософічного роздуму над існуванням» [6, с. 85]. А це значною мірою визначає особливість світосприймання поетеси – у звичайному, буденному вбачати чудесне: *«Диво, тільки розглянутися: довоколишній світ»* («Ярмарок див») [1, с. 11]. Поетеса не оминає проблеми неоднозначності внутрішнього світу людини, роздвоєння особистості, задумується, над органічністю і неорганічністю ролей, які їй випадають у житті, над невтішним становищем «я» відчуженого: *«Моя тінь, як блазень за королевою. // Коли королева з крісла встане, // блазень настобурчиться на стіні // і стукне в стелю дурною головою. [...] // Королева вихилиться з вікна, // а блазень з вікна скочить додолю. // Так поділили кожну діяльність, // Але то не є пів на пів. // Той простак узяв на себе жести, // патос і всю його безсоромність, // все те, на що не маю сил, // – корону, жезл, плащ королівський»* [1, с. 14 – 15]. Поезія Шимборської – це насамперед інтелектуальна лірика проблем і запитань, котрі як були, так і залишаються без відповіді,

продовжуючи магнетизувати читача своєю нерозкритістю, спонукаючи знов і знов повертатися до них.

У верлібрах В. Шимборської відчувається повсякчасне глибоке зацікавлення душевним світом людей, небайдужість до їх земної долі. «Послухай, // Як мені швидко б'ється твоє серце» [1, с. 18], – пропонує вона у вірші «Усякий випадок» свій оригінальний варіант опрацювання традиційного образу серця. Перед читачем постає трішки драматизоване, трішки інтимізоване, явне душевне злиття героїні з іншою людиною.

Описуючи звичайний візит до лікаря у вірші «Одяг», поетеса за допомогою гри слів, використовуючи одразу три особові форми дієслова, констатує тотожність усіх людей (і себе в тому числі), котрим призначено нести один спільний, повний нелегких випробувань, тягар земного буття: «Знімаєш, знімаємо, знімаєте // плащі, жакети, піджаки, блузки...» [1, с. 21]

Для поезії В. Шимборської характерними є екзистенціалістичні медитації, предметом яких стає людське життя у всій його повноті: земне й небесне, індивідуальне й загальне, бажане і реальне. Головний герой лірики поетеси – узагальнена людина у проявах своєї індивідуальності, тобто один із, за словами самої мисткині, «великої лічби» землян. Шимборська неповторно концентрує ціле в одиничному, загальне в окремому, об'єктивне в суб'єктивному. Для авторки вірша «В ріці Геракліта» людина вплині часу – це тільки одна з постатей буття, «риба поодинок», проте й «риба особлива», оскільки мислить, кохає, виявляє зацікавлення. Часто поетеса з болем констатує болісність людського існування: «Хто хотів тішитися світом, // стає перед завданням // не до виконання» («Кінець століття») [1, с. 24].

Та водночас вірші В. Шимборської позбавлені відчуття фатальності життя. Для себе вона знайшла вихід у творчості, оскільки вірить у велику магію слова, його вплив на душі людей: «Радість писання. Змога утвердження. Помста руки смертної» [3, с. 19].

Саме завдяки «радісті писання» й народжуються дивовижні верлібри польської поетеси, що знаходять відгомін у серцях мільйонів читачів як у Польщі, так і в Україні. Українська дослідниця О. Сачок назвала В. Шимборську «класиком не лише польської, а й європейської літератури» [2, с. 152]. І ці слова є

найкращим свідченням внеску поетки у розвиток світової літератури.

Список використаної літератури

1. 50 польських поетів. Антологія польської поезії / уклад Д. Павличко. – К. : Дніпро, 2000. – С.7 – 27.

2. Сачок О. Українська Віслава Шимборська: ретроспектива та перспективи рецепції творчості/ О. Скачок // Проблеми слов'язознавства. – 2008. – Вип. 57. – С. 145 – 152.

3. Сидяченко Н. «Світ, долю якому я вершу сама (В. Шимборська)» / Н. Сидяченко // Слово і час. – 1997. – № 2. – С. 44 – 50.

4. Baranowska M. «Jak lekko bylo nic o tym nie wiedziec...» / M. Baranowska. – Wroclaw, 1996. – S. 26.

5. Wojcik T. Pisarze polscy XX wieku: Sylwetki / T. Wojcik. – Warszawa, 1995. –138 s.

6. Kwiatkowski J. Wislawa Szymborska / J. Kwiatkowski // Radosc czytania Szymborskiej. – Krakow, 1996. – 285 s.

Резюме

Чередник Людмила. Філософські аспекти поезії Віслави Шимборської

У статті досліджується філософсько-поетикальний дискурс польської поетеси Віслави Шимборської, аналізуються провідні теми та мотиви її творчості.

Ключові слова: поетика, дискурс, ліричний герой, проблематика.

Streszczenie

Czerednyk Ludmila. Aspekty filozoficzne poezji Wislawy Szymborskiej

W danym artykule dokonano analizy dyskursu filozoficznego i poetyckiego poetki polskiej Wislawy Szymborskiej, głównych tematy i wątków jej utworów.

Słowa kluczowe: utwory poetyckie, dyskurs, bohater liryczny, zagadnienia.

Summary

**Cherednyk Lyudmila. Philosophical aspects of poetry
W. Shimborskoy**

The article deals with the philosophical and poetics discourse Polish poet Wislawa Shimborskoy, analyzed main topics and motifs of her work.

Key words: poetics, discourse, lyrical hero, problems.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ СПРИЙМАТИ УКРАЇНСЬКЕ МОВЛЕННЯ УЧНЯМИ 5 – 7 КЛАСІВ ШКІЛ ІЗ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

Нині одним із завдань навчання української мови в основній школі є вироблення в школярів компетентності комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях.

У міжнародних тестуваннях випускникам основної школи ставлять завдання, метою яких є з'ясувати, наскільки учні підготовлені до життя. І обов'язково особливу увагу звертають на вміння спілкуватися (адекватно оцінювати ситуацію, обирати стратегію спілкування, вислухати, зрозуміти співрозмовника, переконливо сформулювати свої думки, проаналізувати почуте, прийняти ті думки співрозмовників, які достатньо аргументовані, або заперечити, навівши переконливі докази, тощо.

Тому актуальним є розроблення таких технологій навчання української мови, які посилювали б орієнтованість на формування в учнів компетентностей і передусім комунікативної.

Зазначимо, що метою курсу української мови у 5–9 класах загальноосвітніх навчальних закладів із викладанням мовами національних меншин, зокрема польською, є вивчення орфографічних, граматичних, лексичних, стилістичних норм, розвиток умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності. Проте ці вміння стануть навичками лише за умови належних знань української мови і насамперед особливостей їх у порівнянні з рідною мовою учня. Отже, навчання української мови у ЗНЗ із викладанням мовами національних меншин має свою специфіку, оскільки передусім передбачає формування й розвиток умінь говорити українською мовою й слухати-розуміти почуте з метою подальшого забезпечення потреб спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Як відомо, комунікативна функція мови реалізується в конкретних видах мовленнєвої діяльності, які сприяють взаємодії і

взаєморозумінню між людьми в процесі спілкування. А отже, практичне володіння українською мовою як державною потребує передусім сформованості й розвитку в учнів умінь і навичок у всіх чотирьох взаємопов'язаних видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні (слуханні й розумінні), читанні, говорінні, письмі.

Дослідженнями психологів доведено, що чуже мовлення сприймається легше, ніж продукується власне. Тут важливо лише виділяти загальну закономірність у послідовності роботи з видами мовленнєвої діяльності, яка передбачає рух від сприймання до продукування. Як наголошують психологи [3, с. 161], спільний мовний матеріал є тією мовно-мовленнєвою базою, на якій удосконалюються всі види мовленнєвої діяльності, зокрема розвиваються рецептивні й продуктивні види.

Зауважимо, що аудіювання є надзвичайно складною розумовою діяльністю. У ній поєднується безпосереднє чуттєве сприймання акустичних сигналів, розпізнавання в них мовних одиниць різних рівнів і смислова інтерпретація сприйнятого матеріалу. Так, у неперервному потоці звуків треба виконати первинний синтез отриманих слухових відчуттів. Він здійснюється на основі володіння слухачем системою мови, яка сприймається, що дає йому можливість ідентифікувати акустичні сигнали як звуки певної мови, розрізняти певні комплекси звуків, розпізнати в них частини слів.

Таким чином, визнаючи надзвичайну роль слухового аналізатора у смисловому сприйманні мовлення, виникає необхідність у спеціально спланованій роботі з формування й розвитку вмінь сприймати на слух одиниці різних мовних рівнів (особливо мови, яка є школярам нерідною). Це зумовлює необхідність паралельного розвитку моторного аналізатора, що впливає на процес сприймання усного мовлення. Взаємодія моторики й слухових центрів є природною, а взаємовплив – позитивним, а саме: учень набагато легше навчиться чути особливості мовних одиниць, якщо він вправлятиметься у вимовлянні їх [2, с. 7]. Оскільки успішність сприймання мовлення залежить від самого слухача (від рівня розвитку в нього мовленнєвого слуху, пам'яті, наявності уваги, інтересу тощо), мовних особливостей текстів, що сприймаються на слух і зором, його відповідності мовленнєвому досвіду й знанням учнів, умов, у

яких проходить процес аудіювання й читання, то й відповідно труднощі сприймання бувають кількох видів: а) *суб'єктивні труднощі*; б) *лінгвістичні труднощі*; в) *труднощі*, зумовлені умовами сприймання [1, с. 12 – 22].

До *суб'єктивних* труднощів сприймання мовлення відносимо ті, що зумовлені індивідуально-віковими особливостями учнів, на відміну від труднощів об'єктивного характеру, спричинених змістом і структурою сприйнятих текстів та умовами сприймання. Успішність подолання їх залежить від уміння слухача й читача користуватися механізмами ймовірного прогнозування; значну роль відіграють такі індивідуальні особливості учня, як кмітливість, уміння слухати (читати), швидко реагувати на сигнали усного спілкування, переключатися з однієї розумової операції на іншу тощо.

До важливих методичних питань належить подолання *лінгвістичних* (об'єктивних) труднощів, зумовлених характером мовних засобів і структурно-композиційними характеристиками сприйнятих текстів. Ці питання потребують свого розв'язання й окремого розгляду. Тому зауважимо про них лише коротко. Так, *фонетичні труднощі* вважаються основними труднощами аудіювання (особливо на початковому рівні навчання), це передусім труднощі, пов'язані з інтонацією, логічним наголосом і темпом мовлення. *Граматичні труднощі* пов'язані з синтаксисом і морфологією, адже граматична структура висловлювання впливає на його розуміння. *Лексичні труднощі* виникають при кількісному збільшенні словникового матеріалу та його різноманітності, а також під час використання слів у переносному значенні, наявності фразеологічних зворотів, незнайомих учням слів. Багатозначні слова, пароніми, антоніми й синоніми також створюють труднощі розуміння висловлювань українською мовою, особливо тоді, коли ця мова не є мовою навчання.

Серед труднощів, пов'язаних з *умовами сприймання*, виділяють: 1) темп повідомлення, який визначає швидкість і точність розуміння сприйнятого на слух, а також ефективність запам'ятовування; темп тісно пов'язаний з іншими засобами виразності – ритмом, наголосом і паузами, тобто інтонацією. Тому від уміння сприймати й розуміти інтонаційні особливості залежить і успішність сприймання усного мовлення; 2) одноразовість і

короткочасність інформації (більшість методистів погоджуються, що одноразове пред'явлення є найбільш оптимальним, адже в реальній комунікації повідомлення не повторюється); 3) тривалість звучання визначається обсягом повідомлення, який вимірюється або кількістю слів чи речень; 4) незвичність голосу незнайомих людей, індивідуальні особливості голосу й мовлення; 5) звертання чи не звертання до слухача, присутність чи відсутність співрозмовника (сприймання полегшується, якщо ми бачимо співрозмовника, стежимо за його органами мовлення, за мімікою, жестами); 6) наявність чи відсутність зорових опор, які уточнюють зміст почутого.

Спираючись на дослідження сучасних лінгводидактів (О. Біляєв, М. Пентилюк, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Нікітіна та ін.), на положення Загальноєвропейських рекомендацій щодо мовної освіти, в основу навчання української мови в школах із викладанням мовами національних меншин має бути покладено *текст*, який для учня виступає об'єктом розуміння, вивчення, переробки й відтворення сприйнятої інформації українською мовою.

Зазначимо, що важливо враховувати під час навчання учнів основ сприймання усних і письмових висловлювань, які тексти добираються для роботи. Зокрема, для аудіювання українськомовні тексти повинні відповідати віковим особливостям та інтересам учнів, мати нескладний сюжет, становити собою різні види (діалог, монолог), стилі й типи мовлення, із якими школярі вже знайомі з уроків польської мови, а також мати надлишкові елементи інформації. Необхідно пам'ятати, що якість сприймання усного й писемного мовлення певною мірою залежить від того, наскільки слухачеві (читачеві) близька й цікава тема висловлювання (тексту), наскільки доступний його зміст, наскільки він може поповнити свої знання, збагатити власне мовлення, сприяти його пізнавальній активності тощо. Робота з текстом стане ефективною, якщо учні активно долучатимуться до мовленнєвої діяльності, тому теми висловлювань мають бути цікавими для учнів 5–7 класів, пов'язаними з їхнім власним життєвим досвідом, реальними обставинами життя тощо.

Наголосимо, що для взаємозв'язаного навчання учнів 5–7 класів характерною особливістю передусім є формування спільних

умінь для видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), а саме: *уміння орієнтуватися в умовах мовленнєвої ситуації; визначати тему й основну думку; добирати необхідний матеріал, планувати; сприймати й створювати мовлення; контролювати свою діяльність; удосконалювати продукт цієї діяльності.*

Важливою умовою опанування української державної мови є опора на рідну (зокрема польську) мову учнів, що дає можливість краще пояснити специфіку звукового ладу, ритмомелодіку фрази української мови, спільне й відмінне у граматичних системах української і польської мов.

Результативність формування вмінь сприймати усне мовлення учня значною мірою залежить саме від правильного вибору методів, прийомів, видів навчальної діяльності, цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації процесу навчання української мови й мовлення, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій.

В основу сучасного навчального процесу покладено співробітництво й продуктивне спілкування учнів, спрямоване на спільне розв'язання проблем, формування здібностей виділяти важливе, ставити пізнавальні цілі, планувати діяльність, критично міркувати, бути відповідальним у досягненні результатів. Тому така організація навчання державної мови на комунікативній основі учнів-носіїв іншої мови національних меншин сприятиме кращому сприйманню й оволодінню мовою вивчення.

Для активного формування в учнів 5–7 класів умінь сприймати усне українське мовлення сучасними технологіями передбачено різноманітні *форми* навчальної діяльності. Так, на уроках української мови у школах із викладанням мовами національних меншин все частіше пропонується *групова форма, робота в парах*, які значно розширюють можливості співробітництва дітей, активізують і розвивають мовленнєві здібності, актуалізують потенційні можливості учнів, формують позитивне ставлення до навчання, забезпечують його мотивацію.

У процесі вивчення курсу української мови необхідно широко практикувати самостійну роботу учнів із українськомовними підручниками, посібниками, словниками та

іншою навчальною й довідковою літературою. Робота зі зв'язного мовлення має забезпечити подальший розвиток у школярів вмінь і навичок, необхідних у їхній майбутній діяльності.

Таким чином, у процесі навчання сприймання учнів 5–7 класів шкіл із польською мовою викладання обов'язково зіштовхуються із труднощами різного характеру. Наявність цих труднощів є, з одного боку, тією проблемою, розв'язання якої сприяє сформованості навичок аудіювання, читання й розвитку школярів, з іншого боку, ці труднощі не повинні перешкоджати навчально-виховному процесу. Тому вчителю необхідно вживати певних заходів для подолання їх учнями, навчаючи школярів переборювати їх власними зусиллями, а також за допомогою спеціальних завдань і вправ. Адже одним із основних завдань навчання української мови як державної є розвиток особистості учня, який повинен точно знати, для чого він сприймає (слухає чи читає) певне висловлювання (текст), а також що нового й корисного він зможе взяти з нього й використати для подальшого успішного забезпечення потреб спілкування державною мовою в різних життєвих ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Гоцкин Н. Г. Лингвистические факторы беспереводного понимания устных иноязычных высказываний [текст] / Н. Г. Гоцкин // Обучение рецептивным видам речевой деятельности в школе и вузе. – Хабаровск, 1981. – С. 12 – 22.
2. Гудзик І. П. Аудіювання українською мовою [текст] : посібник / І. П. Гудзик. – К. : Педагогічна думка, 2003. – 144 с.
3. Зимняя И. А. Психологическая характеристика понимания речевого сообщения [текст] : монографія [Н. А. Безменова и др.] // Оптимизация речевого воздействия / отв. ред. Р. Г. Котов. – М. : Наука, 1990. – С. 161 – 169.

Резюме

Шелехова Галина. Особливості формування вмінь сприймати українське мовлення учнями 5–7 класів шкіл із польською мовою навчання

У статті висвітлюються особливості формування вмінь сприймати українське мовлення учнями 5–7 класів шкіл із

польською мовою навчання. Звертається увага на труднощі, з якими стикаються школярі в процесі сприймання усного й писемного мовлення, зокрема йдеться про суб'єктивні, лінгвістичні (фонетичні, граматичні й лексичні) труднощі, а також ті, що зумовлені умовами сприймання висловлювань нерідною мовою, деякі особливості методики формування зазначених умінь для подальшого забезпечення потреб спілкування державною мовою в різних життєвих ситуаціях.

***Ключові слова:** українська мова як державна, сприймання, розуміння, учні 5–7 класів, труднощі сприймання, школа із польською мовою навчання.*

Streszczenie

Szelechowa Halina. Cechy kształcenia umiejętności recepcji języka ukraińskiego przez uczniów klas 5-7 szkół z polskim językiem nauczania

W artykule zostały ukazane cechy kształcenia umiejętności recepcji języka ukraińskiego przez uczniów klas 5-7 szkół z polskim językiem nauczania. Zwrócono uwagę na trudności, z którymi spotykają się uczniowie w trakcie recepcji języka ukraińskiego; jest tu mowa przede wszystkim o problemach subiektywnych (fonetycznych, gramatycznych oraz leksykalnych), a także o tych, które są uwarunkowane okolicznościami recepcji wyrażen nie w języku ojczystym, niektóre cechy charakterystyczne metodyki kształcenia danych umiejętności w celu dalszego wykorzystania języka państwowego w różnych sytuacjach życiowych.

Słowa kluczowe: język ukraiński jako język państwowy, recepcja, rozumienie, uczniowie klas 5-7, szkoła z polskim językiem nauczania

Abstract

Chelehova Galina. Features developing abilities to perceive speech Ukrainian students 5 - 7 grade schools with Polish language learning

The article highlights the features of the formation of abilities to perceive Ukrainian students grades 5–7 schools with the Polish language. Draws attention to the difficulties faced by the students in the perception of oral and written speech, in particular refers to the

subjective, linguistic (phonetic, grammatical and lexical) constraints, as well as those arising from the terms of the perception of sentences in a foreign language, some features methods of formation of these skills to further meet the needs of communication in the official language in various situations.

Key words: *Ukrainian language as the state, perception, understanding, perception difficulties, pupils of 5 – 7 classes, the school with the Polish language.*

ІСТОРІЯ МІКРОТОПОНІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПОЛЬЩІ

Мікротопоніми – це власні назви дрібних географічних об'єктів, що потребують особливого підходу до вивчення. Вони цієї структури мають давню історію і є найближчим шаром лексики до розмовної мови, оскільки саме в них найвідчутніші впливи говорів. Особливістю мікротопонімів стало те, що вони поширюються у вузькому колі людей, кожна назва має свою історію, семантику, мотивацію.

На сьогодні можна стверджувати, що загальновідомі топоніми та макротопоніми – це вищий ярус мікротопоніма. Саме тому, завдяки належному вивченню мікротопонімії можна описати закономірності не лише утворення назв, поширених у певному регіоні, але і розвиток та перехід мікротопоніма у вищий ярус лексики. Кожна країна має свої особливості, що проявляються у менталітеті, традиціях, географічному розташуванні і відображаються у найменуваннях дрібних географічних об'єктах. Відповідно до цих особливостей можна розрізнати різноманітні підходи до вивчення мікротопоніма, які виникли у різний час і неоднозначно трактуються як у вітчизняній, так і зарубіжній в ономастиці.

Історичні умови розвитку Польщі зумовили вивчення власних назв дрібних географічних об'єктів багатьох сусідніх держав, зокрема і України. Зауважимо, що античність та середньовіччя не відзначалися науковими доробками у цій галузі науки. Назви дрібних географічних об'єктів почали вивчатися лише в ХІХ ст., мали в більшості описовий характер, хоча навіть ці дані є досить важливим та цінним матеріалом для дослідження мікротопонімії в діяхронії.

Неабияку роль у вивченні онімів відіграють словники, оскільки саме за допомогою власних назв відбувається орієнтація людини в просторі, що й зумовило їх фіксацію. Одним із найдавніших та найбільш ґрунтовних словників є «Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich»,

який видавався з 1880 до 1902 року кількома томами. Авторами енциклопедичного словника були В. Валевський, Б. Глембоцький, Ф. Сулімерський, які ставили собі за мету зафіксувати й описати назви географічних об'єктів, з-поміж яких чільне місце посідали мікротопоніми. У більшості випадків зазначалося географічне розташування об'єкта, подавалася коротка історична довідка. «Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» є цінним джерелом для вивчення не лише топонімії Польщі, а й України. Він дає цінний матеріал і для історії, географії, культурології, етнології, фольклору тощо.

Засновником польської ономастичної науки прийнято вважати В. Ташицького. У другій половині 20-х років ХХ ст. він опублікував низку статей, присвячених вивченню назв населених пунктів – Братіслави, Жмигорода, Вавеля, назв поселень типу Кухарі, Пекарі, а також кілька робіт із теорії ономастичних студій: «Rzekomo patronimiczne nazwy miejscowe» (1936), «Rzekomo dzierzawcze nazwy miejscowe» (1937), «Nazwy miejscowe kulturalne» (1937). Пізніше у праці «Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustaleniepodziału)» (1946) подає свою класифікацію власних географічних назв, де всі оніми поділяє на ті, що завжди були назвами місцевості, тобто відтопонімні, і назви, що походять від антропонімів, а також в окрему групу виділяє назви невідомої мотивації [10, с. 34]. Неабияку роль автор надавав вивченню семантичних особливостей власних назв. Отже, В. Ташицький – визначний мовознавець, саме його праці започаткували наукове вивчення власних географічних назв, зокрема і мікротопонімії. Львівський період його наукової діяльності досить позитивно відзначився на творчому доробку мовознавців, таких як С. Грабець, Зд. Штібер.

Вагомий внесок у розвиток як польської, так і української мікротопонімної науки зробив польський науковець – С. Грабець. У своїй праці «Nazwy geograficzne Huculszczyzny» автор не лише описав походження власних назв, дав їх характеристику, а і зібрав фактичний матеріал мікротопонімікону Гуцульщини, який служить для вивчення топонімного матеріалу в діяхронії та використовується для дослідження дотичних наук.

Неабиякої уваги заслуговує праця Зд. Штібера, присвячена вивченню топонімії Лемківщини, „Toponomastyka

Łemkowszczyzny”, в якій автор подає не лише власні назви Лемківщини, але і варіанти відповідно до говору, наближаючи цим оніми до простої розмовної мови.

У своїх працях піднімає проблему словотвору власних назв С. Роспонд. Автор зауважує, що всі власні назви походять одні від одних і класифікує всі оніми на первинні (Bagno, Dąb), вторинні (Mogilno), композитні (Zielona Góra, Białystok) [7, с. 159]. На основі цього С. Роспонд наголошує на деривації власних назв, поділяючи їх на ті, що утворилися за допомогою афіксів, та оніми безафіксної структури [7, с. 160]. Крім того, зробив вагомий внесок стосовно збору та характеристики топонімів, уклавши словник власних назв західної та північної частини Польщі, в якому є значна кількість мікротопонімів досліджуваного регіону. Звертав увагу на вивчення онімів із точки зору семантики, зокрема патронімічні назви.

Свою класифікацію власних географічних назв пропонує Є. Якуш-Боркова у праці «Nazewnictwo polskie», згідно з якою виокремлює об’єкти проживання, до яких належать назви міст, сіл, хуторів, селищ, стародавніх замків, млинів, та назви незаселених територій – лісів, полів, лугів, гір, озер, річок [1, с. 49]. Натомість Х. Гурнович виділяє назви суходолу та назви водних об’єктів [3, с. 35]. Класифікаційні спроби онімів відрізняються за способом вираження та повнотою відображення власних назв.

К. Хандке розглядає власні назви з точки зору функціонування. Автор всі назви поділяє на офіційні, або літературні, та народні, до яких зараховуються мікротопоніми. Крім того, науковець зауважує, що одна і та ж назва може бути визначена як офіційна, так і народна [4, с. 7 – 34]. За цим поділом можна стверджувати, що К. Хандке власні назви дрібних географічних об’єктів вирізняє за способом поширеності, надаючи важливого значення естетичному критерію творення власних назв, що є основою для вивчення мікротопонімії в етнолінгвістичному аспекті. К. Хандке зазначає, що всі назви мають позитивну, негативну та нейтральну конотацію. Автор пояснює це ставленням людини до певного об’єкта, а найкраще ці критерії проявляються у мікротопонімах як найближчому шарі лексики до людей та розмовної мови.

На сьогодні у сфері теоретичного вивчення власних назв географічних об'єктів працює А. Черний. У своїй монографії «Polska terminologia onomastyczna» автор розглядає класифікаційні спроби власних назв у різних аспектах, неабияку роль надає вивченню семантики власних назв, етнолінгвістиці та психолінгвістиці. Автор намагається пояснити не лише творення онімів із погляду лінгвістики, але і розглядає назву як ментальний код, що утворюється за допомогою психологічних імпульсів. «Polska terminologia onomastyczna» – це одна з найповніших видань у царині ономастики, де власна назва розглядається як особливий вид лексики, що перебуває на периферії різних наук.

Отже, розвиток теоретичних підходів до вивчення мікротопонімії багатогранний, що пояснюється індивідуальними рисами країни. Функціонування мікротопонімної науки в Польщі започаткувало вивчення власних назв і дало поштовх дослідженню онімів і за її межами. Мікротопонімія Польщі має неабиякі напрацювання як у практичному, так і в теоретичному співвідношенні, що дає можливість вивчати найменування дрібних географічних об'єктів та розвивати нові підходи у дослідженні онімів.

Список використаної літератури

1. Jakus-Borkowa E. Nazewnictwo polskie / E. Jakus-Borkowa. – WSP w Opolu, 1987. – 294 s.
2. Czerny A. Polska terminologia onomastyczna / A. Czerny. – Warszawa, 2011. – 266 s.
3. Górniewicz H. Wstęp do onomastyki. Gdańsk / H. Górniewicz. – Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1988. – 124 s.
4. Handke K. Nazewnictwo miejskie (szkie teoretyczno-metodologiczny) / K. Handke // Nazewnictwo miejskie. – Warszawa-Poznań, 1989. – 89 s.
5. Handke K. Polskie nazewnictwo miejskie / K. Handke. – Warszawa, 1992. – 153 s.
6. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny / S. Hrabec. – Kraków, 1950. – 261 s.
7. Rospond S. Stratygrafia toponimiczna / S. Rospond // Z polskich studiów sławistycznych. – Warszawa, 1958. – S. 159 – 186.

8. Stieber Z. Toponomastyka Łemkowszczyzny / Z. Stieber. – Cz. 1: Nazwy miejscowości. – Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 1948. – 678 s.

9. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 8, Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880 – 1914. – 826 s.

10. Taszycki W. Słowiańskie nazwy miejscowe / W. Taszycki. – Kraków, 1946. – 264 s.

Резюме

Янчишина Яна. Історія мікротопонімічних досліджень у Польщі

У статті в діахронічному аспекті описується формування мікротопонімічної галузі у структурі польської ономастики, зокрема характеризуються праці В. Ташицького, С. Роспонда, К. Хандке, А. Черних та ін.; з'ясовуються основні класифікаційні схеми онімів, запропоновані польськими мовознавцями.

Ключові слова: класифікація, мікротопонім, мотивація, онім, семантика, топонім.

Streszczenie

Janczyszyna Jana. Historia badań mikrotoponimicznych w Polsce.

W artykule w aspekcie diachronicznym przedstawiono kształtowanie dziedziny mikrotoponimicznej polskiej onomastyki, na podstawie badań W. Taszyckiego, S. Rasponda, K. Handke, A. Czernych oraz innych; ustalono podstawowe schematy klasyfikacyjne onimów, zaproponowanych przez językoznawców polskich.

Słowa kluczowe: klasyfikacja, mikrotoponim, onim, semantyka, toponim.

Summary

Jncyszyna Jana. The history of microtoponimia research in Poland.

The article presents the development of diachronic aspect in the field microtoponimic Polish onomastics, on the basis of W. Taszycki, S. Rasponda, K. Handke, A. Chernykh, and others; establishes the basic classification schemes of onims proposed by Polish linguists.

Key words: classification, mikrotoponim, Onima, semantics, toponym.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Білан Наталія – директор Державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви», м. Полтава

Вишневська Оксана – доцент кафедри слов'янської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Гавриш Марія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Хмельницького національного університету

Горячок Інна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету

Григорук Наталія – здобувач кафедри української філології Хмельницького національного університету

Зубар Людмила – аспірант кафедри української філології Хмельницького національного університету

Калета Ева – вчитель польської мови об'єднаних шкіл, м. Сташів, Польща

Коваль Таїсія – старший викладач кафедри української філології Хмельницького національного університету

Коваль Яна – аспірант кафедри української філології Хмельницького національного університету

Ліщук Тетяна – аспірант кафедри української філології Хмельницького національного університету

Маліновська Юлія – викладач кафедри української філології Хмельницького національного університету

Міщук Ірина – вчитель польської мови Технологічного багатопрофільного ліцею імені Артема Мазура, м. Хмельницький

Осіпчук Галина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури та слов'янських мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Папушина Валентина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Хмельницького національного університету

Передерій Ірина – доктор історичних наук, професор кафедри українознавства, культури та документознавства

Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Подлевська Неля – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету

Поліщук Тетяна – вчитель польської мови Летичівського НВК № 2 «ЗОШ I-III ступенів-гімназія»

Приймак Інна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Хмельницького національного університету

Прискока Олег, кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і української філології Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка

Ранок Оксана – викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету

Романовська Людмила – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

Сашко Ірена – кандидат теологічних наук, викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету

Серкова Юлія – викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету

Станіславова Людмила – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету

Терещенко Людмила – старший викладач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету

Торчинська Наталія – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету

Торчинський Михайло – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології

Чередник Людмила, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Шелехова Галина – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії навчання української мови Інститут педагогіки НАПН України Інституту педагогіки НАПН України

Шендрик Людмила – заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви», м. Полтава

Шпичко Неля – кандидат гуманітарних наук, науковий працівник кафедри культурознавства Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Польща)

Янчишина Яна – аспірант кафедри української філології Хмельницького національного університету

NOTY O AUTORACH

Mgr Natalia Bilan – dyrektor Państwowego Muzeum Historii i Kultury «Pole Bitwy pod Połtawą» w Połtawie

Doc. dr Oksana Wyszniwska – pracownik naukowy Katedry Filologii Słowiańskiej Wschodnioeuropejskiego Uniwersytetu Narodowego im. Łesi Ukrainki

Doc. dr Maria Gawrysz – pracownik naukowy Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Doc. dr Inna Goriaczok – pracownik naukowy Katedry Filologii Słowiańskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Natalia Grygoruk – doktorantka Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Ludmiła Zubar – doktorantka Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Ewa Kaleta – nauczyciel języka polskiego w Zespole Szkół w Staszowie Polska

Mgr Taisja Kowal – starszy wykładowca Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Jana Kowal – doktorantka Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Tetiana Liszczuk – doktorantka Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Julia Malinowska – wykładowca Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Iryna Miszczuk – nauczycielka języka polskiego Technicznego Wieloprofilowego Liceum im. Artema Mazura w Chmielnickim

Doc. dr Halina Osipczuk – dyrektor katedry Literatury Powszechnej oraz Języków Słowiańskich Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Pawła Tyczyny w Umaniu

Doc. dr Walentyna Papuszyna – pracownik naukowy Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Prof. dr hab. Iryna Perederij – pracownik naukowy Katedry Ukrainoznawstwa, Kultury i Administracji Narodowego Uniwersytetu Technicznego im. Jurija Kondratiuka w Połtawie

Doc. dr Nela Podlewska – kierownik Katedry Filologii Słowiańskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Tetiana Poliszczuk – nauczycielka języka polskiego Zespołu Edukacyjno-Wychowawczego «Ogólnokształcąca Szkoła I-III stopnia – Gimnazjum» w Latyczowie

Doc. dr Inna Pryjmak – pracownik naukowy Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Doc. dr Oleg Pryskoka – pracownik naukowy Katedry Językoznawstwa Ogólnego i Filologii Ukraińskiej Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. O. Dowżenki w Głuchowie.

Mgr Oksana Raniuk – doktorantka Katedry Filologii Słowiańskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Prof. dr hab. Ludmiła Romanowska – kierownik Katedry Pracy Społecznej i Pedagogiki Społecznej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Dr Irena Saszko – filolog, teolog-ekumenistka, pracownik naukowy Katedry Filologii Słowiańskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Julia Sierkowa – Przedowniczka Chmielnickiego Oddziału Zjednoczenia Nauczycieli Polskich na Ukrainie, starszy wykładowca Katedry Filologii Słowiańskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Dr Nela Szpyczko – pracownik naukowy Katedry Kulturoznawstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Doc. dr Ludmiła Stanisławowa – dziekan Wydziału Humanistyczno-Pedagogicznego, pracownik naukowy Katedry Filologii Słowiańskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Mgr Ludmiła Tereszczenko – starszy wykładowca Katedry Filologii Słowiańskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Doc. dr Natalia Torczyńska – pracownik naukowy Katedry Filologii Słowiańskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Prof. dr hab. Mychajło Torczyński – kierownik Katedry Filologii Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Doc. dr Ludmiła Czerednyk – pracownik naukowy Katedry Ukrainoznawstwa, Kultury i Administracji Narodowego Uniwersytetu Technicznego im. Jurija Kondratiuka w Połtawie

Dr Halina Szelechowa – starszy pracownik naukowy w dziedzinie nauczania laboratoryjnego języka ukraińskiego w Instytucie Pedagogiki Akademii Narodowej Nauk Pedagogicznych Ukrainy

Mgr Ludmila Szendryk – zastępca dyrektora ds. nauki
Państwowego Muzeum Historii i Kultury «Pole Bitwy pod Połtawą» w
Połtawie

Mgr Jana Janczyszyna – doktorantka Katedry Filologii
Ukraińskiej Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego

Наукове видання

**Польська мова в українській освіті – перспективи в аспекті
європейської інтеграції**
Збірник наукових праць
Випуск 1

**Język polski w ukraińskiej edukacji – perspektywy w aspekcie
integracji europejskiej**
Publikacje naukowe
Tom 1

Redakcja: Natalia Torczyńska, Irena Saszko

Redaktor techniczny: Natalia Torczyńska

Projekt okładki: Wołodymyr Dubczak

ISBN 978-617-683-033-7

Drukarnia:

Chmielnickie Państwowe Centrum Informacji
Naukowo-Technicznej i Ekonomicznej
29000, Chmielnicki, ul. Swobody, 36

